THE INDIAN EVIDENCE ACT.

ACT NO. I OF 1872.

हिंदुस्ताननो पुरावानो आक्ट.

सने १८७२ नो आक्ट १ लो.

સને ૧૮૭૨ મા આકટ ૧૮ માંથી સુધારવામાં

આવેલો તે સુધાંત ટીકા સાથે

બુલાખીદાસ ગંગાદાસ દેસાઈ,

હાયકોર્ટના અને અમદાવાદની ડીસ્ટ્રીક્ટ કોર્ટના વકીલે

તૈયાર કર્યો તે

બુકસેલર. કસતુર વીરચંદે.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યો.

અમદાવાદમાં

મામાની હવેલીમાં યુનાઈટેડ પ્રિન્ટીંગ અને જનરલ એજન્સી કંપની

"લિમિટેડ" ના પ્રેસમાં રણછોડલાલ ગંગારામે છાપ્યો.

સંવત ૧૯૩૯. સને ૧૮૮૩.

કીંમત રૂ ૨—૦—૦

अनुक्रमणिका.

કલમ.

ઉપરથી શોધી કાહાડેલી હકીકત સાથે સબંધ રાખતો હોય તેટલો સાબીત કરી શકાય છે.

૨૮ લાલચ કીંવા ધમકી કીંવા વચનથી મન ઉપર થયલી અસર ખશી ગયા પછી કરેલી કબુલત લગતી છે.

૨૯ બીજી રીતે કબુલત લગતી હોય તો કબુલત ગુપત રાખવાનું વચન હતું એ વિગરે કારણોથી તે કબુલત ગેર લગતી નથી થતી.

૩૦ જે સખસ કબુલત કરે તેને વિશેની તથા તેજ ગુનાહ સારૂ બીજા સખસોની એકઠી તજવીજ ચાલતી હોય તેવા બીજા સખસો વીશેની કબુલત સાબીત થાય તો તેકબુલત વિચારમાં લેવાબાબત.

૩૧ અંગીકાર નિરણયકારક પુરાવો નથી પણ તેનો અમલ પ્રતીબંધના જેવોથાય

જે સખસોને સાહેદ તરીકે બોલાવી શકાતા નથી તેવા સખસોયે કહેલા કીંવા લખેલા મજકુર બાબત.

૩૨ જે સખસ મરણ પામો હોય કીંવા મળી શકતો નહોય તેણે તથા તેવા બીજા સખસે લગતી હકીકતનો કહેલો કીંવા લખેલો મજકુર કેવે પ્રસંગે લગતી હકીકત છે.

તે મજકુર મોતના કારણ વીશે હોય ત્યારે અથવા કામને પ્રસંગે કહેલો કીંવા લખેલો હોય તારે;

અથવા કેહેનારના હિત વિરૂધ હોય તારે અથવા તેમાં સારવજનીક હક કીંવા રીવાજ, કીંવા સામાન્ય ફાયદાગેર ફાયદા સંબંધી અભિપ્રાય આપો હોય તારે અથવા સગપણ વીશે હોય તારે;

અથવા મરણ પામેલા સખસના અનુભવમાં કીંવા ખતમાં તે બતાવ્યો હોય તારે અથવા કલમ ૧૩ નીરકમ અમાં કહેલો કારણ બાબત હોય તો;

અથવા તે ઘણા સખસોએ કહ્યો કીંવા લખ્યો હોય અને તે પરથી તકરારી બાબતને લગતા તેઓના વિચાર માલમ પડતા હોય તારે;

૩૩ પેસતરના ઇનસાફી કામમાંનોપુરાવો ક્યારે લગતો હોય.

કલમ

વિશેષ પ્રસંગે કહેલો કીંવા લખેલો મજકુર.

૩૪. હિસાબની ચોપડીઓમાંની નોંધ ક્યારે લગતી હોય છે.

૩૫. જે કામ કરવાનું કાયદામાં ફુરમાવવામાં આવ્યું હોય તે કામ કરવાને પ્રસંગે સરકારી દફતરમાં જે નોંધ કરી હોય તે ક્યારે લગતી સમજવી.

૩૬. નકશા તથા પલાન એ ક્યારે લગત છે.

૩૭. સારવજનીક પ્રકારની હકીકત બાબત કોઇ આકટમાં અથવા સરકારી જાહેર નામામાં મજકુર લખ્યો હોય તે લગતો છે.

૩૮. કાયદાની ચોપડીમાં લખેલો મજકુર.

કહેલા કીંવા લખેલા મજકુરનો કેટલો ભાગ સાબીત કરવો જોઇએ.

૩૯. કહેલો કીંવા લખેલો મજકુર વાત ચિતનો કીંવા દસતાવેજનો કીંવા ચોપડીનો કીંવા અનુક્રમે રાખેલા પતરો કીંવા કાગળોનો ભાગ હોય તો કયો પુરાવો આપવોજોઇએ

ઇનસાફી કોરટના ફેસલા ક્યારે લગતા સમજવા તે બાબત.

૪૦ બીજી વખત દાવો થતો અથવા તજવીજ ચાલતી અટકાવવાને સારૂ પેસતરનો ફેસલો લગતી હકીકત છે.

૪૧. પ્રોબેટ વિગરે સબંધીના અધીકારથી કીધેલા ફેસલા.

૪૨. તીજા પક્ષકાર વચેના કામનો ફેસલો કીંવા હુકમ કીંવા હુકમનામું ક્યારે ગેરલગતુ હોય ને ક્યારે ન હોય તે વીશે.

૪૩. ક્યા ફેસલા વિગરે લગતા નથી.

૪૪. દગલબાજી દગા ભરેલા સંપ તથા કોરટને અધીકાર નથી, એ વાતની સાબીતી કરી શકાય છે.

ત્રાહિત સખસોના અભીપ્રાય ક્યારે લગતા હોય છે.

૪૫. કુશળ માણસોના અભીપ્રાય

૪૬. કુશળ માણસના અભીપ્રાય સાથે સબંધ રાખતી હકીકતો.

૪૭. અક્ષર વિશે અભીપ્રાય.

૪૮. હક કીંવા રીવાજ છે કીંવા નથી એ બાબતનો અભીપ્રાય કયે પ્રસંગે લગતો હોય છે.

સન ૧૮૭૨ નો હિંદુસ્તાનનો પુરાવાનો આકટ.

પુરાવાનો કાયદો એકત્ર કરવો, તથા તેના લક્ષણો બાંધવાં, તથા તે દુરસ્ત કરવા યોગ્ય છે; માટે આ ઉપરથી નીચે લખ્યા પ્રમાણે ઠરાવવામાં આવે છેઃ—

ભાગ ૧ લો.—હકીકતનુ લાગુ પણુ.

બાબ ૧ લો—પ્રથમનાં વિષય.

૧. આ આકટને "સન ૧૮૭૨ નો હિંદુસ્થાનનો પુરાવાનો કાયદો" એવું નામ આપ્યુંછે.

આકટ ક્યાં લાગુછે | એ આકટ સઘળાં બ્રિટિસ ઇંડીયાને લાગુછે, તથા કોરટ મારસલ સુધાંની હરકોઈ કોરટમાં અથવા કોરટની રૂબરૂ જે ઇનસાફી કામો ચાલે તે સરવ કામોને લાગુછે, પરંતુ હરકોઈ કોરટને અથવા અમલદારને આફીડેવીટ લખી આપવામાં આવે તેને અથવા લવાદની રૂબરૂ જે કામ ચાલે તેને તે લાગુ નથી.

તે ક્યારે અમલમાં આવશે. | એ આકટ તારીખ પેહેલી સપટેંબર સન ૧૮૭૨ ને રોજ અમલમાં આવશે.

ટીકા—"બ્રિટિસ ઇંડીયા" એ શબ્દો વડે વીકટોરીઆના રાજના ૨૧ માં તથા ૨૨ માં કરેલા (તા. ૨ અગષ્ટ સને ૧૮૫૮ ના રોજ કરેલા) કાયદાના બાબ ૧૦૬ નો કલમ ૧ ઉપરથી રાણી સાહેબને હાથ આવેલા મુલક સમજવા, પણ સ્ટ્રેઇટ સેટલમેંટ, એટલે પ્રીન્સઆફવેલ્સનો બેટ, સીંગાપોર તથા મલાકા વીકટોરીઆના રાજના ૨૯ તથા ૩૦ માં વરસમાં કરેલા કાયદાના બાબ ૧૧૫ ના ઠરાવોથી "બ્રિટિસ ઇંડીયા"માંથી જુદા પાડેલાછે.

"આફીડેવીટ" વીશે દીવાની કામ ચલાવવાની રીતનો કાયદો સને ૧૮૮૨ ના આકટ ૧૪ નો બાબ ૧૯ (કલમો ૧૯૪—૧૯૭) જુવો "લવાદની રૂબરૂના કામો" વીશે સને ૧૮૮૨ નો આકટ ૧૪ દીવાની કામ ચલાવવાની રીતના કાયદાનો બાબ ૩૭ (કલમો ૫૦૬—૫૨૬ જુવો.

ક્યા કાયદા રદ કર્યા. | ૨. સદરહુ તારીખે તથા તે તારીખથી નીચે લખેલા કાયદા રદ કરેલાછે.

(૧) બ્રિટિસ ઇંડીયાના કોઇ પણ ભાગમાં અમલમાં હોય તેવા કોઈ પણ સ્ટાટીયુટ આકટ, કીંવા કાયદામાં લખ્યા નહોય, એવા જે પુરાવાના નિયમો હોય તે તમામ.

(૨) "સન ૧૮૬૧ ના હીંદુસ્તાનની કાઉંસીલના આકટની" કલમ પચીસ મુજબ જે નીયમોને, તથા કાયદાં, તથા કાનુનોને, કાયદા જેટલી યોગ્યતા મળી હોય તેવા સરવ નીયમો તથા કાયદા તથા કાનુનો, આ આકટમાં જે બાબતો સંબંધી ઠરાવ કરેલાછે તે બાબતો વિશે જેટલા હોય તેટલા; તથા

(૩) આ આકટના પરીશીષ્ટમાં જે આકટો બતાવ્યાછે. તે સદરહુ પરીશીષ્ટના તીજા કોષ્ટકમાં બતાવ્યાછે તેટલા.

પરંતુ બ્રિટિસ ઈંડિઆના કોઇ પણ ભાગમાં કોઈ પણ સ્ટાટ્યુટ, આકટ અથવા કાયદો ચાલુ હોય તે આ આકટથી સ્પષ્ટ રીતે રદ કરવામાં આવ્યો નહી હોય તો તેમાંના કોઇ પણ ઠરાવમાં આ આકટમાં લખેલી કોઇ પણ વાતથી કમપેસ થએલું સમજવું નહીં.

ટીકા—રકમ ૧—આ રકમથી કોરટોને આયંદે પુરાવાના ઇંગ્રેજી નિયમો પ્રમાણે ચાલવા મનાછે.

(૩) આ આકટમાં નીચે લખેલા શબ્દો તથા શબ્દ પ્રયોગો વાપરવામાં આવ્યાછે.

અર્થ. | તેનો અરથ નીચે લખ્યા મુજબ ઠરાવ્યોછે. પરંતુ વાકયના તથા વિશયના સંબંધ ઉપરથી તે વિરૂદ્ધ ઇરાદો માલુમ પડતો સદરહુ પ્રમાણે અરથ કરવો નહી.

કોરટ. | "કોરટ" એ શબ્દમાં સરવ જડજોનો, તથા માજીસ્ટ્રેટોનો, તથા લવાદ શીવાય બીજા જે સખસોને પુરાવો લેવાનો કાયદા મુજબ અધીકાર હોય તે સરવ સખસનો સમાવેશ થાયછે.

હકીકત. | "હકીકત" એ શબ્દનો અરથ નીચે મુજબ ઠરાવ્યોછે. અને તેમાં નીચે લખ્યા પ્રમાણેની બાબતોનો સમાવેશ થાયછે.

(૧) હરકોઇ વસ્તુ વસ્તુની સ્થીતિ, અથવા એક વસ્તુનો બીજી વસ્તુ સાથેનો સંબંધ જેનું સાન ઈંદ્રીઓ વડે થઈ શકે એવું હોય તે.

(૨) મનની જે સ્થીતિનું ભાન કોઇ સખસને હોય તેવી હરકોઇ સ્થીતિ.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) અમુક વસ્તુઓ અમુક રીતે અમુક ઠેકાણે ગોઠવેલીછે એ એક હકીકતછે.

(બ) અમુક વાત કોઇ એક માણસે સાંભળી અથવા જોઈ, એ એક હકીકતછે.

(ક) એક માણસ અમુક શબ્દો બોલ્યો એ એક હકીકતછે.

(ડ) કોઈ માણસનો અભિપ્રાય અમુકછે, અથવા તેનો ઇરાદો અમુકછે, અથવા તે શુદ્ધ બુદ્ધિથી કામ કરેછે. કીંવા કપટથી કરેછે અથવા તેણે અમુક શબ્દનો અમુક અરથ સમજીને તેનો ઉપયોગ કર્યોછે. અથવા ઈંદ્રીઓ વડે મનમાં અમુક પદારથનો અમુક બોધ અમુક વખતે થયાનું તેને ભાન હતું અથવાછે, એ હકીકતછે.

(ઇ) કોઈ માણસની આબરૂ પ્રતિષ્ટા અમુક રીતનીછે. એ એક હકીકતછે.

"લગતી." | હકીકતના લાગુ પણા વિશે આ આકટમાં જે નિયમો કહ્યાછે તે નિયમોમાં કહેલી કોઈ પણ રીતે એક હકીકત બીજી હકીકત સાથે સંબંધ રાખતી હોય ત્યારે હકીકત મજકુર સદરહુ બીજી હકીકતને લગતીછે એમ સમજવું.

"મુદાની હકીકત" | "મુદાની હકીકત" એ શબ્દ પ્રયોગનો અરથ નીચે મુજબ થાયછે. તથા તેમાં નીચે મુજબની બાબતોનો સમાવેશ થાયછે:—

કાંઈ હક અથવા જવાબદારી, અથવા અસક્તતાછે કીંવા નથી, એવી કોઈ મુકદમામાં અથવા કામમાં તકરાર હોય તે હક અથવા જવાબદારી અથવા અશકતતાછે કીંવા નથી કીંવા કેવા પ્રકારની

છે; કીંવા કેટલે દરજ્જે છે. એવું જે હકીકત ઉપરથી માત્ર તેજ હકીકત વડે, અથવા બીજી હકીકતોને સંબંધે, અવશ્ય નીકળે યાને માલુમ પડે તે હકીકતને મુદાની હકીકત કેહેવી.

ખુલાસો.—દીવાની કામ ચલાવવાની રીત બાબતના જેના તે વખતના ચાલુ કાયદા પ્રમાણે કોઇ દીવાની કોરટ કોઇ હકીકત બાબત મુદ્દા દફતરમાં નોંધે તેવા મુદ્દાના જવાબમાં જે હકીકત સ્થાપન કરવાની હોય કીંવા જે હકીકતનો ઇનકાર કરવાનો હોય તે હકીકતને પણ મુદાની હકીકત સમજવી.

ટીકા—મુદ્દાના સંબંધમાં સને ૧૮૮૨ ના ૧૪ મા આકટનું ૧૧ પ્રકરણ જુઓ.

દ્રષ્ટાંતો.

અ ના ઉપર બ નું ખુન કરયાનું તોહોમતછે.

અ ઉપરની તજવીજમાં નીચે લખેલી હકીકત મુદાની હકીકત હોઇ શકે.

અ એ બ નું મોત આણવું.

અ નો ઇરાદો બ નુ મોત આણવાનો હતો.

બ એ અ ને ભારે તથા અકસ્માત ક્રોધ ઉત્પન્ન કરયો હતો.

જે કૃત્યથી બ નું મોત થયું તે કૃત્ય કરતી વખતે દીવાનગીરીના સબબથી પોતે કેવું કામ કરેછે તે બ જાણી શકતો નોહોતો.

"દસ્તાવેજ." | "દસ્તાવેજ" એ શબ્દ વડે કોઇ પણ બાબત સમજવી, જે બાબત કોઇ પણ વસ્તુ ઉપર અક્ષર, અંક કે, ચીન્હ વડે, અથવા એ માહેનાં એકથી વધારે સાધનો વડે, સમજાવી અથવા બયાન કરેલી હોય અને જે સાધનો તે બાબતના દસ્તાવેજી દાખલા રાખવા સારૂ વાપરવાનો ઇરાદો કરયો હોય. અથવા વપરાય.

દ્રષ્ટાંતો.

કોઇ લખાણ એ દસ્તાવેજછે.

જે શબ્દો ઠસસાના છાપથી અથવા શીલા છાપથી છાપ્યો હોય અથવા ફોટોગ્રાફ ઉપરથી લીધા હોય તે શબ્દો દસ્તાવેજછે, એમ સમજવું.

દેશનો નકશો કીંવા પ્લાન એ દસ્તાવેજછે.

ધાતુનાં પતરાં ઉપર અથવા પથરા ઉપર કોતરેલો લેખ દસ્તાવેજછે.

નીંદાનું હાસ્ય કારક ચીત્ર એ દસ્તાવેજછે.

આ વાખ્યા પીનલકોડની ૨૯ મી કલમ દસ્તાવેજની વ્યાખ્યાં આપીછે તેના જેવીજછે. "તે બાબતના પુરાવા તરીકે" એ શબ્દોને બદલે છેલ્લા સાત શબ્દો મુકવામાં આવ્યાછે.

"પુરાવો" | "પુરાવો" એ શબ્દોનો અરથ નીચે લખ્યા મુજબ ઠરાવ્યોછે. તથા તેમાં નીચે લખ્યા મુજબની બાબતોનો સમાવેશ થાયછે:—

(૧) જે હકીકત વીશે ચોકશી ચાલતી હોય તે હકીકતને સંબંધે કોરટ પોતાની રૂબરૂ સાહેદને જે મજકુર કેહેવાની પરવાનગી આપે અથવા જે મજકુર કેહેવાની તેને ફરજ પાડે તેવો સઘળો મજકુર.

આ મુજબ કહેલા મજકુર ને મુખ્ય જુબાની પુરાવો કહેવો;

(૨) જે દસ્તાવેજ કોરટને તપાસવા સારૂ હાજર કરવામાં આવે, તે સરવે એવાં દસ્તાવેજને દસ્તાવેજી પુરાવો કેહવો.

દસ્તાવેજ શિવાય બીજી સર્વે પાર્થિવ material ચીજો કોરટને જોવા સારૂ રજુ કરવામાં આવી હોય તે એ શબ્દો પુરાવાના આકટના અસલ બીલમાં હતા. આને મટીરીઅલ પુરાવો કેહેછે. આવા પુરાવાનું એક દ્રષ્ટાંત હથીઆર અથવા બીજી મીલકતી જણસ જે ફોજદારી કાયદાની કલમ ૧૯૮ પ્રમાણે કોરટમાં રજુ કરવામાં આવેછે તેછે સીલેકટ કમીટીએ આ વીભાગ કાયદામાંથી કમી કરવાની ભલામણ કરીછે પણ તેમ કરવાનું શું કારણ તે દરસાવ્યું નથી.

બીજી જાતનો મટીરીઅલ પુરાવો જગ્યાની તપાસછે. દિવાની કાયદાની કલમ ૩૯૨ પ્રમાણે ન્યાયાધીશ પોતે સ્થાનીક તપાસ કરવાનીછે, અને ફોજદારી કાયદાની કલમ ૨૫૩ પ્રમાણે જે ઠેકાણે ગુન્હો થયો હોય તે અગર તકરારમાં મુદ્દાની વાત હોય તે જ્યાં બની હોય તે જગ્યા જ્યુરી અગર આસેસરો જોઈ શકેછે.

"સાબીત થઈ." | જ્યારે કોરટની રૂબરૂ જે બાબતો રજુ હોય તે ઉપર વિચાર કરતાં અમુક હકીકત બનેલીછે એવું કોરટના માન્યામાં આવે અથવા કોરટની નજરમાં એમ આવે કે તે હકીકત બની નથી એ વાત એવી તો સંભવીતછે કે અમુક તે કામની કેફીયત જોઇને કોઇ સમજદાર માણસે હકીકત મઝકુર બનીછે એવી ધારણા ઉપર અમલ કરવો જોઇએ ત્યારે તે હકીકત સાબીત થઇ એમ સમજવું.

ગેર સાબીત થઈ. | જ્યારે કોરટની રૂબરૂ જે બાબતો રજુ હોય તે ઉપર વીચાર કરતાં અમુક હકીકત બનેલી નથી એવું કોરટના મનમાં આવે અથવા કોરટની નજરમાં એમ આવે કે તે હકીકત બની નથી એ વાત એવી તો સંભવીતછે કે અમુક તેજ કામની કેફીયત જોઈને કોઇ સમજદાર માણસે હકીકત મજકુર બની નથી એવી ધારણા ઉપર અમલ કરવો જોઇએ ત્યારે તે હકીકત ગેર સાબીત થઇ એમ સમજવું.

"ના સાબીત થઇ." | જ્યારે કોઈ હકીકત સાબીત થઈ ન હોય અથવા ગેર સાબીત થઈ ન હોય ત્યારે તેના સાબીત થઈ એમ કહેવું.

ટીકા—"કોરટ" સબ રજીસ્ટરાર કોરટછે. સરધારીલાલ, અરજદાર વુ. રી. ડી. રૂ. વા. ૨૨ પા. ૧૦

(૪) અમુક હકીકત બનીછે એવું અનુંમાન કરવાને કોરટ મુખ્તીયાર છે એમ આ

અનુમાન કરવાને કોરટ મુખ્તીઆર છે. | આકટમાં જારે ફરમાવ્યું હોય ત્યારે તે હકીકત ગેર સાબીત કરવામાં ન આવે તો તથા જ્યાં સુધી ગેર સાબીત ન થાય ત્યાં શુધી તે હકીકત શાબીત થઇછે એવું માનવાને અથવા તેની સાબીતી માગવાને કોરટ મુખ્તીઆર છે.

અમુક હકીકત બનીછે એવું કોરટે અનુમાન કરવું એવું જ્યારે આ આકટમાં ફરમાવવામાં આવ્યું

"અનુમાન કરવું" | હોય ત્યારે કોરટે તે હકીકત ગેર સાબીત કરવામાં ન આવે તો તથા જ્યાં સુધી ગેર સાબીત ન થાય ત્યાં સુધી તે શાબીત થઇછે એમ માનવું.

"નીરણિયકારક સાબીતી". એક હકીકત બીજી હકીકતની નીરણય કારક સાબીતી છે એવું આ આકટમાં જ્યારે ફરમાવ્યું હોય ત્યારે સદરહુ એક હકીકત સાબીત થાય તો સદરહુ બીજી હકીકત સાબેત થઈ એવું કોરટે ગણવું અને તે બીજી હકીકત ગેર સાબીત કરવા સારૂ પુરાવો આપવાની પરવાનગી કોરટે આપવી નહી.

ટિકા—"અનુમાનો" (કલમને છેડે લખ્યાથી આ ટીકા)

અનુમાનો વીશે કલમો ૭૯-૯૦ સુધી જુવો.

આ બાબના મુલ ખરડામાં નીચેની કલમ હતી:—

કોરટે હકીકતની બાબતો ઉપર તેમના અભીપ્રાય અનુમાનો દોરીને બાંધવા.

(૧) કેહેવાતી હકીકતની હયાતી વીશે હાજર કરેલા પુરાવા ઉપરથી;

(૨) સાબીત થએલી અથવા ગેર સાબીત થયેલી હકીકતો ઊપરથી ના સાબીત થએલી હકીકતો ઉપર.

(૩) જે સાહેદો અથવા જે પુરાવો હાજર થઈ શકે તેવા હોય તે સાહેદોને અથવા તે પુરાવાને હાજર નહી કરવા ઉપરથી.

(૪) પક્ષકારો તથા સાહેદોની કબુલાતો, મજકુર ચાલચલણ તથા વરતણુક ઉપરથી તથા કામની બધી કેફીયત ઉપરથી."

બાબ ૨ જો—હકીકતના લાગુપણા વીશે.

આ મુદ્દાની તથા લગતી હકીકતોનો પુરાવો આપી સકાય છે. (૫) પ્રત્યેક મુદ્દાની હકીકત બનીછે કીંવા બની નથી તેનો તથા જે હકીકતો લગતી છે એવું આકટમાં નીચે ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે તેવી બીજી હકીકતોનો પુરાવો હરકોઈ મુકદમામાં કીંવા કામમાં આપી શકાય છે એ શીવાય બીજી કોઈ હકીકતોનો પુરાવો આપી સકાતો નથી.

ખુલાશો—દીવાની કામ ચલાવવાની રીત બાબતના જેના તે વખતના ચાલુ કાયદાના હરકોઈ ઠરાવ ઉપરથી કોઈ એક શખશનો એકાદી હકીકતનો પુરાવો આપવાનો હક ન હોય તો તે હકીકતનો પુરાવો સખસ મજકુર આ કલમ ઉપરથી આપી શકેછે એમ સમજવું નહીં.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) મોત આણવાના ઇરાદાથી બ ને ડંગોરે વતી મારીને તેનું ખુન કરવા બાબત અ ના ઉપર તજવીજ ચાલેછે.

સદરહુ તજવીજની વખતે નીચે લખેલી હકીકત મુદ્દાની હકીકતછે.

અ એ **બ** ને ડંગોરેવતી માર્યો.

અ એ **બ** નુ મોત સદરહુ પ્રમાણે મારમારીને આણ્યું.

અ નો ઇરાદો **બ**નુ મોત આણવાનો હતો.

(બ) એક વાદી જે ખત ઉપર પોતે આધાર રાખેછે તે ખત તે પોતાની સાથે લાવીને મુકદમાંની પેહેલી રજુઆતની વખતે હાજર કરવાને સારૂ પોતાની પાશે તઈઆર રાખતો નથી. કામ ચાલા પછી બીજે વખતે પછાડીથી દીવાની કામ ચલાવવાની રીત બાબતના કાયદામાં જે નીયમો ઠરાવ્યા છે તે નીયમની વારૂધ બીજી રીતે વાદીથી ખત મજકુર આ કલમ ઉપરથી હાજર કરી શકાયછે અથવા તેનો મજકુર સાબીત કરી શકાયછે, એમ સમજવું નહી.

ટીકા—દસ્તાવેજો રજુ કરવા માટે દીવાની કામ ચલાવવાની રીતના કાયદા સને ૧૮૮૨ ના આકટ ૧૪ ની નીચેની કલમોમાં ઠરાવામાં આવ્યું છેઃ—૫૯, ૬૦, ૬૧, ૬૨, ૬૩,૧૩૮,૧૩૯.

જે હકીકત એકજ પ્રકરણનું અંગ હોય તે હકીકત લગતી છે.

(૬) જે હકીકતો મુદાની ન હોય પણ તેનો કોઈ મુદાની હકીકત સાથે એવો સબંધ હોય કે તે એકજ પરકારનું અંગ યાને એકજ કારીયનો ભાગ છે તો તે હકીકતો લગતી છે એમ સમજવું પછી તે એકજ ઠેકાણે તથા એકજ વખતે બની હોય કીંવા જુદે જુદે વખતે તથા જુદે જુદે ઠેકાણે બની હોય તેની ચીંતા નહી,

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) બ ને માર મારીને તેનું ખુન કર્યું એવું તોહમત અ ઉપર છે અ કીંવા બ કીંવા પાસે ઉભેલા લોકોએ મારતી વખતે અથવા ત્યાર પેહેલાં કીંવા પછી થોડી વાર ઉપર એવું ગમે તે કાંઈ કહ્યું અથવા કર્યું કે તે કહેવું અથવા કરવું એ સદરહુ ખુનના પ્રકરણ કીંવા કાર્યનું અંગ યાને ભાગ હોય તો તે કહેવું અથવા કરવું લગતું છે એમ સમજવું.

(બ) હથીઆરબંધ લોકોએ બંડ ઉભુ કર્યું તેમાં સામીલ થયાથી રાણીની સામે લડાઈ કર્યાનું તોહમત અ ઉપર છે તે બંડમાં બંડખોરોએ માલ મીલકતનો નાશ કર્યો. તથા લશકરના ઉપર હલ્લાં કર્યા તથા કેદખાંનાં ફોડયાં સદરહુ હકીકતો બની તે સરવે જગોએ અ હાજર ન હોય તો પણ તે હકીકતો બન્યાની વાત લગતી છે કારણકે એકંદરે જે પ્રકરણ યાને કાર્ય થયું તેનાં તે અંગ યાને ભાગ છે.

(ક) કાંઈ કાગળ પતર લખવામાં આવ્યા હતા તે પઈકી એક પતરમાં આબરૂ લેવાનું લખાણ કરવા બદલ અ એ બ ઉપર દાવો કર્યો છે જે બાબત ઉપરથી સદરહુ આબરૂ લેવાનું લખાણ ઉતપન થયું તે બાબતમાં પક્ષકારો મજકુરે એક બીજાને જે પતરો લખ્યા હોય તે પતરો જો સદરહુ લખવામાં આવેલા જે કાગળ પતરમાં આબરૂ લેવાનાં લખાણ છે તે કાગળમાંની યાને તેના ભાગ હોય તો તેમાં ખુદ સદરહુ આબરૂ લેવાનું લખાણ ન હોય તો પણ તે સરવે લગતાં છે.

(ડ) અમુક માલ બ ની પાસેથી મંગાવ્યો હતો તે અ ને સ્વાધીન કરવામાં આવ્યો હતો કે નહી એવી તકરાર છે માલ વચમાં દરમિયાન કેટલાએક સખસોને એક પછી એક અનુક્રમ સ્વાધીન કરવામાં આવ્યો હતો સદરહુ દરએક માણસને માલ સ્વાધીન કર્યો એ દર એક હકીકત લગતી છે.

ટીકા.—એવીજ રીતે સેશન કોરટથી અથવા હાયકોરટથી તજવીજ ચલાવી સકાય એવા મુકરદમાની જે માજીસ્ત્રેટો ચોકશી કરતા હોય તેમને ક્રીમીનલ પ્રોશીજર કોડની (સન ૧૮૭૨ ના

આક્ટ ૧૦ ની) કલમ ૧૯૦ માં ફરિયાદ કરનારની તથા જે બાબતનું તોહોમત હોય તે બાબતની હકીકત તથા તેની સાથેની બીના જે સખ્સોના જાણામાં છે એમ કેહેવામાં આવે તે સખ્સોની સાહેદી લેવા ફરમાવામાં આવ્યુ છે.

જે હકીકતો મુદ્દાની હકીકતનું પ્રયોજન કીંવા કારણ કીંવા ફળછે તે હકીકતો બાબત.

(૭) જે હકીકતો લગતી કીંવા મુદ્દાની હકીકતનું પ્રત્યક્ષ કીંવા બીજી રીતનું પ્રયોજન અથવા કારણ અથવા ફળ યાને પરીણામ હોય અથવા વસ્તુઓની જે સ્થીતીને સબંધે હકીકત મજકુર બની તે સ્થીતી હોય અથવા જે ઉપરથી હકીકત મજકુર બનવાને કીંવા કરવાને પ્રસંગ મળી આવ્યો હોય, તે હકીકતો લગતી છે એમ સમજવું.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) તકરાર એવી છે, કે અ એ બ ની પાસેથી અપહરણ કર્યુ કે નહી.

અપહરણ થયુ તે પેહેલાં થોડી વાર ઉપર બ મેળામાં ગયો હતો, તે વખતે તેની પાસે પઇસા હતા. તેથી તે પઇસા તેણે બીજા સખ્સોને બતાવ્યા હતા, અથવા મારી પાસે પઇસા છે એવું તીજા સખ્સોને કહ્યું હતું, એ હકીકતો લગતી છે.

(બ) તકરાર એવી છે કે અ એ બ નું ખુન કર્યું કે નહી.

ખુન થયું તે ઠેકાણે અથવા તે નજદીક જમીનની ઉપર વળગ્યા જુમીના નીશાન પડ્યા છે એ હકીકત લગતી છે.

(ક) તકરાર એવી છે કે અ એ બ ને જેહેર દીધું કે નહી.

જેહેર આપ્યાથી જે ચીન્હ થાય છે તે અગાઉ બ ની તબીયતની સ્થીતી કેવી હતી તથા બ ની ટેવ શી હતી એ અ ને માલમ હતું, તેથી જેહેર આપવાની સંધી મળી, એ હકીકતો લગતી છે.

હેતુ, તઇયારી, તથા પરથમની કીંવા પાછળની વરતાણુંક.

(૮) જે હકીકત ઊપરથી મુદ્દાની કીંવા લગતી હકીકતો કરવાનો હેતુ કીંવા તઇતઇયારી માલમ પડે, અથવા જે હકીકત સદરહુ મુજબનો હેતુ કીંવા તઇયારી હોય, તેવી હરકોઇ હકીકત લગતી છે એમ સમજવું.

હર કોઇ મુકદમાને અથવા કામને સબંધે અથવા તે માહેની મુદ્દાની કીંવા લગતી હકીકતને સબંધે, એવા મુકદમાના અથવા કામના હરકોઈ પક્ષકારની અથવા તે પક્ષકારના હરકોઈ મુખ્તીયારની વરતાણુંક તથા કાંઈ ગુન્હા બદલ કાંઈપણ કામ ચાલતુ હોય તે ગુનેહ જે સખ્સના ઉપર યાને વીરૂધ બન્યો હોય તે સખ્સની વરતાણુંક લગતી છે. પરંતુ એવી વરતાણુંક ઉપરથી કોઈ મુદ્દાની અથવા લગતી હકીકત થએલી હોવી જોઇએ, અથવા તે હકીકત ઉપરથી તેવી વરતાણુંક થએલી હોવી જોઇએ; પછી તે વરતાણુંક તે હકીકતના પ્રથમની હોય કીંવા પાછળની હોય તેની ચીંતા નહી.

ખુલાસો ૧ લો.—કોઈ જાહેર કરેલા મજકુરનો સમાવેશ આ કલમમાં "વરતાણુંક" શબ્દ વાપરેલો છે તેમાંથતો નથી. પણ સદરહુ મજકુર જાહેર કરીને તેની સાથે કોઇ જાહેર કરેલા મજકુર શિવાય બીજા કૃત્યો કીધાં હોય તથા તે કૃત્યોનો તે મજકુર ઉપરથી ખુલાસો થતો હોય,

તો તેવા મજકુરનો સમાવેશ "વરતણુંક" એ શબ્દમાં થાય છે, પરંતુ આ આકટની બીજી કોઈ પણ કલમ મુજબ કોઈ જાહેર કરેલો મજકુર લગતો હોય તો તેને આ ખુલાસા ઉપરથી બાધ થતો નથી.

ખુલાસો ૨ જો.—જ્યારે કોઈ સખ્સની વરતણુંક લગતી હોય ત્યારે જે મજકુર તેને અથવા તેની રૂબરૂ તથા તે સાંભળી શકે એવી રીતે કહેવામાં આવે. અને તે મુજબ કેહેવાથી સદરહુ વરતણુંકમાં કાંઈ ફેર પડે એવું હોય તો તે મજકુર લાગતો છે એમ સમજવું.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) બ નું ખુન કર્યા બાબત **અ** ના ઉપર તજવીજ ચાલે છે.

અ એ ક નું ખુન કરયું હતું તથા **અ** એ ક નું ખુન કરયું છે એ વાત બ ને માલમ હતી તથા પોતાને જે વાત માલમ હતી તે વાત પ્રગટ કરવાની ધાસ્તી આપીને **અ** ની પાસે પઇસા કહડાવવાનું બ એ પ્રયત્ન કરયું હતું, એ હકીકતો લગતી છે.

(બ) પઇસા વસુલ કરવા સારૂ **અ** એ બ ઉપર એક ખત ઉપરથી દાવો માંડયો છે. ખત લખી આપવાનો બ ઇનકાર કરે છે.

જે વખતે તકરારી ખત થયાનું કહે છે તે વખતે બ ને અમુક કારણ સારૂ પઇશાની જરૂર હતી એ હકીકત લગતી છે.

(ક) બ ને ઝેહેર ખવડાવીને તેનું ખુન કરયા બદલ **અ** ના ઉપર તજવીજ ચાલે છે.

બ ને ઝેહેર ખવડાવવામાં આવ્યું છે તેજ જાતનું ઝેહેર **અ** એ બ ના મરવા પેહેલાં મેળવ્યું હતું એ હકીકત લગતી છે.

(ડ) તકરાર એવી છે કે અમુક દસતાવેજ **અ** નું મત્યુપત્ર છે કે નહી.

તકરારી મત્યુપત્રમાં જે બાબતના ઠરાવ કરયા છે તે વીશે જે તારીખે સદરહુ તકરારી મત્યુપત્ર થયું તે તારીખના પેહેલાં થોડા દીવસ ઉપર **અ** એ કાંઈ તપાસ કરી હતી, તથા મત્યુપત્ર મજકુર કરવાની બાબતમાં તેણે વકીલની સલાહ લીધી હતી, તથા તેણે બીજા મત્યુપત્રના ખરડા કરાવ્યા હતા પરંતુ તે તેણે પસંદ કરયા નહી એ હકીકતો લગતી છે.

(ઈ) **અ** ના ઉપર એક ગુનોહ કરવાનું તોહોમત છે.

ગુનોહ કરયાનું કહેવામાં આવે છે તેની પહેલાં કીંવા તે વખતે કીંવા તે પછી **અ** એ એવો પુરાવો આણ્યો કે તે ઉપરથી મુકદમાની હકીકતનું સવરૂપ **અ** ને પોતાને ફાયદો થાય એવું બને, કીંવા તેણે પુરાવાનો નાશ કરયો, કીંવા છુપાવ્યો કીંવા જે શખશો સાહેદ હોત તે સખશોને હાજર થવાનો અટકાવ કરયો કીંવા તે ગેરહાજર રહે એવી તજવીજ કરી, કીંવા ગુન્હા મજકુર બાબત ખોટી સાહેદી આપવાનું કોઈ સખશોને શીખવ્યું, એ હકીકતો લગતી છે.

(ફ) તકરાર એવી છે કે અ એ બ ની પાસેથી અપહરણ કરયું કે નહી.

બ ની પાસેથી અપહરણ થયા પછી ક એ અ ની રૂબરૂ એમ કહયું કે " જે માણસે

બ ની પાસેથી અપહેરણ કરયું છે તે માણસને સોધી કાઢવા સારૂ પોલીસના માણસ આવે છે" તથા એમ કહયા પછી લાગલોજ અ નાસી ગયો, એ હકીકતો લગતી છે.

(ગ) તકરાર એવી છે કે અ ને બ ના રૂપીઆ દશ હજાર દેવા છે કે નહી.

અ એ ક પાસેથી કરજાઉ રૂપીઆ માગ્યા તથા ડ એ ક ને અ ના રૂબરૂ તથા તે સાંભળે એવી રીતે કહયું જે "હું તમને એવી સલાહ આપુછુ કે અ ઉપર ભરોસો રાખશો નહી, કારણ તેને બ નું દેવું રૂપીઆ દસ હજારનું છે," અને અ કાંઈ જવાબ ન આપતાં ચાલતો થયો, એ હકીકતો લગતી છે.

(હ.) તકરાર એવીછે કે અ એ ગુનોહ કરયો છે કે નહી.

ગુનેહગારને શોધી કાહાડવા બાબતની ચોકશી ચાલી છે. એવી સુચનાનું પતર પોહોચયા પછી અ છુપાઈ બેઠો એ હકીકત, તથા પતરમાં લખેલો મજકુર એ હકીકત, લગતી છે.

(આઈ.) અ ઉપર કોઈ એક ગુનોહ કરયાનું તોહોમત છે.

જે ગુનહાનું તોહોમત છે તે ગુનોહ બન્યા પછી અ છુપાઈ બેઠો, અથવા ગુનોહ મજકુર કરીને મેળવેલી માલકત કીંવા તે મીલકતથી ઉપજેલા પઈસા અ ના કબજામાં હતા, કીંવા જે વસ્તુ તે ગુનોહ કરવાના કામમાં વાપરવા સરખો હોય કીંવા જે વાપરેલી હોય તે છુપાવવાની કોશીશ કરી, એ હકીકતો લગતી છે.

(જે.) તકરાર એવી છે કે અ ની સાથે બળાતકાર સંભોગ અમુક શખસે કરયો છે કે નહી.

સદરહુ કહયા મુજબનો સંભોગ થયા પછી થોડેએક વખતે તે ઓરતે તે ગુનાહ વિશે ફરીયાદ કરી એ હકીકત, તથા જે બીના ઉપરથી તથા જે લખાંણ લખીને ફરીયાદ મજકુર કરી એ હકીકત, લગતી છે.

ફરીઆદ કરયા વગર ઓરત મજકુરે એવું કહ્યું કે કોઈ સખસે મારી સાથે બળાતકાર સંભોગ કરયો એ હકીકત આ કલમ પ્રમાણે વરતણુક તરીકે લગતી નથી; પરંતુ તે નીચે મુજબ હોય તો લગતો થઈ સકે છે.

કલમ ૩૨ ની રકમ (૧) મુજબ મરતી વખતના ઈકરાર તરીકે હોય તો, અથવા, કલમ ૧૫૭ મુજબ પુસટીકારક પુરાવા દાખલ હોય તો.

(કે) તકરાર એવી છે કે અ ની ઉપર અપહરણ થયું છે કે નહીં.

સદરહુ કહ્યા મુજબનું અપહરણ થયા પછી થોડી વારે તેણે ગુનહા વીશેની ફરીયાદ કરી એ હકીકત, તથા જે બીના ઉપરથી તથા જે લખાણ કરીને ફરીઆદ મજકુર કરી તે હકીકત લગતીછે.

ફરીયાદ કરયા શીવાય તેણે એવું કહ્યું કે મારી પાશેથી અપહરણ થયું એ હકીકત આ કલમ મુજબ વરતણુંક તરીકે લગતી નથી; પરંતુ તે નીચે મુજબ હોય તો તે લગતી થઈ શકે છે.

કલમ ૩૨ ની રકમ ૧ મુજબ મરતી વખતનો એકરાર તરીકે હોય તો, કીંવા, કલમ ૧૫૭ મુજબ પુસ્ટીકારક પુરાવા તરીકે તે હોય તો,

ટીકા—એક વખત ઈંગલંડમાં એમ જરૂરનું ગણાતું હતું; અને હજુ પણ અમેરીકામાં એ જરૂરનું ગણાતું જણાય છે કે એ વરતણુક સમકાલીક હોવી જોઈએ. તો પણ થોડા વરસથી ઈંગલંડમાં એમ તજવામાં આવ્યું છે. અને હવે એ ધારો છે કે જોકે સમકાળ સંબંધ બતાવવાને સારૂ હમેશ જરૂરનો ગણવો જોઈએ તો પણ તે અવસ્ય જરૂરનો છે એમ કોઈ રીતે ન ગણવું જોઈએ. પરંતુ જુબાની દાખલ કરેયા પછી તેના ઉપર કેટલુ વજન રાખવું જોઈએ તેનો વીચાર કરવામાં સમકાળ અગત્યનો છે.

કોઈ લેખના પક્ષકારોના ખરેખરા ઇરાદાની ખાતરી કરવાને સારૂ તે લેખ થયા પછી તેની રૂએ તેમણે શું કરયું છે તેનો પુરાવે ખરો અગત્યનો છે રાબરટ વાટસન એન્ડ કો. વીમોરેશ નારાયણરાવ (બુ રી, વા. ૨૪—પા૦ ૧૭૭) ના કામમાં ફરીયાદ કરતી વખતે પરો વીસ વરસથી ઓછી મુદતનો હતો અને [illegible] જડજોએ એવો અભીપ્રાય આપીયો કે પક્ષકારોનો ખરેખરો ઇરાદો બેશક મુખ્યત્વે કરીને તે લેખના કરારો ઉપરથી શોધી કાહાડવો જોઈએ, પણ કેટલેક દરજે તે લેખ થયો તે વખતની કેફીયત ઉપરથી અને બીજું તે થયા પછી પક્ષકારોની વરતણુંક ઉપરથી જોઈ કાહાડવો જોઈએ. આ ધોરણના જાદે દાખલાને માટે નીચેના કેસો જોવા:—નાધી કીસ્ણ બોસ વી. નીસતારાણી દાશી બં. લા. રી. વા. ૧૩—પા૦ ૪૨૦; સ્માલકાજ કોરટ સ. બુ. રી. વા. ૨૧—પા૦ ૩૮૭. મોતનલાલ વી. છતરધરીલાલ બુ. રી વા. ૧૯—પા૦ ૪૩૨ ગીરધર નાગજી શેટ વી. ગણપત મોરોબા અને બાગીરથી બાઈ કોમ મોરોબા, મુ૦ હા. કો. રી. વા. ૧૧—પા. ૩૨૯

(છેવટ લખવાનું) મી૦ ટેલર કહેછે કે "જ્યાં ફરીયાદ પુષ્ટીકારક પુરાવા દાખલ આપી હોય ત્યાં શા ધોરણને આધારે આ નીયમ રચેલો છે તે સોધી કાહાડવું મુશકેલ છે; કારણ કે જો સાહેદોને જો ફરીયાદ કરનાર ઓરતે તેની મુળ ફરીયાદ કરવામાં જે કાંઈ કહ્યું હોય તે બધુ કેહેવા દેવામાં આવે તો તેમનો પુરાવ જ્યારે તજવીજની વખતે સોગન ઉપર તેના પાસે તેની તેજ બીના કેહેવરાવામાં આવે તારે તેની યાદદાસત બરોબર છે કે નહી તેની બરોબર કસોટી રૂપ થાય છે." પા. ૫૧૯ ઉપરના દરષ્ટાંતો મુજબ ફરીઆદનુ લખાણ મુલ પુરાવ તરીકે લેઈ સકાય.

લગતી હકીકતના ખુલાશાને સારૂ અથવા તેને કામમાં પ્રવેશ કરવા સારૂ જે હકીકતની જરૂર હોય તે બાબત.

૯ કોઈ મુદાની કીંવા લગતી હકીકતનો ખુલાસો કરવા સારૂ કીંવા તેના કામમાં પ્રવેશ કરાવવા સારૂ જે હકીકતની જરૂર હોય તે હકીકત અથવા કોઈ મુદાની કીંવા લગતી હકીકત ઉપરથી જે ધારણા નીકળતી હોય તેને જે હકીકત ઉપરથી મજબુતી મળતી હોય કીંવા તે રદ થતી હોય તે હકીકત, અથવા હરકોઈ વસ્તુ કીંવા સખસને ઓળખવું એ વાત લગતી હોય તો તે એક રૂપના જે હકીકત ઉપરથી સ્થાપન થતી હોય તે હકીકત, અથવા હરકોઈ તકરારી કીંવા લગતી હકીકત જે વખતે કીંવા જે ઠેકાણે બની તે વખત કિંવા ઠેકાણું જે હકીકત ઉપરથી મુકરર થતું હોય તે હકીકત, અથવા સદરહુ પ્રમાણેની હરકોઈ હકીકત જે પક્ષકારોથી બની તે પક્ષકારોનો સબંધ જે હકીકત ઉપરથી માલમ પડે તે હકીકત, એ સરવે હકીકતો સદરહુ કામ સારૂ તેની જરૂર હોય તેટલે દરજ્જે લગતીછે એમ સમજવું.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) તકરાર એવીછે કે અમુક દસ્તાવેજ અ નું મરૂત્યું પત્રછે કે નહીં;

તકરારી મરત્યુ પતરની તારીખે અ ની મીલકતની તથા તેના કુટુંબની સ્થીતી કેવી હતી એ હકીકત લગતી છે.

(બ) ફજેતી થાય એવી વરતણુંક અ ચાલ્યો એવો આરોપ મુકીને આબરૂ લીધા બાબત અ એ બ ઉપર દાવો કર્યોછે. બ એવું કહેછે કે જે વાત આબરૂ લેવા જેવી કહેવામાં આવે છે તે વાત સાચીછે.

તકરારી આબરૂ લેવા જેવી વાત પ્રગટ કરી તે વખતે સદરહુ પક્ષકારોની સ્થીતી તથા સંબંધ કેવી રીતનાં હતાં એ હકીકત મુદાની હકીકતનો કામમાં પ્રવેશ કરવા સારૂ લગતીછે.

તકરારી આબરુ લેવાના વાત જોડે સબંધ ન હોય એવી બાબતમાં કાંઈ ટંટો અ તથા બ ની દરમીયાન હોય તે ટંટાની તપશીલવાર હકીકત લગતી નથી; પરંતુ કાંઈ ટંટો હતો એ હકીકત ઉપરથી અ તથા બ વચેના સબંધમાં કાંઈ ફેર પડતો હોય તો તે ટંટો હતો એ હકીકત લગતીછે.

(ક) અ ઉપર એક ગુન્હો કર્યાનું તોહોમત છે.

ગુનોહ મજકુર થયા પછી થોડીવારે અ પોતાના ઘરમાંથી છુપી રીતે નાહાસી ગયો એ હકીકત કલમ આઠ મુજબ મુદાની હકીકતો ઉપરથી પછવાડેથી વરતણુંક થઈ, એવા સબંધથી લગતીછે.

જ્યારે તે ઘર છોડીને ગયો ત્યારે જે ઠેકાણે તે ગયો તે ઠેકાણે તેને એકાએક જરૂરી કામ આવી પડયુ હતું એ હકીકત, તે એકાએક ઘર મુકીને ગયો એ હકીકતના ખુલાસાને શારૂ લગતીછે.

જે કામને સારૂ તે ગયો તે કામની તપશીલવાર હકીકત લગતી નથી પરંતુ કામ એકાએક જરૂરીનું નીકળુ હતું એ બતાવવાને સારૂ સદરહુ જેટલી તપશીલની જરૂર હોય તેટલી તપશીલ લગતી સમજવી.

(ડ) ક એ અ જોડે નોકરી બાબત કરેલો કરાર તોડવાને બ એ ક ને ફોસલાવ્યો એટલા માટે અ એ બ નાં ઉપર દાવો કર્યોછે. ક એ અ ની નોકરી છોડી તે વખતે અ ને એવું, કહેલું હતું કે "હું તમને છોડીને જાઉછું તે એ કારણથી કે બ એ મને વધારે સારી નોકરી આપવાનું કહ્યુંછે" ક ની વરતણુંક મુદાની હકીકત તરીકે લગતીછે તે વરતણુંકનો ખુલાસો કરવા સારૂ ઉપલું બોલવું લગતી હકીકત છે.

(ઈ) અ ઊપર ચોરી કરવાનું તોહોમતછે. તેણે ચોરીનો માલ બ ને આપ્યો એવું જોવામાં આવ્યું બ એ તે અ ની સ્ત્રીને આપ્યો એવું પણ જોવામાં આવ્યું બ માલ આપતી વખતે એમ કહેછે કે "અ કેહેછે કે આ તમો છુપાવી રાખો" સદરહુ બ નુ બોલવું લગતું છે. કારણ કે જે હકીકત પ્રકરણ યાને કાર્ય મજકુરનું અંગ યાને ભાગ છે તે હકીકતનો તે ઉપરથી ખુલાશોથાયછે.

(ફ) હંગામો કર્યા બાબત અ ઉપર તજવીજ ચાલેછે અને એવું સાબીત થયું છે કે લોકોના એક ટોળાની અગાડી આગેવાન તરીકે તે ચાલતો હતો. સદરહુ લોકોના ટોળાએ કરેલા પોકારે જે પ્રકારનું એ કૃત્ય બન્યું તેના ખુલાશાને સારૂ લગતા છે.

ટીકા,—(ક) ઘેરથી બાહાર રેહ્યા હતા તે દરસ્યાન જવાના હેતુના ખુલાસા કારેક લખેલી હકીકત અથવા લખેલા કાગળો મુળ પુરાવ તરીકે દાખલ કરી શકાયછે, કારણ કે જવું અને ગેર-

હાજરી ઘણી યોગ્ય રીતે એક જરૂરી કૃત્ય ગણાયછે.—ટેલર પા. ૫૨૬

ગુનો કરવાને સંપ કીધો હોય તેવા કોઇ સખસે લોકોના સામાન્ય હેતુ સંબંધી કાંઈ કહ્યું અથવા કર્યુ હોય તે બાબત.

૧૦ કાંઇ ગુન્હો કીંવા દાવો ચાલવા લાયક અપકારનું કૃત્ય કરવા સારૂ બે અથવા વધારે સખસોએ સંપ કર્યોછે એવું માનવાને યોગ્ય કારણ હોય ત્યારે સદરહુ સખસો પઇકી કોઇએક સખસે તે લોકોના સામાન્ય ઇરાદાને સંબંધે ઇરાદો મજકુર પ્રથમ તેમાંના હરકોઇ એક સખશે કીધા પછી કાંઈ કહ્યું કીંવા, કર્યુ કીંવા લખ્યું હોય તો, એવા સંપ કરનાર હરકોઈ સખસ સંપ મજકુરમાં સામીલ હતો તે બતાવવા સારૂ તેમજ સદરહુ મુજબ સંપ થયોછે એવું સાબીત કરવાને સારૂ સદરહુ કહેલી, કરેલી, અથવા લખેલી વાત જે સખસોએ સંપ કર્યાનું માન્યામાં હોય તેવા પ્રત્યેક સખસ વિરૂદ્ધ લગતીછે.

દૃષ્ટાંત.

(અ) રાણીના વિરૂધ લડાઈ કરવા સારૂ સંપ કરવામાં આવ્યો છે તેમાં **અ** સામીલ થયો છે એવું માનવાને યોગ્ય કારણ છે.

જે કારણને સારૂ સદરહુ સંપ થયો છે તે કારણને વાસ્તે બ એ યુરોપથી હથીઆરો મંગાવ્યાં, તથા તેજ કારણને સારૂ ક એ કલકતા મધે પઇશા એકઠા કર્યા, તથા સંપ મજકુરમાં સામીલ થવા ડ એ મુંબઇમાં લોકોને સમજાવ્યા, તથા જે કામ કરવાનો વીચાર છે. તે કરવું યોગ્ય છે. એવા બાદીના લખેલા કાગળો ઈ એ આગરામાં પ્રશીદ્ધ કર્યા તથા જે પઇશા ક એ કલકતા મધે એકઠા કર્યા હતા તે ફ એ દીલીથી ગ ઉપર કાબુલ મોકલાવ્યા, તથા સંપ મજકુરના હેવાલનો પત્ર હ એ લખ્યો તેમાંનો મજકુર એ પ્રત્યેક હકીકત સંપ થયો છે. એ વાત સાબીત કરવાને સારૂ તથા તેમાં **અ** સામીલ છે, એ સાબીત કરવાને સારૂ લગતી છે. પછી તે સરવે હકીકતોથી અ અજાણ્યો હોય, તથા જે સખસોએ હકીકત મજકુરે મુજબ કર્યું, તે સખસોને **અ** ઓળખતો ન હોય, તથા **અ** સંપ મજકુરમાં સામીલ થયો તેની અગાડી અથવા તે સંપમાંથી નીકળી ગયો ત્યાર પછી સદરહુ હકીકતો બની હોય તો ચીંતા નહી.

ટીકા.—આ કલમના સંબંધમાં નીચેની બાબતો બરોબર સમજવી જોઇએ.

૧ લું.—આ કલમ ગુનાહને કીંવા દાવો ચલાવા લાયક અપકાર કૃત્યને, સંયુક્ત સંપ કરનારાઓને તથા સહઃ પ્રવેશ કરનારાઓને અથવા બીજા અપકારક કૃત્ય કરનારાઓને લાગુ છે. ૨ જુ—પુરાવો લેતાં પેહેલાં સંપ કર્યો જો એ વાત માનવાને યોગ્ય કારણ હોવું જોઇએ. ૩ જુઓ—કાયદા વિરૂધ કામમાં પડેલા સખસોનો સબંધ બતાવામાં આવ્યા પછી એ સંપના હરેક અંગભુતે કાંઈ કર્યું હોય કીંવા કહ્યું હોય તે બીજા હરેક અંગભુતની વિરૂધ મુળ પુરાવ છે; પછી તે સરવે હકીકતથી તે અજાણ્યો હોય, તથા સખસોએ સદરહુ મુજબ કર્યું અથવા કહ્યું તે સખસોને તે ઓળખતો ન હોય તેની ચીંતા નહી, ૪ થુ—જે કાંઈ કર્યું હોય તે તથા જે કહયું હોય તે જે સખસની વિરૂધ તે વાપર્યુ હોય તે સખસ સંપ મજકુરમાં સામીલ થયો તે પેહેલાં અથવા તે સંપમાંથી નીકળી ગયો ત્યાર પછી બન્યું હોય તો પણ પુરાવમાં લેઈ શકાય છે, ૫ મુ—સંપ મજકુરના હેવાલનો પત્ર, પછી તે દેખીતો તેની પુસ્ટીમાં ઇઆ પુરેવણીમાં લખ્યો ન હોય તો પણ પુરાવામાં લેવાય છે. આ છેલો નિયમ ઇંગ્લાંડમાં ચાલે છે તેથી ઉલટો છે. આ બધી બાબતમાં ટેલરકૃત પુરાવાનો કાયદાની કલમ ૫૨૬-૫૩૪ જુઓ. બેસ્ટના પુરાવા કાયદાની કલમ ૫૦૮ જુઓ અને (રાણી વી. અમીરૂદીન બં. લો. રી. વા. ૭ પા. ૬૩; રાણી વી. અમીરખાન અને બીજા, બં. લે. રી. વા. ૯ પાનું. ૩૬.

હકીકત બીજીરીતે લગતી નહોય તો તે ક્યારે લગતી સમજવી.

૧૧. જે હકીકત બીજી કોઈ રીતે લગતી ન હોય તે જો નીચે મુજબની હોય તો લગતી છે એમ સમજવું.

(૧). હરકોઈ મુદાની કીંવા લગતી હકીકતથી તે વિરૂધ હોય તો.

(૨.) હરકોઈ મુદાની કીંવા લગતી હકીકત બન્યાનો ઘણો સંભવ છે કીંવા સંભવ નથી એવું, તથા નહી બન્યાનો ઘણો સંભવ છે કીંવા સંભવ નથી એવું, સ્વતંત્ર રીતે તે ઉપરથી, અથવા બીજી હકીકત સાથેના તેના સબંધ ઊપરથી, માલમ પડે એવી હોય તો;

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) તકરાર એવી છેકે, અ એ કલકતા મધે અમુક દીવસે ગુનોહ કર્યો કે નહી

સદરહુ તારીખે અ લાહોર મધે હતો એ હકીકત લગતી છે.

જે વખતે ગુનોહ થયો તે અરસામાં ગુનોહ થયો તે ઠેકાણેથી અ દુર હતો તેથી કરીને તેણે ગુનોહ કરયાની વાત અશક્ય નથી પણ ઘણી અસંભવિત છે. એ હકીકત લગતી છે.

(બ.) તકરાર એવી છેકે અ એ ગુનોહ કરેયો છેકે નહી.

કેફિયત એવી છેકે ગુનોહ મજકુર અ, બ ક, અથવા ડ, અ એ પઈકી કોઇ એકે કરેલો હોવો જોઇએ. ગુનોહ મજકુર બીજે કોઈ સખ્સ કરી શકે એમ નહોતું એવું તથા તે બ, ક અથવા ડ એ કરેલો નહોતો એવું, જે હકીકત ઉપરથી માલમ પડે તે પ્રતેક હકીકત લગતી છે.

નુકશાનના દાવામાં જે હકીકતઉપરથી કોરટ નુકશાનની રેકમ મુકરર કરી શકે તે હકીકત લગતી છે.

૧૨. જે મુકદમામાં નુકશાનનો દાવો કરેલો હોય તે મુકદમામાં કેટલું નુકશાન આપવું જોઇએ એ જે હકીકત ઊપરથી કોરટ મુકરર કરી શકે તેહકીકત લગતીછે.

હક કીંવા રીવાજ વીશે તકરાર હોય તો કઇ હકીકત લગતી છે.

૧૩. હરકોઈ હક કીંવા રીવાજ છેકે નથી એ બાબત જ્યારે તકરાર હોય. ત્યારે નીચે લખેલી હકીકત લગતી છે એમ સમજવું.

(અ) જે કાર્ય ઉપરથી તકરારી હક કીંવા રીવાજ ઉતપન થયો હોય, અથવા તે ઉપર દાવો બતાવવામાં આવ્યો હોય, અથવા તેમાં કાંઈ ફેરફાર થયો હોય અથવા તે કબુલ રાખવામાં આવ્યો હોય, અથવા તે છે એમ કહેવામાં આવ્યું હોય, અથવા તેનો ઇનકાર કરવામાં આવ્યો હોય, તે કાર્ય અથવા જે કાર્ય એવું હોય કે હક કીંવા રીવાજ મજકુર હોય તો કાર્ય મજકુર થયું ન હોય તો તે કાર્ય.

(બ.) હક કીંવા રીવાજ મજકુર ઉપર દાવો બતાવવામાં આવ્યો હોય અથવા તે કબુલ રાખવામાં આવ્યો હોય, અથવા તેને અમલમાં આણ્યો હોય, અથવા તેને અમલમાં આણતાં

તકરાર ઉઠી હોય, અથવા અમલમાં આણ્યો એમ કેહેવામાં આવ્યું હોય, અથવા તેના અમલથી વીરૂદ્ધ કાંઈ કીધું હોય, એવા અમુક દાખલાઓ બન્યા હોય તે દાખલા.

દ્રષ્ટાંતો.

તકરાર એવીછે કે **અ** નો હક એક માંછલી પકડવાની જગો ઉપર છે કે કેમ એ માછલી પકડવાની જગા **અ** ના વડિલોને આપવા બાબતનો લેખ તથા તે જગા **અ** ના બાપે ગીરો મુક્યા-ની વાત તથા ગીરો મજકુર વિરૂધ એ જગા **અ** ના બાપે બીજાને પછવાડેથી આપ્યાની વાત, તથા **અ** ના બાપે હક મુજબ અમલ કરેલાના અથવા તે પ્રમાણે અમલ કરતાં **અ** ના પડોશીએ અટકાવ કર્યાના અમુક દાખલા બન્યા હોય તે દાખલા એ સરવે લગતી હકીકતો છે.

ટીકા.—આ કલમ ખાનગી તેમજ સારવજનીક હકો તથા રીવાજોને લાગુ કરવાને ધારેદ કરેલી છે એમ દ્રષ્ટાંત ઉપરથી જણાવછે. સરજો નારાયણ પાંડે વી. બીસમબર સીંઘ. બું. રી. વા. ૨૩—પા. ૩૧૧.

એક કંપનીના ભાડુતે એક સારવજનીક વાહાણ ચાલી શકે એવી નદીમાં પોતાની આગવી માંછલાં પકડવાની જગ્યામાં પ્રવેશ કરવાને માટે એક શખસ ઉપર દાવો બાંધ્યો અને એ જગાનો કબજો જુનોછે એમ સાબીત કરવાને પુરાવામાં એ કંપનીની ચોપડી તે હાજર કરી. તેમાં એ જગા કોઈ ભાડુતને અમુક ભાડાથી ભાડે આપ્યાના દાખલા હતા. તેમાં ઠરાવામાં આવ્યું હતું કે એ ચોપડી પુરાવામાં લેઈ શકાય કેમકે નિયમ એવોછે કે અસલ દસ્તાવેજો જે યોગ્ય કબજામાંથી આવતા હોય, અને તે જોતાંજ માલીકપણું ચલાવવાનો તેનો મતલબ હોય, જેવાકે ગણોતપટો અથવા સનંદ, તો કબજાના પુરાવા વગર અથવા તેની રૂઈએ ભાડુ આપ્યાના પુરાવા વગર પુરાવામાં આપી શકાય, કેમકે તે દસ્તાવેજોજ માલીકપણાના કૃત્યો તથા કબજાનો પુરાવછે. માલક મસન વી, ઓદીઆ હાઉસ આફ લારડસ કેસીસ વા. ૧૦ પા. ૫૯૩—આજ કામમાં એ આગળ માંછલા પકડવાની જગાની હદ સાબીત કરવાને રાજના કોઈ બીજા ધનામદારે એ કંપની ઉપર ઘણા વરસ પેહેલા બાંધેલા દાવામાં વિલાયતની સદર અદાલતમાં (ચાનસરીની કોરટમાં) તુકશાનીનો દાવો કરેલો તથા જવાપ આપેલો, તેમાં મજકુર માંછલા પકડવાની જગાના હદનું બ્યાન કર્યું હતું તે પુરાવામાં આપવામાં આવ્યા હતા. તેમાં ઠરાવવામાં આવ્યું કે તે દસ્તાવેજો એ માંછલા પકડવાની જગાના ધણીહામના તથા તે ઉપર કરેલા દાવાના ભાગ તરીકે પુરાવામાં લેઈ શકાય છે, (વળી રાજર વી. આલનનો કેસ જોવો. કામ્પબેલ્સ નીસી પ્રાયસ રીપોર્ટસ વા. ૧—પા. ૩૦૯).

વાદીઓ તથા પ્રતીવાદીના અમુક મુરતીઓ કે જેની આશરે બસે વરસ ઉપર તેમના વડીલોએ સ્થાપના કરી હતી તે મુરતીઓના પુજન કરવાના વારા હતા. વાદીઓએ એવી તકરાર લીધી કે એ પુજા કરવાના રીવાજ મુજબ એ મુરતીઓ કલકતેથી બીજે ઠેકાણે લેઈજઈ શકાતી નથી અને પ્રતિવાદીને તે મુરતિઓ ત્યાંથી બીજે ઠેકાણે લેઈ જવો અટકાવવાની તેમણે ફરીઆદ કરી. તેમની તકરારની પુષ્ટિમાં વાદીઓએ એ વારાવાળા સખસોમાંના ઘણા સખસોએ આશરે દોઢક વરસ ઉપર કરેલા કરારનો લેખ પુરાવામાં રજુ કર્યો તે લેખમા મજકુર રીવાજની વાત લખ્યા પછી તે લેખ કરનાર સખસોએ તેમના પ્રત્યેકના વારામાં એ મુરતીઓ કલકતેથી બીજે ઠેકાણે ન લેઈ જવા વીશેનો એક બીજાની સાથે કરાર કર્યો હતો. આ લેખ કરવામાં પ્રતિવાદી શામેલ નહોતો. તેમાં ઠરાવામાં આવ્યું હતું કે આ લેખ આ કલમ પ્રમાણે પુરાવામાં લેઈ શકાય તેવોછે, પરંતુ પ્રતીવાદી વિરૂધ પુરાવો તે ગણાય તેમ નથી તેની વિરૂદ્ધ દાવાવાળો હક જુદી રીતે સાબીત કરવો જોઈએ. હરોનાથ મલીક વી. નીતાનંદ મલીક બં. લા. રી. વા. ૧૦—પા. ૨૮૩.

દસ્તાવેજના કાગળો તથા એક વેચાણ ખત જેમાં વાદીએ તથા તેમની જગા ઉપર

પેહેલા રેહેનાર શખ્સોના હકો વંશી બખ્ખાવામા આવ્યું હતું તથા તે કબુલ કરવામાં આવ્યા હતા. તે કાગળો તથા ખતની બાબતમાં એમ ઠરાવામાં આવ્યું કે તે આ કલમના અરથ મુજબના કૃત્યો તથા દાખલા છે. દઇતરી મોહનતી વી. જગો બાંધુ મોનતી વુ. રી. વા. ૨૩–પા. ૨૯૩

ઈંગ્લંડના કાયદા મુજબ (જુરીના) ઠરાવો ફેંસલા તથા બીજા નીકાલ જો કે બીજાઓ વચ્ચે થયા હોય તોપણ સાર્વજનીક પ્રકારના રીવાજોની હયાતી અથવા ગેરહયાતી સાબીત કરવાને પુરાવામાં હમેશાં લેવાય છે તેવીજ જાતનો પુરાવ તેવાજ કામને માટે આ પુરાવાનો આક્ટ થતા પેહેલાં હીંદુસથાનમાં પણ લેવાતો હતો. એક કેસમાં કલકતા હાઇકોરટ નાચે પરમાણે બોલે છે. બે દાખલા હાજરે કરવામાં આવ્યા હતા. એક સને ૧૮૫૨ ની સાલમાં, અને બીજો ૧૮૬૨૦ ની સાલમાં જેમાં એ હક કેહેવામાં આવ્યો હતો, અને તેની હયાતી કબુલ કરવામાં આવી હતી. આ ઇનસાફી કામો શારેવજનીક હીતની બાબત જેવી કે આવા પરકારનો કોઈ રીવાજ હયાતી બાબતમાં સારો પુરાવ છે, અને આવા પરકારનો મુકદમો ઉપર કહેલા સાધારણ નાયમના અપવાદ તરીકે ચાલે છે. (પુરાવા ઉપર ટેલર સાહેબની કમેનટરીની કલમ ૧૪૯ જુવો) અને જો આવા ઘણા દાખલા રેજુ કરવામાં આવ્યા હોય તો બેશક જડજે આવો ફેંસલો આપવામાં બાજબી કીધુ હોત. માધવચંદ્રનાથ બીસવાસ વી. ટોમા બીવાહ અને બીજા વું. રી. સી. ૩-બીંગ વા. ૭–પા૦ ૨૧૦.

ઉપરના ઠરાવના ધોરણ મુજબ મદ્રાસ હાઇકોરટે ઠરાવ કર્યો છે પણ તેમાં એક જડજને શક હતો કે જે ફેંસલો પુરાવામાં દાખલ કરવાની તે પુરાવ તરીકે ગણાવવાની કોશીસ કરવામાં આવી હતી તે આવી તરેહના સામાન્ય પ્રકારની બાબતનો હતો કે તે કોઈ ત્રાહીતની વીરૂધ સબળ પુરાવા દાખલ ગણી શકાય કે? નાલાયંબો બાટર વી. નેલાકુમારે પીલાઇ મદ્રાસ હા. કો. રી. વા. ૭–પા૦ ૩૦૭.

સદરહુ જાતનો પુરાવો કુલાચાર સાબીત કરવાને પણ હીંદુસતાનની કોરટોમાં ઘણી વખત પુરાવામાં દાખલ કરાયો નીલ કીસટો દેબ બરમાનો વી. બીરચંદ્ર થાકુર અને બીજા બે. લો. રી. પ્રી. કા. વા. ૩–પા૦ ૧૩; રાવત અરજુનસીંઘ અને રાવત ફુકેજન સીંઘવી. રાવત ગુનસીઆમસીંઘ પમુરસ. ઈ. અ. પા૦—૧૬૯.

ઉપર કહેલા પરકારનો પુરાવ હવે કોઈ પણ જાતનો હક અથવાં રીવાજ સાબીત કરવાને પુરાવામાં લેઈ શકાય છે.

કેટલાક જમીનનો વાદીનો ઇનમામી પટાનો હક હતો અને વાદીએ માગેલો ઇનમામી હક જે શખ્સે ઉત્પન્ન કર્યો હતો તે શખ્સના ઉચ્ચ ધારણ કરનાર જે દાવામાં પક્ષકાર હતો તે દાવામાં થયેલા ફેંસલા પોતાના દાવાની પુષ્ટીમાં વાદીએ રજુ કર્યા. આ ફેંસલાથી ઇનમામી હકના અસ્તિત્વની સાબીતી થઈ પણ જે દાવામાં તે ફેંસલા કરવામાં આવ્યા હતા તેમાં પ્રતિવાદી પક્ષકાર નહોતો તે કારણથી નીચલી કોરટે ફેંસલા કામમાં દાખલ કર્યા નહીં. ઉપરની કલમ પ્રમાણે આ ફેંસલા લાગતા છે એમ હાયકોરટે ઠરાવ્યું. (૨૨ વી. રી. ૩૯૫) તેમજ નીચેના કામોમાં પણ તેજ ધોરણ માન્ય રાખવામાં આવ્યું હતું. ૨૦ વી. રી. ૩૪૫; ૨૩ વી. રી. ૧૬૨; ૨૪ વી. રી. ૨૬૫; ૨૮૪, ૪૦૭ અને ૪૩૧

રીવાજ એ લાંબી મુદતની રૂઢીથી અને વડીલોની સંમતીથી સ્થાપીત થયેલો એક કાયદો છે. જો તે સામાન્ય હોય તો, દેશના સાધારણ કાયદાનો ત ભાગ ગણાય; જો વિશેષ હોયતો ખાસ રીવાજ ગણાય ઇંગ્રેજી કાયદા પ્રમાણે નીચે લખેલી બાબતો હોય તો અમુક રીવાજ બંધનકારક ગણાય; તે એ કે (૧) મનુષ્યના સ્મરણમા તેથી વિરૂદ્ધ કાંઈ હકીકત હોવી જોઇએ નહીં; (૨) તે હમેશ ચાલુ રેહેવી જોઇએ; (૩) બીન તકરારી હોવો જોઇએ; (૪) તે બાજબી હોવો જોઇએ; (૫) તે નિશ્ચિત હોવો જોઇએ; (૬) તે બધાને બંધનકારક હોવો જોઇએ; (૭) બીજા રીવાજથી તે વિરૂદ્ધ હોવો જોઇએ નહી. આ બધાં લક્ષણ હીંદુસ્તાનમાં ચાલતા રીવાજને લાગુ પાડવાં જોઇએ કે નહી તે બાબતનો ઠરાવ થયેલો નથી નથી; પણ ઘણા કામોમાં એમ ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે રીવાજ બાજ-

બી અને નિશ્ચિત હોવો જોઇએ. અમુક દ્રષ્ટાંતનો જથો અથવા તેવાં ઘણાં દ્રષ્ટાંતો બને તેથી બ્યાપારનો રીવાજ સાબીત થઈ શકેછે. બ્યાપારના રીવાજ બાબત જગોમોહનઘોસ વીરૂદ્ધ માણેકચંદનો ફેસલો જુઓ. ૭ મું. ઈ. અપીલ ૨૬૩

બ્યાપારીઓના સામાન્ય રીવાજમાં અને અમુક ધંધાના ખાશ રીવાજમાં ફરકછે. "ધંધાનો રીવાજ" એટલે અમુક ધંધાનો રીવાજ સમજવો અને તે દ્રષ્ટાંતોથી સાબીત કરી આપવો જોઇએ; ફકત અભિપ્રાયી પુરાવો ચાલે નહી.

અમુક કરારમાં વિશેષ હકીકત દાખલ કરવા સારૂં રીવાજનો પુરાવો ઘણી વખત આપવામાં આવેછે. (પાછળ ૯૨ મી કલમનો ૫ રકમ જુઓ) તેમજ કરાર આકટની પહેલી કલમ જુઓ.

હીંદુશાસ્ત્ર પ્રમાણે રીવાજ અગર રૂઢી ખાશ અગત્યનાં છે. સ્ટરેનજ કૃત હીંદુ લોમાં લખેલું છે કે રીવાજ જેવો ઇંગ્રેજી કાયદાનો ભાગછે તેવોજ હીંદુ કાયદાનો ભાગછે અને રીવાજ હીંદુ કાયદાનો ભાગ છે તેથી જ્યાં જ્યાં તે ચાલતો હોય ત્યાં ત્યાં સાધારણ કાયદાથી બલીષ્ટછે. આ બાબતમાં ૧૧ મુ. ઇ. અપીલને પાને ૫૨૩ મેં નીલકીરતો દેબનો ફેસલોછે તે જુઓ.

એક કુટુંબના રીવાજને કુલાચાર કહેછે અને અમુકસ્થાનના રીવાજને દેશાચાર કહેછે. કુલાચાર સાબીત કરવા સારૂ એમ બતાવી આપવું જોઇએ કે તે જુનોછે અને નિર્ભંગ ચાલ્યો આવેછે (૮ બે. લો. રી. ૨૩૮) તેમજ ૧૪ મુ. ઇ. અપીલને પાને ૫૮૫ મે રામલક્ષ્મી અમલના કામમાં નામદાર પ્રીવીકૌન્સીલનો ઠરાવછે તે જુઓ.

વારસા બાબતના જે નિયમો અમુક જગ્યાએ ચાલતા હોય તેથી જુદા નિયમ પ્રમાણે વારસો અમુક કુટુંબમાં મળતો હોયતો તે કુલાચાર ગણાય અને પછી મીલકત સ્વોપારજીત હો કે વડીલો પારજીત હો તોપણ તે રીવાજ પ્રમાણે તેની વ્યવસ્થા થવી જોઇએ (૧૨ મુ. ઇ. અપીલ. ૮૧) તેમજ ઇ. લો. રી ૧ કલકત્તા ૧૯૫ રાજકીશનસીંગ વીરૂદ્ધ સમબ્ય સરમાનો ફેસલો જુઓ.

કાયદાથી પણ રીવાજ તે કાયદા જેટલુંજ બળ આપવામાં આવેલુંછે. તે બાબતમાં સન ૧૮૭૨ ના ૪ આકટની કલમ ૫ અને ૭ જુઓ તેમજ સને ૧૮૨૫ ના ૧૧ મા રેગ્યુલેશનની ૨ જી કલમ જુઓ.

જે હકીકત ઉપરથી મનની અથવા શરીરની કીંવા સરીરના સુખ દુખની સ્થીતીમાં માલમ પડે તે હકીકતો બાબત.

૧૪. ઇરાદો, કિંવા જ્ઞાન, કિંવા શુધ બુધી, કીંવા ગફલત, કીંવા બે ફીકરાઈ, કીંવા કોઈ અમુક સખસના ઉપરનો દુષ્ટભાવ, કીંવા સદભાવ એના જેવી મનની હરકોઈ સ્થીતી છે એવું જે હકીકત ઉપરથી માલમ પડે તે હકીકત, અથવા શરીરની કીંવા શરીરના સુખ દુખની હરકોઈ પ્રકારની સ્થીતી છે એવું જે હકીકત ઉપરથી માલમ પડે તે હકીકત લગતી છે. તે એવે પરસંગે કે જ્યારે એવી મનની અથવા શરીરની કીંવા શરીરના સુખ દુખની સ્થીતી છે કે નહીં એ વાત મુદ્દાની અથવા લગતી હોય ત્યારે.

ખુલાસો.—કોઈ હકીકત ઉપરથી મનની કાંઈ લગતી સ્થીતી છે એવું માલમ પડે છે એ કારણને લીધે હકીકત મજકુર લગતી હોય, ત્યારે તે હકીકત ઉપરથી જે અમુક બાબતની તકરાર ચાલતી હોય તે બાબતને સબંધે સદરહુ સ્થીતી છે એમ માલમ પડવું જોઇએ સામાનીય રીતે એવી સ્થીતી હોય છે એમ માલમ પડવું જોઇએ નહીં.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) અ ઉપર એવું તોહોમત છે કે તેને ચોરાએલો માલ જાણીને ચોરીનો માલ લીધો. ચોરીની અમુક જીનસ તેના કબજામાં હતી એવું સાબીત થાય છે.

સદરહુ વખતે તેના કબજામાં ચોરીની બીજી ઘણી જણસો હતી એ હકીકત લગતી છે કારણ એ ઉપરથી એવું દેખાય છે કે જે જણસો તેના કબજામાં હતી તે દરએક તથા શરવે ચોરીની હતી એવુ તેને માલમ હતું.

(બ.) અમુક સીકો ખોટો છે એવું શીકો મજકુર આપતી વખતે માલમ છતાં. તે સીકો બીજાને દગલબાજીથી આપયો એવું તોહોમત અ ઉપર છે.

જ્યારે સદરહુ સીકો અ એ આપયો ત્યારે તેની પાસે બીજા ખોટા સીકા ઘણા હતા એ હકીકત લગતી છે.

(ક) પોતાનો કુતરો ઘણો કરડકણો છે એમ બ ને માલમ છે તે બ ના કુતરાએ કરેલા નુકશાન બાબત અ એ બ ના ઉપર દાવો કરયો છે.

અગાડી ક્ષ, ય તથા ઝ ને કુતરો મજકુર કરડ્યો હતો અને તેઓએ તે બાબત બ આગળ ફરીયાદ કરી હતી, એ હકીકત લગતી છે.

(ડ) તકરાર એવી છે કે જે માણસને એક હુંડીનું નાણુ આપવાનું હતું તેનું નામ ખોટું લખ્યું હતું તે વાત હુંડી સીકારનાર અ ને માલમ હતી કે નહી.

એ પરમાણે લખેલી બીજી હુંડીઓમાં જેને રૂપીઆ આપવાનું લખ્યુ હતું તે સખસ જો ખરો હોતતો તેણે હુંડીઓ મજકુર અ ને જે વખતે મોકલી હોત તે વખતની અગાડી સદરહુ હુંડીઓ અ એ સીકારેલી છે એ હકીકત, જે સખસને તકરારી હુંડીના રૂપીઆ આપવાનું લખ્યુ છે તે શખસ ખોટો છે એવી માહીતી અ ને હતી, એવું બતાવવાને સારૂ લગતી છે.

(ઈ) બ ની આબરૂને હાની થાય એવા ઇરાદાથી કોઈ આરોપની વાત પ્રગટ કરીને બ ની આબરૂ લીધાનું અ ઉપર તોહોમત છે.

અ નો બ ઉપર દુષ્ટ ભાવ છે એવુ બતાવનારી કોઈ વાતો પેસ્તર પ્રગટ કરયાની હકીકત લગતી છે. કારણ કે હાલની તકરારી વાત પ્રગટ કરવામાં અ નો ઇરાદો બ ની આબરૂને હાની કરવાનો હતો. એવુ તે ઉપરથી માલમ પડે છે.

અ તથા બ વચે આગળ કાંઈ ટંટો નોહોતો, તથા જે બાબત વીશે ફરીઆદ કરવામાં આવી છે, તે બાબત અ એ સાંભળી તે મુજબ પાછી કહી છે, એ હકીકતો અ નો ઇરાદો બ ની આબરૂને હાની કરવાનો નોહોતો એવું બતાવવાને સારૂ લગતી છે.

(ફ) અ એ દગલબાજીથી બ ને એવું બતાવ્યું કે ક દાર છે તે ઉપરથી ક જે નાદાર છે તે ઉપર બ એ લલચાઈને ભરૂશો રાખ્યો, તેથી નુંકશાન થયું, તે બાબત અ એ બ ઉપર દાવો કરયો છે.

ક દાર છે એવું જ્યારે અ એ કહયુ તીયારે ક ના પાડોશીઓ તથા જે લોક તેની સાથે વેપાર રોજગારનું કામ પાડતાં તેઓ ધારતા હતા કે ક દાર છે, એ હકીકત અ એ જે બતાવ્યું તે શુદ્ધ બુદ્ધિથી બતાવ્યું એવું બતાવવા સારૂ લગતી છે.

(ગ) એક ઘરનો માલીક અ છે તે ઘર ઉપર કાંઈ કામ બ એ ક નામના કાંન્ટ્રાકટરના હુકમથી કરેલું તે કામની કીમત લેવાને સારૂ અ ઉપર બ એ દાવો કરેલો છે.

અ નો જવાબ એવો છે કે બ એ જે કરાર કરેલો તે ક જોડે કરેલો છે.

તકરારી કામને સારૂ અ એ બ ને પઈસા આપ્યા છે એ હકીકત લગતી છે, કારણ કે તે ઉપરથી એવું સાબીત થાય છે કે અ એ શુધ બુદ્ધિથી તકરારી કામ કરવાનો બંદોબસ્ત કરવાનું ક ના સ્વાધીનમાં આપ્યુ હતું સબબ ક પોતાની તરફથી બ જોડે કરાર કરી શકતો હતો, અ ના મુખ્તીઆર તરીકે કરાર કરવાનું નોહોતું.

(ઙ) જડેલી મીલકતનો બદ દયાનતથી ખોટો ઉપયોગ કરવા બાબત અ ઉપર તોહોમત છે, અને તકરાર એવી છે કે જ્યારે તેણે તેનો સદરહુ મુજબ ઉપયોગ કર્યો ત્યારે ખરો માલીક મળી શકતો નથી એવું તે શુધ બુધીથી માનતો હતો કે નહીં.

મીલકત મજકુર ખોવાઈ ગયાની ખબર સરવે લોકોને અ જે ઠેકાણે રહે છે તે ઠેકાણે આપવામાં આવી હતી એ હકીકત તેનો ખરો માલીક મળી શકતો નથી એવું શુધ બુધીથી અ માનતો નોહોતો એમ બતાવવાને સારૂ લગતી છે.

ક એ મીલકત મજકુર ખોવાયાની વાત સાંભળીને તે ઉપર ખોટો દાવો કરવાની ઇચ્છાથી તેણે કપટથી સદરહુ ખબર આપી છે એવું અ જાણતો હતો, અથવા એવું માનવાને તેને કારણ હતું. એ હકીકત લગતી છે, કારણ કે તે ઉપરથી એમ માલમ પડે છે કે સદરહુ ખબર આપ્યાની વાત અ ને માલમ હતી એટલા ઉપરથી તેની શુધ બુધી ગેર સાબીત થઈ શકતી નથી.

(આઈ) અ ના ઉપર એવું તોહોમત છે કે બ ને મારી નાંખવાના ઇરાદાથી તેના ઉપર ગોળી મારી. અ એ અગાડી બ ઉપર ગોળી મારી હતી, એ હકીકત અ નો ઇરાદો બતાવવાને સારૂ સાબીત કરી શકાય છે.

(જ) અ ના ઉપર એવું તોહોમત છે કે તેણે ધમકીના પતરો બ ને મોકલયા અ એ બ ને ધમકીના પતરો પેશતર મોકલ્યા હોય તે પતરો સદરહુ પતરોનો ઇરાદો બતાવવાને સારૂ સાબીત કરી શકાય છે.

(ક) તકરાર એવી છે કે પોતાની સ્ત્રી બ ઉપર નીરદયપણુ કરવાનો અ તકસીર વાર છે કે નહીં.

જે નીરદયપણું કરયાની તકરાર છે તે પેહેલાં અથવા પછી થોડે વખતે બેઉના દીલનો વીચાર એક એક તરફ કેવો હતો, તેનું જે કાંઈ ભાશણ થયું હોય તે લગતી હકીકત છે.

(લ) તકરાર એવી છે કે અ નું મોત જેહેરથી થયું છે કે કેમ.

અ બીમારી હતો તે દરમીયાન તેણે પોતાના રોગના ચીનહ બાબત જે મજકુર કહયો હોય તે લગતી હકીકત છે.

(મ) અ ના આયુશ્યનો વીમો ઉતારયો ત્યારે તેની તબીયતની સ્થીતી કેવી હતી, એ વીશે તકરાર છે.

સદરહુ વખતે અથવા તે અરસામાં અ એ પોતાની તબીયત બાબત જે મજકુર કહ્યો હોય તે લગતી હકીકત છે.

(ન) જે ગાડી વપરાય એવી યોગ રીતે લાયક નોહોતી તેવી ગાડી ગફલતથી બ એ ભાડે આપી તેથી અ ને વાગ્યુ તે બાબત અ એ બ ના ઉપર દાવો કર્યો છે.

એ ગાડીમાં જે કશર હતી તે બીજે પ્રસંગે બ ના ધ્યાન ઉપર આણી હતી, એ હકીકત લગતી છે.

જે ગાડીઓ બ ભાડે આપતો હતો તેમાં ગફલત કરવાની તેની રીત હતી, એ હકીકત લગતી નથી.

(ઓ) ઇરાદા પુરવક બ.ને ગોળી મારીને તેને મારી નાંખ્યાથી બ નું ખુન કરયા બદલ અ ના ઉપર તજવીજ ચાલે છે;

અ એ બીજે પ્રસંગે બ ના ઉપર ગોળીઓ મારી હતી, એ હકીકત બ ને ગોળી મારવાનો અ નો ઇરાદો બતાવવાને સારૂ લગતી છે.

લોકોને મારી નાખવાના ઇરાદાથી તેઓના ઉપર ગોળી મારવાની અ ની રીત હતી, એ હકીકત લગતી નથી.

(પ) એક ગુન્હો કરયા બાબત અ ના ઉપર તજવીજ ચાલેછે.

સદરહુ ગુન્હો કરવાનો કાંઇ ઇરાદો દેખાઇ આવે એવું તે કાંઇ બોલ્યો હતો, એ હકીકત લગતીછે.

સદરહુ જાતના ગુન્હા કરવાની સામાન્ય રીતે તેના મનની વૃતીછે, એમ દેખાઇ આવે એવું તે કાંઇ બોલ્યો હતો, એ હકીકત લગતી નથી.

ટીકા—રાણી વીરૂદ્ધ પરભુદાસના કામમાં પરભુદાસ ઉપર વાયદા ચીઠી બનાવ્યાનું તોહોમત હતું. અને બીજા ચાર પ્રતિવાદીઓ ઉપર આ ગુન્હામાં મદદગારી કરયાનું તોહોમત હતું. તો હોમતદારો મવેના ચારના કબજામાં આશરે એકસો પચાસ કાગળો માલમ પડ્યા; તે બનાવટી દસ્તાવેજોછે ઇઆ અક્ષરા બનાવટી દસ્તાવેજોછે એવી રીતે કહેવામાં આવ્યું હતું. તેમાં એમ ઠરાવવામાં આવ્યું કે આ કાગળો યોગ્ય રીતે પુરાવામાં દાખલ કર્યાછે. મુ. હા. કો. રી. વા. ૧૧—પા. ૯૦

કોઈ કૃત્ય થયુ તે અકસ્માત થયું કીંવા ઇરાદા પુર્વક થયુ એવી તકરાર વીશેની હકીકત બાબત.	૧૫. કોઇ કૃત્ય આકસ્મીક થયુછે, કીંવા ઇરાદા પુરવક થયુછે એવી જ્યારે તકરાર હોય ત્યારે તે કૃત્યના જેવા બીજા ઘણા બનાવો બન્યાછે, તેમાંનો કૃત્ય મજકુર એક ભાગછે, અને તે પ્રત્યેક બનાવમાં સદરહુ કૃત્ય કરનાર સખ્સ સામીલ હતો, એ હકીકત લગતીછે.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) જે રકમને સારૂ પોતાના ઘરનો વીમો ઉતરાવ્યોછે તે રકમ મેળવવાના હેતુથી અ એ ઘર મજકુર બાળી મુકયું. એવું તોહોમત તેના ઉપરછે.

અ ઘણા ઘરોમાં અનુક્રમે રહ્યો હતો તથા તે દરેક ઘરનો તેણે વીમો ઉતરાવ્યો હતો. તથા તે દરેક ઘરમાં આગ લાગી હતી, તથા સદરહુ દરએક આગ લાગ્યા પછી **અ** ને જુદા જુદા વીમા વાળાની દુકાનમાંથી રૂપીયા મળ્યા હતા એ હકીકતો જે આગો લાગી તે આકસમીક નોહોતી, એ બતાવવાને સારૂ લગતીછે.

(બ) બ ના દેણદાર પાસેથી પઇસા લેવાના કામ ઉપર **અ** ને રાખ્યોછે, જે રકમો, તેને પોહોચે તેની નોંધ એક ચોપડીમાં કરી રાખવાનું **અ** નુ કામછે, અમુક પ્રસંગે જેટલી રકમ તેને ખરેખરી પોહોચેલી તે કરતાં કમી રકમ તેણે નોંધીછે.

તકરાર એવીછે કે એ ખોટી નોંધ આકસમીક થઇછે કે ઇરાદા પુરવક થઇછે.

બીજી રકમો **અ** એ તેજ ચોપડીમાં નોંધીછે તે ખોટીછે તથા તે ખોટી નોંધ દરએક કામમાં **અ** નાફાયદાનીછે, એ હકીકત લગતીછે.

(ક) **અ** ના ઉપર એવું તોહોમતછે કે તેણે દગલબાજીથી એક ખોટો રૂપીઓ બ ને આપ્યો.

તકરાર એવીછે કે જે રૂપીઓ આપ્યો તે આકસમીક આપ્યો કે કેમ.

બ ને રૂપીઓ આપવાની થોડીવાર પહેલાં અથવા થોડીવાર પછી **અ** એ ખોટા રૂપીઆ ક ડ તથા ઈ ને આપ્યાછે એ હકીકત બ ને જે રૂપીઓ આપ્યો તે આકસમીક આપ્યો નથી એ બતાવવાને લગતીછે.

કામની પધતી ક્યારે સમજવી. | ૧૬. અમુક કૃત્ય બન્યુછે કે નહી એવી તકરાર હોય ત્યારે જો કામની એવી કોઈ સાધારણ પધતી હોય કે તે પ્રમાણે સદરહુ કૃત્ય સ્વભાવીક રીતે થવું જોઇએ તો તે પધતીછે એ હકીકત લગતીછે.

દ્રષ્ટાંતો.

(**અ**) તકરાર એવીછે કે અમુક પત્ર રવાને થયું હતું કે કેમ.

સરવે પત્રો અમુક ઠેકાણે મુક્યા હોય તો તેને ટપાલમાં લઈ જાય એવી કામની સાધારણ પધતી હતી તથા અમુક પત્ર તે ઠેકાણે મુક્યુ હતું એ હકીકતો લગતીછે.

(બ) તકરાર એવીછે કે અમુક પત્ર **અ** ને પોહોચ્યોછે કે નહી તે પત્ર હમેશની પધતો મુજબ ટપાલમાં નાખ્યું હતું તથા ડેડ લેટર આફીસમાથી તે પાછું આવ્યુ નથી એ હકીકતો લગતી છે.

કાગળ ઉપર ટપાલ આફીસની છાપ હોય તો તેમાં લખેલે વખતે તથા જગાએ તે ટપાલમાં હતે તેનો એ પ્રથમ દરશનીક પુરાવછે.

ઈંગ્રેજી કાયદા પ્રમાણે આ કલમમાં આવેલી વાત અનુમાન (પ્રીઝમ પશન) ગણાયછે.

અંગીકાર બાબત.

અંગીકાર એટલે શું. | ૧૭ જે મુખ જુબાની કહેલા કીંવા દસ્તાવેજમાં લખેલા મજકુર ઉપરથી હર કોઇ મુદાની કીંવા લગતી હકીકત સંબંધી હરકાંઇ ધારણા થાય તથા જે નીચે લખેલા સખસોમાંથી હરકોઇ સખસે નીચે લખેલી કેફીયતને સંબંધે કહ્યો હોય કીંવા

લખ્યો હોય તે મજકુરને અંગીકાર સમજવો.

કોઈ કાગળમાં કબુલત હોય તેટલાજ ઉપરથી તેના ઉપર ટીકટની જરૂર નથી; સીથલ પ્રસાદ વી. મનોહરદાસ અને બીજા ૨૩ વો. રી. ૩૨૫

કામના પક્ષકાર અથવા તેના મુખ્યત્યારે કરેલો અંગીકાર.

૧૮. કામના કોઇ પક્ષકારે કહેલો કીંવા લખેલો મજકુર અથવા એવા કોઈ પક્ષકારે પોતાની તરફથી સદરહુ મજકુર કહેવાનો સ્પષ્ટ રીતે કીંવા ગરભિત રીતે કોઈ મુખ્યત્યારને અખત્યાર આપ્યોકે એવું કામ મજકુરની કેફીયત ઉપરથી કોરટ ગણતી હોય તેવા મુખ્યત્યારે કહેલો કીંવા લખેલો મજકુર અંગીકાર છે એમ સમવું.

પ્રતીનીધીના સંબંધે દાવો કરનાર સખસે કરેલો અંગીકાર.

જે પક્ષકારોએ પ્રતીનીધીના સબંધથી દાવો કર્યો હોય અથવા જે પક્ષકારોના ઉપર સદરહુ સંબંધે દાવો થયો હોય તે પક્ષકારોએ કહેલો કીવા લખેલો મજકુર અંગીકાર નથી, પરંતુ સદરહુ પ્રતિનીધીનો સંબંધ ચાલતો હોય તે દરમ્યાનમાં એવા પક્ષકારોએ કહેલો કીંવા લખેલો મજકુર અંગીકારછે એમ સમજવું.

દાવાના વીશયમાં જે શખ્સનો હક હોય તેણે કહેલો અંગીકાર.

(૧) જે વીષય બાબત કામ ચાલેછે તે વીષય ઉપર જે શખ્સનો માલીકીનો હક હોય અથવા તેમાં તેનો કોઈ પઇસા સંબંધીનો હક હોય તે શખ્સોએ સદરહુ મુજબના હકવાળા સખ્શો તરીકે કહેલો કીંવા લખેલો મજકુર અથવા,

જે શખ્સથી હક પોહોચ્યો હોય તે શખ્સે કહેલો અંગીકાર.

(૨) જે વીશય બાબત દાવો આવ્યો છે તે વીશય ઉપરનો હક તે દાવાના પક્ષકારોને જે સખ્શોથી મળ્યો હશે તે શખ્શોએ કહેલો કીંવા લખેલો મજકુર.

જો શદરહુ મજકુર કેહેનારા કીંવા લખનારા સખ્શોનો હક ચાલુ હોય તે દરમ્યાનમાં તેઓએ કહ્યો હોય કીંવા લખ્યો હોય તો તે અંગીકારછે.

ટીકા.—જસ્ટીસસ્ટોરી કહેછે કે જ્યાં જ્યાં એજન્ટના કર્તો તેના મુખ્ય (પ્રીન્સીપલ) ને બંધન કારક છે તેવા કામમાં એજન્ટે જે હકીકત કરી હોય અગર જે કાંઇ જાહેર કરયું હોય અગર કબુલત આપી હોય તો તે બધાં મુખ્ય (પ્રીન્સીપલ) ને બંધન કારક છે. (સ્ટોરી કૃત એજન્સીનું પુસ્તક કલમ ૧૩૪). પણ કરાર કરતી વખતે જો આ પ્રસંગે કરવામાં ન આવ્યુ હોય પણ બીજી કોઈ વખતે એજન્ટ આવી કબુલત વગેરે આપે તો તે બંધન કારક નથી. (તેજ પુસ્તકની કલમ ૧૩૫) બારીસ્ટરો અને વકીલોના કર્તો પોતાના અસીલને કેવી રીતે અને કેટલે સુધી બંધન કારક છે તે વીશે પાછળ ૨૯ મી કલમ જુઓ.

ભાગીઆ એક બીજાના એજન્ટ છે. તેઓએ એકઠા મળી મંડળી કરી એટલેજ તેઓ એક બીજાના એજન્ટ થઈ ચુક્યા. (ટેલરકૃત પુરાવાનો કાયદો કલમ ૫૩૫ અને સ્ટોરીકૃત પાર્ટનરશીપની કલમો ૧૦૧-૧૨૫૯જુઓ.

પણ એક બાબતમાં એક ભાગીયાએ કરેલી કબુલત બીજા ભાગીયા વિરૂધ વાપરી શકાય નહી. તે બાબત સન ૧૮૭૭ ના ૧૫ મા આકટની ૨૧ મી કલમ જુઓ.

એક પ્રતીવાદીએ કોઈ દાવો કબુલ કર્યો હોય તો તે બીજા પ્રતીવાદીઓ વિરુદ્ધ બંધન કારક નથી. લો. રી. ૨ ઈંડીયન અપીલ. ૧૨૯

આગલા દાવાની લેખી હકીકતમાં અગર જુબાનીમાં પક્ષકારોએ જે કહ્યુ હોય તેથી કબુલ-

ત સાધારણ રીતે થાય છે. ૨૬ વી. રી. ૩૦૩, ૩૦૪

આવી લેખી હકીકતો લેવાની જો કાયદા પ્રમાણે ફરજ હોયતો તે કાયદા પ્રમાણે બરોબર લેવામાં આવી હોય તોજ પુરાવામાં દાખલ થઇ શકે. ૨૪ વી. રી. ૧૧૪

અમેરીકા અને ઇંગ્લાંડમાં એમ ઠરાવવામાં આવ્યું છેકે પંત્યાળુ તુટ્યા પછી પણ પંત્યાળાના કામ બાબત આગળથી જે કબુલત એક ભાગીયાએ કરી હોય તે બધાને બંધન કારક છે. દરેક ભાગીદારની જુવાબદારી ચાલુ છે તો તેનું હિત પણ કાયમ છે એમ ગણવું જોઇએ.

જે સખસોની સ્થીતી મુકદમાના પક્ષકારની વીરૂધ શાબિત કરવાની જરૂર છે તેવા સખસોએ કહેલો કીંવા લખેલો મજકુર

૧૯ જે સખસોની સ્થીતી કીંવા જવાબદારી કોઇ મુકદમામાંના કોઇ પક્ષકાર વીરૂધ છે.કે નહી એવા સબંધથી સાબીત કરવાની જરૂર છે તેવા સખસો પોતે જો કોઇ દાવો માંડે અથવા તે સખસોના ઉપર જો બીજો કોઈ દાવો માંડે તો તે મુકદમામાં સદરહુ સ્થીતી કીંવા જવાબદારીને સબંધે સખસો મજકુરે કહેલો કીંવા લખેલો કોઈ મજકુર તેઓને પોતાને વીરૂધ હોવાથી લગતો હોય તો તે મજકુર સદરહુ સખસોએ સદરહુ મુકદમામાં કહ્યો હોય કીંવા લખ્યો હોય ત્યારે તે મજકુર અંગીકાર છે એમ સમજવું પણ સખસો મજકુર સદરહુ સ્થીતીમાં કાયમ હોય કીંવા તેની સદરહુ જવાબદારી ચાલુ હોય તે દરમીયાનમાં સદરહુ મજકુર તેઓએ કહ્યો હોય અથવા લખ્યો હોય તો.

દૃષ્ટાંતો.

(બ) ના તરફથી ભાડુ વસુલ કરનારનું અ પોતાને માથે લેછે.

બ ને જે ભાડુ ક ના તરફથી આવવાનું હતુ. તે અ એ વસુલ કર્યુ નહી સબબ બ એ અ ઉપર દાવો કરેલો છે.

અ નું ક પાસેથી કાંઇ ભાડુ લેહેણું હતું એ વાતનો અ ઇનકાર કરે છે.

બ નું પોતાની પાસે ભાડુ લેહેણું હતું એવો ક નો કહેલો કીંવા લખેલો મજકુર અંગીકારછે, અને ક ના પાસેથી બ નું ભાડુ લેહેણું હતું એ વાતનો જો અ ઇનકાર કરતો હોય તો સદરહુ મજકુર અ ના વિરૂધ લગતો છે.

ટીકા—બીજો દાખલો ટેલર પા૦ ૬૮૮—અ તથા બ ને ક નું એકઠુ દેવું છેઃ ક એકલા અ ઉપર દાવો બાંધે છે. અ વાંધો લેછેકે હું એકલો જવાબદાર થઇ શકતો નથી; બ ને સહપરતીવાદી તરીકે સામીલ કરવો જોઇએ; કારણકે હમે બંને એકઠા જવાબદાર છીએ. તેમની એકઠી જવાબદારી વીશે બ એ કરેલો અંગીકાર અ અને ક ની વચે ચાલતા કામમાં લગતો છે.

જે સખસનો પક્ષકારે હવાલો આપો હોય તે સખસના કરેલો અંગીકાર.

૨૦ તકરારી બાબત સબંધી કાંઈ માહીતી જે સખસો પાસેથી મેળવવાનું મુકદમાના હર કોઇ પક્ષકારે સ્પષ્ટ રીતે બતાવ્યું હોય તે સખસોએ કહેલા કીંવા લખેલા મજકુર અંગીકાર છે એમ સમજવું.

દ્રષ્ટાંતો.

તકરાર એવી છે કે અ એ બ ને વેચેલો ઘોડો મજબુત છે કે નહી.

અ બ ને કહેછે કે "જઇને ક ને પુછો ક ને તે બાબત સરવે માલમ છે" ક એ જે મ-

જકુર કહ્યો હોય તે અંગીકાર છે.

ટીકા.—ટેલર કહેછે આ ધોરણ કાયદાનો સવાલ હોય કે હકીકતનો સવાલ હોય છે. જે અને જે બાબત વીશે પુછવામાં આવ્યું હોય તે બાબતનું ખાસ જ્ઞાન હોય કે ના હોય અને તેવા આપ્પી કહેલી બીના કરાર ઉપરથી થએલા દાવામાં અગર અપકૃત્યના દાવામાં પુરાવા તરીકે આપવામાં આવી હોય તો પણ આ નિયમ લાગુ પડે છે. ટેલર. ૬૮૯–૬૯૩

જે સખસે અંગીકાર કરયો હોય તેની વીરૂધ અથવા તેના તરફેન માં અંગીકાર લગતો છેકે શીરીતે	૨૧. જે સખસે કાંઈ અંગીકાર કીધેલો હોય તે સખસ વીરૂધ અથવા હક સબંધીના તેના પ્રતીનીધીની વીરૂધ તે અંગીકાર લગતો છે તથા તે સાબીત કરી શકાય છે; પરંતુ જે સખસે તે અંગીકાર કીધો હોય તેનાથી અથવા તેના તરફથી અથવા તેના હક સબંધી પ્રતીનીધીથી નીચે બતાવેલી બાબત શીવાય બીજી બાબતમાં અંગીકાર મજકુર સાબીત કરી શકાતો નથી.

(૧) જ્યારે અંગીકાર એવા પ્રકારનો હોય કે તે કરનાર સખસ મરણ પામો હોય તો તે કલમ ૩૨ મુજબ ત્રાહીત સખસોની વચે ચાલતા કામમાં લગતો થાય ત્યારે તે અંગીકાર જે સખસે કરયો હોય તેનાથી અથવા તેના તરફથી તે સાબીત કરી શકાય છે.

(૨) મનની અથવા શરીરની કોઈ સ્થીતી હતી એ હકીકત લગતો કીંવા મુદાની હોય ત્યારે, તે સ્થીતી હતી, એવો જે મજકુર સદરહુ મનની અથવા શરીરની સ્થીતી ચાલતી હોય તે વખતે અથવા તે અરસામાં કહેવામાં અથવા લખવામાં આવ્યો તે મજકુરને રૂપે જ્યારે કોઈ અંગીકાર હોય તથા જ્યારે તે મજકુર કહેવાની અથવા લખવાની સાથે એવી વરતણુંક થઈ હોય કે સદરહુ કહેલું કીંવા લખવું ખોટું છે એ તે ઉપરથી અસંભવીત માલમ પડે તારે સદરહુ અંગીકારની સાબીતી તે અંગીકાર કરનારે સખસથી અથવા તેની તરફથી કરી શકાય છે.

(૩) કાંઈ અંગીકાર અંગીકાર તરીકે નહી, પણ બીજી રીતે લગતો હોય તો, તે અંગીકાર જે શખશે કીધો હોય તેનાથી અથવા તેના તરફથી સાબીત કરી શકાયછે.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ.) **અ** તથા **બ** વચે તકરાર એવીછે કે અમુક ખત બનાવટનું છે કે નહીં. **અ** નું કહેવું એવુંછે કે તે ખરૂછે, તથા **બ** નું કહેવું એમછે કે તે બનાવટનું છે.

સદરહુ ખત ખરૂછે એવો મજકુર **અ** એ કહ્યો અથવા લખ્યો હોય, તેની સાબીતી **બ** થી કરી શકાય છે, તથા ખત મજકુર બનાવટનું છે એવો મજકુર **અ** એ કહ્યો અથવા લખ્યો હોય તેની સાબીતી **બ** થી કરી શકાયછે; પરંતુ તકરારી ખત ખરૂ છે એવો મજકુર **અ** એ પોતે કહ્યો અથવા લખ્યો હોય તેની સાબીતી **અ** થી કરી શકાતી નથી, તેમજ તે બનાવટનું છે એવો મજકુર **બ** એ કહ્યો અથવા લખ્યો હોય તેની સાબીતી **બ** થી કરી શકાતી નથી.

(બ.) **અ** એક વાહાણનો ટંડેલ છે તેના ઉપર એવા તોહોમત બદલ તજવીજ ચાલેછે કે તેણે એક વહાણ ભાગી નાખ્યું.

વાહાણને તેના યોગ્ય મારગની બાહાર લઈ જવામાં આવ્યું હતું એ બતાવવાને સારૂ પુરાવો આપવામાં આવ્યોછે.

પોતાના હમેશના કામને પરસંગે અ એ રાજની એક ચોપડી તે હાજર કરે છે, તે ઉપરથી એવું દેખાવછે કે દરરોજ બનાવો વીગેરે જે જાહેર કરયા પરમાણે તેનાં અવલોકન કરવામાં આવતું તે સરવે તેમાં લખી રાખ્યું છે, તથા તે ઉપરથી એવું માલમ પડેછે કે વાહાણ મજકુરને તેની યોગ્ય મારગની બાહાર લેઇ જવામાં આવ્યું નોહોતું, અ સદરેહુ મજકુર સાબીત કરી શકેછે કારણ કે તે મરણ પામ્યો હોત તો સદરેહુ મજકુર વાહીત પક્ષકારો મધ્યે ચાલતા કામમાં કલમ ૩૨ ની રકમ (૨) મુજબ પુરાવામાં લેવાઇ શકત.

(ક) કલકતામાં અ એ એક ગુનેહા કરેલોછે એવું તેના ઉપર તોહોમત છે.

તેણે પોતે લખેલુ એક પત્ર તે હાજર કરેછે, તે પત્રમાં લાહોર મુકામે તે દીવસે તારીખ નાખેલીછે તથા જે તારીખ નાખેલછે તે તારીખની લાહોરની પોસ્ટ આફીસની છાપ તે પત્ર ઉપર છે.

પત્રમાં તારીખ લખીછે એ મજકુર પુરાવામાં લેવા યોગ્ય છે કારણ કે અ જો મરણ પામેલો હોત તો તે મજકુર કલમ ૩૨ ના રકમ ૨ મુજબ પુરાવામાં લેવા યોગ્ય હોત.

(ડ) માલ ચોરીનોછે એવું જાણતા છતાં તે લીધા બાબત અ ના ઉપર તહોમત છે.

સદરેહુ માલની જે કીમતછે તે કીંમતના અંદર તે વેચવાની તેણે ના કહી હતી એવું સાબીત કરવા તે માગેછે.

સદરેહુ મજકુર અંગીકારછે તોપણ તેની સાબીતી અ કરી શકેછે, કારણ કે મુદાની હકીકત ઉપરથી જે વરતણુક થઇ તેનો ખુલાસો તે ઉપરથી થાય છે.

(ઈ) ખોટો સીકોછે એવુ માલમ છતાં ખોટો શીકો પોતાના કબજામાં દગલબાજીથી રાખ્યાનુ તોહોમત અ ઉપરછે.

અ એવી હકીકત સાબીત કરવા કેહેછે કે સીકો મજકુર ખોટો છે કે નહી એ વીશેનો મને સંશય પડવાથી તે સીકાની પરીક્ષા નાણા પારખનાર એક સખશ પાસે મે કરાવી અને તેણે પરીક્ષા કરીને મને એવું કહ્યુ કે સીકો મજકુર ખરો છે.

સદરેહુ છેવટના ઊપલા દ્રષ્ટાંતમાં કહેલા કારણોને લીધે અ એ હકીકતો સાબીત કરી સકેછે.

ટીકા—હુકમનામાની બજવણીના વેચાણમાં મીલકતનો ખરીદ કરનાર જે હુકમનામાના દેણદારનો હક, હીતહક વાગેરે તેણે ખરીદ કરી લીધોછે. તેનો તે હીત પ્રતિનાધીછે આનાપુરના દાસી વી. નાફર જોતદાર ૨૧ વી. રી. વા. ૧૪૮

દસ્તાવેજના મજકુર બાબતનો મુખ્ય અંગીકાર ક્યારે લગતો સમજવો.

૨૨. દસ્તાવેજના મજકુર બાબતનો મુખ જુબાની અંગીકાર લગતો નથી પરંતુ એવાં દસ્તાવેજના મજકુરનો દોયમ પુરાવો આ આકટમાં હવે પછી કહેલા નીયમો પ્રમાણે આપવાનો પોતાનો હકછે એવું જે પક્ષકાર સદરેહુ મુજબ સાબીત કરવા માગતો હોય તે બતાવે તો તથા બતાવે ત્યારે અથવા જે દસતાવેજ હાજર કરયોછે તેના ખરા પણા વીશે જો તકરાર હોય તો સદરેહુ મુજબનો દસતાવેજના મજકુર બાબતનો અંગીકાર લગતોછે.

ટીકા—દસ્તાવેજના દોયમ પુરાવની બાબતમાં આ કાયદાની ૬૫ કલમ જુઓ.

દીવાની કામમાં અંગીકાર કેવે પ્રસંગે લગતા હોયછે.

૨૩. કોઇ એક અંગીકારનો પુરાવો આપવો નહી એવી સ્પષ્ટ શરત કરીને અંગીકાર મજકુર કરવામાં આવ્યો હોય તો અથવા સદરહુ અંગીકાર એવી કેફીયત ઉપરથી કરામાં આવ્યો હોય કે તે કેફીયત ઉપરથી કોરટને એવી ધારણા થાવે કે અંગીકાર મજકુરનો પુરાવો આપવો નહી એ પરમાણે તે કામના પક્ષકારોએ એકમત થઈ ઠરાવ કરચો છે તો દીવાની કામોમાં તે અંગીકાર લગતો નથી.

ખુલાસો—કોઈ પણ બારીશટર કીંવા પલીડર કીંવા અટરની કીંવા વકીલને કલમ ૧૨૬ મુજબ જે બાબતની સાહેદી આપવાની ફરજ પાડી શકાયછે, તે બાબતની શાહેદી આપવાની તેને આ કલમ ઉપરથી કોઇ પણ રીતે માફી થાયછે એમ સમજવું નહી.

ટિકા—આવો કોઈ સ્પષ્ટ કરાર કીંવા ગરભીત સરત ન કરી હોય તો ખાનગી ભાંજગડની માગણી કરી તે જવાબદારીનો કંઈક પુરાવ થશે: પણ એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે આવી તરેહની માગણીની રીત પ્રાપ્ત કરવાસારૂ કરવામાં પણ આવે અને તેથી જુવાબદારીઓ સ્વીકારના પણ કરચો હોય. નિરાંત પ્રાપ્ત અને જુમેદારીના કંઈ પણ અંગીકાર વગર થઈ શકે. દરેક પ્રસંગની કેફીયત ઉપર ઘણો આધાર રેહેશે.

ફોજદારી કામમાં લાલચ કીંવા ધમકી કીંવા વચન ઉપરથી કેરેલી કબુલત ગેર લગતી છે.

૨૪ કોઈ ફોજદારી કામમાં કોઇ તોહોમતવાળા સખ્શે કરેલી કબુલત કોઈ અધીકારવાળા શખ્શ તરફથી તે તોહોમતવાળા ઉપરના તોહોમતને સબંધે મળેલી લાલચ કીંવા ધમકી કીંવા વચન ઉપરથી કરવામાં આવી છે. એવું કોરટની નજરમાં આવે તથા તે લાલચ કીંવા ધમકી કીંવા વચન કોરટના અભીપરાયમાં એવા હોય કે પોતાના ઉપર જે કામ ચાલે છે. તે કામને શબંધે પોતાને શદરહુ મુજબ કબુલત કરેયાથી સંસાર વીષયનો હરકોઈ ફાયદો થશે અથવા એવી હરકોઈ આફત દુર થશે એમ સમજવાને શદરહુ તોહોમતવાળા સખ્શને યોગ્ય જણાય એવા સબબ તેને સદરહુ મુજબની લાલચ કીંવા ધમકી કીંવા વચન ઉપરથી મળ્યા છે તો કબુલત મજકુર સદરહુ ફોજદારી કામમાં લગતી નથી.

ટીકા.—કબુલતો બે જાતની છે, (૧) ઇનસાફી નહી એવી.એટલે જે કબુલતો માજીસતરેટ કે કોરટની રૂબરૂ કરેલી ન હોય પણ બીજે ઠેકાણે કરેલી હોય એવી. (૨) ઇનસાફી અથવા જે કબુલતો કાયદેસર કામોની હમેશની પધતી પ્રમાણે માજીસતરેટના કે કોરટની રૂબરૂ કરેલી હોય એવી, પેહેલી જાતની કબુલતોમાં ખાનગી સખ્સોની આગળ કરેલી તેમજ ઇનસાફના અમલદારો જેવા કે કનસટેબલો,પોલીસ અમલદારો ઇત્યાદીની આગળ કરેલી કબુલતો આવે છે. જો આ કબુલતો બુધી પુરવક કરેલી હોય તો. બીજી હકીકતોની પેઠે સાબીત થયા પછી તે પુરાવામાં લેઈ શકાય છે. કબુલત બુધી પુરવક છે કે નહી તે બાબતમાં ચીફ બારન આયરે કહ્યું કે "જે કબુલત મનમાંથી આશાની ખુશામત કરી અથવા ધાસતીનું દબાણ મુકી કઢાતા હોય તે જ્યારે ગુન્હાના પુરાવા તરીકે ગુણવાની હોય ત્યારે એવા શક ભરેલા રૂપમાં આવે છે કે તે ઉપર કંઈ પણ ભરસો રાખવો ન જોઈએ.",

જ્યારે જ્યારે તોહોમતવાળા સખ્સે કરેલી કબુલત કોઇ અધીકારવાળા સખ્સ તરફથી મળેલી લાલચ કીંવા ધમકી કીંવા વચન ઉપરથી કરવામાં આવી છે એવું કોરટની નજરમાં આવે તો એ કબુલત ગણવી નહીં.

અધીકાર વાળો સખ્સ કોણ છે.

રાણી વી. નવરોજજી દાદાભાઇ (૯ મું૦ હા. રી. ૩૬૮) આ કામમાં ચીફ જસટીસ સારજંટે કહ્યું કે:—"'અધીકારવાળો સખ્સ' એ શબ્દની વ્યાખ્યા કે દ્રષ્ટાંત આપ્યું નથી.

એશબ્દ આવા પ્રકારની બાબતોમાં ઈંગરેજી કાયદાના અભ્યાસીઓને સારી પેઠે માલમ છે, અને જો કે આ આકટ પાસ થતી વખતે જે પુરાવાના નિયમો અમલમાં હતા તે બધા રદ કરવામાં આવ્યા છે તેથી એ બાબત ઉપરના ઠરાવો પ્રમાણ દાખલ ભાગ્યેજ ગણી શકાય તો પણ તે ઉપયોગી આધારોનું કામ સારે" આ કામમાં કેદી ગરેટ ઈંડીયન પેનીનસુલા રેલવેનો બુકીંગ કલારેક હતો; અને જે સખસે લાલચ, ધમકી કીંવા વચન આપેલાં તે સખસ પ્રથમ કંપની તરફથી ગામે ગામ ફરતો હીસાબ તપાસનાર હતો, અને એ વખતે તે ખાસ નોકરી ઉપર હતો, તેવામાં હીસાબની જે ઘટનું તોહોમત રાખવામાં આવ્યું હતું તે ઘટ માલમ પડી હતી. આ કલમના અરથ મુજબ તેને અધીકારવાળો સખસ માનવામાં આવ્યો હતો. એ વિદ્વાન ચીફ જસટીસ કે એમ જણાવ્યું કે:-હું ધારૂછુ કે ઈંગરેજી-પ્રમાણો મુજબ એ સ્પષ્ટ એવો સખસ (અધીકારવાળો સખસ) થશે. તેની પરીક્ષા એ ક્રમે સખસને એ બાબતમાં વચે પડવાની સત્તા અધીકાર હતો કે નહી? અને તેનું કાંઈ પણ હીત અગર હક સબંધ જેમ રાણી વી. વેરીંગહાલ (ડેનીસન્સ ક્રાઉન કેસીસ વા૦ ૨—પા૦ ૪૪૭) કામમાં ઠરાવવામાં આવ્યું છે તે મુજબ તેને એવો અધીકાર છે એમ બતાવવાને બસ છે."

વારીંગ હામના કામમાં પારક-ર્બાએ એમ ઠરાવ્યું કે ફરીઆદીપાના એકની સ્ત્રી જે કામ કાજની બ્યવસ્થા કરતી હતી તે અધીકારવાળી છે એમ ગણવું જોઈએ. ઈંગ્રેજી કાયદા પ્રમાણે ફરીઆદી જો ગુન્હામાં તેમનું હીત હોયનો કેદીનો શેઠ અગર શેઠાણી; કોન્સ્ટેબલ અગર બીજો અધિકારી જેના હવાલામાં કેદી હોય તે; માજીસ્ટ્રેટ એ બધા અધિકારવાળા સખશ ગણાય છે.

જે લાલચ કીંવા ધમકી કીંવા વચન મળેલા હોય તે તોહોમતવાળા સખસના ઉપરના તોહોમતની બાબત મળેલા હોવાં જોઈએ; અને જો તે એક તોહોમતને સંબંધે મળયાં હોય તો તેનાથી તદન જુદા તોહોમતને સબંધે કરેલી કબુલત તેથી હરકત આવશે નહી.

લાલચ પુરતી હોવી જોઈએ વીગેરે.

એ લાલચ ધમકી કીંવા વચન કોરટના અભીપ્રાયમાં એવાં હોવાં જોઈએ કે પોતાના ઉપર જે કામ ચાલે છે, તે કામને સબંધે પોતાને સદરહુ મુજબ કબુલત કરવાથી સંસાર વિષયનો હરકોઈ ફાયદો થશે અથવા એવી હરકોઈ આફત દૂર થશે એમ સમજવાને તોહોમતવાળા સખસને યોગ્ય જણાય એવા આધારે મળી શકે.

લાલચ કીંવા ધમકી કીંવા વચન ઉપર મુજબ છે કે નહી તે વીશે વિચાર બાંધવાનું કોરટનું એટલે કે જડજનું અથવા માજીસતરેટનું છે. જયુરીની સાથે તજવીજ જે મુકરદમામાં ચલાવી હોય તેમાં કબુલત પુરાવામાં લેવી યોગ્ય છે કે નહી, તે જડજે એકલા એજ ઠરાવવાનું છે. જે ફાયદો થવાનો અથવા જે આફત ટળવાની તે (૧) સંસાર વીષયની હોવી જોઈએ, અને (૨) તોહોમતવાળા સખસના ઉપર ચાલતા કામને સબંધે હોવા જોઈએ. જેમકે એક જેલના પાદરીએ એક કેદીને કહ્યું કે ધર્મોપદેશક તરીકે મારે તને ચેતાવવું જોઈએ કે ઇશવરની સાથે કપટ રમવાનો કોસીશ કરી પાપમાં પાપનો ઉમેરો ન કર, અને તાહારે તારાં પાપ ઇશવરની આગળ કબુલ કરી દેવાં, અને તાહારાથી બને તેટલો તેં કરેલા નુકશાનનો બદલો વાળવો એ જરૂર છે, અને કેદીએ તેને આ મુજબ કેહેવામાં આવ્યા પછી, જેલર અને કોટવાળની આગળ બે કબુલાતો કરી; આ કબુલાતો પુરાવામાં લેવા લાયક છે. એમ ઠરાવવામાં આવ્યું. રાણી. વી. ગીલહામ મુડીસ ક્રીમીનલ કેસીસ. વા. ૧—પા. ૧૮૯. વળીએક માણસે ખુનના તોહોમતવાળા એક છોકરાને કહયું કે:—" હવે મને પડ હું તને એક ઘણો સકારવાલ પુછુછું, અને મને આશા છે કે, ઇશવરની સમક્ષ તું મને સાચેસાચી વાત કહી દેઇશ"—અને તે છોકરાએ જે મજકુર કહયો તે પુરાવામાં લેવા યોગ્ય છે એમ ઠરાવવામાં આવ્યું. રાણી વી. વાઇલ્ડ. મુડીસ ક્રીમીનલ કેસીસ વા. ૧—પા. ૪૫૨.

તોહોમતવાળા સખસે કરેલી કબુલત જો કોરટની નજરમાં એમ આવે કે તે અમુક તરેહની લાલચ, કીંવા ધમકી, કીંવા વચન ઉપરથી કરવામાં આવી છે તો તે લાગતી ગણવી નહીં

કબુલાત લગતીછે કે નથી તે કોરટે નકી કરવાનું છે.

અહીંઆં પણ વળી એવા પ્રસંગે કબુલાત પુરાવામાં લેવી કે નહીં તે નકી કરવાનું કામ કોરટનું છે, એટલે જડજનું પણ જ્યુરીનું નથી અથવા માજીસટરેટનું છે. (મુ. હા. કો. રી. વા. ૯–પા. ૩૯૭) રાણી વી. નવરોજજી દાદાભાઇના કામમાં ચીફજસ્ટીસે સારજનટ બોલ્યો કે "લાલચ, ધમકી ઇમ્મા વચન કબુલ ન કરવાથી સંસાર વીષયનો કાંઇ ફાયદો થશે અથવા કંઇ આફત ટળશે એવી ધારણા કરવાને કેદીને માટે બસ હતી કે નહીં તે વીશે પોતાનો અભીપ્રાય બાંધવાનુ કામ તદન કોરટ ઉપર નાંખે છે"(મુ. હા. કો. રી. વા. ૧૧–પા. ૧૩૮) રાણી વી. બળવંત પેનડારકરના કામમાં પણ એમ કેહેવામાં આવ્યું હતું કે જો કોરટની નજરમાં એમ આવે કે અમુક કબુલાત લાલચ, કીંવા ધમકી કીંવા વચન ઉપરથી કરવામાં આવી છે તેમજ એ કબુલાત પુરાવામાં લેવા યોગ્ય નથી. આ કામમાં તોહોમતદારે પેહેલ પેહેલુ સેશન કોરટની આગળ જાહેર કરયું કે કબુલાત મને ધમકી અને આશાઓ આપી કઢાવી હતી. પરંતુ આ વાતનો પુરાવ નહો, તેથી હાઇકોરટનો એવો અભીપ્રાય થયો કે પુરાવા વગર એમ અનુંમાન ન કરાય કે કબુલાત ગેરવાજબી દાબથી કઢાવી છે એવા સબબનો વાંધો બતાવવામાં આવે તો તે પુરાવામાં ન લેવા લાયક થતી નથી.

પોલીસ અમલદારની રૂબરૂ કીધેલી કબુલાત પુરાવામાં લેવીનહી

૨૫. હરકોઈ પોલીસ અમલદારની આગળ કરેલી કબુલાત હરકોઈ ગુન્હાના તોહોમતવાળા શખ્સ વીરૂદ્ધ સાબીત કરવી નહી.

ટીકા—૧ એક સખ્સ રેલવેમાં બેસીને કલકતે જતો હતો તેવામાં તેની ઘડીઆળ સાંકળી તથા કેટલીક રકમ તેની પાસેથી ચોરીએ ગયાં. એવો પુરાવ આપવામાં આવ્યો કે કેદીને પકડનાર કાન્સટેબલની આગળ કેદીએ એવી કબુલાત કરેલી કે ઘડીઆળ અને રૂ૧૦૦૦ મને મારી બેને આપેલા અને મે સાંકળી વેચાતી લીધી જસટીસફીયરે આ આકટમાં અંગીકારો તથા કબુલાતોની વચે તફાવતછે. એવી ટીકા કરી આ પુરાવો દાખલ કરયો રાણી વી. માકડોનાલ્ડ. ૧૦ બં. લા. રી. આપે. પા. ૨.

૨. કલકતામાં પોલીસનો ડેપ્યુટી કમીશનર આ કલમના અરથ મુજબ પોલીસ અમલદાર છે. રાણી વી. હરીબોલ ચંદ્રઘોસ ઈ. લા. રી. ૧ કલકતા સીરીઝ ૨૧૫.

પોલીસના હવાલામાં તોહોમતવાળોહોયતે વખતે તેણે કીધેલી કબુલાત પુરાવામાં લેવી નહી.

૨૬. હરકોઈ સખ્સ કોઈ પોલીસ અમલદારના હવાલામાં હોય તે દરમ્યાનમાં તેણે કરેલી કબુલાત કોઈ પણ માજીસ્ટ્રેટની પ્રત્યક્ષ રૂબરૂ કીધી ન હોય તો તેને સદરહુ સખ્સની વીરૂદ્ધ સાબીતી કરવી નહી.

ટીકા—કલમ ૨૫ ના ઠરાવ મુજબ પોલીસ અમલદારની આગળ કરેલી કબુલાત તદન પુરાવામાં લેવા યોગ્ય નથી માજીસ્ટ્રેટની રૂબરૂ કરેલી હશે તોપણ પુરાવામાં લેવા યોગ્ય નહી થાય આ કલમના ઠરાવ મુજબ પોલીસના હવાલામાં હોય તે દરમ્યાન કોઇ સખ્સે કરેલી કબુલાત માજીસ્ટ્રેટની પ્રત્યક્ષ રૂબરૂ કીધી હોય તે શીવાય તે પુરાવામાં લેવા યોગ્ય નથી માજીસ્ટ્રેટની પ્રત્યક્ષ રૂબરૂ કોઇ સખ્સે પોલીસ અમલદારની આગળ કરેલી કબુલાત આ પ્રમાણે પુરાવામાં લેવા યોગ્ય નથી; પણ પોલીસના હવાલામાં હોય તે દરમ્યાન પોલીસ અમલદાર શીવાય બીજા કોઈ સખ્સની આગળ કોઇ સખ્સે કરેલી કબુલાત જો તે માજીસ્ટ્રેટની પ્રત્યક્ષ રૂબરૂ કરેલી હોય તો તે પુરાવામાં લેવા યોગ્ય છે.

તોહોમતવાળા સખસે બતાવેલા મજકુરનો અથવા તેની કીધેલી કબુલતનો જેટલો ભાગ તે મજકુરે અથવા કબુલાત ઉપરથી સોધી કાઢેલા હકીકત સાથે સંબંધ રાખતો હોય તો તેટલો સાબેત કરી શકાયછે.

૨૭. પરંતુ એવું ઠરાવ્યુંછે કે કોઇ સખસની ઉપર કોઇ ગુન્હાનું તોહોમત મુક્યુંછે અને તે સખસ પોલીસ અમલદારના હવાલામાંછે તે સખસ પાસેથી કાંઇ ખબર મળી તે ઊપરથી કોઇ હકીકતનો સોધ લાગ્યોછે. એવી જુબાની પડે ત્યારે એવી ખબરમાંનો જેટલો ભાગ ખબર મજકુર ઉપરથી શોધી કાઢેલી હકીકત સાથે સ્પષ્ટ રીતે સબંધ રાખનો હોય તેટલો ભાગ સાબીત કરી શકાયછે પછી તે ખબર કબુલત ગણાય એવી હોય કીંવા ન હોય તો પણ.

ટીકા—"પોલીસ અમલદારના હવાલામાં" એ શબ્દો એમ બતાવતા દેખાય છે કે આ કલમ માત્ર કલમ ૨૬ ના વીશેષ ઠરાવ દાખલ કરવાનો ઇરાદો હતો અને જ્યારે એ ખબર મજકુરથી શોધ લાગેલી હકીકતને લગતી ખબર પોલીસ અમલદારની આગળ કરેલા કબુલત ગણાય તેવી હોય ત્યારે આ કલમ લાગુ નથી. આ વીશેષ ઠરાવ તે ઉપરથી થયેલા ફેસલા જોતાં કલમ ૨૫ ને પણ લાગે છે. તોપણ ઉપર લખેલા શબ્દોથી આ ઠરાવ કલમ ૨૪ ને લાગતો નથી એમ જણાય છે. રાણી વી. જોરા હસજી અને બીજાઓના કામમાં (મુ. હા. કો. રી. વા. ૧૧ પા૦ ૨૪૪) જસટીસ વેસ્ટ બોલ્યા કેઃ—"મીલકત હાજર થયાના અથવા તેનો શોધ લાગ્યાના સબંધમાં કહેલા બધા મજકુરો પુરાવામાં લેવા યોગ્ય નથી; જે મજકુરથી સદરહુ મીલકતનો તરત પતો લાગ્યો હોય તેટલોજ મજકુર અને જેટલો તેથી આપતો લાગ્યા હોય તેટલે સુધી પુરાવામાં બાજબી રીતે લેવા યોગ્ય છે. ....કોઇ માણસ કહે કે—"ફલાણે ઠેકાણે તમને એક લાકડી માલમ પડશે તે વડે મેં રામાને મારી નાંખ્યો." આવે પ્રસંગે પોલીસનો માણસ એમ કહી શકે કે મને બતાવેલી જગાએ હું ગયો અને એ લાકડી માલમ પડી; પણ ખુનની કબુલત વીશે કંઇ પણ મજકુર તે કહે તો તે પુરાવામાં લેવા યોગ્ય નથી. જો "તમને માલમ પડશે." એમ કહેવાને બદલે કેદીએ એમ કહ્યું હોય કે 'મેં ફલાણી જગાએ એક તરવાર કે છરો મુક્યો છે, અને ત્યાં તે માલમ પડ્યો હોય; પણ આ મજકુરનો જો કે તેમાં કેદી તરફથી અમુક કૃત્ય કરવાને અંગીકાર આવે છે તોપણ તે પુરાવામાં લેવા યોગ્ય છે કારણ કે તે એવી ખબર છે કે તેથી શીધો એ શોધ લાગ્યો અને તેની સાથે સબંધ રાખનાર બીજી કોઇ ખબરથી આ પ્રમાણે અલગ રીતે અને સ્વતંત્રપણે શોધ લાગ્યો .. ..જાતે દેખરેખથી અને કોઈ મુદાના હકીકત સાથે તે લગતુ ગણાય એવી ખુલી રીતે સબંધ રાખતુ નહો એવા કતનો કેદીએ ખુલાસો આપ્યો છે એમ કહી તે ખુલાસાને બાહાને પોલીસના આગળ કરેલી કેદીના કબુલત દાખલ તેનો પરવેશ કરવા કોશીશ કરે તો પુરાવાનો આકટ તે પુરાવા લેવા રજા આપતો નથી. પુરાવા બાતલ કરવા વીશેના નીયમોને તે ઉપરનો અપવાદ ચોકસાઇથી ઠરાવેલા છે તેથી તે અપવાદમાં બરોબર રીતે દાખલ થતા ન હોય તેવા કેસો તે લાગુ કરી શકાય નહી ખેડુત નોંધની ચોપડી આપી દે અથવા જ્યાં બાજરી કચરાએલી દેખાતી હોય તે જગ્યા બતાવે તો બાતેજ બીના દેખરેખથી કૃત્ય છે. વળી સાધારણ રીતે જીવ વગરનું છે તેને ખુલાસાની જરૂર નથી, અને તેની સાથે કરેલી કબુલત તેનો ખુલાસો કરતી નથી પણ તે આજુ બાજુની બાબત છે, અને (જ્યાં તે બાતલ કરી હોય ત્યાં) તે બાતલ કરેલાને જે ન બાતલ કરી હોય તે બાબતોની સાથે તેનો સબંધ હોવાથી અટકાયત થતી નથી." રાણી વી. પગારી શાહના કામમાં (બું. રી. કો. રૂ. વા. ૧૯—પા૦ ૫૧) તોહોમતવાળાએ શબ ઇનસ્પેકટરને એમ જાહેર કર્યું હતું

કે મરનારને મેં ગરદનથી પકડી હતી અને જોરથી તેને ધકો મારી નીચે નાંખી દીધી હતી તેથી તે એક કેળના ઝાડની સાથે અગડાઈ અને તેની ગરદન ભાગી ગઈ; વળી મેં તેને માહારા હાથથી મારી હતી; અને એ બાપડી તેજ વખત ત્યાંજ મરણ પામી: અને પછી એ મડદુ ખસેડવાની કોશીશ કરયા પછી તેના ઉપરથી એક કાંટલી અને બે ચુડા મેં ઉતારો લીધા જે મેં પાસેના જંગલમાં સંતાડ્યા. આ ખબરને લીધે તેણે બતાવેલા જંગલમાં તેને લઇ જવામાં આવ્યો; અને તેણે એક છુપી જગામાંથી એ કાંટલી અને ચુડા હાજર કરી કહ્યુ કે મરનારના શરીર ઉપરથી મે આ ઘરાણાં કાઢી લીધાં છે. જસટીસ ગલોવરના અભીપ્રાયમાં એમ આવ્યું કે જેટલી ખબર મરનાર ઉપરના હુમલા તથા તેથી થએલા તેના મોતનું બયાન કરે છે, તેટલી ખબર ઘરેણાની શોધની વાતને સ્પષ્ટ રીતે લાગે છે, જે શોધ એ ખબરને વીશેજ લાગી હતી; અને પોતાના હાથમાં જે ઘરેણાં આવ્યાં એ વીશેની કેદીની કબુલાત એવી હકીકત છે કે પુરાવાના કાયદા તેના ઉપર તે સાબીત થઇ શકે.

લાલચ કીંવા ધમકી કીંવા વચનથી મન ઉપર થએલી અસર ખશી ગયા પછી કરેલી કબુલાત લગતી છે.

૨૮. કલમ ૨૪ મીમાં બોધ કરયા મુજબની લાલચ કીંવા ધમકી કીંવા વચનથી મન ઉપર થએલી અસર કોરટના અભીપ્રાયમાં જે વખતે પુરી દુર થઇ હોય, તે વખત પછી સદરહુ કલમમાં બોધ કરયા મુજબની કબુલાત કરવામાં આવી હોય તો તે કબુલાત લગતી છે એમ સમજવું.

બીજી રીતે કબુલાત લગતી હોય તો કબુલાત ગુપત રાખવાનું વચન હતું એ વીગરે કારણથી તે કબુલાત ગેરલગતી નથી જતી.

૨૯. એવી કબુલાત જો બીજી રીતે લગતી હોય તો માત્ર તે ગુપત રાખવાનાં વચન ઉપરથી કીધાના સબબથી અથવા તે મેળવવાને સારૂ તોહમતવાળા સખસ સાથે ફરેબ કરયાથી તે કીધાના સબબથી અથવા તોહમતવાળો છાકટો હતો તે વખતે કીધાના સબબથી અથવા જે સવાલોના જવાબ દેવાની તેની ફરજ નહોતી તે સવાલો ગમે તે રૂપે હોય તો પણ તેના જવાબમાં તે કીધાના સબબથી અથવા એવી કબુલાત કરવાની તેની ફરજ નહોતી અને તેની વીરૂધ એવી કબુલાતનો પુરાવો આપી શકાશે એમ તેને સુચના નહી મળાના સબબથી, તે કબુલાત ગેર લગતી છે એમ સમજવું નહી.

ટીકા.—(અ) એક સહ કેદીએ (બ) જે ખુનને સારૂ કેદમાં હતો તેને કહ્યુ કે "મારી ઇછા છે કે એ છોકરાનું ખુન તમે શી રીતે કર્યું તે તમે મને કહો; ખરેખરી વાત કહી દો." (બ) એ જવાબ દીધો કે—"જે હું તમને કહું તે કોઇને ન કહેવાના શોગન ખાશો,"

(અ) એ સોગન ઉપર વચન આપુ અને (બ) એ વાત કહી તેથી જે કબુલાત પુરાવમાં લેવા યોગ છે એમ ઠરાવામાં આવ્યું હતું. રાણી. વી. શો. કારીટન એન્ડ પેઇન્સ ભીસી પ્રાયાસ. રીપોરટસ વા. ૬—પાનું. ૩૭૨

ફરેબથી કબુલાતો મેળવ્યાના દાખલા.

૧. એક જેલના કીલીદારે કેદીને માટે કાગલ ટપાલમાં નાંખવા વચન આપુ પણ ટપાલમાં ન નાખતાં તેણે તે કાગળ ફરીઆદીને મોકલી દીધો. તે કાગળમાં કબુલાત ગણાય એવો મજકુર હતો. તે મજકુર પુરાવામાં લેવા લાયક ઠરાવામાં આવ્યો હતો રાણી વી. ડેરીંગટન. કારીંગટન એન્ડ પેઇન્સનીસી પ્રાયસ રીપોરટસ વા.—૨ પા. ૪૧૮

૨. કેદમાં નહી છતાં એક શોબતી છે એમ ખોટુ મનાવાથી કેદી એ કબુલત કરી તે પુરાવામાં લેવા લાયક છે એમ ઠરાવામાં આવ્યું હતું. રાણી વી. એહલી. ફીમી મોકલ એ. વા. ૧—પા. ૧૦૪ બીજો રાણી વી. રામચરણ ઘોશ. વુ. રી. ક્રી. રૂ. વા. ૨૦—પા. ૩૩

કેદી કેફમાં હોવાથી ખરી વાત કહી દેશે એવી આશાથી તેને કેફ ચડાવવા (છાકટો) દારૂ પાયેલો હોય તે શબબથી કેફમાં કેદીએ કરેલી કબુલત જરાએ ઓછી પુરાવામાં લેવા યોગ્ય કબુલત નથી. રાણી. વી. સ્પોન્સબરી. કારીંગટન એન્ડ પેઈનસ નીસી પ્રાયસ રીપોરટસ. વા. ૭—પા. ૧૮૭

સવાલ. | ખાનગી વાતચીતમાં કેદીએ કરેલી કબુલત જે આવેથી છાની માની સાંભળી હતી, તે કબુલાત પુરાવામાં લેવા યોગ્ય છે એમ ઠરાવવામાં આવ્યું હતુ રાણી. વી. સાઇમન્સ કારીંગટન એન્ડ પેઇસ નીસીપ્રાયસ રીપોરટશ વા. ૬—પા૦૫૪૦ રાણી. વી. સજીના અને બીજો. વુ. રી. ક્રી. રૂ. વા. ૭—પા. ૩૮

સુચના નહી મલેલી | એક સખસ જેને કલકતામાં કરેલા ગુન્હા માટે તેની તજવીજ ચાલી તેને પકડીને મુફસીલના માજીસટરેટ આગળ લેઇ જવામાં આવ્યો આ માજીસટરેટે તેને સુચના આપ્યા વગર પુછેલા સવાલના જવાબમાં તેણે કરેલી કબુલાતો પુરાવામાં લેવા લાયક ઠરાવવામાં આવી રાણી. વી. નબાદવીપ ચંદ્રગોસ્વામી અને બીજા બે. લા. રી. અવલ ફેજદારી હકુમત વા ૧—પા. ૧૫.

જે સખસ કબુલાત કરે તેને વીશેની તથા તેજ ગુના સારૂ બીજા સખસોના એકઠી તજવીજ ચાલતી હોય તેવા બીજા સખસો વીશેની કબુલત સાબેત થાય તો તે કબુલત વીચારમાં લેવા બાબત. | ૩૦. જ્યારે એકજ ગુનાને સારૂ એકથી વધારે સખસો ઉપર એકઠી તજવીજ ચાલતી હોય, અને જ્યારે તે સખસો પઈકી એક જણાએ પોતાને વીશે તથા તે સખસોમાંના બીજા કોઇ સખસને વીશે કીધેલી કબુલત સાબીતથાય, તારે જે સખસે તે કબુલત કીધી હોય તેની વીરૂધ તેમજ સદરહુ બીજા સખસની વીરૂધ તે કબુલત વીચારમાં લેવાને કોરટ મુખ્તીયાર છે.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) ક નું ખુન કરયા બાબત અ. બ ના ઉપર એકઠી તજવીજ ચાલે છે. "બ એ તથા મે મળીને ક નું ખુન કરયું છે" એવું અ એ કહ્યાનું શાબીત થાય છે. એનું પરીણામ બ વિરૂધ શું થાય છે એનો વીચાર કરવાને કોરટ મુખ્તીયાર છે.

(બ) ક નું ખુન કરેચા બદલ અ ઉપર તજવીજ ચાલે છે. ક નું ખુન અ તથા બ એ કરયું એવું બતાવવાનો તથા "અ તથા મે મળીને ક નું ખુન કરેયું છે" એવું બએ કહયું હતું એ બતાવવાનો પુરાવો હાજર છે.

સદરહુ કહેલા મજકુર બાબતનો વીચાર અ વીરૂધ કોરટથી કરી શકાય નહી કારણ બ ના ઉપર અ ની સાથે એકઠી તજવીજ ચાલતી નથી.

ટીકા.—સાધારણ નીયમ એવો છેકે તોહમતદારની કબુલત તેના વિરૂધજ પુરાવો છે. બીજા કોઈના વિરૂધ પુરાવો થાય નહી. જ્યારે કબુલતમાં બીજા કોઈનું નામ દેઈ તેને ગુનાહમાં સામીલ છે એમ કહેવામાં આવે ત્યારે બધી કબુલત પુરેપુરી નામ સુધાંત સાબીત કરવી જોઈએ. પણ કેદી શીવાય બીજા કોઈના વિરૂધ તે પુરાવો નથી એમ જ્યુરીને સમજુત આપવાનું જડજનું કામ છે. એક ગુનોહ બે જણાએ એકઠા મળી કર્યો એવું તે બે જણના ઉપર તોહમત હતું. તેમાંના એકે માજીસ્ટ્રેટ રૂબરૂ બીજાના સાંભળતાં કબુલત કરી અને બીજાએ તે કબુલત ઈનકાર કરી નહી તો પણ એમ ઠરાવવામાં આવ્યું કે આ કબુલત બીજાના વિરૂધ પુરાવો નથી. રા. વા. આપલજી. ૩ સ્ટાર્ક ૩૩

પુરાવાના આકટની ૩૦ મી કલમ ઊપર લખેલા ફેંસલા વિરૂધ નિયમ દાખલ કરે છે અને તોહમતદારની કબુલત તેના પોતાના વિરૂધજ પુરાવો છે અને બીજા કોઈના વિરૂધ પુરાવો નથી એ જે સાધારણ નિયમ છે તેનો અપવાદ એ કલમમાં છે. જે સખસ કબુલત કરતો હોય તે અને જેના વિરૂધ તે કબુલત ધ્યાનમાં લેવાની છે તે બેની ચોકશી એકઠી થવી જોઈએ એ જરૂરનું છે. કબુલ કરનાર કેદીની તજવીજ થઈ તેને શીક્ષા કરવામાં આવી હોય તો પછાથી તેની તજવીજ બીજાના ભેગી થાય છે એમ ગણાય નહી. ૧૧ મુ. હા. રી. ૧૪૬ જે કેટલાક સખસોએ ડાકાઈટીનો ગુનોહ કર્યો હતો, તેમાંનો એક નાશી ગયો અને તેની તજવીજ પછીથી ચાલી તેમાં એમ ઠર્યું કે આગળ જે સખસોની ચોકશી થઈ હતી તેમણે કરેલી કબુલત આના વિરૂધ ધ્યાનમાં લેઈ શકાય નહી. ૨૧. વી. રી. ક્રી. રૂ. ૬૫ બે સખસોની તજવીજ એકજ ગુનાહ માટે થવી જોઈએ. કબુલ કરનાર તોહમતવાળા ઉપર ડાકાઈટીના સાથે ખુન કર્યાનું તોહમત હતું. અને બીજાઓ ઉપર તેને મદદ કર્યાનું તોહમતજ હતું. તો કબુલ કરનાર તોહમતદારની કબુલત બીજા વિરૂદ્ધ ધ્યાનમાં લઈ શકાય નહી. ૧૯ વી. રી. ક્રી. રૂ. ૬૪ અને ૧૦ મુ. હા. રી. ૪૯૯

પણ જો બેના ઉપર એકજ ગુનાહનું તોહમત હોય તો એકની કબુલત બીજા વિરૂદ્ધ વિચારમાં લઈ શકાય છે. ૧૧ મુ. હા. રી. ૨૭૮

આ કલમ પ્રમાણે એક ગુનાહને માટે બે અથવા વધારે સખસોની તજવીજ થતી હોય તેમાંના એકે કરેલી કબુલત તે કબુલત કરનાર વિરૂધ તેમજ જે સખસને તે લાગુ પડતી હોય તેના વિરૂધ વિચારમાં લઈ શકાય એ હકીકત ગુનાહની કબુલત હોવી જોઈએ. ને તેવી કબુલત તરીકે કબુલ કરનારને તેમજ જેના વિરૂધ તે વિચારમાં લેવાની છે તેને લાગુ પડવી જોઈએ; પણ જેટલે સુધી કબુલત કરનારને તે કબુલત ગુનાહમાં સામીલ કરતી હોય તટલેજ સુધી બીજા સખસ વિરૂધ તે કબુલત ધ્યાનમાં લઈ શકાય. ૧૯ વી. રી. ક્રી. રૂ. ૧૬

તેમજ આ બાબત વાસતે નીચે લખેલા ફેંસલા જુઓ. ૧૯ વી. રી. ક્રી. રૂ. ૬૭ ૨૧ વી. રી. ક્રી. રૂ. ૫૩ અને ૧૦ મું. હા. રી. ૫૦૦

"વિચારમાં લેવી જોઈએ" એ બાબતમાં ૨૪ વી.રી. ક્રી.રૂ. ૪૩. આવી કબુલત પુરાવો નથી.

સહ તોહોમતદારે કહેલી હકીકતમાં સામીલ ગુન્હેગારના પુરાવામાં જે ખામીઓ હોયછે તે જણાયછે અને વળી તેને સોગન આપવામાં આવતા નથી તથા તેની ઉલટ તપાશ થતી નથી તેથી તેનું વજન કમતીછે. ઈત્યાદી ૨૩ વી. રી. ક્રી. રૂ. ૨૪ ૧૯ વી. રી. ક્રી. રૂ. ૫૭ ઇ. લો. રી. ૧ મુંબાઈ. ૪૭૫

એકજ ગુન્હાને માટે સાથે તજવીજ થતી હોય એવા સહ કેદીની કબુલત ઉપરથી જમાની તોહોમતદારને સજા થઈ શકે નહી. ઇ. લો. રી. ૧ મદ્રાસ. ૧૬૩.

અંગીકાર નિર્ણય કારક પુરાવોનથી પણ તેના અમલ પ્રતિબંધન જેવો થાય.

૩૧. જે બાબતોનો અંગીકાર કરવામાં આવ્યો હોય તે બાબતોનો અંગીકાર નિર્ણય કારક પુરાવો નથી; પરંતુ આ આકટમાં હવે પછી જે ઠરાવો બતાવ્યાછે તે મુજબ તે અંગીકારનો અમલ પ્રતિબંધના જેવો થઈ શકેછે.

(૧) પ્રતિબંધ વિશે પુરાવાના આકટની ૧૧૫ મી કલમ જુઓ.

ટીકા:—અંગીકારની અસર વીશે મી૰ ટેલર નીચે પ્રમાણે કહેછે:—"એ કહેવામાં આવેછે કે કાયદાની રીતો બધી પ્રસંગે યોગ્ય રીતે સત્યાસત્યની શોધને ટેકો આપેછે; અને પ્રતિબંધનો મત કે જેથી જાદે સોધને અટકાયત" થાયછે, તે સામાન્ય નીયમનો એક અપવાદછે, અને સામાન્ય સગવડના કારણસર અને દગાનો અટકાવ કરવાને સારૂ માત્ર એ અપવાદ મંજુર કરેલોછે તેથી તે અપવાદ જે કારણોને લીધે કરવામાં આવેલોછે તેથી આગળ લાગુ કરવાનો નહીં વળી બીજુ કહેવામાં આવેછે કે પ્રતિબંધો માત્ર પક્ષકારોના તથા તેમની રૂહએ દાવામાં હક સંબંધ રાખનારાઓના ઉપરજ બંધન કારકછે, વાહીત સખશો ઉપર બંધન કારક નથી " ટેલરનો એવીડનસ એવો પા. ૭૪૧ એટલા માટે એ સામાન્ય નતછે કે પક્ષકારને તેણે કરેલા અંગીકાર ભુલ ભરેલો હઈઆ ખોટાછે એમ સાબીત કરવાને છુટછે, અને બીજો સખસ તે અંગીકારથી તે પ્રમાણે ચાલવાને અથવા તેની સ્થીતિમાં ફેરફાર કરવાને લલચાયો હોય તે શીવાય પક્ષકારને અંગીકાર કરવાના સબબથી પ્રતિબંધ થતો નથી. ઉપરના મતના સંબંધમાં નીચે મુજબ ઠરાવેલોછે.

બે પ્રતિવાદીઓએ તેમના ઉપર ત્રીજા સખસે વાદી તરીકે કરેલા દાવામાં તકરાર કરીકે શરતી ગીરોવાળો લેખ હમારા બેમાંના એક જણે બીજાને કરી આપ્યો હતો પાછળથી મજકુર ગીરો રાખનારે મજકુર ગીરો મુકનાર ઉપર કરેલા દાવામાં ઠરાવવામાં આવ્યું કે મજકુર અંગીકારથી ગિરો રાખનારને મજકુર ગિરો ખતની મીલકત બીજાને હસ્તક જતાં અટકાવવાને સારૂ નામનુંજ હતું એમ બતાવવાને બાધ નથી. "તકરાર (પ્લીડીંગથી) ધરાએલા પ્રતિબંધ વિશે" પ્રીવીકાઉન્સીલના લાડૅસએ કહ્યું કે "એ સ્પષ્ટછે કે બે પ્રતિવાદીઓએ બીજા વાદીના દાવામાં કરેલા તકરાર તેમની પોતાની વચ્ચે પ્રતિબંધ તરીકે કદી ગણી શકાય નહીં" રામ સારનસંગ વી. મસામત પ્રાંણ પીયારી. મુરસ ઈંડીયન અપીલો. વા. ૧૩—પા. ૫૫૧

પ્રથમના દાવામાં કોઈ દસ્તાવેજ કરી આપ્યાનું કબુલ કર્યુ હોય તેથી પાછળના દાવામાં તેના ખરાપણા વિશે તકરાર લેવાને તથા તે ખોટો અને બનાવટીછે એમ સાબીત કરવાને તેને બાધ નડતો નથી તે બાબતના બીજા ફેસલા:—૧૯ વુ. રી. પા. ૧૧૮. ૨૦ વું. રી. ૧૧૨. ૨૧ વુ. રી. ૪૨૨. ૨૦ વુ. રી. પા. ૨૨૩

પેહેલો દતક લીધેલો છોકરો જીવતો હતો તે દરમ્યાન બીજા છોકરા (લ) નું દતક લેવું કાયદેસરછે એવી ભુલ ભરેલી સમજણથી એક સખસે આગળના દાવામાં અને જુદી જુદી રીતે બતાવ્યું હતું કે (લ) (ડ) નો દતક લીધેલો પુત્ર હતો, તેમાં ઠરાવવામાં આવ્યું હતુ કે આથી પ્રતિબંધ થતો નથી. કારણ કે હકીકતના કોઈ પણ બાબત ઉપર ખોટી વાત જાહેર કરવામાં આવી નોહોતી, કેમકે (લ) ને ખરેખર દતક લઈલેલો એ વાત કબુલ થઈ હતી, પણ આવી તરેહનું દતક લેવું કાયદા પ્રમાણે હતું કે નહી તે વીશે ભુલ ભરેલું અનુમાન કર્યુ હતું. ૧૯ વુ. રી. વા. ૧૩

(૩) વાદી જમાનનો ખરો માલીક હતો કે તેની મા તે બાબતની તકરાર હતી. વાદીએ ઘણી વખત કબુલ કરેલું હતું કે મારી મા માલીકછે. જમીન પોતાના છોકરા પાસેથી વેચાતી લીધી છે એવા હકથી વાદીની માએ ભાડા સારૂ દાવા કર્યા હતા. તેમાં વાદીએ તેના તેના મુખત્યાર તરીકે કામ કર્યુ હતું અને તેના નામની સહીઓ કરી હતી માના વિરૂધ હુકમનામું થયું તેની બજાવણીમાં જમીન વેચવામાં આવી. જમીન મેં મારી માને ગીરો આપી હતી અને ગીરોના રૂપીયા પતી ગયાછે. માટે તે જમીન મારે કબજે અપાવો. એવો દાવો બાંધ્યો. આ દાવામાં આગળ

કરેલી કબુલાતો વાદીના વિરૂદ્ધ પુરાવોછે પણ તેથી પ્રતિબંધ થતો નથી. ૫. વી. રી. ૨૦૯

જે કબુલાત કરવામાં આવી હોય તેનો બધો મજકુર એકઠો લેવો જોઇએ અને તેનો કેટલોક ભાગ કબુલાત કરનારના લાભમાં હોય અને પોતાના વિરૂદ્ધ જે કબુલ કરેલુંછે તે ખોળી કાઢવું એ હેતુછે અને તેથી પોતાના વિરૂદ્ધ જે કબુલ કર્યુ હોય તે સાચુંછે એમ અનુમાન થાય તોપણ બધી હકીકત ધ્યાનમાં લીધા શિવાય જેટલી વાત કબુલ કરનારના વિરૂદ્ધછે તેનો ખરો અરથ સમજાય નહી આ બાબતમાં ૩૯ મી કલમ જુઓ. આ વાત લેખી તેમજ મોઢાની કબુલાતને લાગુ પડેછે. બધી હકીકત પુરાવામાં લેવી જોઇએ એ વાત ખરી પણ તે હકીકતના બધા ભાગ ઉપર સરખુ વજન રાખવું જોઇએ એમ નથી. જ્યુરી અથવા જડજે નકી કરવું જોઇએ કે કેટલા ભાગ ઉપર વિશ્વાસ રાખી શકાય તેવુંછે. ટેલર કૃત પુરાવાનો કાયદો કલમ ૬૫૫–૬૫૬. ૭ વી. રી. સી. રુ. ૨૯. ૯. વી. રી. સી. રૂ. ૧૯૦. ૯. વી. રી. સી. રૂ. ૧૯૦

જો કોઇ સખસ કાંઇ સરત સહીત કબુલાત કરે તો તે સરત પણ ધ્યાનમાં લેવી જોઇએ. તે સરત શિવાય તે કબુલાત તેના વિરૂદ્ધ પુરાવામાં લેવી જોઇએ નહી.

પુરાવાના આકટના ઠરાવ અમુક વખતે અથવા અમુક જગ્યાએ કરેલા અંગીકારને લાગુ પડેછે તેમ નથી. તકરારમાં કરેલી કબુલાતોને પણ લાગુ પડેછે. ઈંગ્લાંડમાં અને હીંદુસ્તાનમાં પ્લીડીંગના નીયમો જુદાછે ઈંગ્લાંડની કોરટનો નિયમ એવોછે કે જ્યારે તકરાર (પ્લીડીંગ) માં અગત્યની વાત એક પક્ષકાર તરફથી તકરારમાં સારી રીતે દરસાવવામાં આવી હોય અને તે તકરાર વિરૂધ સામા પક્ષકાર તરફથી કાંઈ પણ બોલવામાં ન આવ્યું હોય તો તે નિરબાધ કબુલ કરવામાં આવીછે એમ ગણાયછે. આ નિયમ હીંદુસ્તાનમાં લાગુ પડેછે તે બાબતોમાં ૯ મુ. હા. અપીલ ૨૮૭ મે આણંદબાઈ ચોધરાણીનો ફેસલો જુઓ. તેમજ ૯ વી. રી. સી. રૂ. ૮૩ જુઓ.

ગર્ભિત રીતે જે કબુલાતો કરવામાં આવી હોય તે બાબતમાં ૨૩ વી. રી. ૨૧૪ જુઓ.

સગીર એજંટ નીમી શકે નહી તેથી સગીરના એજંટે (મુખત્યાર) કરેલી કબુલાતો તેને બંધન કારક નથી. પણ સગીરે પોતે કબુલાતો કરી હોય તે પોતે પુખ્ત ઉમરનો થયા પછી દાવો લાવે તેમાં તેના વિરૂદ્ધ સાબીત કરી શકાય. ૧૦ મુ. હા. રી. ૨૧૮. કરાર આકટની ૧૧ મી કલમ જુઓ.

વરતણુંક ઉપરથી જે કબુલાતો ગણાયછે તે બાબતમાં ૧૪ મુ. હ. અપીલ ૯૭ જુઓ. આ બાબતમાં આ કાયદાની કલમ ૮ અને ૧૧૪ તથા તેમાં આપેલાં દ્રષ્ટાંતો જુઓ.

જે સખસોને શાહેદ તરીકે બોલાવી સકાતાં નથી તેવા સખશોએ કહેલા કીંવા લખેલા મજકુર બાબત.

જે સખ્સ મરણ પામ્યો હોય કીંવા મળી સકતો ન હોય તેણે તથા તેવા બીજા સખ્શે લગતી હકીકતનો કહેલો કીવા લખેલો મજકુર કેવે પ્રસંગે લગતી હકીકત છે

૩૨. જે સખ્સ મરણ પામ્યો હોય તેણે, કીંવા જે સખ્સ મળી સકતો ન હોય તેણે, કીંવા ઘણો વખત લાગ્યા શીવાય અથવા ઘણો ખરચ કર્યા શીવાય જે સખ્સને હાજર કરાતો ન હોય અને મુકદમાની કેફીયત ઉપરથી તેમ કરવું કોરટને વીવાજબી દેખાતું ન હોય તેણે લગતા હકીકતનો મોહે કહેલો કીંવા લખેલો મજકુર તેજ જાતે નીચે લખેલા કામમાં લગતી હકીકતછે એમ સમજવું.

તે મજકુર મોત ના કારણ વીશે હોય ત્યારે.

(૧) પોતાના મોતનાં કારણ બાબત કીંવા જે કારેચના પરીણામમાં પોતાનું મરણ્યુ થયુ તે કારેચની કોઈ પણ બાના બાબત કાંઈ સખ્શે જ્યારે કાંઈ મજકુર કહ્યો હોય અથવા લખ્યો હોય ત્યારે જે કામમાં તેનાં મરણની તકરાર નીકળી હોય તે કામમાં સદરહુ મજકુર લગતો છે,

જે વખતે સદરહુ મજકુર કહેવામાં કીંવા લખવાંમાં આવ્યો હોય તે વખતે પોતાનું મરણ આવ્યું છે એવો તે કહેનાર કીંવા લખનાર સખ્સના મનમાં ભાસ હોય કીંવા ન હોય તોપણ તથા જે કામમાં તેના મરણ વીશેની તકરાર હોય તે કામ ગમે તે પ્રકારનું હોય તોપણ સદરહુ પરમાણેનો મજકુર લગતો છે.

અથવા કામને પ્રસંગે કહેલો કીંવા લખેલો હોય ત્યારે

(૨.) સદરહુ મજકુર જ્યારે એવા શખ્શે હમેશ મુજબને પોતાના કામને પ્રસંગે કહ્યો કીંવા લખ્યો હોય ત્યારે, તથા વીશેષ કરીને પોતાના કામને હમેશ મુજબને પ્રસંગો કીંવા પોતાના ધંધા રોજગારનું કામ ચલાવવામાં રાખેલી ચોપડીમાં કાંઇ નોંધ કીંવા ટીપણ તેણે કરી રાખ્યું હોય તે રૂપે, અથવા પઇશા, કીંવા માલ કીંવા દશતાવેજ, કીંવા કોઇપણ જાતની મીલકત પોહોંચ્યાની પોંચ લખી હોય કીંવા તે ઉપર સહી કરી હોય તે રૂપે, અથવા જે દસતાવેજનો ઉપયોગ વેપારમાં કરવામાં આવતો હોય ને તે તેણે લખ્યો હોય કીંવા તેના ઉપર સહી કરી હોય તે રૂપે, અથવા જે પત્ર કીંવા બીજા કાંઇ દસતાવેજ ઉપર તે હમેશ તારીખ નાખતો હોય અથવા લખતો હોય અથવા તે ઉપર સહી કરતો હોય તે પત્ર કીંવા દસતાવેજની તારીખને રૂપે; સદરહુ મજકુર હોય, ત્યારે તે લગતોછે.

અથવા કેહેનારના હીત વીરૂધ હોય ત્યારે

(૩) જે શખ્સે સદરહુ મજકુર કહ્યો કીંવા લખ્યો હોય તે શખ્શના પઇશા બાબતના કીંવા માલીકી બાબતનાં હીત વીરૂધ તે મજકુર હોય ત્યારે તથા જ્યારે કહેલો કીંવા લખેલો મજકુર ખરો હોયતો તેના ઉપર તે ઉપરથી ફોજદારીમાં ફરીઆદ કીંવા નુકશાન બદલનો દાવો ચાલે કીંવા ચાલત એવું હોય ત્યારે સદરહુ મજકુર લગતો છે.

અથવા તેમાં સરવજનીક હક કીંવા રીવાજ કીંવા સામાણ્ય કાયદા ગેરકાયદા સબંધી અભીપ્રાય આપ્યો હોય ત્યારે.

(૪) કાંઇ સારવજનીક હક અથવા રીવાજ અથવા કાંઈ સારવજનીક કીંવા સામાન્ય કાયદા ગેદકાયદા સબંધીની બાબત હોય તો તે સદરહુ મજકુર કેહેનાર કીંવા લખનાર સખ્સને માલમ હોય એવો હક અથવા રીવાજ અથવા બાબત છે કે નહી તે વીશેનો તે સખ્સનો અભીપ્રાય જ્યારે સદરહુ મજકુરમાં આપો હોય ત્યારે તથા સદરહુ હક અથવા રીવાજ અથવા બાબત વીશે તકરાર ઊતપન થઇ તેના પહેલાં જ્યારે તે મજકુર કહેવામાં કીંવા લખવામાં આવ્યો હોય ત્યારે તે મજકુર લગતોછે.

અથવા સગપણ વીશે હોય ત્યારે.

(૫) જ્યારે સદરહુ મજકુર કોઇ શખ્સો વચે એક લોહીના સબંધનું અથવા લગનના સબંધનું અથવા દતકપણાના સબંધનું શું સગપણ છે એ વીશે હોય અને તે શખ્સોના સગપણ વીશેની માહીતી હોવાને વીશેષ શાધનો તે મજકુર કેહેનારા કીંવા લખનાર સખશને હતાં એમ હોય ત્યારે તથા તકરારી બાબતની તકરાર ઉતપન થઇ તેની પ-

હેલાં તે મજકુર કહેવામાં કીંવા લખ્યામાં આવ્યો હોય ત્યારે તે મજકુર લગતો છે.

અથવા મરણ પામેલા શખ્શના મરતુ પત્રમાં કીંવા ખતમાં તે બતાવ્યો હોય ત્યારે

(૬) જ્યારે સદરહુ મજકુર કોઈ મરણ પામેલા શખ્સોની એક લોહીના સબંધનું અથવા લગનના સબંધનું અથવા દતકપણાના સબંધનું કાંઇ સગપણ વીશે હોય અને તે મજકુર જે કુટુંબનો તે મરનાર શખ્શ હતો તે કુટુંબના કોઇ કારય સબંધી કાંઈ મરતુપત્ર અથવા લેખ થયો હોય તેમાં અથવા તે કુટુંબની કોઇ વંશાવળીમાં અથવા કોઇ કબરમાં પથરા ઉપર અથવા તે કુટુંબના લોકોની તસબીરૂ ઉપર અથવા જે વશતુ ઉપર એવો મજકુર બહુ કરીને બતાવવામાં આવતો હોય તેવી બીજી કોઈ વસતુ ઉપર બતાવ્યો હોય ત્યારે તથા તકરારી બાબતની તકરાર ઉતપન થઇ તેના પહેલાં તે મજકુર બતાવ્યો હોય ત્યારે તે મજકુર લગતો છે.

અથવા કલમ ૧૩ ની રેકમ અ માં કહેલા કારય બાબત હોયતો

(૭) જ્યારે સદરહુ મજકુર કલમ ૧૩ની રેકમ (અ) માં કહેલાં કારય સંબંધી કાંઈ લેખ કીંવા મરતીયું પતર કીંવા બીજો દસતાવેજ થયો હોય તેમાં લખેલો હોય ત્યારે તે લગતો છે.

અથવા તે ઘણા શખ્શોએ કહેલ કીંવા લખ્યો હોય અને તે ઉપરથી તકરારી બાબતને લગતા તેઓના વીચાર માલમ પડતા હોય ત્યારે.

(૮) જ્યારે સદરહુ મજકુર ઘણા શખ્શોએ કહયો કીંવા લખીયો હોય અને તકરારી બાબતને લાગુ હોય એવા તે શખ્સોના દીલના કીંવા મનના વીચાર તે ઉપરથી માલમ પડતા હોય ત્યારે તે લગતો છે.

દ્રષ્ટાંત.

(અ) તકરાર એવીછે કે બ એ અ નું ખુન કરયું છે કે કેમ કીંવા.

જે કારયના દરમીયાનમાં અ સાથે બળાતકારે સંભોગ કરવામાં આવ્યો હતો તે કારયમાં જે ઇજા થઈ તેથી અ નું મરણ થયું ત્યારે તકરાર એવી છે કે અ ના ઉપર બ એ બળાતકાર કરયો હતો કે કેમ; કીંવા.

તકરાર એવીછે કે અ ની વીધવાનો દાવો બ ના ઉપર ચાલે એવી રીતે અ ને બ એ મારી નાખ્યો કે કેમ.

તકરારી ખુન તથા બળાતકાર સંભોગ તથા દાવો ચાલવા લાયક અપકારનું કૃત્ય એ વીશે જે મજકુર અ એ પોતાના મોતના કારણ સંબંધી કહયા હોય કીંવા લખ્યા હોય તે મજકુર લગતી હકીકત છે એમ સમજવું.

(બ) અ નો જન્મ કઈ તારીખે થયો એ વિશે તકરાર છે.

એક મરણ પામેલા શખ્સવઈદે પોતાના કામને પ્રસંગે નીયમ પુરવક રાખેલી રોજ નીશીમાં એવી નોધ કરી રાખીછે કે અમુક તારીખે તે પોતે અની માને કાંઈ ઉપચાર કરવા ગયો હતો અને ત્યાંહાં તેને છોકરાનો પ્રસવ કરાવ્યો હતો એ હકીકત લગતી છે.

(ક) તકરાર એવી છે કે અ અમુક તારીખે કલકતે હતો કે કેમ,

એક મરણ પામેલા સોલીસીટરે પોતાના કામને પ્રસંગે નિયમ પુરવક રાખેલી રોજનીશીમાં એવું લખી મુકયું છે કે અમુક કામ બાબત અની જોડે વીચાર કરવાને સારૂ તે પોતે કલકતા મધે અમુક દિવસે અમુક ઠેકાણે અને ત્યાં ગયો હતો એ હકીકત લગતી છે.

(ડ) તકરાર એવી છે કે અમુક વહાણ મુંબઈના બંદરમાંથી અમુક તારીખે હંકારવામાં આવ્યું હતું કે કેમ.

જે વેપારીની પેઢીએ તે વાહાણ માંગ્યું હતું તે પેઢીના એક મરણ પામેલા ભાગીઆએ પોતાના લંડનના આડતીઆના ઉપર માલ મોકલ્યો હતો તેને પત્ર લખ્યું હતું તેમાં એવું લખ્યુ હતું જે વાહણ મજકુર અમુક તારીખે મુંબઈબંદરથી હંકારવામાં આવ્યું હતું એ પત્ર લગતી હકીકતછે.

(ઇ) તકરાર એવી છે કે અમુક જમીનનું ભાડુ અ ને આપ્યું છે કે કેમ.

પોતે સદરહુ ભાડુ અ ના તરફથી લીધુંછે તથા તે અ નો હુકમ આવતા સુધી પોતાની પાસે રાખ્યું છે એવું અ ના એક મરણ પામેલા ગુમાસતાએ લખેલું પત્ર મુકરદમાને લગતી હકીકત છે.

(ફ) તકરાર એવી છે કે અ નું લગન બ સાથે કાયદેસર રીતે થયું છે કે કેમ.

તેઓનું લગન પોતે એવી બીનાઓમાં કરાવ્યું હતું કે તે લગનનો સંમારંભ કરવો એ ગુનો થતો હતો એ પ્રમાણેનો એક મરણ પામેલા પાદરીએ કહેલો કીંવા લખેલો મજકુર લગતોછે.

(ગ) અ નામનો એક માણસ મળી શકતો નથી તેણે અમુક તારીખે એક પત્ર લખ્યો છે કે કેમ એ વીશેની તકરાર છે તેણે એક પત્ર લખ્યો હતો તે ઉપર તેજ તારીખ નાખેલી છે એ હકીકત લગતી છે.

(હ) એક વાહાણ ભાગ્યું તેનું કારણ શું એ તકરાર છે.

તંડેલને હાજર કરી શકતો નથી તેણે એક પ્રોટેષ્ટ કર્યો છે. તે લગતી હકીકત છે.

(આઈ) તકરાર એવી છે કે અમુક રસ્તો સારવજનિક મારગ છે કે કેમ. રસ્તો સારવજનિક છે એવું ગામના એક મરણ પામેલા મુખીએ કહેલો કીંવા લખેલો મજકુર એ લગતી હકીકતછે.

(જે) અમુક બજારમાં અમુક તારીખે દાણાનો ભાવ શો હતો તેની તકરાર છે પોતાના હમેશના કામને પ્રસંગે એક મરણ પામેલા વાણીઆએ સદરહુ ભાવ બાબત મજકુર કહેલો અથવા લખેલો હોય તે લગતી હકીકત છે.

(કે) અ મરણ પામ્યો છે તે બ નો બાપ હતો કે કેમ એવી તકરાર છે.

(બ) મારો છોકરો છે એવો અ એ કહેલો કીંવા લખેલો મજકુર લગતી હકીકત છે.

(લ) તકરાર એવી છે કે અ ના જન્મની તારીખ કઈ છે.

અ ના મરણ પામેલા બાપે પોતાના સ્નેહીને અ ના જનમ અમુક તારીખે થયાની ખબરનો પત્ર લખ્યો હોય તે લગતી છે.

(મ) તકરાર એવી છે કે અ તથા બ એઓનું લગન થયુ છે કે કેમ તથા તે કયારે થયુંછે.

એક ટીપણની ચોપડીમાં બ ના મરણ પામેલા બાપ ક એ એવું લખી મુક્યું છે કે અ

સાથે પોતાની છોકરીનું લગન અમુક તારીખે થયું છે એ લગતી હકીકત છે,

(ન) નીંદાનું હાસ્યકારક એક ચીતર દુકાનની એક બારીમાં પ્રશીધ મુકયું છે, તે ચીતરમાં આબરૂ લેવા જેવી વાત બતાવ્યા બદલ અ એ બ ના ઉપર દાવો કરયો છે તકરાર એવી છે કે ચીતર મજકુર મળતુ આવે છે કે કેમ, તથા તે ચીતરનો પ્રકાર આબરૂ લેવા જેવોછે કે કેમ, તમાસગીર લોકોની ઠઠ જામી હતી તેઓએ સદરહુ બાબત જે કાંઇ ટીકા કરી હોય તેની શાબીતી કરી શકાય છે.

ટીકા.—આ કલમ બહુ અગત્યનીછે મુખ્ય જુબાની પુરાવો પ્રત્યક્ષ હોવો જોઇએ (જુઓ કલમ ૬૦) પણ કલમમાં કહીછે તેવી હકીકત હોય ત્યારે પ્રત્યક્ષ નહી તેવો પુરાવો દાખલ થઇ શકેછે. સત્ય શું છે તે ખોળી કાઢવાને માટે ઉલટ તપાસ તથા સોગનની બીતીછે તે એ આવા પુરાવામાં હોતી નથી તથાપી જે આઠ અપવાદ કરેવામાં આવેલાછે તેમાં જે સરતો દરશાવવામાં આવીછે તે સરતો સોગન અને ઉલટ તપાસની ખામી પુરી પાડેછે.

મુખ્ય જુબાની પુરાવો પ્રત્યક્ષ હોવો જોઇએ એ નિયમના આ આઠ પેટા કલમોમાં આપેલા અપવાદ છે.

જે લોકોને સાક્ષી તરીકે બોલાવી શકાય નહી તેવાએ કહેલી હકીકત પુરાવાને લગતીછે તેનો પેહેલો દાખલો મરણ વખતે કહેલી હકીકત છે. ઇંગ્રેજી કાયદા પ્રમાણે મરણ સમયે કહેલી હકીકત પુરાવામાં લેવા યોગ્ય ગણાય ત્યાર પેહેલાં અમુક સરતો પળવી જોઇએ, તે એ કે (૧ હકીકત કહેનાર માણસનેખરેખરો મૃત્યુનો ભય હોવો જોઇએ. (૨) મૃત્યુના ભયનું તેને ભાન હોવું જોઇએ; (૩) તે માણસનું મૃત્યુ થયું જોઇએ, લોર્ડચીફ બારનઇયર આવો પુરાવો શા માટે દાખલ કરવો જોઇએ તેનું કારણ આપતાં કહેછે કે "આ હકીકતો આખર વખતની છે કે જે વખતે તે શખશ મરવાંની તૈયારીમાં હોયછે, જે વખતે આ સંશારની સઘળી આશા તે મુકેછે, જે વખતે જુઠુ બોલવાનો દરેક હેતુ બંધ પડેછે અને સાચુ બોલવાને માટે મનને મોટા મોટા વીચારે વાળેછે. આ સ્થીતી એવી ગંભીર અને ભય મુકનછે કે ન્યાયની કોરટમાં સોગન આપવાથી જે બંધન ઉત્પન કરવામાં આવેછે તેવું આવી સ્થીતીમાં ઉત્પન થાયછે એમ ગણવામાં આવેછે." પણ હાલ તેથી ઉલટો મત ચાલેછે અને ઇંગ્લંડ અને અમેરીકામાં એવો નિયમ છે કે આવી જાતનો પુરાવો દીવાની કામમાં દાખલ થઇ શકે. નહીં અને ફોજદારી કામમાં પણ મનુષ્ય વધનું કામમાં હોય તેમાંજ દાખલ થઇ શકે. પણ આ પુરાવાના કાયદાનું એવું વિધાનછે કે આવી હકીકતો કામનું ગમે તેવું રૂપ હોય તોપણ પુરાવામાં દાખલ થઇ શકેછે અને (અ) દૃષ્ટાંતમાં આનો દાખલો આપવામાં આવેછે, બધા દીવાની અને ફોજદારી મુકદમામાં આવો પુરાવો કોઇ પણ ભેદ રાખ્યા વગર દાખલ થઇ શકેછે તેમ નથી, પણ જે માણસે હકીકત કહી હોય તે માણસનું મૃત્યુ શાથી થયું તે બાબતનો પ્રશ્ન હોય તેમાં તે દાખલ થઇ શકેછે; અને વળી આવી હકીકત પુરાવાને લગતી ગણાય તેટલા માટે, તે સખસના મૃત્યુના કારણની સંબંધમાં અગર જે કાર્યમાં તેનું મૃત્યુ થયું હોય તેની કેટલીક હકીકતના સંબંધમાં હોવી જોઇએ..

વળી આ કાયદા પ્રમાણે હકીકત કહેનાર શખસને ખરેખરો મૃત્યુનો ભય હોવોજ જોઇએ એમ નથી તેવો ભય તેને હોય અગર ન હોય તોપણ તેવી હકીકત પુરાવામાં દાખલ થઇ શકેછે;

પણ તેને વજન કેટલું આપવું જોઇએ તેની તુલના કરતાં એ બીનો ધ્યાનમાં રાખવી જોઇએ આ-વી હકીકત કહેનાર સખ્સ મરણ પામેલો હોવા જોઇએ. અને તે બાબતના પુરાવાથી શાબીત થવો જોઇએ. તે સાબીત કરવાનો બોજો જે સખ્સ તે હકીકત દાખલ કરાવવા માગતો હોય તે-ને માથે છે.

મરનાર માણસની જુબાની ક્યારે સાબીત કરવાની જરૂરછે તે બાબતમાં (૧૧ મુ હા. રી. ૨૪૭ જુઓ.

ધંધાના સાધારણ કામમાં લગતી બાબતોની જે લેખી અથવા મુખ જુબાની હકીકતો પુ-રાવામાં દાખલ કરવા યોગ્ય છે: આવી હકીકતો પુરાવામાં દાખલ કરવાનાં કરતા મુખ્યત્વે કરીને આછે:—ખરાબ હેતુનો વેહેમ ન હોય તો ધંધાના સાધારણ ક્રમમાં જે નોંધો કરવામાં આવી હોય તે ખરી માનવી જોઇએ કેમકે જોડી કાઢતાં મેહેનત પડે તેમ છે તેથી જુઠું લખવા કરતાં સાચુ લખવું સેહેલું છે; એક બીજાને પુષ્ટી આપતી કેટલીએક બીનાની સાંકળમાં આવી નોંધો આંકડા રૂપ થઈ પડે છે; જુઠી નોંધ કરે તો શેઠના આગળ કારકુનોની ગેરઆબરૂ થાય; વળી ધં-ધાના કામમાં જે નોંધો કરવામાં આવી હોય તે ઘણા લોકોના તપાસવામાં આવેછે તેથી તેમાં ભુલ હોય તો તે તરત પકડાઈ આવે, અને તેમાં કહેલી બીના થોડાકને માલમ હોવાથી પુરાવાના સખત નિયમમાં કાંઇક છુટ રાખવાથી વધારે સગવડ થાય.

ઈંગ્રેજી કાયદા પ્રમાણે જે બાબતની નોંધ હોય તે બાબત અને તેની નોંધ સમકાળીક હોવી જોઇએ; નહીતો તે પુરાવામાં દાખલ કરવા લાયક ગણાતી નથી.

આ પુરાવાના કાયદા પ્રમાણે આવી જાતનો પુરાવો દાખલ કરવામાં આવા પ્રતિબંધ નથી; પણ તેના ઉપર કેટલું વજન રાખવું જોઇએ તેનો આધાર તે નોંધ સમકાળીકછે કે નહિ તે ઉપર છે. આવી નોંધો દાખલ થાય ત્યારે પેહેલાં તે કરનાર માણસ મરી ગયોછે અગર કલમમાં લ-ખેલી બીજી હકીકત તેને વાસ્તે થઇછે તેની શાબીતી આપવી જોઇએ.

હીત વિરૂદ્ધની નોંધો અગર હકીકતો પુરાવામાં દાખલ કરવાનું કારણ એછે કે કોઈપણ સ-ખશ પોતાના હીતવિરૂદ્ધ બોલે અથવા કરે એ ઘણું અસંભવિતછે. જો આવી નોંધો તેના કરનાર સખશના હાથદસ્કતની હોય તો અસલનો પુરાવો નીયમ પ્રમાણે આપવો જોઇએ.

મુદ્દી અથવા વ્યાજનો કાંઇક ભાગ આપ્યો હોય તો પછી મુદતનો કેવી રીતે ફાયદો મળેછે તે બાબતમાં સન૧૮૭૭ ના ૧૫ મા આકટની કલમ ૨૦ જુઓ.

હીત ચાર પ્રકારનાં છે:-(૧) ધન સંબંધી. (૨) માલકી હક સંબંધી. (૩) ફોજદારી કામમાંથી બચી જવાનું (૪) નુકશાનીના દાવામાંથી બચી જવાનું.

અમુક જાહેર હક અગર રીવાજ અથવા જાહેર અગર સાધારણ રીતના અસ્તિત્વ વીશે અમુક સખસોના અભિપ્રાય જેમાં આપેલાછે તે વિશે એથી કલમમાંછે જે કારણ ઉપરથી આવી હકીકતો દાખલ કરવામાં આવેછે તે ટેલર સાહેબ નીચે પ્રમાણે આપેછે જે હક ઉપર દાવો રા-ખવામાં આવતો હોય તે સાધારણ રીતે એટલી પ્રાચીન હોયછે અને તે હકો પણ એટલા અ-નિશ્ચિત અગર સાધારણ હોયછે કે તેમના અસ્તિત્વ અને રૂપનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો ભાગ્યેજ મળી શકે અને તે માગવો પણ જોઇએ નહી. જે બાબતમાં આખી મંડળીનું હીતછે તેમાં સત્યને ઘ-ણુ હોવી જોઇએ કેમકે સાધારણ હક વિશે લોકોમાં સ્વભાવીક રીતે ચરચા ચાલેછે અને આવા

હકના રૂપ ઉપરથી અમુક સખ્સનું તે બાબતમાં વિરૂધ અથવા અનુકુળ વળગુ થવાનો સંભવ નથી તેથી વાત ચીતમાં તે વીશે જે બોલવામાં આવે તે ખરૂંછે એમ અનુમાન કરવું જોઇએ લોકોનું સાધારણ હીતછે તેથી જો તે ખોટી વાત સાબીત થાય તો બીજા તુરત તેના વિરૂદ્ધ બોલ્યા વગર રહે નહી. જે લોકોનો એક બીજા સાથે સંબંધ નથી અને જેઓ સત્ય ખોળવાને સરખા ઇન્તેજાર છે તેવા સખ્સોનો એકમત થયા શીવાય અમુક બાબતનુ અસ્તિત્વ સાધારણ રીતે ભાગ્યેજ મનાય. આવા એકમતથી સત્યનો અનુમાનિક પુરાવો મળી આવેછે. ઇત્યાદિ. સારવજનિક અને સામાઇક એ બે શબ્દોમાં ઇંગ્રેજી કાયદા પ્રમાણે તફાવતછે "સાર્વજનિક" એ રાજ્યના દરેક સખ્સને લાગુ પડેછે અને "સામાયિક" એ શબ્દ અમુક મંડળીના ઘણા સખ્સોને લાગુ પડે છે પણ તમામને નહી.

આવી હકીકત પુરાવામાં દાખલ કરવા લાયક ગણી શકાય તેટલા સારૂ તે હક બાબતની કોઈ પણ તકરાર ઉત્પન્ન થતાં પેહેલી તે કરવામાં આવવી જોઇએ જ્યાં સુધી તકરાર ઉત્પન્ન થઇ ન હોય ત્યાં સુધી કોઈ પણ સખ્સને અમુક તરફથી બોહોળી સત્યને મચડવાને લાલચ અથવા વળગ થતાં નથી. જો આગળની તકરાર બીજા પક્ષકારો વચ્ચે હોય તો અગર બીજી મોલકત અગર બીજા હકના સંબંધમાં હોય તો આવો પુરાવો બાતલ કરવો જોઇએ.

પાંચમી કલમમાં હયાત અગર મરણ પામેલા લોકોની સગાઇની હયાતી વીશેની હકીકત બાબતછે. હકીકત કહેનાર સખ્સને તે બાબતની માહીતી હોવાનાં ખાસ સાધન હોવાં જોઇએ છઠી કલમમાં જે સખ્સો મરણ પામેલાછે તેમની વચ્ચેની સગાઈ બાબતનીછે. તે હકીકત જેણે કહી હોય તેને જાણવાને ખાસ સાધન હોવાં જોઇએ એમ નથી પણ તે વીલમાં, ખતમાં, વંશાવળીમાં, કબર ઉપરના લેખમાં અગર કુટુંબની છબીઓમાં આવવી જોઇએ, પણ આવી હકીકતો તકરાર ઉત્પન્ન થતાં પેહેલાં કહેવામાં આવી હોય તો પુરાવામાં લઈ શકાયછે. કબર લેખ વિગરે નકલોથી સાબીત કરી શકાયછે. ૬૫ મી કલમ જુઓ.

૧૩ મી કલમની (અ) રકમ જે કાર્ય વીશે કહેવામાં આવ્યુંછે તેને લગતી હકીકતો વીલ અગર બીજા દસ્તાવેજોમાં આવી હોય તે બાબતનીછે. "હક" એ શબ્દમાં સારવજનિક તેમજ ખાનગી હકનો સમાસ થાયછે.

પેસ્તરના ઇનસાફી કામમાનો પુરાવો ક્યારેલગતો હોય.

૩૩. એકાદ ઇનસાફી કામમાં કીંવા જે સખ્શને પુરાવો લેવાનો કાયદા પ્રમાણે અધિકાર હોય તે શખ્સની રૂબરૂ કોઈ સાહેદે સાહેદી આપી હોય તે સાહેદીમાં લખેલી હકીકત ખરીછે કે કેમ, તે વાત પાછળથી બીજુ કોઈ ઇનસાફી કામ ચાલ્યુ હોય તેમાં કીંવા સદરહુ પ્રથમ ચાલેલા કામના પાછલા ભાગમાં શાબીત કરવાને સારૂ સદરહુ પ્રથમ આપેલી સાહેદી લગતી છે; તે એવે પ્રસંગે કે જ્યારે સાહેદ મજકુર મરણ પામ્યો હોય કીંવા મળી નહિ શકતો હોય, કીંવા સાહેદી આપવાને અશક્ત હોય; કીંવા સામા પક્ષકારે તેને દુર રાખ્યો હોય, કીંવા ઘણો વખત લાગ્યા શિવાય કીંવા ઘણો ખરચ કર્યા શિવાય તે શખ્સને હાજર કરી શકાતો નહિ હોય, અને મુકદમાની કેફીયત ઉપરથી તેમ કરવું કોરટને બાજબી દેખાતું ન હોય ત્યારે.

પરંતુ કામ મજકુર તેજ પક્ષકારો કીંવા હક સંબંધીના તેમના પ્રતિનીધિઓ વચ્ચે ચાલેલું હોવું જોઇએ.

તથા ઉલટ તપાસણી કરવાનો હક તથા સંધી પ્રથમના કામમાં સામા પક્ષકારને મળેલાં હોવાં જોઇએ.

તથા પ્રથમના કામમાં તથા પાછલા બીજા કામમાં તકરારી મુદા મુખ્ય વાતે એકજ હોવા જોઇએ.

ખુલાસો.—ફોજદારી કામની તજવીજ કીંવા ચોકશી એ ફરિયાદી તથા તોહોમત વાળા વચેનું કામ છે એવો આ કલમનો અરથ છે એમ સમજવું.

વીશેશ ઠરાવ. (૧)

ટીકા—દીવાની અને ફોજદારી કામમાં સાધારણ નીયમ એવોછે કે સાક્ષીઓની જુબાની પક્ષકારો અગર તેમના વકીલોની રૂબરૂ લેવી જોઇએ. આ નિયમને કેટલાક અપવાદછે અને કેટલાંક કારણસર પક્ષકારની રૂબરૂ પુરાવો ન લીધો હોય તે પણ દાખલ થઇ શકેછે. આ કલમ બાગ્યેજ અપવાદ ગણી શકાય કેમકે જે પુરાવો દાખલ કરવાનો યત્ન કરવામાં આવેછે તે પુરાવો આગલા કામમાં લેવાયલો હોવો જોઇએ અને તે કામમાં સામો પક્ષકાર જો તેની મરજી હોત તો હાજર થઇ શકત. પુરાવો દાખલ થઇ શકે તેટલા માટે તે સોગન ઉપર લેવાયલો હોવો જોઇએ. (૨) તે પુરાવો ન્યાયી કામમાં અગર કાયદા પ્રમાણે જેને અખત્યારછે તેવા સખસે લીધેલો હોવો જોઇએ, (૩) જે સાક્ષીનો પુરાવો દાખલ કરવાની કોશીસછે તે મરી ગએલો ઇત્યાદી બતાવવું જોઇએ. જો માજીસ્ટ્રેટ અથવા જડજને હકુમત ન હોય તો તે અધીકાર વાળો ગણાય નહી.

આ બાબતમાં ૨૧ વી. રી. ક્રી. રૂ. ૫૬ ૨૩ વી. રી. ૩૪૩. ૨૨. વી. રી. ક્રી. રૂ. ૩૬ ૨૪ વી. રી. ક્રી. રૂ. ૧૯ જુઓ.

આ કલમ દીવાની તેમજ ફોજદારી કામને લાગુ પડેછે. વળી ૧૦૭ અને ૧૦૮ કલમો પણ જોવી. × × × × × × × × × × × × × × ×

ટીકા પેહેલો વીશેષ ઠરાવ બતાવેછે કે પ્રથમનું કામ જેમાં સાહેદી મુળ આપવામાં આવી હોય તે તેજ પક્ષકારો કીંવા હક સંબંધના પ્રતિનીધિઓ વચ્ચે ચાલેલું હોવું જોઇએ. હક સંબંધીના પ્રતિનીધિઓ વીશે નીચેના ઠરાવો વાંચો. ૧૫ બે. લો. રી. ૫

હુકમનામાની બજાવણીના વેચાણની રૂઇએ દાવો રાખનાર સખસ તથા સાધારણ ખતની રૂઇએ દાવો રાખનાર સખ્શ સરખા હક સંબંધીના પ્રતિનીધીઓ છે. રાજા ઇલર બે. લો. રી. ૭૪.

બીજા વીશેશ ઠરાવમાં એવું વિધાન છે કે તે કામના સામા પક્ષકારને ઉલટ તપાસ કરવાનો હક અને લાગ મળવો જોઇએ. જો સામા પક્ષકારને ઉલટ તપાસ કરવાનો હક અને લાગ હોય પણ તે ઉલટ તપાસ કરે નહી તેથી તે પુરાવાને દાખલ કરવામાં કાંઇ બાધ આવતો નથી. ૨૦ વી. રી. ક્રી. રૂ. ૬૯

ત્રીજો વિશેષ ઠરાવનું એવું વિધાન છે મુદાની તકરારો પેહેલાં તેમજ બીજા કામમાં તે વાસ્તવીક રીતે તેનો તેજ હોવી જોઇએ.

આ વિશયના સંબંધમાં ફોજદારી કામ ચલાવવાની રીતના કાયદાની ૨૪૯ મી કલમ જુઓ.

માજીસ્ટ્રેટ આગળ જે જુબાની આપી હોય તેથી વીરૂધ હકીકત સેશનકોરટ રૂબરૂ સાક્ષી-દાર બોલે ત્યારે આ કલમ પ્રમાણે અમલ કરવાનો છે. ૨૪ વી. રી. ક્રી. રૂ ૧૧ પણ આ પ્રમાણે પુરાવો દાખલ કરવામાં આવે ત્યાર પેહેલાં તે યોગ્ય રીતે તોહમતદારની હાજરીમાં કમીટીંગ માજીસ્ટ્રેટે લીધો છે એમ જણાવું જોઇએ. ૨૧ વી રી. ક્રી. રૂ. ૫ સાક્ષી આપવા સારૂ બોલાવ્યા વગર સીવીલ સરજનની જુબાની માજીસ્ટ્રેટે લીધી હોય તે સેશન કોરટમાં પુરાવામાં આપી શકાય છે. તોહમતદારની રૂબરૂ નહી લીધેલો હોય અને તેને જેમાં ઉલટ તપાસ કરવાનો લાગ નહી મળેલો હોય તો પણ કેટલોક પુરાવો તેના વિરૂધ દાખલ કરવામાં આવે છે. (૧) કેમીકલ એકઝામીટરનો રીપોર્ટ; (૨) જ્યારે તોહમતદાર નાસતો ફરતો હોય અને તેની યોગ્ય શોધ કરેથી પછી હાથમાં ન આવે તો, તે તોહમતદારના ઉપર ગુનાહનો તજવીજ કરવાને અગર તેને કમીટ કરવાને જે કોરટને અખત્યાર હોય તે કોરટ માહીતગાર સખસોની જુબાનીઓ તોહમતદારની ગેરહાજરીમાં લે, અને જ્યારે તોહમતદાર પકડાય ત્યારે જો તે સાક્ષીઓ હાજર થઇ શકે તેવું ન હોય તો, તેમની જુબાની તોહમતદારની તજવીજ થતાં પુરાવામાં દાખલ કરે.

ગેરહાજર સાક્ષીદારોની જુબાની કમીસનથી લેવાને માટે દીવાની કાયદા. ૩૮૩. ૩૯૧ કલમો જુઓ. અને ફોજદારી કામ ચલાવવાની રીતના કાયદાની કલમ ૩૩૦ આ બાબત સારૂ જુઓ.

વિશેષ પ્રસંગ કહેલો કીંવા લખેલો મજકુર.

હીસાબની ચોપડીઓમાંની નોંધ ક્યારે લગતી હોયછે.

૩૪. કામને પ્રસંગે નીયમ પુરવક રાખેલી હીસાબની ચોપડીઓમાં કરેલી નોંધ જે બાબત વીશે કોરટને ચોકશી કરવાની હોય તે સંબંધી હોયતો, તે લગતી છે; પરંતુ માત્ર સદરહુ મજકુર એકલો કોઈ શખ્સ ઉપર જવાબદારી નાખવાને સારૂ પુરતો પુરાવો છે એમ સમજવું નહીં.

દ્રષ્ટાંત.

(અ.) અ એ બ ના ઉપર એક હજાર રૂપીઆનો દાવો કરેલોછે, તથા એ રકમ બપાસેથી પોતાની લેણીછે એવું બતાવવાને સારૂ પોતાના હીસાબની ચોપડીઓમાંથી રકમો બતાવેછે; એ રકમો લગતી છે; પરંતુ કરજ મજકુર શાબીત કરવાને સારૂ બીજો પુરાવો ન હોયતો તે બસનથી.

ટીકા.—કોઇ પણ સખસને જુવાબદાર ઠરવા સારૂ હિસાબના ચોપડામાં કરેલી નોંધો એકલીજ બસ નથી એ નિયમ રોમનલોને અનુસરતો છે. આ બાબતમાં ૫ મુ. અપીલ ૪૩૨, ૫ વી. રી. ૨૪૨ જુઓ. જુના કાયદા પ્રમાણે ચોપડામાંની નોંધો પુરાવાની પુસ્ટીમાં દાખલ કરવા યોગ્ય ગણાતી હતી; નવા કાયદા પ્રમાણે ચોપડામાંની નોંધ કોઈ પણ સખસને માથે જુવાદારી ઠરાવવા સારૂ તે એકલીજ બસ નથી, પણ તેની પુષ્ટીમાં બાજો પુરાવો આવવો જોઇએ. (૨૨. વી. રી. ૫૪૯)

હીસાબના ચોપડામાં કરેલી નોંધોની સચાઇ વીશેનું જેને જાત માહીતી છે તે સખસે લખી ન હોય અથવા તેના કહેવાથી લખવામાં આવી ન હોય તો પણ આ કલમ પ્રમાણે ચોપડા પુરાવામાં દાખલ કરવા યોગ છે. ઇ. લો. રી. ૧ મું. ૬૧૧

એક બેજ રકમો ફકત સાબીત કરવાની હોય ત્યારે પણ આખો ચોપડો દાખલ કરવાનો

સાધારણ રીવાજ છે અને તેથી અપીલ કોરટમાં કામ મોકલતાં ઘણી સગવડ પડે છે. માટે જો હીસાબના ચોપડામાં આવેલી રકમ ઉપર વાદી આધાર રાખતો હોય તેણે શું કરવું તે બાબતમાં દીવાની કાયદાની કલમ ૬૨ તથા ૧૪૧ જુઓ. પણ અમુક નોંધો શીવાય બીજી હકીકત પુરાવે દાખલ કરાવવાની ઈચ્છા હોય તો, પુરાવાના આકટની ૯૫ મી કલમની જી રકમ અને દીવાની કાયદાની ૩૬૪ અને ૩૬૫ કલમોનો લાભ લેવો જોઇએ.

જે કામ કરવાનું કાયદામાં ફરમાવવામાં આવ્યું હોય તે કામ કરવાને પ્રસંગે સરકારી દફતરમાં જે નોંધ કરી હોય તે ક્યારે લગતી સમજવી.

૩૫. તકરારી કીંવા લગતી હકીકત જેમાં બતાવેલી હોય એવી નોંધ કોઈ પણ સારવજનીક કીંવા બીજી સરકારી ચોપડીમાં કીંવા રજીસ્ટરમાં કીંવા દફતરમાં હોય અને તે નોંધ કોઈ સરકારી નોકરે પોતાનું સરકારી કામ કરવાને પ્રસંગે કરી હોય કીંવા જે દેશમાં સદરહુ ચોપડી કીંવા રજીસટર કીંવા દફતર રાખવામાં આવ્યું હોય તે દેશના કાયદામાં જેનકામ કરવાનું વીશેષ કરીને ફરમાવ્યું હોય તે કામ કરવાને પ્રસંગે હરકોઈ બીજા સખસે કરેલી હોયતો તે નોંધ સવતઃ લગતી હકીકતછે એમ સમજવું.

ટીકા.—આ વિષય ઉપર ઇંગ્રેજી કાયદો છે તેને આ કલમ અનુસરે છે. તથા તેનો કાંઇક વિસ્તાર પણ કરેછે. ચોપડી રજીસ્ટર અથવા દફતરે જાહેર અથવા સરકારી હોવું જોઇએ. આ શબ્દોની વ્યાખ્યા આકટમાં નથી. પણ તેનો અર્થ શો છે તે સમજવા સારૂ પાછળની ૭૪ મી કલમ જુઓ. વળી આવી નોંધ સરકારી નોકરે પોતાના હોદાની ફરજ બજાવતાં કરેલી હોવી જોઇએ અગર જે દેશમાં આવી ચોપડી, રજીસ્ટર અથવા દફતર રાખવામાં આવે છે તે દેશના કાયદા પ્રમાણે ખાસ રીતે તે ફરજ બજાવવાનું જેનું કામ છે તેવા સખસે તે કરેલી હોવી જોઇએ આ આકટમાં "પબ્લીક સર્વન્ટ (સરકારી નોકર) ની વ્યાખ્યા નથી. પણ પીનલકોડની ૨૧ મી કલમ જુઓ.

ઉપલી કલમમાં સમાસ થઇ જાય તેવી ચોપડીઓ, રજીસ્ટરો અને દફતરો નીચે પ્રમાણે છે. લોગબુકસ (સન ૧૮૫૯ ના ૧૦ મા આકટની ૧૦૩, ૧૦૮ કલમો અને મર્ચન્ટ શીપીંગ આકટ ની ૨૮૦, ૨૮૫ કલમો) લગનનાં પત્રકો (રજીષ્ટરો). રેઝ સન ૧૮૭૨ ના ૧૫ મા આકટની ૨૮, ૩૨, અને ૫૪ મી કલમો અને ૩, અને ૪ પરીશીષ્ટો, સન૧૮૬૫ ના ૧૫ આકટની કલમ ૬ અને પરીશીષ્ટ, અને સન ૧૮૭૨ નો ૩ આકટ સન ૧૮૭૭ ના ૩ આકટના ૧૧ મા ભાગ પ્રમાણે રાખવાનાં રજીષ્ટરો; સન ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આકટ પ્રમાણે રાખવાનાં રજીષ્ટરો; સન ૧૮૪૭ ના ૨૦ મા આકટ પ્રમાણેનાં, સન ૧૮૫૯ ના ૧૫ મા આકટની ૧૧ મી કલમ પ્રમાણેનાં ઇત્યાદી.

જે સરકારી નોકરોએ પોતાની ફરજ બજાવતાં તજવીજ કરી તેનો રીપોર્ટ પોતાના ઉપરી અધીકારીઓને કર્યો હોય તે ઘણી વખત પુરાવામાં આપવામાં આવે છે. આ બાબતમાં રાજા ગુરુરામ લીંગસેનપતીનો કેસ જુઓ. (લો. રી. ઇ. અ. ૨૩૯) તથા ૨૨ વી. રી. ૯૩૨ માં રાજા લીલાનંદશીંહનો ફેસલો જુઓ.

નકસાના પ્રમાન એ ક્યારેલગતાછે

૩૬. પ્રસીધ કરેલા દેશના નકશા કીંવા ચારટ સરવે લોકોને વેચવા સારૂ બહુ કરીને રાખવામાં આવતા હોય તેમાં, અથવા સરકારના હુકમથી દેશના

જે નકશા કીંવા પલાન કરવામાં આવ્યા હોય તેમાં, એવા દેશના નકશામાં કીંવા ચારટમાં કીંવા પલાનમાં જે બાબતો ઘણું કરીને હમેશ દરસાવવામાં કીંવા લખવામાં આવતી હોય તે બાબતો સંબંધીનો, કોઈ તકરારી કીંવા લગતી હકીકતનો મજકુર બતાવ્યો હોય, તે મજકુર સવતઃ લગતી હકીકત છે.

ટીકા.—આ કલમમાં બે જાતના નકશા અને ચાર્ટવીશે કહેવામાં આવેલું છે. (૧) પ્રસિદ્ધ કરેલા નકશા અને ચાર્ટ જે ઝાહેર રીતે લોકોમાં વેચાતા હોય તે; (૨) જે નકસા અને પ્લાનો સરકારના હુકમથી કરેલા હોય તે; જે કારણથી જડજ કોશ અગર બીજા પુસ્તકો જોઈ શકેછે તેજ કારણથી પેહેલી જાતના નકશા અને ચાર્ટ પુરાવામાં દાખલ કરવામાં આવેલા છે.

બીજી જાતના નકશા વિગેરેમાં ત્રીગનોમિટીકલ સરેહના નકસા જે ઈંડીઆ સરકારના હુકમથી કરવામાં આવેલા છે તે છે, સરવેને લગતા નકશા અને કાગળો પુરાવા દાખલ થઈ શકે અને તેનું શું પરિણામ થાય તે બાબતમાં ૮ વી. રી. સી. રૂ. ૧૬૭ જુઓ. ચોતાગોંગ પ્રગણામાં સરકારી માપણીના ચીટા પુરાવામાં દાખલ કરવા યોગ્ય ગણાય છે. (૧૦ વી. રી. ૩૪૦) તેમજ ૧૦ વી. રી. ૪૪૩ જુઓ. નીચેના કામોમાં સરકારી માપણીના ચીટા દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા. ૨૪ વી. રી. ૧૯૨ ૨૪. વી. રી. ૪૧૦

માપણીના નકશા અને પ્રોસીડીંગની પુરાવમાં કેટલી કીમત છે તે બાબત ઘણા ફેસલા થએલાછે પણ તે બધા એક સરખા નથી. ૧. વી. રી. સી. રૂ. ૩૩૩ માં એમ ઠર્યું હતું કે માપણીનું પ્રોસીડીંગ હક બાબતનો અનિબાધ્ય પુરાવો નથી. તેજ મતલબનો ફેસલો ૧૨ વી. રી. ૧૮૯માં છે. પણ માપણીના નકશા અને પ્રોશીડીંગ કબજા બાબતનો સારો પુરાવો છે અને આ રીતે તે હકનો પુરાવો થઈ શકે છે. પણ તે પુરાવો અનિબાધ્ય ગણાતો નથી. ૨. વી. રી. સી. રૂ. ૧૦. ૧૦ વી. રી. ૩૪૩ ૨૩ વી, રી. ૨૭ ૨૪ વી. રી. ૩૧૭ ૧૯ વી. રી. ૨૦૨ પાને રામનારાયદાસના કામમાં માર્કબી જસ્ટીસે આવા દસ્તાવેજોની પુષ્ટી બીજા મુળથી ઉત્પન્ન થતો પુરાવો જોઈએકે નહી તે બાબતનો ઠરાવ કર્યો નહી.

આ કલમના સંબંધમાં ૮૭ અને ૯૦ મી કલમોમાં જે અનુમાન બાંધવાનાં છે તે જુઓ.

સારવજનીક પ્રકારની હકીકત બાબત કોઈ આકટમાં અથવા શરકારી જાહેરનામામાં મજકુર લખ્યા હોય તે લગતો છે.

૩૭. સારવજનીક પરકારની કોઈ હકીકત બની છે કે નહીં એ બાબત જ્યારે કોરટને અભીપ્રાય બાંધવાનો હોય, ત્યારે પારલામેન્ટના કીંવા હીંદુસતાનના ગવરનરે જનરલ ઈનકાઉનસીલના કીંવા મદરાસના કીંવા મુંબઈના ગવરનરે ઈનકાઉનસીલના કીંવા બંગાળાના લેફટેનંટ ગવરનરે ઈનકાઉનસીલના કોઈ પણ આકટ માંહેના કીંવા ગેજેટ આફ ઈંડીયામાં છાપેલા કીંવા કોઈ પણ સથાનીક સરકારના ગેજેટમાં છાપેલા કીંવા કોઈ છાપેલો પત્ર લંડન ગેજેટછે કીંવા રાણીના વસાવેલા મુલકનું કીંવા રાણીના કબજામાં આવેલા દેશનું સરકારી ગેજેટછે એવું તે છાપેલા પત્ર ઉપરથી સમજાય તેવા છાપેલા પત્રમાં છાપેલા સરકારના જાહેરનામાં માંહેના કોઈ ઉદ્દેશરૂપી લખાણમાં સદરહુ શારવજનીક પ્રકારની હકીકત બન્યાનો કીંવા ન બન્યાનો જે કાંઈ મજકુર લખેલો હોય તે મજકુર લગતી હકીકત છે.

ટિકા—જે બાબતની હયાતી વીશે કોરટને અભિપ્રાય બાંધવાનો છે તે જાહેર પ્રકારની હોવી

જોઇએ. આ કલમના સબંધમાં ૫૭, ૭૮ અને ૮૭ મી કલમો જુઓ.

મંતવાળુ દુકાનની નોટીસ ગેજીટમાં નોટીસ હોય તો તે ગેજીટ જે સખસોની એ દુકાન સાથે આગળ લેવડ દેવડ નહોતી તેઓ વિરૂધ બીજી સાબીતી વગર પુરાવામાં દાખલ કરી શકાય છે. પણ જેઓને દુકાન સાથે લેવડદેવડ છે તેઓને આ નોટીસની માહીતી છે એમ ખાત્રી પુર્વક સાબોતી કરી આપવું જોઇએ અગર સરક્યુલરથી અથવા બીજી રીતે ખાસ નોટીસ આપવામાં આવી છે એવી સાબાતી આપવી જોઇએ. પણ કરાર આક્ટની ૨૬૪ મી કલમ જુઓ.

કાયદાની ચોપડીમાં લખેલો મજકુર.

૩૮. કોઇ દેશના કોઇ કાયદા બાબત જ્યારે કોરટને અભીપ્રાય બાંધવાનો હોય. ત્યારે સદરહુ દેશની સરકારના હુકમથી અમુક ચોપડી છપાઇછે કીંવા પ્રસીદ્ધ થઇછે. તથા તેમાં સદરહુ કાયદા લખેલા છે. એવું તે ચોપડી ઉપરથી સમજાય તેવી ચોપડીમાં લખેલો સદરહુ કાયદાનો મજકુર, તથા સદરહુ દેશની કોરટોએ કરેલા ઠરાવ કોઇ ચોપડીમાં આપ્યા છે એવું જે ચોપડી ઉપરથી સમજાય તે ચોપડીમાં આપેલા ઠરાવ એ બેઉ લગતાછે.

કહેલા કીંવા લખેલા મજકુરનો કેટલો ભાગ શાબીત કરવો જોઇયે.

કહેલો કીંવા લખેલો મજકુર વાત ચીતનો કીંવા દસતાવેજનો કીંવા ચોપડીનો કીંવા અનુક્રમે રાખેલા પત્રો કીંવા કાગળોનો ભાગ હોય તો કયો પુરાવો આપવો જોઇયે

૩૯. જે મજકુરનો પુરાવો આપવામાં આવતો હોય તેવો હરકોઇ મજકુર જ્યારે તે મજકુર કરતાં લાંબા બીજા કોઇ મજકુરનો કીંવા કોઇ વાત ચીતનો કીંવા કોઇ છુટા દસતાવેજનો ભાગ હોય ત્યારે અથવા જ્યારે સદરહુ મજકુર જે દસતાવેજ કોઇ ચોપડીનો કીંવા સબંધવાળા અનુક્રમે રાખેલા પત્રો કીંવા કાગળોનો ભાગ હોય તે દસતાવેજમાં લખ્યો હોય ત્યારે તે મજકુરનો પ્રકાર તથા તે ઉપરથી થતું પરીણામ તથા જે બીના ઉપરથી તે કહેવામાં કીંવા લખવામાં આવ્યો હોય, તે બીના પુરતી રીતે સમજવાને સારૂ સદરહુ લાંબા મજકુરના કીંવા વાત ચીતના કીંવા દસતાવેજના કીંવા ચોપડીના કીંવા અનુંક્રમે રાખેલા કાગળો અથવા પત્રોના જેટલા ભાગના તે અમુકકામમાં કોરટને જરૂર લાગે તેટલા ભાગનો પુરાવો આપવો; જાસ્તી ભાગનો પુરાવો આપવો નહી.

ઇનસાફી કોરટોના ફેંસલા ક્યારે લગતા સમજવા તે બાબત.

બીજી વખત દાવો થતો અથવા તજવીજ ચાલતી અટકાવવાને સારૂ પેસતરનો ફેંસલો લગતી હકીકતછે.

૪૦. કોઇ કોરટે કોઇ એક દાવાની ફરીયાદી સાંભળવી કે નહી; કીંવા કોઇ એક તજવીજ ચલાવવી કે નહી, એવી જ્યારે તકરાર હોય ત્યારે જે ફેંસલો કીંવા હુકમ કીંવા હુકમનામુ થયાના કારણને લીધે સદરહુ ફરીઆદી સાંભળવાને કીંવા સદરહુ તજવીજ ચલાવાને કાયદાથી કોરટને અટકાવ પોહોચતો હોય, તે ફેંસલો કીંવા હુકમ કીંવા હુકમનામું થયુંછે; એ વાત લગતી હકીકતછે.

ટીકા—આવા સંબંધમાં દીવાની કામ ચલાવવાના કાયદાની ૧૩ મી કલમ અને ૪૩ મી કલમ જુઓ.

પ્રોબેટ વીગેરે સ બંધીના અધીકારમાં કીધેલા ફેસલા.

૪૧. કોઈ કાયદેસર સબંધ કોઇ સખશને છે કીંવા નથી, અથવા કોઈ સખસનો કોઇ અમુક વશતુ ઉપર હકછે કીંવા નથી, એ વાત જ્યારે લગતી હોય, ત્યારે પ્રોબેટ શબંધીના કીંવા લગન સબંધીના, કીંવા સમુદર ઉપરના કીંવા નાદારી સબંધીના પોતાના અધીકારનો અમલ ચલાવતાં કોઇ અધીકારવાળી કોરટે આખરી ફેસલો કીંવા હુકમનામુ કરયું હોય અને તે ઉપરથી સદરહુ કાયદેસર શબંધ કોઇ સખસને આપ્યો હોય અથવા તેની પાસેથી છીનવી લીધો હોય અથવા કોઈ શખસનો એવા સંબંધ ઉપર હકછે એમ ઠરાવ્યું હોય અથવા સદરહુ અમુક વસતુ ઉપર સદરહુ સખસનો હકછે એમ ઠરાવ્યું હોય અને તે હક કોઇ બીજા અમુક માત્ર એકજ સખસના દાવા વીરૂધ તે શખસનોછે એમ ન ઠેરવતાં હક મજકુર સવતંત્ર પુરો તે સખશનો છે એમ ઠરાવ કર્યો હોય તો તે ફેસલો, કીંવા હુકમ, કીંવા હુકમનામુ લગતાં છે એમ સમજવું.

જ્યારે સદરહુ ફેસલો કીંવા હુકમ કીંવા હુકમનામું અમલમાં આવ્યું ત્યારે તે ઉપરથી આપેલો સદરહુ કાયદેસર સબંધ ઊત્પન્ન થયો એ હકીકતની,

તથા જે કાયદેસર સબંધ ઉપર સદરહુ કોઈ સખસનો હક તે ફેસલામાં અથવા હુકમમાં અથવા હુકમનામામાં ઠેરવ્યો હોય, તે હક જે વખતે તે સખસને વીશે ઉત્પન્ન થવાનું ફેસલા મજકુરમાં ફરમાવ્યું હોય, તે વખતે હક મજકુર સખસ મજકુરને વીશે ઉત્પન થયો એ હકીકતની,

તથા સદરહુ સખસ પાસેથી જે કાયદેસર સબંધ છીનવી લેવામાં આવ્યો હોય, તે સબંધ જે વખતથી બંધ થવાનું ફેસલા મજકુરમાં ફરમાવ્યું હોય તે વખતે તે સબંધ થયો અથવા થવો જોઇએ એ હકીકતની,

તથા કોઇ સખસનો હક જે વસ્તુ ઉપર સદરહુ ફેસલામાં અથવા હુકમમાં અથવા હુકમનામામાં ઠરાવવામાં આવ્યો હોય તે વસ્તુ જે વખતે તે સખસની થવાનું ફેસલા મજકુરમાં ઠરાવવામાં આવ્યું હોય તે વખતે વસ્તુ તેની થઇ અથવા થવી જોઇએ એ હકીકતની.

સદરહુ ફેસલો કીંવા હુકમ કીંવા હુકમનામું નીરણયકારક સાબીતી છે.

ટીકા.—આ કલમના સંબંધમાં કનઇઆલાલ વીરૂધ રાધાચરણનો ફેસલો ૭ વી. રી. સી. રૂ. ૩૮૯ મે છે તે જુઓ.

હાયકોરટ શીવાય બીજી કોરટને પ્રોબેટ આપવાની હકુમત સન ૧૮૬૫ ના ૧૦ મા આકટથી મળે છે હીંદુઓની બાબતમાં સન ૧૮૭૦ નો ૨૧ મો આકટ જુઓ.

લગન સબંધી હકુમત હાય કોરટ શીવાય બીજી કોરટોને નીચેના કાયદાથી મળેછે. સન ૧૮૬૯ નો ૪, એટલે ઇંડીયન ડેવોર્સ (છેડાછુટકાનો) આકટ સન ૧૮૬૫ નો ૧૫ (પારશીઓમાં છેડા છુટકા કરવાનો આકટ) સન ૧૮૬૬ નો ૨૧ મો આકટ; (નેટીવ કોનવર્ટસ માહીએજ ડીસોલ્યુશન આકટ) અને સન ૧૮૭૨ નો ૩ આકટ.

આડમીરાલ્ટીની હકુમત બાબતમાં દરેક હાય કોર્ટના લેટર્સ પેટન્ટ જુઓ.

નાદાર દેવાદારના છુટકારા બાબતમાં હાયકોરટને વીકટોરીઆ ચાપટર ૨૧ કલમ ૧૧ અને ૧૨ હકુમત મળી છે. અને મોફસીલની કોરટોને સન ૧૮૮૨ ના ૧૪ આકટના ૨૦ મા પ્રકરણથી હકુમત મળેલી છે.

બીજા પક્ષકાર વચ્ચેના કામનો ફેસલો કીંવા હુકમ કીંવા હુકમનામું ક્યારે ઘેર લગતું હોયતે ક્યારે નહોય તે વિશે

૪૨. કલમ એકતાલીસમાં બતાવ્યાછે તે શિવાયના ફેસલા હુકમ કીંવા હુકમનામામાં જે ચાલતી ચોકશીને લગતી સારવજનીક પ્રકારની બાબત સબંધી હોય, તો તે ફેસલા, હુકમ કીંવા હુકમનામામાં લગતાંછે એમ સમજવું, પરંતુ એવા ફેસલા, હુકમ કીંવા હુકમનામામાં તેમાં લખેલા મજકુરની નીરણયકારક સાબીતીછે એમ સમજવું નહી.

દ્રષ્ટાંતો.

પોતાની જમીન ઉપર પ્રવેશ કરેચા બદલ અ એ બ ઉપર દાવો કરેચો, બ નું કહેવું એવુંછે કે તે જમાન ઉપર સારવજનીક હકનો રસ્તોછે. પરંતુ એ વાત અ નાકબુલ કરેછે.

એજ જમીન ઉપર પ્રવેશ કરેચા બદલનો દાવો અ એ ક ઉપર કરેચો હતો તે કામમાં ક એ જવા આવવાનો એવોજ હકછે એવી તકરાર કરી હતી, તે કામમાં પ્રતિવાદી તરફનું થએલું હુકમનામું લગતુંછે પરંતુ જવા આવવાનો સદરહુ હકછે એ વાતની તે હુકમનામું નીરણયકારક સાબીતી થતી નથી.

કીયા ફેસલા વીગેરે લગતા નથી.

૪૩. કલમ ૪૦, ૪૧ તથા ૪૨ માં જણાવેલાછે તે શિવાયના બીજા ફેસલા, હુકમ કીંવા હુકમનામાં થયાંછે કે નહી એ મુદાની હકીકત ન હોય કીંવા આ કાયદાના બીજા કાંઈ ઠરાવ મુજબ તે લગતી હકીકત ન હોય, તો તેવા ફેસલા કીંવા હુકમ કીંવા હુકમનામા ઘેર લગતાંછે એમ સમજવું.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) એક આબરૂ લેવા જેવી વાત ઉપરથી અ તથા બ એ બેઉને દોષ લાગેછે તે બદલ અ એ તથા બ એ ક ઉપર જુદા જુદા દાવા બાંધ્યછે જે વાત આબરૂ લેવા જેવીછે એવું કહેવામાં આવેછે તે ખરીછે એવું ક બેઉ કામમાં કહેછે. અને કેફિયત એવા પ્રકારનીછે કે તે વાત યાતો બેઉ કામમાં ખરી હોવી જોઈએ યાતો બનેમાં ખોટી હોવી જોઈએ, એવો સંભવ થાયછે.

ક એ જે જવાબ આપ્યો તે તેણે સાબીત કરેચો નહી એવા કારણ ઉપરથી ક ઉપર અ નું નુકશાનનું હુકમનામું થયું એ હકીકત બ તથા ક વચેના મુકરદમામાં લગતી નથી.

(બ) અ ની સ્ત્રી ક એની જોડે બ એ છીનાળુ કરેચા બદલ અ એ બ ઉપર ફોજદારીમાં ફરિયાદ કરીછે.

ક અ ની અસતરીછે એ વાત બ નાકબુલ કરેછે, પરંતુ બ ઉપર છીનાળાનો ગુન્હો કોરટે સાબીત ઠેરવ્યો.

ત્યાર પછી અ જીવતો છતાં ક એ બ સાથે ફરી લગન કર્યુ માટે ક ના ઉપર ફોજદારીમાં કામ ચાલુછે ક નું કહેવું એવુંછે જે હુ કોઈ પણ કાળે બ ની સ્ત્રી નહોતી.

બ ની વીરૂદ્ધ થયેલો ઠરાવ ક ની વીરૂદ્ધ ઘેર લગતો છે.

(ક) પોતાની પાસેથી એક ગાય ચોરી લઈ જવા બાબત અ એ બ ઉપર ફોજદારીમાં ફરિઆદ કરીછે બ ના ઉપર ગુન્હો સાબીત ઠરાવવામાં આવ્યોછે.

બ ના ઉપર ગુન્હાની સાબીતી થઇ તેના પેહેલાં તે ગાય બ એ ક ને વેચી નાખી હતી

તે લેવાનો દાવો પાછળથી અ એ ક ઉપર કર્યોછે બ ના વિરૂધ થએલો ઠરાવ અ તથા ક વચ્ચે-ના કામમાં ઘેર લગતો છે.

(ડ) એક જમીનના કબજાનું અ એ બ ના ઊપર હુકમનામું મેળવ્યુંછે બ નો છોકરો ક એણે અ નું ખુન સદરહુ કારણને લીધે કર્યુ છે.

સદરહુ ફેસલોછે એ વાત ગુન્હા કરવાનો હેતુ બતાવેછે તે માટે લગતીછે.

ટીકા–હીંદુ વિધવાઓ તથા બીજા સખસો જેમને જે મીલકતમાં પુરી સ્વતંત્ર હક ન હોય તે સખસોએ તે મીલકત પરસ્વાધીન કરી આપ્યાનું કૃત્ય મીલકત રદ કરવાની ફરીયાદોમાં મજકુર કૃત્ય જરૂરી કામને સારૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે નહીં, એ સવાલ ઘણી વખત ઉઠાવામાં આવેછે. આ જરૂરીઆત સાબીત કરવાને, જે કેફીયતને સંબંધે દેવું કરવામાં આવ્યું હોય, ને જે દેવાના હુકમનામા થયા હોય, તે કેફીયતનો પુરાવો આપ્યા વગર મજકુર હુકમનામા ઘણી વખત હાજર કરવામાં આવેછે. ઉપર કહેલા ધોરણ મુજબ માલમ પડશે કે આ હુકમનામાં જો કે આપેલી રકમનો સબળ પુરાવોછે તોપણ તે જરૂરીઆત ઠરાવનારી હકીકતોનો તે પુરાવ નથી, ને ઓછામાં ઓછો પરસ્વાધીન કરી આપનાર સખસોની તરફથી તો નથીજ. બાબુ કુનતાલાલ અને બીજા, વી. મદનમોહન થાકુરના કામમાં (રેવન્યુ સીવીલ એનડ ક્રીમીનલ રીપોરટર વા. ૫—પા. ૨૬૬; સમા. કો. વુ. રી. વા. ૯—પા. ૪૬૯)

કોઈ પણ ફેસલાની હયાતી, અગર તેની તારીખ અગર તેથી કાયદેસર નીપજતુ પરિણામ શાબિત કરવા સારૂ તેનું દફતર અગર સહી નીશીનકલ રજુ કરી એટલે તે સર્વની વિરૂદ્ધ અનિબાધ્ય પુરાવો ગણાશે. વળી ઇન્ડિયન પીનલકોડ પ્રમાણે કોઈ શખ્સના ઉપર તોહોમત મુકવામાં આવ્યું હોય અને તે પછીથી નિરદોષ ઠરયો હોય તો દ્વેશબુદ્ધિથી ફરિયાદી કરી તેટલા માટે નુકશાની મેળવવાનો ફરીઆદ કરનાર ઉપર દીવાની દાવો માંડયો હોય તેમાં તોહોમતદારને છોડી મુક્યો છે તે સાબીત કરવાને ફોજદારી કામનું દફતર (રેકોર્ડ) અનિબાધ્ય પુરાવો ગણાશે. પણ દાવાનીનો દાવાનો પ્રતિવાદી ફોજદારી કામનો ફરીઆદી હતો તેનો, અગર દ્વેશનો, અગર સંભવીત કારણ નહોતું તેનો, પુરાવો ગણાશે નહિ. અને આ પ્રમાણે વાદી નિર્દોષ ઠરયો હોય તોપણ તેના ગુન્હાની શાબીતી પ્રતિવાદી આપી શકે છે. ટેલરકૃત પુરાવાનો કાયદો કલમ ૧૪૮૦ તેમજ જામીન વીરૂદ્ધ જે ફેસલો થયો હોય તે મુખ્ય દેણદારની તરફથી કેટલા રૂપીઆ તેને આપવા પડ્યા તેનો પુરાવોછે પણ મુખ્ય દેણદારના કસુરથી કાયદા પ્રમાણે તેટલી રકમ આપવાને તે જવાબદાર હતો તેનો પુરાવો નથી. ઇરાદાથી ખોટો પુરાવો આપવાના ગુન્હાની તજવીજમાં તે કામનું રેકાર્ડ ન્યાયી પ્રોસીડીંગ થયું હતું તેનો પુરાવો છે.

ઈંગ્લંડમાં તેમજ હિંદુસ્તાનમાં એવો સ્થાપિત નિયમ છે કે દીવાની કામમાં ફોજદારી કામમાં થયેલો ફેસલો શાબીતીમાં દાખલ થઈ શકે નહિ તેમજ દીવાની કામમાં થયેલો ફેસલો ફોજદારી કામમાં દાખલ કરી શકાતો નથી. ૫. વી. રી. સી. રૂ. ૨૬ અને ૨૭ ૯.વી.રી. સી. રૂ.૭૭ પણ ગુન્હો કબુલ કરેલો હોય તો અંતે અંગીકારનો પુરાવો થાય. ૧૦ વી. રી. સી. રૂ. ૫૬.

એક હીંદુ વીધવાએ તેના બે નાની ઉમરના છોકરાના વાલી તરીકે રૂપઇઆ હજાર એક દેખીતા તેમના ફાયદાને સારૂ એટલે તેમના લગનને સારૂ કરજે લીધા હતા. બે વરસપછી આ

નાણાના ધીરનારે આ ધીરેલા નાણાને માટે એક તરફી દાવામાં એ નાની ઉમરના છોકરાઓ ઉપર હુકમનામું મેળવ્યું અને તેણે બજાવણી કઢાવીને વડીલોપારજીત મીલકતમાં છોકરાઓનો આઠ આનાનો હીસ્સો જપ્ત કરીને તે વેચાવવાની કોશીસ કરતો હતો. આ મીલકત બચાવાને સારૂ બંએ ખાનગી કરારથી આ આઠ આનીના હીસ્સામાંની અડધી મીલકત રૂ.૨,૫૦૦ ને માટે વેચી, અને ઉપજેલી રકમનો થોડો ભાગ આપી હુકમનામુ પતવ્યું બે છોકરાઓમાંના એક જણે ઉમર લાયક થયા પછી વેચેલી મીલકતમાંથી પોતાના અડધા ભાગની મીલકત પાછી મળવા એવી તકરારે બતાવી દાવો બાંધ્યો કે મીલકત વેચાણ કરવા જેવી જરૂરીઆત નોહોતી. લાગુ હાઇકોરટની ધ્યાનમાં એમ આવ્યું કે ખરીદદારની એમ સાબીત કરવાની ફરજ છે કે, જ્યારે મુળ કરજ લીધલાએ કર્યું તે વખતે છોકરાઓના ફાયદા માટે તે કર્યુ હતુ. આ કામ નીચલી અપીલ કોરટની જડજ ઉપર એવી તજવીજ કરવાને સારૂ પાછુ મોકલવામાં આવ્યું કે ખરીદદાર કે જેના ઉપર સાબીતીનો બોજો હતો તેણે જે હુકમનામાની રૂહેએ બજાવણી કઢાવી હતી તે હુકમનામું છોકરાઓના હીત ઉપર પણ બંધનકારક છે. એમ સાબીત કર્યુ હતું કે નહી. ૨૩ વી. રી. ૪૨૪.

દગલબાજી દગા ભરેલો સંપ તથા કોરટને અધીકાર નથી એવાતની શાબીતીકરીશકાયછે

૪૪. કોઈ ફેસલો કીંવા હુકમ કીંવા હુકમનામું કલમ ૪૦–૪૧ કીંવા ૪૨ મુજબ લગતુ હોય તથા તેની શાબીતી સામા પક્ષકારે કરી હોય, તે જે કોરટે કર્યું તેને કરવાનો અધીકાર નોહોતો, કીંવા તે દગલબાજીથી નહોતો, કીંવા તે દગલબાજીથી કીંવા દગાભરેલા સંપથી મેળવ્યુંછે, એવું કોઈ દાવાનો કીંવા બીજા કામનો પક્ષકાર બતાવી શકે છે.

"કોઈ દાવાનો કીંવા બીજા કામનો પક્ષકાર વાદી" એ આ કલમના શબ્દોમાં નિરદોશ તથા દોષવાન એ બંને પેહેલા દાવાના પક્ષકારોમાંનો સમાવેશ થાય છે. એ શબ્દોમાં ગુનેહગારોનો સમાવેશ કરવાનો ઇરાદો હતો કે નહી એ શક ભરેલું છે; પરંતુ ૧ વી. રી. સી. રૂ. ૧૫૬જુઓ.

ટીકા—"દગલબાજી" અગર "દગાભરેલો સંપ" એ શબ્દોની વ્યાખ્યા આ આકટમાં આપેલી નથી પણ દગલબાજીની વ્યાખ્યા સારૂ કરાર આકટની કલમ ૧૭ જુઓ.

"દગલબાજી ભરેલો સંપ"ની.વ્યાખ્યા એવી આપેલીછે, ત્રીજા શખ્સના હકને નુકશાન કરવા માટે અગર અયોગ્ય કાર્ય સારૂ બે અગર વધારે સખ્સોએ કાંઈ કામ કરવા સારૂ કરેલો કપટ ભરેલો કરાર અગર બંદોબસ્ત સમજવો. ન્યાયી પ્રોસીડીંગમાં દગલબાજી ભરેલો સંપ એટલે એક માણસે ખરાબ હેતુથી ન્યાયની કચેરીનો નિવાડો મેળવવાસારૂ બીજા ઉપર દાવો બાંધવો એવો બે શખ્સોની વચેનો છુપો કરાર. તે બે જાતનો હોય છે. (૧) કોરટને ફેસલો આપવાસારૂ જે હકીકતો જાહેર કરવામાં આવી હોય તે હયાતીમાંજ ન હોય. (૨) તેવાતો હયાત હોયપણ ફેસલો મેળવવાના ઇરાદાથી તે ખોટી રીતે આગળથી રચી મુકી હોય.

જે દાવામાં ફેસલો દગલબાજી અગર દગલબાજી ભરેલા સંપથી થયો હોય તે દાવામાં પક્ષકાર ન હોય તે શખ્સ દગલબાજીનો અગર દગલબાજી ભરેલા સંપનો પુરાવો તે ફેસલો રદ કરવા સારૂ આપી શકે. આ બાબતમાં કાંઈ પણ શક નથી પણ દાવામાં બીનદોષ પક્ષકાર હોય તે આવી દગલબાજી અથવા દગલબાજી ભરેલો સંપ બતાવી શકે કે નહિ એ વાત વીશે એક મત

નથી. એમ કહેવાયછે કે આવા પક્ષકારનો ખરો રસ્તો ફકત એજછે કે જે કોરટે ફેસલો આપ્યો હોય તે કોરટને તે ફેસલો રદ કરવાની અરજ કરવી.

ત્રાહીત સખસોના અભીપ્રાય ક્યારે લગતા હોય છે.

કુશળ માણસોના અભીપ્રાય. | ૪૫. પારકા દેશના કાયદાના કોઈ બાબત વીશે અથવા સાસતર, કીંવા કળાની કોઈ બાબત વીશે અથવા અક્ષર ઓળખવા વીશે કોરટને જ્યારે અભીપ્રાય બાંધવાનો હોય ત્યારે તેવા બીજા દેશના કાયદામાં કીંવા સાસતરમાં કીંવા કળામાં જે શખસો વીશેશ કરીને કુશળ હોય તેવા શખસોના તે બાબત વીશેના અભીપ્રાય લગતી હકીકતો છે.

એવા શખસોને કુશળ માણસ કહેછે,

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) તકરાર એવી છે કે અ નું. મરણ ઝેરથી થયું છે કે કેમ.

જે ઝેહેરથી અ મરણ પામ્યાનું ધારવામાં આવેછે તે ઝેહેર ખાધાથી જે લક્ષણો થતાં હોય તે બાબત કુશળ માણસોના અભિપ્રાય લગતાછે.

(બ) તકરાર એવીછે કે એક અમુક કૃત્ય કરતી વખતે પોતે કેવા પ્રકારનું કૃત્ય કરે છે. અથવા પોતે જે કરેછે તે ખોટું કીંવા કાયદા વિરૂદ્ધ છે એવું સમજવાને અ દીવાનગીના સબબથી અશક્ત હતો કે કેમ.

રોગના જે લક્ષણો અ માં દેખાતા હતાં તે લક્ષણો જ્યાં માલમ પડે ત્યાં દીવાનાપણું બહુ કરીને હોયછે કે કેમ તથા એવા દીવાનાપણાથી પોતે જે કૃતીય કરે તેનો પ્રકાર સમજવાને કીંવા જે પોતે કરેછે. તે ખોટું કીંવા કાયદા વીરૂધછે એમ સમજવાને લોકો ઘણુ કરીને અશકત થાય છે, કેકેમ એ વીશેના કુશળ માણસોના અભીપ્રાય લગતાછે.

(ક) તકરાર એવીછે કે અમુક દસ્તાવેજ અ એ લખ્યો છે કે કેમ બીજો એક દસ્તાવેજ અ એ લખેલો શાબીત કરવામાં આવ્યોછે કીંવા અંગીકાર કરવામાં આવ્યોછે, તે દસ્તાવેજ હાજર કરવામાં આવ્યો છે.

બેઉ દસ્તાવેજો એકજ સખસે લખ્યાછે કીંવા જુદા જુદા શખસોએ લખીયાછે એ વીશેના કુશળ માણસોના અભીપ્રાય લગતાછે.

ટીકા—પારકાદેશના કાયદાની બાબતમાં ૩૮ મી કલમ જુઓ.

કુશળ માણસોની સાક્ષી ઘણી સાવચેતીથી કબુલ રાખવાની છે તેનું કારણ એમ નથી કે અનુભવથી એમ માલમ પડ્યું છે કે તે લોકો તેમની ધારણામાં આવતી હોય તે વાત જાણીજોઇને ખોટી રીતે કહેછે; પણ તેનું કારણ એછે કે તેમના અભીપ્રાય કેટલેક દરજ્જે એ બાબતની એકજ બાજુ ઉપર તેમનું લક્ષ રેહેવાથી વિકારયુક્ત હોયછે, તેથી તેમનું દીલ સાફ હોય તો પણ ખરો અભીપ્રાય બતાવવાને તેઓ અશકત છે. લોરડ કાંપબેલ બોલ્યા કે "જે પક્ષમાં તેઓને નાંખવા હોયછે તે પક્ષને પુષ્ટિ આપવા તેમના મન ઉપર એવા વલણથી તેઓ આવેછે કે તેમની સાક્ષી ઉપર ભાગ્યેજ કંઈ વજન રાખવું જોઈએ" ટરેસા પીઅરેજ કેસ. કલારક એન્ડ ફાઇનેલીશ રીપોરટસ. વા. ૧૦—પા. ૧૯૧૦ કુશલ માણસોના અભીપ્રાય વીશે કલમ ૬૦ નો પેહેલો વીશેશ ઠરાવ પણ જુઓ.

કુશળ માણસના અભીપ્રાય સાથે સંબંધ રાખતી હકીકતો.

૪૬. જે હકીકતો બીજી રીતે લગતી ન હોય તે હકીકતો ઉપરથી જો કુશળ માણસનાં અભીપ્રાય જ્યારે લગતા હોય ત્યારે તેને પુષ્ટી મળતી હોય કીંવા તે અભીપ્રાય મજકુર વીરૂદ્ધ હોય તો હકીકત મજકુર લગતીછે એમ સમજવું.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) તકરાર એવીછે કે અમુક જાતનું જેહેર **અ** ને આપ્યું હતું કે કેમ.

બીજા માણસોને એવી જાતનું જેહેર આપ્યું હતું તેઓમાં જે અમુક લક્ષણો દેખાતા હતાં તે સદરહુ જેહેરના છે કીંવા તેના નથી એવા કુશળ માણસોનો અભીપ્રાય હોય એ હકીકત લગતીછે.

(બ) અમુક બંધારાથી બંદરને હરકત થાયછે કે કેમ એવી તકરારછે.

બીજાં બંદરો બીજી વાતે આ બંદર જેવાંજછે પરંતુ ત્યાં એવા બંધારા નથી. તે બંદરોને પણ તેજ વખતેથી હરકત થવા લાગી એ હકીકત લગતીછે.

અક્ષર વીશે અભીપરાય.

૪૭. અમુક દસ્તાવેજ કયા સખસે લખ્યોછે કીંવા તેના ઉપર કોણે સહી કરીછે એ વીશે કોરટને જ્યારે અભીપરાય બાંધવાનો હોય ત્યારે જે સખસે તે દસતાવેજ લખ્યાનું કીંવા તેના ઉપર સહી કરયાનું ધારવામાં આવતુ હોય તે સખસના અક્ષરની જે સખસને માહીતી હોય તે સખસ તે દસતાવેજ સદરહુ સખશે લખ્યોછે કીંવા નથી લખ્યો અથવા તેના ઉપર સદરહુ સખસે સહી કરીછે કીંવા નથી કરી એવા અભીપરાય આપે તે અભીપરાય લગતી હકીતછે.

ખુલાસો—જ્યારે કોઇ એક સખસે કોઇ બીજા સખસને લખતાં જોયા હોય ત્યારે કીંવા જ્યારે તેણે પોતે કીંવા તેના પોતાના હુકમ ઉપરથી જે દસ્તાવેજ લખ્યા હોય અને તે સદરહુ બીજા સખસ ઉપર સરનામુ કરીને મોકલ્યા હોય તે દસતાવેજના જવાબમાં સદરહુ બીજા સખસે લખેલાછે એવા મજકુરના દસ્તાવેજ તેના ઉપર આવ્યા હોય ત્યારે કીંવા જ્યારે સદરહુ બીજા સખશે લખેલા છે એવા મજકુરના દસ્તાવેજ તેની પાસે કામને સાધારણ પરસંગે આવવાની રીતી હોય ત્યારે તે સખસને સદરહુ બીજા સખસના અક્ષરની માહીતીછે એમ સમજવું.

દ્રષ્ટાંતો.

તકરાર એવીછે કે અમુક પત્ર **અ** નામના લંડનમાંના એક વેપારીના હાથનુંછે કે કેમ.

બ એ કલકતા મધે વેપારીછે તેણે **અ** ના નામના પતરો લખ્યાછે તથા **અ** એ લખ્યાછે એવા મજકુરના પત્રો તેના ઉપર આવ્યાછે **ક** એ **બ** નો મેહેતોછે તેનું કામ **બ** ના જે કાગળ પત્ર આવે જાય તે તપાસવાનું તથા તેને ફાઇલ કરવાનું છે **ડ** એ **બ** નો દલાલછે ને **અ** ના લખેલાછે એવા મજકુરના જે પત્રો **બ** ની પાસે આવતા તે **ડ** ની સાથે વીચાર કરવાને તેને **બ** હમેશ બતલાવતો હતો.

બ ક તથા **ડ** પઇકી કોઇએ **અ** ને લખતાં કદી જોયો ન હોય તોપણ તકરારી પત્ર **અ** ના હાથનો લખ્યોછે કે નહી એ બાબત જે અભીપરાય **બ ક** તથા **ડ** આપે તે લગતો છે.

ટીકા—અક્ષર સાબીત કરવાની પાંચ રીતોછે;—(૧) સેહેલામાં સેહેલી રીત એ છે કે લખ-

નારને પોતાનિજ સાહેદીમાં બોલાવવો પરંતું લખનારને પંડે બોલાવવો એ અવસ્ય જરૂરનું છે એમ કંઇ નથી કારણ કે જેણે તેને લખતાં દીઠો હોય તેની સાહેદી પણ લખનારના જેટલીજ એ બીનાનો જે પેલા દરજાનો પુરાવ છે. (૨) જે સખસે ખરેખર એ કાગળ કીંવા સહી લખેલી જોઇ હોય તેને તે સાબીત કરવા બોલાવી શકાય. (૩) જેણે એ સખસને બીજી વખતે લખતો જોવાથી એ સખસના તકરારી અક્ષરનું જાણ પણું કીંવા માહીતી મેળવી હોય તેનેજ સાહેદીને બોલાવી શકાય. (૪) જેણે કામના સાધારણ પ્રસંગે સાબીત કરેલા દસ્તાવેજ અથવા જે દસ્તાવેજો જે સખસના અક્ષર ચોકશીનો વીષય હોય તે સખસે લખેલા છે એવું યોગ્ય રીતે અનુમાન થઇ શકતું હોય તે દસ્તાવેજ જોવાથી અક્ષરનુ જાણ પણું મેળવ્યું હોય તે સાહેદની સાહેદીથી અક્ષર સાબીત કરી સકાય. (૫) બે અથવા વધારે લખતોનો મુકાબલો કરવાથી અક્ષર સાબીત કરી શકાય.

હક કીંવા રીવાજ છે કીંવા નથી એ બાબતનો અભીપ્રાય ક્યે પ્રસંગે લગતો હોય છે.	૪૮. અમુક સામાન્ય રીવાજ કીંવા હકછે કે કેમ એ બાબત જ્યારે કોરટને અભીપ્રાય બાંધવાનો હોય ત્યારે રીવાજ કીંવા હક મજકુર હોય તો જે સખસોને તેની માહીતી હોવાને સંભવ હોય તે સખશો તેવો રીવાજ કીંવા હકછે કીંવા નથી એ બાબત જે હભીપ્રાય આપે તે લગતાછે.

ખુલાશો—"સામાનીય રીવાજ કીંવા હક" એ સબદોમાં જે રીવાજ કીંવા હક કોઇએક વરગના ઘણા લોકોમાં સામાનીય હોય તે હક કીંવા રિવાજનો સમાવેશ થાયછે.

દ્રષ્ટાંત.

અમુક કુવાનું પાણી અમુક ગામના ગામવાળાઓનો વાપરવાનો હક છે એ આ કલમના અરથ મુજબ સામાનીય હક છે.

વહીવટ સંપ્રદાય વગેરે બાબતનો અભીપ્રાય ક્યારે લગતો હોય છે.	૪૯. કોઇ પંકતીના માણશોનો કીંવા કોઇ કુટુંબનો વહીવટ તથા સંપ્રદાય કેવા પ્રકારના છે એ બાબત.

અથવા ધરમ સબંધીની કીંવા ધરમાદા સબંધીની કોઇ સ્થાપનાને અરથે નીમેલો ધરમાદાય કેવી રીતે સ્થપાયલો છે, તથા તેની વ્યવસ્થા કેવે પ્રકારે ચાલેછે એ બાબત.

અથવા અમુક જીલ્લામાં કીંવા અમુક વરગના લોકોમાં જે સબ્દ કીંવા બોલ વપરાતા હોય, તેનો અરથ શો થાયછે, તે બાબત,

કોરટને જ્યારે અભીપ્રાય બાંધવાનો હોય. ત્યારે તે બાબતની માહીતી હોવાને જે સખશોને વીશેષ રીતના સાધનો હોય તે સખસોના અભીપ્રાય લગતા છે.

ટીકા:—"શબ્દનો અથવા બોલનો અર્થ" એ આ કલમનો ભાગ હીંદુસ્તાન જેવા દેશમાં કે જેમાં ઘણી જુદી જુદી ભાષાઓ ચાલેછે જેમાં ઇંગ્રેજ લોકો ઇંગ્રેજી શીવાયની બીજી ભાષાઓ ન્યાય આપવાનું કામ કરેછે કોઇ શબ્દનો અર્થ જાણવા સારૂ ન્યાયાધીશ કોરટ જોઇ શકે જુઓ કલમ ૫૭.

સગપણ બાબત નો અભિપ્રાયક્યારે લગતોહોયછે.

૫૦. એક શખ્સનું બીજા શખ્સ જોડે શું સગપણ છે, એ બાબત કોર્ટને અભીપ્રાય બાંધવાનો હોય, તો જે શખ્સને તે કુટુંબનું માણસ હોવાને લીધે, કીંવા બીજા કારણને લીધે, સગપણ મજકુર વીશેની માહેતી થવાનુ વીશેષ રીતના સાધનો હોય, તે સખ્સની સગપણ મજકુર સંબંધીની વરતણુંક ઉપરથી જે અભીપ્રાય દેખાઈ આવે તે લગતો છે; પરંતુ "ઈંડીયાના ડાઈવોરસ (એટલે છેડો આપવા બાબતના) આક્ટ" મુજબ જે કામ ચાલતું હશે તે કામમાં, કીંવા હિંદુસ્તાનના ફોજદારી કાયદાની કલમ ૪૯૪, ૪૯૫, ૪૯૭ કેવા ૪૯૮ મુજબ ચાલતા કામમાં સદરહુ અભીપ્રાય લગન શાબીત કરવાં જેટલો પુરતો ગણવો નહિ.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) તકરાર એવીછે કે અ તથા બ નું લગન થયું હતું કે કેમ, તેઓના સ્નેહી તેઓને ધણી ધણીઆણી સમજીને તે પ્રમાણે હમેશાં તેઓની સાથે વરતતાં હતાં એ હકીકત લગતીછે.

(બ) તકરાર એવી છે કે અ એ બ નો કાયદેસર છોકરો છે કે કેમ તે કુટુંબનાં માણસો અ કાયદેસર છોકરો હોય એ પ્રમાણે તેની સાથે હમેશાં વરતતા હતા એ હકીકત લગતીછે.

ટીકા.—મુસલમાની સરેહનું અનુમાન કાયદેસરપણાની તરફેણમાં એટલું મજબુત છે કે કોઈ છોકરાની સાથે કાયદેશર છોકરા તરીકે વરતવામાં આવ્યાનો ઘણોજ થોડો પુરાવ કાયદેશરપણું શાબીત કરવાને બસ થશે. નીચેના ફેસલા જોવાઃ—રાયજાનખાનમ, મુરેસ ઇંડિયન અપીલ્સ વા. ૩—પા.૨૯૫ મહમદ બખીલ હોસનખાન બ ૩૮ ઈંડિયન અપીલ્સ ૧૩૬ મારશ રીપોરટસ—પા. ૪૨૮ ૧ વી. રી. ૧૭. ૫ વી રી. ૪ ૩ મું. હ. અપીલ્સ ૧૫૦ અને ૨૯૫

અભીપ્રાયના કારણો ક્યારે લગતા હોયછે.

૫૧. જ્યારે કોઈ હયાત હોય એવા શખ્સનો અભીપ્રાય લગતો હોય, ત્યારે એવા અભીપ્રાયનો આધાર જે કારણો ઉપર હોય તે કારણો પણ લગતાંછે.

દ્રષ્ટાંતો.

પોતાનો અભીપ્રાય બાંધવાને સારૂ જે પ્રયોગો કોઈ કુશળ માણસે કરેલા હોય તે પ્રયોગોનો હેવાલ તે કુશળ માણસ આપી શકેછે.

કોઈ શખ્સની ચાલ ચલણ ક્યારે લગતી છે.

દીવાની કામમાં વરતણુક શાબીત કરવાને સારૂ ચાલચલણ લગતી નથી.

૫૨. કોઈ ચાલતા કામ સાથે સંબંધવાળા શખ્સે અમુક રીતની વરતણુક કર્યાનું કહેવામાં આવ્યું હોય તે શખ્સની ચાલ ચલણ એવીછે કે તે ઉપરથી તેણે સદરહુ વરતણુંક કર્યાનો સંભવછે કે નહિ એ માલમ પડેછે. એ હકીકત દીવાની કામમાં ગેર લગતીછે પરંતુ જે હકીકતો બીજી રીતે લગતી હોય તે ઉપરથી સદરહુ પ્રકારની જેટલી ચાલ ચલણ માલમ પડતી હોય તેટલી ચાલ ચલણ લગતી છે એમ સમજવું.

ફોજદારી કામમાં આગલીસારીચાલ ચલણ લગતીછે.

૫૩. તોહેમતવાળો શખ્સ સારી ચાલ ચલણનો છે એ હકીકત ફોજદારી કામમાં લગતી છે.

ગુનાની શાબીતી પેસતર થઇ હતી એવાત ફોજદારી કામને લગતી છે પણ ચાલ ચલણ પેસતર ખરાબ હતી લગતી નથી તોપણ તે પ્રતીઉતર લગતીછે.

૫૪. તોહોમતવાળા ઉપર પેસ્તર કોઇ એક ગુનાહની શાબીતી થયલી છે, એ હકીકત ફોજદારી કામમાં લગતીછે. પરંતુ તેની ચાલ ચલણ ખરાબછે. એ હકીકત ગેર લગતીછે, તથાપી તેની ચાલ ચલણ સારીછે. એવો પુરાવો આપવામાં આવ્યો હોય તો તેની ચાલ ચલણ ખરાબ છે એ વાત લગતી થાયછે.

ખુલાસો.—અમુક શખ્સની ચાલ ચલણ ખરાબછે એજ વાત જે કામમાં મુદ્દાની હકીકત હોય તે કામને આ કલમ લાગુ નથી.

ટીકા.—ખરાબ ચાલ ચલણનો સાધારણ પુરાવ મેહેલમેલો ફરીઆદી તરફથી અને કેદી વિરૂદ્ધ આપી શકાતો નથી એ નિયમ પુરાવાનો આ આકટ થતાં પેહેલાંનો હીંદુસ્તાનમાં ચાલેછે રાણી વી. બીહારી ડોસાધ અને બીજા ૭ વી. રી. ક્રી. ૩ ૭ રાણી વી. ગોપાળઠાકુર ૯ વી.રી. ક્રી. ૩ ૭૨ રાણી વી. ફુલચંદ અને બીજો ૮ વી. રી. ક્રી. વા. ૧૧

તોહોમતવાળાને આગળ સજા થઇછે એ વાત પુરાવાને લગતીછે એમ ઠરાવ ઈંગ્રેજી કાયદાના નિયમથી જુદોછે. ઈંગ્રેજી કાયદા પ્રમાણે આવો પુરાવો, બચાવમાં સારી ચાલનો પુરાવ આપવામાં નઆવ્યો હોય ત્યાંસુધી અપાતો નથી. પુરાવાના આકટના આ ઠરાવનું પરિણામ એ છે કે ગમે તે ગુન્હાને માટે આગળ તોહોમતદારને સજા થઇ હોય તો તે પુરાવામાં આપી શકાય પછી આગળનો ગુનોહ હાલના ગુનાહ કરતાં ગમે તેવો જુદા પ્રકારનો હોય તોપણ ચિંતા નહિ. કોઇ માણસે જુઠો દસ્તાવેજ બનાવ્યો હોય તે કામમાં આગળ તેણે બળાતકાર સંભોગ કર્યાની અગર કોઇના ઉપર હલ્લો કરવાની સીક્ષા થઇ છે એ પુરાવ આવવાથી ખોટો દસ્તાવેજ બનાવ્યો છે એમ વધારે સંભવિત જણાશે નહિ. આગળ શીક્ષા થઇ હોય તે તોહોમતનામામાં દર્શાવવી જોઇએ. વળી આના સંબંધમાં પીનલકોડની ૫૫ મી કલમ જુઓ. અને સારી ચાલના જામીન લેવા બાબત ફોજદારી કામ ચલાવવાની રીતના કાયદાની જે કલમોછે તે પણ જુઓ.

જે ચાલ ચલણ ઉપરથી નુકશાનની રકમમાં કમી જાસ્તી થતુ હોય તે ચાલ ચલણ બાબત.

૫૫. કોઈ શખ્સની ચાલ ચલણ એવા પ્રકારની હોય કે તે ઉપરથી જે નુકશાન તેને મળવાનું હોય તે નુકશાનની રકમ કમી જાસ્તી થાય તો તેની ચાલ ચલણ દીવાની કામમાં લગતીછે.

ખુલાશો.—ચાલ ચલણ એવો શબદ કલમ ૫૨, ૫૩, ૫૪ તથા ૫૫ માં લખેલો છે તેમાં આબરૂ તથા સ્વભાવ એ બેઉનો સમાવેશ થાયછે, પરંતુ જે પુરાવો આપવાનો તે માત્ર લોકોમાં સાધારણ રીતે આબરૂ કેવીછે તે વાતનો તથા સાધારણ રીતે સ્વભાવ કેવોછે તેનોજ આપી શકાય છે, જે અમુક કૃત્ય ઉપરથી આબરૂ કીવા સ્વભાવ દેખાઇ આવ્યો હોય તે અમુક કૃત્યનો પુરાવો આપી શકાય નહિ.

ભાગ ૨ જો.

સાબીતી બાબત.

બાબ ૩—કઇ હકીકતો સાબીત કરવાની જરૂર નથી.

કોરટ ન્યાયાધીકારની રૂઇએ ધ્યાનમાં રખે તે હકીકતનો પુરાવો આપવાની જરૂર નથી.

૫૬. જે હકીકત ન્યાયાધીકારની રૂએ કોરટ ધ્યાનમાં રાખે તેવી હકીકતો સાબીત કરવાની જરૂર નથી.

કઇ હકીકતો કોરટે ન્યાયાધીકારની રૂએ ધ્યાનમાં રાખવી.

૫૭. નીચે લખેલી હકીકતો કોરટે ન્યાયાધીકારની રૂઇએ ધ્યાનમાં રાખવી.

(૧) જે કાયદા કીંવા કાયદાના જેટલા અમલવાળા નીયમો બ્રિટીસ ઇંડીયાના કોઇ પણ ભાગમાં હાલ કીંવા હાલસુધી અમલમાંછે. કીંવા હવે પછી અમલમાં આવે તેવા સરવે કાયદા કીંવા નિયમો.

(૨) જે સારવજનીક આકટો પારલામેંટે પસાર કરયાછે. કીંવા હવે પછી કરશે તે સરવે આંકટો તથા સ્થાનિક તથા અમુક સખસ સબંધી જે આકટો ન્યાયાધીકારની રૂઇએ ધ્યાનમાં રાખવાનું સદરહુ પારલામેંટે ફરમાવ્યું હોય તેવા સરવે આકટો.

(૩) માહારાણીની ખુશકી ઉપરની તથા દરીઆઇ ફોજને સારૂ કરેલા લશ્કરી કાયદા.

(૪) સદરહુ પારલામેંટનું કામ ચલાવવાની તથા હીંદુસ્તાનની કાંઉસીલના આકટ મુજબ અથવા તે બાબત વખતે વખત જે કાંઇ બીજો કાયદો હોય તે મુજબ કાયદા તથા કાનુન કરવા સારૂ સ્થાપન કરેલી કાંઉનસીલનુ કામ ચલાવવાની પધતો.

ખુલાસો.—રકમ (૨) તથા (૪) માં પારલામેંટ એ શબ્દછે, તેમાં નીચે મુજબની સભાઓનો સમાવેશ થાયછે.

(૧) ગરેટ બ્રોટન તથા આયરલાંડના સંયુકત રાજની પારલામેંટ.

(૨) ગરેટ બ્રિટીનની પારલમેંટ.

(૩) ઇંગ્લંડની પારલમેંટ.

(૪) સ્કાટલંડની પારલમેંટ તથા.

(૫) આયરલંડની પારલામેંટ.

(૫) ગરેટ બ્રિટીન તથા આયરલંડના સંયુકત રાજનો વખતે વખત જે સતાધીસ હોય તેને રાજ્યપદ ક્યારે પ્રાપ્ત થયું તે તથા તેની હસ્તા અક્ષરની સહી હોય તે.

(૬) ઇંગ્લંડ દેશની કોરટે જે શિકા ન્યાયાધીકારની રૂઇએ ધ્યાનમાં રાખે તે સરવે શિકા તથા ગવરનરે જનરલ ઇનકાંઉસીલની કીંવા કોઇ સ્થાનિક સરકારની કાંઉનસીલના હુકમથો સ્થાપન થયેલી બ્રિટીસ ઇંડીયા માહેની કીંવા બ્રિટીસ ઇંડીયા બાહેરની સરવે કોરટના શીકા તથા એડમી-

રલટી તથા મેરીટાઇમ એવી હકુમત ચલાવનારી કોરટના સીકા તથા નોટરી પબ્લીકના શીકા તથા બ્રિટીસ ઇંડીઆ મધ્યે જેટલા કાયદા અમલવાળી પારલામેંટના કીંવા બીજા કોઈ પણ આકટ તથા કાંક્દા ઉપરથી જે કોઇ સખસને વાપરવામો અધિકાર મળ્યો હોય તે શરવે શીકા.

(૭) બ્રિટીસ ઇંડીયાના કોઇ પણ ભાગમાં કોઈ સખસને કોઈ સરકારી હોદો આપવામાં આવે તો જે સખસની નીમનુક એવા હોદ્દા ઉપર થઇછે એ વાત ઇંડીઆના ગેજેટમાં કીંવા કોઇ સ્થાનીક સરકારના સરકારી ગેજેટમાં પ્રસિદ્ધ થાય તેવા જે સખસો વખતે વખત સદરહુ મુજબના હોદા ઉપર હોય તે સખસોને હોદો મજકુર પ્રાપ્ત થવાની બાત તથા તેમના નામો તથા ઇલકાબ તથા કામ અધિકાર તથા સહી.

(૮) બ્રિટીસ સરકારે જે સંસ્થાન કીંવા સતાધીસને માન્ય કરેલો હોય તે સંસ્થાન કીંવા સતાધીસ હોવાની વાત. તથા તેનો ઇલકાબ, તથા તે મુલકનો સરકારી વાવટો.

(૯) કાળના વીભાગ. તથા ભુગોળવિદ્યા સંબંધીના પ્રથવીના વીભાગ, તથા સરવજનીક તેહેવારના દીવસો તથા ઉપવાસના દીવસો તથા જે રજાના દીવસોની સરકારી ગેજીટમાં જાહેર ખબર આપી હોય તે.

(૧૦) બ્રિટીસ રાજ્યના અમલ તળેના મુલક.

(૧૧) બ્રિટીસ સરકાર તથા બીજી કોઇ સરકાર કીંવા માણસની મંડળી વચેની લઢાઇની શરૂઆત તથા તે ચાલતી હોય તે વાત, તથા તેનો અંત.

(૧૨) કોરટના સભાસદ તથા અમલદારના નામો, તથા તેના ડેપ્યુટીઓના તથા તાબાના અમલદારોના તથા આસીસ્ટંટોનાં નામો, તથા કોરટની પ્રોસેસ અમલમાં લાવવાનું કામ કરનાર સરવે અમલદારોનાં નામો તથા સરવે આડવોકેટ તથા આટરની તથા પ્રાકટર તથા વકીલ તથા પ્લીડર તથા કોરટની રૂબરૂ હાજર થવાનો કીંવા કામ ચલાવવાનો કાયદાથી જે બીજા સખસોને અધિકાર હોય તેઓના નામો.

(૧૩) રસ્તા બાબતની રૂલ.

સદરહુ સરવે બાબતમાં, તથા સારવજનીક ઇતિહાસ વિદ્યા, શાસ્ત્ર, કીંવા કળા, એ બાબતના સરવે કામોમાં પણ, કોરટ યોગ્ય પુસ્તકની કીંવા દાખલો જોવાના દસ્તાવેજની મદદ લેવાને મુખત્યાર છે.

કોઇ હકીકત ન્યાયાધીકારની રૂઇએ ધ્યાનમાં લેવાનું કોઇ સખસ કોરટને, કહે તો તે પ્રમાણે કોરટ કરી શકે તેને સારૂ કોરટને જે પુસ્તકની કીંવા દસ્તાવેજની જરૂર જણાય, તે પુસ્તક કીંવા દસ્તાવેજ સદરહુ માણસ હાજર ન કરે તો તથા કરે ત્યાં સુધી હકીકત મજકુર સદરહુ પ્રમાણે ન્યાયાધીકારની રૂઇએ ધ્યાનમાં લેવાનું ના કબુલ કરવાને કોરટ મુખત્યાર છે.

અંગીકાર કરેલી હકીકતો બાબત.

૫૮. કોઇપણ કામના પક્ષકારો કીંવા તેઓના મુખત્યારો જે હકીકત મુકરદમાની સુનાવણી વખતે અંગીકાર કરવાનું કબુલ કરે, કીંવા સુનાવણીની પેહેલાં પોતાના સહી સાથેના લખી આપેલા લેખ ઉપરથી જે હકીકત અંગીકાર કરવાને

તેઓ કબુલ કરે. કીંવા જે હકીકત તેઓએ પોતાના જાબ જવાબ ઉપરથી અંગીકાર કરીછે એવું એવા જાબ જવાબ બાબતના તે વખતના ચાલુ નીયમો પ્રમાણે ગણાતું હોય, તે હકીકત શાબીત કરવાની જરૂર નથી; પરંતુ કોરટની નજરમાં યોગ્ય જણાય તો સદરહુ અંગીકાર કરેલી હકીકત અંગીકાર શિવાય બીજીકોઈ રીતે શાબીત કરી આપવાનું પક્ષકાર મજકુરને ફરમાવવાને કોરટ મુખ્ત્યારછે.

ટીકા.—આના સંબંધી દીવાની કામ ચલાવવાની રીતની કાયદાની ૧૨૮ મી કલમ જુઓ.

બાબ ૪.–મુખ જુબાની પુરાવા બાબત.

મુખજુબાની પુરાવાથી હકીકતો શાબેતકરવા બા.

૫૯. દસ્તાવેજમાંના મજકુર શીવાય સરવે હકીકતો મુખજુબાની પુરાવાથી શાબીત કરી શકાયછે.

મુખ જુબાની પુરાવો પ્રતક્ષ જોઇએ.

૬૦. હરકોઇ જાતનાં તમામ કામોમાં મુખજુબાની પુરાવો પ્રતક્ષ હોવો જોઈએ; એટલે.

જો પુરાવો મજકુર જે હકીકત જોવાઈ શકાતી હતી તે હકીકત વીશે હોય, તો હકીકત મજકુર પોતે જોઇ છે એવું જે સાહેદ કહે તેની સાહેદી આપવી જોઇએ.

જો પુરાવો મજકુર જે હકીકત સાંભળી શકાતી હતી તે હકીકત વીશે હોય,તો હકીકત મજકુર પોતે સાંભળી છે એમ જે સાહેદ કહે તેની સાહેદી આપવી જોઇએ.

જો પુરાવો મજકુર જે હકીકતનું ગ્નાન બીજી કોઈ ઈંદ્રી વડે કીંવા કોઈ બીજી રીતે થઈ શકતું હતું તે હકીકત વીશે હોય, તો હકીકત મજકુરનું ગ્નાન પોતાને તે ઈંદ્રી વડે કીંવા તે રીતે થયું છે એમ જે સાહેદ કહે તેની સાહેદી આપવી જોઇએ.

જો પુરાવો મજકુર અમુક અભીપ્રાય વીશે કીંવા જે કારણ ઉપરથી તે અભીપ્રાય ઠરાવવામાં આવ્યો હોય તે વીશે હોય તો જે સખસનો તે કારણ ઉપરથી તેવો અભીપ્રાય હશે તે સખશની સાહેદી આપવી જોઇએ.

પરંતુ એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે જે ગ્રંથો વેચવા સારૂ મુકવામાં સાધારણ રીતે આવતા હોય તેમાં કુશળ માણસોના લખેલા અભીપ્રાયની તથા જે કારણ ઉપરથી તે અભીપ્રાય બંધાયા તે કારણોની શાબીતી તે ગ્રંથો હાજર કરીને કરી શકાય છે; પણ એ મુજબ ક્યારે થાય કે જ્યારે તે ગ્રંથકાર મરણ પામ્યો હોય કીંવા તે મળી શકતો ન હોય. કીંવા સાહેદી આપવાને તે અશકત થયો હોય, કીંવા ઘણો વખત લાગ્યા શિવાય અથવા ઘણો ખરચ કર્યા શિવાય તેને હાજર કરાતો ન હોય અને તેવું કરવું કોરટને યોગ્ય દેખાતું ન હોય ત્યારે.

અને વળી એવું પણ ઠરાવ્યુંછે કે મુખ જુબાની પુરાવો જો દસ્તાવેજ શિવાય બીજો કોઈ જડ પદારથ છે કે નહિ તે વિશે અથવા તેની સ્થીતી વીશે હોય તો, કોરટને યોગ્ય જણાયાથી તે પદારથ પોતાને તપાસવા સારૂ હાજર કરવાનો હુકમ કરવાને કોરટ મુખ્ત્યાર છે.

બાબ ૫—દસ્તાવેજી પુરાવા બાબત.

દસ્તાવેજના મજકુરની શાબીતો.

૬૧. દસ્તાવેજના મજકુરની શાબીતી અવલ પુરાવાથી કીંવા દોયમ પુરાવાથી કરી શકાય છે.

અવલ પુરાવો. | ૬૨. કોરટ તપાસે તેસારૂ હાજર કરેલા ખુદ દસ્તાવેજને અવલ પુરાવો સમજવો.

ખુલાશો ૧ લો.—કેટલાએક ભાગો મળીને જો એક દસ્તાવેજ થયો હોય, તો દરએક ભાગ દસ્તાવેજ મજકુરનો અવલ પુરાવો છે એમ સમજવું.

જ્યારે કોઈ દસ્તાવેજ સામા લેખ સહીત થયો હોય, અને તે પ્રત્યેક સામો લેખ પક્ષકારોમાંથી એક કીંવા કેટલાએક પક્ષકારોએજ માત્ર કરી આપ્યો હોય, ત્યારે તે પ્રત્યેક સામો લેખ તે કરી આપનારે પ્રત્યેક પક્ષકાર વિરૂદ્ધ અવલ પુરાવોછે એમ સમજવું.

ખુલાશો ૨ જો.—ઠસ્સા છાપથી; કીંવા શિલા છાપથી, કીંવા ફોટોગ્રાફીથી જે પ્રમાણે ઘણા દસ્તાવેજ બને છે તે પ્રમાણે જ્યારે એકજ એક સરખી ક્રિયાવડે ઘણાએક દસ્તાવેજ થયા હોય, ત્યારે તે પ્રત્યેક દસતાવેજ બાકોના બીજા દસ્તાવેજોના મજકુરનો અવલ પુરાવો છે. પરંતુ જ્યારે સદરહુ સરવે દસ્તાવેજો એકજ અસલ દસતાવેજોની નકલો હોય ત્યારે તે દસતાવેજો સદરહુ અશલ દસતાવેજના મજકુરનો અવલ પુરાવો થતો નથી.

દ્રષ્ટાંત.

એવું બતાવવામાં આવ્યું છે કે એક માણસના કબજામાં ઘણાં જાહેરનામાં છે; અને તે સરવે એક અસલ ઉપરથી એકી વખતે ઠસ્સાથી છાપેલાં છે. સદરહુ જાહેરનામાંપઇકી હરકોઈએક જાહેરનામું બીજા હરકોઈ જાહેરનામાના મજકુરનો અવલ પુરાવો છે; પરંતુ સદરહુ અસલ જાહેરનામાના મજકુરનો સદરહુ જાહેરનામા પઇકી કોઈ પણ જાહેરનામું અવલ પુરાવો થતો નથી.

દોયમ પુરાવો. | ૬૩. દોયમ પુરાવાનો અરથ નીચે લખ્યા પરમાણે છે અને તેમાં નીચે લખેલી વસતુનો સમાવેશ થાયછે:—

(૧.) આ આકટમાં હવે પછી જે નિયમો કહેલાછે તે પ્રમાણે આપેલી દાખલાવાળીનકલો,

(૨.) યંત્ર કીરીયાવડે અશલ ઉપરથી કરેલી નકલો જ્યારે તે યંત્ર કીરીયા ઉપરથી ખરીજ નકલ થાય એવું હોય ત્યારે, તથા એવી યંત્ર કીરીયા વડે કરેલી નકલો સાથે મુકાબીલ કરેલી નકલો

(૩.) અશલ ઉપરથી કરેલી કીંવા અશલ જોડે મુકાબીલ કરેલી નકલો;

(૪.) દસ્તાવેજના સામા લેખ, જે પક્ષકારે તે કરી ન આપ્યા હોય તે પક્ષકાર વિરૂધ;

(૫.) જે સખ્સે કોઈ દસ્તાવેજ પોતે જાતે જોયો હોય તેણે તે દસ્તાવેજના મજકુરનો મુખ જુબાની કહેલો હેવાલ.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) અસલ દસ્તાવેજ તથા તેનો ફોટોગ્રાફ એ બેઉને મુકાબીલ કરેલા ન હોય તો પણ સદરહુ અસલ દસ્તાવેજના મજકુરનો ફોટોગ્રાફ મજકુર દોયમ પુરાવો છે; પરંતુ જે વસતુ ઉપરથી ફોટોગ્રાફ મજકુર લીધો હોય તે અસલ હતી એવું શાબીત થવું જોઇએ.

(બ) નકલ કરવાના યંત્રવડે કોઈ કાગળની કરેલી નકલ જોડે મુકાબીલ કરેલી નકલ તે કાગળ માહેના મજકુરનો દોયમ પુરાવો થાય છે; પરંતુ સદરહુ નકલ કરવાના યંત્રે કરેલી સદરહુ નકલ

અસલ મજકુર ઉપરથી કરીછે એવું બતાવવું જોઇએ.

(ક.) નકલ ઉપરથી કરેલી કોઇ નકલ પછાડીથી અસલ જોડે મુકાબીલ કરી હોય, તો તે દોયમ પુરાવો થાય છે; પરંતુ તેને એ પ્રમાણે મુકાબીલ કરી ન હોય, તો તે અસલ દસતાવેજનો દોયમ પુરાવો નથી, પછી જે નકલ ઉપરથી તે કરવામાં આવી હોય તે નકલ અસલ જોડે મુકાબીલ કરી હોય તો પણ,

(ડ.) અસલ જોડે મુકાબીલ કરેલી નકલની મુંખજુબાની હેવાલ કીંવા અસલ ઉપરથી લીધેલા ફોટોગરાફ કીંવા યંત્રવડે કરેલી નકલનો મુખજુબાની હેવાલ, સદરહુ અસલ દસ્તાવેજનો દોયમ પુરાવો નથી.

ટીકા.—બીજી રકમ અને ખ અને ક દ્રષ્ટાંતો સાથે વાંચતાં એમ જણાશે કે નકલની પુરાવામાં દાખલ કરી શકાય નહિ. પણ જો યંત્રવડે કરેલી નકલ ઉપરથી કરેલી હોય અને તેની સાથે મેળવેલી હોય તો તે દોયમ પુરાવ ગણાય છે. યંત્રવડે નકલ કરેલી હોય તો તે બરાબર ચોકશછે એમ ખાત્રી પૂર્વક માની શકાય તેમ છે.

સહીવાળી નકલો ખરીછે એવું અનુમાન ૭૯ મી કલમ પ્રમાણે કરી શકાય. પણ બીજી નકલો શાબીત કરવી જોઇએ. પુરાવામાં જે નકલ દાખલ કરાવવાનીછે તે અસલની સાથે જોડાયલી હોય તે સાક્ષીની જુબાની લીધાથી તે શાબીત કરી શકાય છે. જે નકલછે તે ખરી નકલછે એમ શાબીત કરી આપ્યાથી અસલનો પુરાવો થતો તથી એટલે અસલ દસ્તાવેજ કરવામાં આવ્યો હતો તેમો અગર તે ખરો છે તેનો પુરાવો થતો નથી. આ બાબતમાં ૨૩ વી. રી. ૨૦૮ જુઓ.

દસ્તાવેજો અવલ પુરાવાથી શાબીત કરવા જોઇએ.

૬૪. હવે પછી જે પ્રસંગો કહ્યા છે તે સીવાય બીજે પરસંગે દસ્તાવેજો અવલ પુરાવાથી સાબીત કરવા જોઇએ.

કેવે પ્રસંગે દોયમ પુરાવો આપી શકાય છે

૬૫. કોઇ દસતાવેજછે કીંવા નથી એ વાતનો, તથા દસતાવેજની સ્થીતીનો, તથા તેના મજકુરનો દોયમ પુરાવો નીચે કહેલ પ્રસંગે આપી શકાયછે.

(અ.) જે શખસની વીરૂધ દસતાવેજ સાબીત કરવાની ઇછા હોય તે શખસના,

કીંવા જે શખસને કોરટનો હુકમ પોહોચી સકતો નહીં હોય, કિંવા તે હુકમને તે તાબે ન હોય તે સખસના,

કિંવા તે દસતાવેજ હાજર કરવાની જે સખસને કાયદાથી ફરજ હોય તે સખસના, કબજામાં કીંવા અખત્યારમાં અસલ દસતાવેજ છે એવું જ્યારે બતાવવામાં આવે, કીંવા એવું માલમ પડે ત્યારે,

તથા જ્યારે કલમ ૬૬ મીમાં કહેલી નોટીસ પોહોચ્યા પછી દસ્તાવેજ મજકુર હાજર કરવામાં ન આવે ત્યારે તે પ્રસંગે;

(બ) જે શખસ વીરૂધ દસતાવેજ મજકુર સાબીત કરવાનો હોય તે શખસે અસલછે એ, વાત કીંવા તેની સ્થીતી, કીંવા તેનો મજકુર લખીતવાર અંગીકાર કરવાનું જ્યારે સાબીત થયું હોય, ત્યારે તે પરસંગે;

(ક) જ્યારે અસલ દસ્તાવેજનો નાશ થયો હોય ત્યારે, કીંવા તે ખોવાઇ ગયો હોય ત્યારે, કીંવા તેમાં લખેલા મજકુર વીશે જે પક્ષકાર પુરાવો આપવા માગે છે તે પક્ષકાર તેની પોતાની કસુર કીંવા ગફલતથી ઉતપંન ન થયું એવા બીજા કોઇ કારણને લીધે યોગ્ય વખતમાં તેને હાજર કરી શકતો ન હોય ત્યારે તે પ્રસંગે;

(ડ) જ્યારે અસલ દસ્તાવેજ સેહેલથી ખસેડી શકાય નહીં એવા પરકારનો હોય ત્યારે તે પ્રસંગે;

(ઇ) જ્યારે અસલ દસ્તાવેજ કલમ ૭૪ મુજબનો સારવજનીક દસ્તાવેજ હોય, ત્યારે તે પ્રસંગે;

(ફ) જ્યારે અસલ દશતાવેજ એવો હોય કે આ કાયદા મુજબ કીંવા બ્રીટીશ ઈંડીયામાં કોઇ બીજો કાયદો અમલમાં હોય.તે મુજબ તેની દાખલાંવાળી નકલ પુરાવામાં આપવાની પરવાનગી હોય ત્યારે તે પ્રસંગે;

(ગ) જ્યારે અસલ દસ્તાવેજમાં ઘણા હીસાબ તથા દસ્તાવેજ હોય અને તેની તપાસણી કોરટમાં કરવા સુગમ પડતી ન હોય, તથા સદરહુ સરવે દસ્તાવેજો મળીને તેનું એકંદર સરવાળે શું પરીણામ આવછે એ હકીકત સાબીત કરવાની હોય ત્યારે તે પ્રસંગે.

રકમ (અ.) (ક) તથા (ડ.) માં કહેલે પ્રસંગે દસ્તાવેજ મજકુરના મજકુરનો હેરકોઇ દોયમ પુરાવો લેવા યોગ્યછે એમ સમજવું.

રકમ (બ) માં કહેલે પ્રસંગે રકમ મજકુરમાં કહેલો અંગીકર લેવા યોગ્યછે એમ જાણવું.

રકમ (ઈ.) તથા (ફ.) માં કહેલે પ્રસંગે દસ્તાવેજ મજકુરની દાખલાવાળી નકલ લેવા યોગ્ય છે, પરંતુ કોઇ બીજી જાતનો દોયમ પુરાવો લેવા યોગ્ય નથી.

રકમ (ગ.) માં કહેલ પ્રસંગે જે સખસે દસ્તાવેજ મજકુર તપાસ્યા હોય, તથા એવા દસ્તાવેજની તપાસણી કરવામાં જે સખશ કુશળ હોય તે સખસની તુપાસણીનુ એકન્દર સરવાળે શું પરીણામ થયુંછે એ બાબતનો પુરાવો આપી સકાયછે.

ટીકા.—વેચાણનો રજીસ્ટર્ડ દસ્તાવેજ ખોવાયો હોય તો, તે કાર્યનો મુખ્ય જુબાની પુરાવો લેઇ શકાય અને રજીસ્ટ્રેશન હાફીસમાંથી સહીવાળી નકલ રજુ કરાવવાની ફરજ પાડવાની જરૂર નથી. ૨૨ વી. રી. ૩૦૩ જે સખ્શની દોયમ પુરાવો આપવાની ઇચ્છા હોય તેણે અસલ દસ્તાવેજ નાશ થયોછે અગર ખોવાયોછે તેનો પુરાવો આપવો જોઇએ. (કલમ ૧૦૪ જુઓ) દસ્તાવેજ અગાઉ હતો અને જે જગ્યાએ તે હોવો જોઇએ તે જગ્યાએ તેની ખોળ કરી પણ તે જડ્યો નહી એવા પુરાવો આપી તેનો નાશ થયોછે એમ બતાવી શકાય. આ શોધ તરતજ કરેલી હોવી જોઇએ અગર આ દાવા દાખલ કરેલી હોવી જોઇએ તેમ નથી ફક્ત એકજ બાબતમાં બખત ખોવાયું હોય તો તેનો મુખ્ય પુરાવો લઇ શકાતો નથી. મુદતના કાયદા પ્રમાણે મુદતની હદ બાંધી બાય એવી લખી કબુલત હોવછે તે છે.

૭ વી. રી. સી. ૨૧૮ મે પાને ફેસલોછે તેમાં અસલ કોરટમાંથી અપીલ કોરટમાં દફતર લઇ જતાં તે ખોવાયું હતુ તેનો દોયમ પુરાવો લેવા દેવામાં આવ્યો હતો.

આ કલમ દીવાની તેમજ ફોજદારી કામોને લાગુ પડેછે.

દસ્તાવેજ હાજર કરવા બાબતની નોટીસ વીસેના નીયમો.

૬૬. કલમ ૬૫ ની રકમ (અ.) માં બોધ કરેલા દસ્તાવેજોના મજકુરનો દોયમ પુરાવો આપવા જે પક્ષકાર માગતો હોય, તે પક્ષકારે દસ્તાવેજ મજકુર હાજર કરવાની કાયદામાં ઠરમાવ્યા મુજબની *નોટીસ અથવા કાયદામાં કાંઇ નોટીસ ઠરમાવી ન હોય તો તે કામની કેફીયત ઉપરથી કોરટને યોગ્ય જણાય એવી નોટીસ, જે સખસના કબજામાં કીંવા અખત્યારમાં તે દસ્તાવેજ હોય તે શખસને અથવા તેના આટરનીને અથવા પલીડરને પેશતરથી ન આપી હોય તો સદરહુ મુજબનો દોયમ પુરાવો આપવો નહી.

પરંતુ નીચે લખેલા કામો પઇકી કોઈ પણ કામમાં કીંવા જે બીજા કામમાં એવી નોટીસ આપવાની જરૂર નથી એવું કોરટને લાગે તેવા કામમાં, દોયમ પુરાવો લેવાઈ શકાય એટલાસારૂ સદરહુ પ્રમાણેની નોટીસ આપવાની જરૂર નથી, તે કામો નીચે મુજબ,—

(૧.) જે દસ્તાવેજ શાબીત કરવાનો હોય તે દસ્તાવેજ જાતે નોટીસ હોય તે કામમાં;

(૨.) જે કામમાં પોતાને દસ્તાવેજ મજકુર હાજર કરવાનું કહેવામાં આવશે એમ તે કામના પરકાર ઉપરથી સામા પક્ષકારને માલમ પડવુંજ જોઇએ તેવા કામમાં.

(૩.) અસલ દસ્તાવેજનો કબજો સામા પક્ષકારે દગલબાજી કીંવા જબરાઇથી મેળવ્યો છે એવું દેખાય. કીંવા શાબીત થાય તે કામમાં,

(૪.) જ્યારે અસલ દસ્તાવેજ મજકુર સામા પક્ષકારની કીંવા તેના મુખત્યારની પાસે કોરટમાં હોય ત્યારે તે કામમાં;

(૫.) દસ્તાવેજ ખોવાઇ ગયોછે એવું સામાવાળાએ કીંવા તેના મુખત્યારે અંગીકાર કરેલું હોય તે કામમાં.

(૬.) જે સખસને કોરટનો હુકમ પોહોંચી શકતો નથી કીંવા તે હુકમને તે લાગે નથી તે સખસના કબજામાં દસ્તાવેજ મજકુર હોય તે કામમાં.

હાજર કરેલા દસ્તાવેજ ઉપર અમુક માણસે સહી કરીછે અથવા તે તેણે લખ્યોછે એવું કેહેવામાં આવે ત્યારે તેની સહીની તથા અક્ષરની શાબેતીથવી જોઇયે.

૬૭. કોઇ દસ્તાવેજ ઉપર કાંઈ સખસે સહી કરીછે કીંવા તે સઘળો કીંવા તેનો કાંઈ ભાગ શખસ મજકુરે લખ્યોછે એવું કહેવામાં આવતું હોય તો તે સહી તે સખસના હાથનીછે એવું, અથવા દસ્તાવેજ મજકુરનો જેટલો ભાગ માણસ મજકુરના હાથનોછે એમ કહેવામાં આવતું હોય તેટલા ભાગનું લખાણ તે શખસના હાથનું છે. એવું શાબીત થવું જોઇએ.

ટીકા.—પુરાવો કેમ કરવો તે બાબત ૪૭ અને ૭૩મી કલમો જુઓ.

મુનસફ અને સબારડીનેટ જડજો આ કલમ પ્રમાણે પુરાવો લેતાં ફકત દસ્તાવેજ શાબીત કર્યો એટલુંજ લખેછે પણ સાક્ષીદારે શો પુરાવો આપ્યો અગર તેણે શી હકીકત કહી તે લખતા નથી. આ બાબતમાં ૨૩ વી. રી. ૩૯૧ જુઓ.

નીલકંઠ પંડિતવિરૂદ્ધ જગો બંવ ગોસ (૧૨. મ. લો. રી. આપેન્ડીક્સ ૧૮)ના કામમાં એમ

ઠેરાવવામાં આવ્યું કે જે શખ્સે દસ્તાવેજ કરી આપ્યો એમ કહેવામાં આવેછે તે શખ્સને સહી કરતાં જેણે જોયો હોય તેણે દસ્કતનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો આપવો જોઇએ એવો આ કલમનો અર્થછે. માર્કૂઈસઓફક્લેનરીકાર્ડ જણાવ્યું કે આ પ્રમાણે કલમમાં સ્પષ્ટ લખેલું નથી અને કાયદા કરનારનો એવો હેતુ હતો એમ મને જણાતું નથી ઇત્યાદિ.

દસ્તાવેજ ઉપર કાયદા પ્રમાણે સાક્ષી હોવાં જરૂર હોયતો તે દસ્તાવેજ થયાની શાબેતી થવા બાબત.

૬૮. કોઈ દસ્તાવેજ ઉપર કાયદા પ્રમાણે સાક્ષી થવી જરૂર હોય, અને દસ્તાવેજ મજકૂર ઉપરનો શાક્ષી કરનાર શખ્શ હયાત હોય, તથા કોરટના અમલમાં હોય, તથા પુરાવો આપવાને શકત હોય, તો દસ્તાવેજ મજકુર થયાની વાત શાબીત કરવાસારૂ ઓછામાં ઓછો એક સાહેદ પણ બોલાવ્યા શિવાય તે દસ્તાવેજ પુરાવા દાખલ વાપરવો નહિ.

સાક્ષી કરનાર સાહેદ મળતો નહિ હોય તો કેવી શાબીતી જોઇએ.

૬૯. એવો સાહેદ કોઈ મળી શકતો નહોય, કીંવા સંયુક્ત થયેલા ગરેટબ્રીટન તથા આયરલંડના રાજ્યમાં તે દસ્તાવેજ થયોછે એવું દસ્તાવેજ મજકુર ઉપરથી સમજાતું હોય તો ઓછામાં ઓછા એક સાહેદની પણ સાક્ષી તેના હાથની કરેલીછે એવું તથા જે માણસે દસ્તાવેજ લખી આપ્યોછે તેની સહી તેનાજ હાથનીછે એવું શાબીત થવું જોઈએ.

દસ્તાવેજ ઉપર સાક્ષી થઈ હોય તે દસ્તાવેજ થયાનો અંગીકાર.

૭૦. જે દસ્તાવેજ ઉપર સાક્ષી થઈ હોય તે દસ્તાવેજ જે માણસે લખી આપ્યો હોય તે પોતજ તે દસ્તાવેજ લખી આપ્યાનું અંગીકાર કરે તો તે અંગીકાર દસ્તાવેજ મજકૂર થયોછે એ વાતની લખી આપનાર મજકુર વીરૂધ પુરતી શાબીતીછે એમ સમજવું; પછી તે દસ્તાવેજ એવો હોય કે કાયદા પ્રમાણે તેના ઉપર શાક્ષી થવી જોઈએ તો પણ.

દસ્તાવેજ ઉપર સાહેદી કરનાર સાહેદ દસ્તાવેજ થયાનું નાકબુંલકરે તો બીજી સાહેદી આપીશકાયછે.

૭૧. દસ્તાવેજ થયાની વાત દસ્તાવેજ ઉપર સાક્ષી કરનાર સાહેદ નાકબુલ કરે. કીંવા તેને તે વાત યાદ ન હોય તો, સદરહુ દસ્તાવેજ થયાની વાત બીજા પુરાવા ઉપરથી શાબીત કરી શકાય છે.

જે દસ્તાવેજ ઉપર શાક્ષી થવાની કાયદા મુજબ જરૂરનથી તેની શબીતી બાબત.

૭૨. જે દસ્તાવેજ ઉપર શાક્ષી થવાની કાયદા મુજબ જરૂર નથી, તે દસતાવેજ ઉપર શાક્ષી થઇ હોય તો જાણે તે દસતાવેજ ઉપર શાક્ષી થઈજ નથી એમ સમજીને તેની શાબીતી કરી શકાયછે.

અક્ષરના મુકાબલા બાબત.

૭૩. કોઈ સહી કીંવા લખાણ કીંવા સીકો જે સખસે કરેલાનું તે ઉપરથી સમજાતું હોય તે સખસે તે સહી કીંવા લખાણ કીંવા સીકો કરયો છે કે કેમ, એ વાતનો નિશ્ચય કરવા સારૂ, જે સહી કીંવા લખાણ કીંવા સીકો સખસ

મજકુરને છે એવો અંગીકાર કરવામાં આવ્યો હોય, કીવા એવી સાબીતી કોરટની ખાતરી લાયક થઇ હોય તે સહી કીવા લખાણ કીવા સીકાનો મુકાબલો, જે સહી કીવા લખાણ કીવા સીકો સાબીત કરવાના છે. તેની જોડે કરી શકાય છે, પછી જેની સાથે મુકાબલો લેવાનો છે તે સહી કીવા લખાણ કીવા સીકો બીજા કોઇ કારણને સારૂ હાજર કરવામાં આવ્યાં ન હોય. કીવા તેની સાબીતી કરવામાં આવી ન હોય તો પણ.

કોરટમાં હાજર હોય એવા કોઈ સખસે જે શબદો કીવા આંકડા લખાનું કહેવામાં આવતું હોય, તે શબદ કીવા આંકડા જોડે મુકાબલો કરવા સારૂ સખસ મજકુરને હર કોઈ શબદો કીવા આંકડા લખવાનો હુકમ કરવાને કોરટ મુખતાર છે.

ટિકા.—આ કલમ દીવાની અને ફોજદારી કામોને લાગુ પડે છે. સન ૧૮૫૫ ના ૨ જા આકટની ૪૮ મી કલમ અને આ કલમમાં કાંઇક ફેર છે. આ બાબતમાં ૨૨ વી.રી. ૧૭૨જુઓ.

ફકત અક્ષરની સરખાવણી ઉપરથીજ જુઠો દસ્તાવેજ બનાવ્યો છે એવો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો તે બરોબર નથી એમ ઠરાવ્યું. ૮ બૈ. લૉ. રી. ૪૯૦

સાર્વજનિક દસ્તાવેજ.

સારવજનીક દસ્તાવેજ. — ૭૪. નીચે લખેલા દસ્તાવેજને સારવજનીક દસતાવેજ સમજવા.

૧. જે દસ્તાવેજ નીચે લખ્યા મુજબના આકટ હોય અથવા આકટના લેખ હોય તે દસતાવેજ.

(૧), રાજના સતાધીસે કીધેલા આકટ કીવા આકટના લેખ,

(૨). સરકારી મંડળીએ તથા ઇનસાફની કોરટે કીધેલા આકટ કીવા આકટોના લેખ.

(૩). તથા બ્રિટીશ ઈંડીઆ માંહેના અથવા માહારાણીના રાજયના કોઈ પણ બીજા ભાગ માંહેના, અથવા પરરાજય માંહેના, કાયદા કરનારા, તથા ઇનસાફ કરનારા, તથા રાજય કારભાર ચલાવનારા, સરકારી અમલદારોએ કીધેલા આકટ કીવા આકટના લેખ.

૨. "ખાનગી દસ્તાવેજના સારવજનીક લેખ બ્રીટીશ ઈંડીઆમાં રાખવામાં આવતા હોય તે.

ટીકા.—જીલ્લાના અધિકારીઓ વચ્ચે કાગળ પત્ર લખાયલા તે તે કાગળો લખવામાં આવ્યા હતા તે વખતે અમુક સખસ જીવતો હતો એમ બતાવવા સારૂ દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા. ૨૩ વી. રી. ૨૭૨.

રજીસ્ટર દસ્તાવેજો વિશે.

સન ૧૮૭૭ ના ૩ આકટની ૫૭ મી કલમ તે જુઓ.

ખાનગી દસ્તાવેજ. — ૭૫. બીજા સરવે દસતાવેજોને ખાનગી દસતાવેજ સમજવા.

સારવજનીક દસતાવેજની દાખલાવાળી નકલો — ૭૬. જેસારવજનીક દસતાવેજ તપાસવાનો હરકોઈ સખસનો હક છે. તે સારવજનીક દસતાવેજ, જે સરકારી અમલદારના હવાલામાં હોય, તે દરેક સરકારી અમલદારે તેની નકલ સદરહુ સખસને માગેથી તથા તેને સારૂ.

કાયદાની મુજબ ફી જારેથી આપવી. તથા તેની સાથે નકલ મજકુરની તળે એવું એક સરટીફીકેટ લખી આપવું, કે એ નકલ દસતાવેજ મજકુરની, અથવા તેનો ભાગ હોય તો તેના ભાગની, ખરી નકલ છે; એ સરટીફીકેટની ઉપર સદરહુ અમલદારે તારીખ નાખવી, તથા તે નીચે પોતાના સરકારી હોદા સાથે પોતાના નામની સહી કરવી, અને અમલદાર મજકુરને સીકો વાપરવાનો કાયદાથી અખત્યાર હોય તો તેના ઉપર શીકો મારવો. એ પ્રમાણે જે નકલો ઉપર દાખલો લખ્યો હોય તે નકલોને દાખલાવાળી નકલો કહેવી.

ખુલાસો.—જે અમલદારને સરકારી હોદાના કામના સાધારણ રીતે આવતા પ્રસંગથી એવી નકલો સ્વાધીન કરવાનો અખત્યાર હોય તે. દર એક અમલદારના હવાલામાં એવા દસતાવેજ છે. એવો આ કલમનો અરથ સમજવો.

ટીકા.—દાખલાવાળી નકલો ઉપર સ્ટાંપ—જુદી જુદી જાતના દસતાવેજોના ઉપર સ્ટાંપ ચોડવા બાબત સન ૧૮૭૦ નો કોરટ ફી આકટના પરીશીસ્ટ.૧ ની કલમો ૬—૭ જોવી. ફોજદારી કામ ચલાવવાની રીતીના કાયદાના ઠરાવો મુજબ આપેલી જુદી જુદી જાતના દસતાવેજોની નકલો ઉપર તા. ૬ જુન સન ૧૮૭૩ ના નંબર ૯૯૬ ની ઈંડીયા સરકારની જાહેર ખબરથી સ્ટાંપ ન ચોડવાની છુટ છે. એ જાહેર ખબરથી નીચેની નકલો ઉપર સ્ટાંપ ચોડવાની જરૂર નથી.

૧. ફોજદારી કામ ચલાવવાની રીતીના કાયદાની કલમ ૧૯૯ મુજબ તોહોમતદાર સખસને આપેલી તોહમતનામાની નકલ અથવા તરજુમા ઉપર.

૨. કલમ ૨૦૧ મુજબ તોહમતદાર સખસને આપેલી જુબાનીઓની નકલો ઉપર

૩. કલમ ૨૭૬ મુજબ જે સખસને તેથી નુકશાન હોય તે સખસને આપેલી ફોજદારી કોરટના ફેસલાની અથવા હુકમની નકલ ઉપર જો તે સખસ જેલમાં હોય તો, અથવા કોરટની ધ્યાનમાં આવે તો.

૪. કલમ ૨૫૭ મુજબ તોહમતદારને આપેલી સાહેદોની જુબાનીઓની નકલ ઉપર.

૫. કલમ ૪૪૬ મુજબ તોહમતદારને આપેલી તોહમતનામાઓની નકલ ઉપર.

૬. કલમ ૫૩૮ મુજબ આપેલી ભરણ પોષણના હુકમોની નકલો.

એવી નકલો ગુજારવા બાબત.

૭૭. જે સારવજનીક દસતાવેજની અથવા સારવજનીક દસતાવેજના ભાગની સદરહુ પરમાણેની દાખલાવાળી નકલો નકલ છે. એવું તે નકલ ઉપરથી સમજાય, તે સારવજનીક દસતાવેજમાંના અથવા દસતાવેજના ભાગમાંના, લખાણની સાબીતીમાં સદરહુ પરમાણેના દાખલાવાળી નકલો ગુજારી શકાય છે.

ટીકા.—૧. દાખલાવાળી નકલો એજ સારવજનીક દસતાવેજોનો લેવા જોગ માત્ર દોયમ પુરાવો છે. કલમ ૬૫ રકમ (ઈ) જોવી.

બીજા સરકારી દસ્તાવેજોની સાબીતી બાબત.

૭૮. નીચે પ્રમાણેના સારવજનિક દસ્તાવેજ નીચે પ્રમાણે સાબીત કરી શકાય છે.

૧. બ્રીટીશઈંડિયાની રાજ્યકારભાર ચલાવનાર સરકારના હરકોઈ કારખાનેથી થયલા, અથવા

હરકોઈ સ્થાનીક સરકારે કરેલા અથવા હરકોઈ સ્થાનીક સરકારના કારખાનેથી થયલા આકટો, હુકમો, અથવા જાહેરનામાઓ, એ સરવે,

સદરહુ કારખાનાના દફતરો જેના તે કારખાનાના ઉપરી તરફથી દફતર મજકુરો તેજ પ્રકાર ખાતાનાછે એવા દાખલા સહીત મોકલવામાં આવે તે દફતરોથી શાબીત કરી શકાયછે.

અથવા એવી કોઈ સરકારના હુકમથી કોઇ દસ્તાવેજ છપાયછે એવું તે દસ્તાવેજ ઉપરથી જણાય તે દસ્તાવેજથી શાબીત કરી શકાય છે.

(૨.) કાયદા કરનારી સભાઓના પ્રોસીડીંગ, એ

સદરહુ જેની તે સભાના રોજ કામથી અથવા કોઇ પ્રશીધ કરેલા આકટોથી, અથવા સાર ગ્રંથથી, અથવા કોઈ નકલો સરકારના હુકમથી છપાયછે એવું તે નકલો ઉપરથી સમજાય તે નકલોથી શાબીત કરી શકાયછે.

(૩.) માહારાણીએ અથવા પ્રીવીકાઉન્સીલે કરેલાં અથવા માહારાણીની સરકારના કોઇ પણ કારખાનેથી થયલાં જાહેરનામાઓ, હુકમો અથવા નીયમો, એ સરવે,

લંડન ગેજેટમાં, નકલો અથવા પ્રતેબાઓ હોય તેનાથી, અથવા કોઇ નકલ અથવા ઈતેબાય રાણીના છાપનારે છાપ્યાં છે એવું તે નકલ અથવા ઈતેબાય ઉપરથી સમજાય તે નકલો અથવા ઈતેબાઓથી, શાબીતી કરી શકાય છે;

(૪.) કોઈ પરરાજ્યની રાજ્યકારભારે ચલાવનાર સરકારના આકટો અથવા કોઇ પરરાજ્યની કાયદા કરનાર સભાના પ્રોસીડીંગ, એ

સદરહુ સરકાર અથવા સભાના હુકમથી છપાતાં હોય એવાં, અથવા એ પ્રમાણે છપાએલાં રાજ્ય મજકુરમાં સામાન્ય રીતે, ગણાતાં હોય એવાં રોજ કામથી અથવા તે રાજ્યના અથવા ત્યાંના સત્તાધીશના સીકા સાથેની દાખલા વાળી નકલોથી અથવા હીંદુસ્તાનના ગવરનર જનરેલ ઇનકાઉનસીલના કોઈ પ્રસીદ્ધ આકટમાં સદરહુ આકટો અથવા પ્રોસીડીંગને કબુલ રાખ્યા હોય તો તેથી શાબીત કરી શકાય છે.

(૫.) બ્રીટીશ ઈંડીયામાંની કોઈ મ્યુનીસીપાલ મંડળીના પ્રોસીડીંગ.

એવાં પ્રોસીડીંગ જેની પાસે કાયદા પ્રમાણે રહેતાં હોય, તેણે કરી આપેલી દાખલાવાળી સદરહુ પ્રોસીડીંગની નકલથી અથવા કોઇ છાપેલી ચોપડી એવી મંડળીના હુકમથી પ્રસીદ્ધ થાયછે એવું તે ચોપડી ઉપરથી સમજાતું હોય તે ચોપડીથી શાબીત કરી શકાય છે.

(૬.) કોઈ પારકા દેશમાંના કોઇ બીજી જાતના સારવજનીક દસ્તાવેજ.

અસલ દસ્તાવેજથી શાબિત કરી શકાયછે; અથવા કાયદા પ્રમાણે તે લેખ જેની પાસે રહેતો હોય તેણે કરી આપેલી દાખલા વાળી નકલ સાથે, જો કોઇ નોટરી પબ્લિકનું, અથવા બ્રિટીશ કાઉન્સીલનું, અથવા રાણી તરફથી તે રાજ્યમાં મોકલેલા કોઈ વકીલનું, શિક્કાવાળું એવું સરટીફીકેટ હોય કે અસલ દસ્તાવેજ કાયદા પ્રમાણે જે અમલદારના હવાલામાં છે, તે અમલદારે યોગ્ય રીતે નકલ મજકુર ઉપર ખરાપણાનો દાખલો કરેલો છે તો સદરહુ પારકા દેશના કાયદા પ્રમાણે દસ્તાવેજ મજકુરનો પ્રકાર શાબીત થયેથી સદરહુ દાખલાવાળી નકલથી શાબીત કરી શકાય છે.

દસ્તાવેજ બાબત અનુમાન.

દાખલાવાળી નકલોના ખરાપણા વિશે.

૭૯. કોઈ દસતાવેજ ઉપરથી એવું સમજાય કે તે સરટીફીકેટ છે, અથવા દાખલાવાળી નકલ છે, અથવા કોઈ અમુક હકીકતના પુરાવામાં કાયદાના ઠરાવ ઉપરથી લેવા યોગ્ય બીજો દસ્તાવેજ છે, તથા દસ્તાવેજ મજકુર ઉપરથી એવું સમજાય કે તે ખરો છે એવો દાખલો, બ્રિટીશ ઈંડિયામાંના હરકોઈ અધીકારીએ અથવા માહારાણી સાથે દોસ્તી રાખનારા હરકોઈ દેશી સંસ્થાનમાંના કોઈ અધીકારીને ગવરનર જંનરલ ઈનકાઉન્સીલે યોગ્ય રીતે એ બાબત અખત્યાર આપ્યો હોય એવા હરકોઈ અધીકારીએ, યોગ્ય રીતે તેના ઉપર આપ્યો છે તેવો પ્રત્યેક દશતાવેજ ખરો છે એવું અનુંમાન કોરટે કરવું, પરંતુ એવા દસતાવેજને સારૂ કાયદામાં જે નમુનો ઠરાવ્યો હોય તે નંમુના પ્રમાણે તે દસતાવેજ મુખ્ય મુદાની વાતે હોવો જોઈએ તથા તે દસતાવેજ જે રીતે કરવાનું કાયદામાં ઠરાવ્યું હોય તે રીતે થએલો છે એવું તે દસતાવેજ ઉપરથી માલમ પડવું જોઈએ. એવા કોઈ દસતાવેજ ઉપરથી જે અધીકારીએ તે ઉપર સહી કીધેલી અથવા દાખલો આપેલો શમજાતો હોય તે અધીકારીને સદરહુ સહી કરતી વખતે કાગળ મજકુરમાં અધીકારી મજકુરે બતાવ્યા પરમાણેનો સરકારી ઓહદો હતો એવું પણ કોરટે અનુંમાન કરવું.

પુરાવાનું દફતર ગુજારવામાં આવે તારે કેવું અનુમાન કરવું.

૮૦. જ્યારે હરકોઇ કોરટની રૂબરૂ એવો હરકોઇ દસતાવેજ ગુજારવામાં આવે કે તે દસતાવેજ ઉપરથી એમ શમજાય કે દસતાવેજ મજકુર કોઇ ઈંનશાફી મુકદમામાં કીંવા એવો પુરાવો લેવાનો કાયદાથી અખત્યાર હોય એવા હરકોઈ અધીકારીની રૂબરૂ કોઇ શાહેદે આપેલી સાહેદીનુ કીંવા શાહેદીના ભાગનું દફતર કીંવા યાદદાસતછે અથવા તો હરકોઇ કેદીની કીંવા તોહોમતવાળા સખસની કાયદા પરમાણે લીધેલી જુબાની કીંવા કબુલતછે તથા દસતાવેજ મજકુર ઉપરથી એવું સમજામાં આવે કે તેના ઉપર કોઈ જડજ કીંવા માજીસતરેટ કીંવા એવા ઉપર કહેલા કોઇ અંધીકારીએ સહી કીધીછે ત્યારે કોરટ મજકુરે એવું અનુંમાન કરવું કે.

દસતાવેંજ મજકુર ખરોછે તથા સદરહુ સાહેદી કીંવા જુબાની કીંવા કબુલતના ઉપર સહી કરનાર શખ્શે તે સાહેદી કીંવા જુબાની કીંવા કબુલત કેવી હકીકતની સાથે લેવામાં આવી હતી તે બાબત જે વાતો લખેલી તે ઉપર થકી શમજાય તે વાતો ખરીછે તથા એવી શાહેદી કીંવા જુબાની કીંવા કબુલત યોગ્ય રીતે લેવામાં આવી હતી.

ટીકા.—આ કલમ ફકત મલીકામાયાઝમાના રાજની કોરટોનાજ ઈનસાફી દફતરો વીશે છે એમ જણાય છે. પર રાજ્યની કોરટોના ઇનસાફી દફતરો વીશેના અનુમાન બાબત કલમ ૮૯ જોવી.

જાણી જોઇને ખોટી સાક્ષી આપવાના ગુન્હાની તજવીજમાં ફરીઆદી તરફથી કેદીએ જે જુબાની આપી તેનું દફતર રજુ કરવામાં આવે અને તે ખોટુંછે એમ કહેવામાં આવે તો કેદીએ જુબાની આપતાં જે શબ્દો કહ્યા હતા તેજ તેમાં અગર તેના દેશી ભાષામાં લખાયલા પ્રોસીડીંગમાં છે એમ કોરટ અનુમાન કરી શકે! આના સંબંધમાં ૨૨ વી. રી. કી. ૩.૨ અને ૨૩ વી. રી. ક્રી. ૩૧૮ જુઓ.

કેદી જે બોલ્યો તે બરોબર લખવામાં આવ્યું નથી એમ તેની તરફથી બતાવી શકાય. જાણી બુઝીને જુઠી સાક્ષી આપવાના કામમાં કલેકટરે પુરાવાનું ટાચણ કાયદા પ્રમાણે કરવું જોઇએ તે ન કર્યું હોય તો તેથી દેશી ભાષામાં પુરેપુરી લંબાઇથી જે જુબાની લખવામાં આવી હોય તેને પુરાવામાં દાખલ કરતાં બાધ નથી. ૯ વી. રી. ક્રી. ૨. ૬૯.

ગેઝેટ બાબત અનુમાન.

૮૧. કોઇ દસતાવેજ ઉપરથી એવું સમજાય કે તે લંડન ગેઝેટછે. અથવા ઇંડીઆ ગેઝેટ છે અથવા હર કોઇ સ્થાનીક સરકારનું કીંવા બ્રીટીસ સરકારે વસાવેલા હર કોઇ મુલકનું, કીંવા બ્રીટીસ સરકારના તાબાના કીંવા હસતગત કીધેલા મુલકનું, સરકારી ગેઝેટ છે, અથવા કોઈ વરતમાનપત્ર કીંવા ચોપાનીઉં છે, અથવા પારલામેંટના અસારવજનીક આકટની રાણીના છાપનારે છાપેલી નકલ છે, તે પરતીએક દસતાવેજ, તથા કોઇ દસતાવેજ ઉપરથી એમ સમજાય કે તે એવો દસતાવેજ છે કે તેને કોઇ સખશે રાખવાનું કાયદામાં ફરમાવ્યું છે, તે પરતીએક દસતાવેજ, જો કાયદામાં ફરમાવેલા નમુના પરમાણે મુખ્ય મુદાની વાતે રાખવામાં આવતો હોય તથા જેના હવાલામાંથી રજુ થવો જોઇએ તેના હવાલામાંથી રજુ થાય તો તે ખરોછે એવું કોરટે અનુમાન કરવું.

ટીકા.—યોગ્ય હવાલાના અરથ વી. આગળ કલમ ૯૦ જોવી.

શહી અથવા શીકાની સાબેતી થયાવગરે ઇંગ્લાંડમાં જે દસ્તાવેજ પુરાવામાં લેવા યોગ હોય તે દસ્તાવેજ બાબત અનુમાન.

૮૨. કોઇ દસતાવેજ ઉપરથી એમ સમજાય કે તે દસતાવેજ ઇંગ્લાંડમાં અથવા આયરલાંડમાં તે વખતના ચાલુ કાયદા પરમાણે ઇંગ્લાંડ અથવા આયરલાંડ માંહેથી હરકોઈ ઇનસાફની કોરટમાં તે ઉપરના તેના બરાબર પણા બાબતના સિકા કીવા સહીની અથવા તેના ઉપર જે સખસે સહી કરવાનું તે ઉપરથી સમજાય તે સખસની ઇનસાફી અથવા સરકારી હોદાની સાબીતી થયા વિના કોઇ વાતની સાબીતીમાં લેવા યોગ હોય એવો દસતાવેજ છે. તો તે દસતાવેજ જ્યારે કોઇ કોરટમાં ગુજારવામાં આવે. તીયારે કોરટે અનુમાન કરવું કે એવો સીકકો કીંવા સ્ટાંપ કીંવા સહી ખરી છે, તથા તે દસતાવેજના ઉપર સહી કરનારે સખસને સહી મજકુર કરતી વખતે તેનો બતાવેલો ઇનસાફી કીંવા સરકારી ઓહદો હતો;

તથા ઇંગલંડ અથવા આયરલંડમાં દસતાવેજ મજકુર જે વાતના પુરાવામાં લેવા યોગ્ય હોય તે વાતના પુરાવા સારૂ તેને કબુલ રાખવો.

હરકોઈ મુકદમાના કામ સારૂ બનાવેલાં નકશાની શાબેતી બાબત.

૮૩. કોઇ નકશા અથવા પલાન ઉપરથી એમ સમજાય કે તે સરકારના હુકમથી કરવામાં આવ્યા છે તો તે નકશા અથવા પલાન એ પરમાણે કરવામાં આવ્યા છે તથા બરાબર છે એવું કોરટે અનુમાન કરવું પરંતુ હરકોઈ મુકદમાના કામને સારૂ જે નકશા અથવા પલાન બનાવ્યા હોય તે નકશા તથા પલાન બરાબર છે એવી શાબેતી થવી જોઇએ.

કાયદાના તથા કોરટના ફેસલાઓના સંગરેહ ગ્રંથ બાબત અનુમાન.

૮૪. કોઈ ગરંથ ઉપરથી એમ સમજાય કે તે હરકોઈ દેશની સરકારના હુકમથી છાપવામાં કીંવા પ્રસીધ કરવામાં આવ્યો છે, તથા તેમાં દેશ મજકુરના કાયદામાંના કોઈ કાયદા છે, તો એવો પ્રતેક ગ્રંથ ખરો છે એવું કોરટે અનુમાન કરવું.

• તથા કોઈ ગ્રંથ ઉપરથી એવું સમજાય કે તેમાં એવા દેશની કોરટોના ફેસલાના રીપોરટ છે, તો એવા પ્રત્યેક ગ્રંથ ખરો છે એવું કોરટે અનુમાન કરવું.

મુખતીઆરનામા બાબત અનુમાન. | ૮૫. કોઇ દસતાવેજ ઉપરથી એમ સમજાય કે તે મુખતીયારનામું છે, તથા તે હરકોઈ નોટરી પબ્લીકની અથવા કોરટની અથવા જડજની અથવા માજીસટરેટની અથવા બરીટીસ કોનસલની અથવા વાઇસ કોનસલની અથવા માહારાણીના અથવા હીંદુસતાનની સરકારની પરતીનીધીની રૂબરૂ થયેલું છે તથા તેના ખરાપણા વીશે તેના ઉપર તેણે શહી કરીછે તો એવા પ્રત્યેક દશતાવેજ એ પરમાણે થએલો છે તથા તે ઉપર એ પરમાણે ખરાપણાની સહી કરી છે એવું કોરટે અનુમાન કરવું.

પારકા દેશના ઈનશાફના દફતરોની દાખલાવાળી નકલો બાબત અનુમાન. | ૮૬. કોઈ દસતાવેજ ઉપરથી એમ સમજાય કે તે માહારાણીના તાબાના મુલકનો ભાગ ન હોય એવા કોઇ દેશના ઈનસાફના દફતરની દાખલા વાળી નકલ છે ત્યારે તે દશતાવેજ ઉપરથી જો એવું જણાય કે દેશ મજકુરમાં ઇનસાફના દફતરની નકલો ખરી કરી આપવા સારૂ જે રીત સામાન્ય રીતે ઉપયોગમાં આવતી હોય તે રીત કઇછે તેનો દાખલો માહારાણીના અથવા હીંદુસથાનની સરકારના એવા દેસમાં રેહેનારા પરતીનીધીએ આપ્યો હોય તે દાખલામાં લખેલી રીત પરમાણે દસતાવેજ મજકુર ઉપર ખરાપણાનો દાખલો કરેયોછે તો તે દસતાવેજ ખરો તથા બરાબર છે એવું અનુમાન કરવાને કોરટ મુખતીયારછે.

ચોપડીના નકશા બાબત અનુમાન. | ૮૭. જે વીષયોમાં સારવજનીક કીંવા સામાન્ય કાયદા ગેરકાયદાનો સંબંધછે તે વીષયો સંબંધી માહીતી સારૂ કોઇ ચોપડી કોરટ જોય તે ચોપડી તથા કોઈ પરસીધ થયેલો નકશો અથવા ચારટ કોરટમાં તપાસવાને • સારૂ રજુ કરવામાં આવે અને તેમાં બતાવેલી વાત લગતી હકીકત હોય તો તે ચોપડી તથા નકશો અથવા ચારટ જે સખશે અથવા જે વખતે અથવા જે જગાએ લખ્યાનું અથવા છાપ્યાનું તે ઉપરથી સમજાય, તે સખસે તથા તે વખતે તથા તે જગોએ છાપ્યો તથા પરસીધ કીધો, એવું અનુમાન કરવાને કોરટ મુખતીયારછે.

ફોટો ગરાફ તથા યંત્રવડે થએલી નકલોતથા તારયંત્ર મારગે મોકલેલા સંદેસા બાબત અનુમાન. | ૮૮. કોઇ તાર યંત્રની કચેરીમાંથી કોઇ સંદેશો તેમાં બતાવ્યા પ્રમાણેના સખસ પાસે મોકલવામાં આવ્યો હોય તે સંદેશો જે તાર યંત્રની કચેરી તરફથી આવેલો તે સંદેશા ઉપરથી શમજાય તે કચેરીમાં તારયંત્ર મારગે મોકલવા સારૂ આપેલા સંદેશા સાથે મળતો છે, એવું અનુમાન કરવાને કોરટ મુખતીયારછે; પરંતુ એવા સંદેશો તારયંત્ર મારગે મોકલવાને જે સખસે આપ્યો હોય તે સખસ બાબત કોરટે કાંઇ અનુમાન કરવું નહી.

કોરટમાં રજુ નહી થયા હોય એવા દસતાવેજ યોગ્ય રીતે થયા વીગરે બાબતઅનુમાન. | ૮૯. કોઇ દસતાવેજ મંગાવ્યો હોય અને તેને હાજર કરવાની નોટીસ આપ્યા પછી રજુ ન થયો હોય, તો તેવા પરતીએક દસતાવેજ ઉપર કાયદામાં ફરમાવેલી રીતી પ્રમાણે સાક્ષી છે, તથા સ્ટાંપ છે, તથા તે થયોછે એવું અનુમાન કોરટે કરવું.

ટીકાઃ—આ કલમ સાથે ૬૬ અને ૧૬૪ મી કલમો જુઓ.

તીશ વરસના જુના દસતાવેજ. | ૯૦. કોઇ દસતાવેજ ઉપરથી એવું સમજાયછે કે તે ત્રીસ વરસનો જુનો છે અથવા તે તરીસ વરસનો જુનોછે એવું સાબીત થયું હોય તેવો દસતાવેજ કોઇ એવા હવાલામાંથી રજુ થાય કે તે હવાલો તે અમુક કામમાં કોરટની નજરમાં યોગ્ય લાગે ત્યારે તે કામમાં કોરટ એવું અનુમાન કરવાને મુખતીઆર છે કે એવા દસતાવેજ ઉપરની સહી તથા તેનો બીજો પરતેક ભાગ કોઇ અમુક સખસને અક્ષરે લખેલો તે ઉપરથી સમજાય તે શખસને અક્ષરે લખેલોછે તથા કામ મજકુર શહી અથવા સાક્ષી થએલા દસતાવેજની તકરારનું હોય તો તે દસતાવેજ ઊપર જે સખસોએ શહો તથા સાક્ષી કરેલાનું તે ઉપરથી સમજાય તે સખસોએ તેના ઉપર યોગ્ય રીતે સહી તથા સાક્ષી કરીછે.

ખુલાસો—જ્યારે દસતાવેજ જે જગ્યામાં તથા જે સખસની સંભાળ તળે સ્વભાવીક રીતે હોવા જોઇએ તે જગ્યામાં તથા તે શખસની સંભાળ તળે હોય ત્યારે દસતાવેજ મજકુર યોગ્ય હવાલામાં છે એમ સમજવું; પરંતુ એવું સાબીત થાય કે કોઈ હવાલાની ઉતપતી યાને મુળ કાયદેસર છે. અથવા તે અમુક કામની હકીકત ઉપરથી તે હવાલાની ઉતપતો શંભવીત ઠરતી હોય તો તે હવાલો યોગ્ય નથી.

આ ખુલાસો કલમ ૮૧ મી ને પણ લાગુછે.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) અ ની પાસે લાંબી મુદતથી કાંઇ જમીનની મીલકતનો કબજોછે; તે પોતાના હવાલામાંથી જમાન મજકુરને સંબંધ રાખતા તે ઉપરના પોતાના હકના ખત રજુ કરેછે. એ હવાલો યોગ્ય છે.

(બ) કોઈ જમીનની મીલકતનો અ. ગીરોદારછે. તે જમીન સંબંધીના ખત તે રજુ કરેછે જમીન મજકુર ગીરો મુકનારના કબજામાં છે એ હવાલો યોગ્યછે.

(ક) અ બ નો કાંઇ સગોછે. તેને બ ના કબજામાંની જમીન સબંધીના ખત સંભાળથી સાચવી રાખવા સારૂ બ એ અનામત આપી મુકેલાં તે અ રજુ કરેછે. એ હવાલો અયોગ્ય છે.

ટિકા.—"યોગ્ય હવાલા" કયારે ગણાય તે બાબતમાં ૨૧ વી. રી. ૧૯,૪૫ અને ૨૪ વી. રી. ૪૨૮—તથા ૮ બે. લો. રી. ૨૯ જુઓ.

બાબ ૬ દસતાવેજી પુરાવો હોય ત્યારે મુખ જુબાની પુરાવો નહી લેવા બાબત.

લખેલા કરારની સરતોનો પુરાવો. | ૯૧. જ્યારે કોઇ કરારની, કીંવા કોઇ દાનની, કીંવા મીલકતની બીજી હરેકાઇ બ્યવસ્થાની સરતોનો દસતાવેજ થયો હોય ત્યારે તથા જે કામોમાં કોઈ બાબતનો દસતાવેજ કરવાનું કાયદામાં ફરમાવ્યુ હોય તે સરવે કામોમાં, એવા કરારની, કીંવા દાનની, કીંવા મીલકતની બીજી બ્યવસ્થાનો શરતોની સાબીતીમાં, અથવા એવી બાબતની સાબીતીમાં સદરહુ મુળ દસતાવેજ શોવાય અથવા આ આકટમાં ઉપર કહી ગયેલા નીયમો મુજબ જે કામોમાં દોયમ પુરાવો લઇ શકાતો હોય તે કામોમાં સદરહુ દસતાવેજના મજકુરના દોયમ પુરાવા શીવાય, બીજો કાંઇ પુરાવો આપવો નહી.

અપવાદ ૧ લો. જ્યારે કોઇ સરકારી અમલદારને લખાણ કરીને નીમવાનું કાયદામાં ફર-

માગ્યુ હોય અને જ્યારે એવું બતાવવામાં આવે કે કોઇ અમુક સખસે એવા અમલદારના હોદાનું કામ કીધુંછે, ત્યારે જે લખાણથી તે સખસની નીમણુંક થઇ હોય તે લખાણ સાબીત કરવાની જરૂર નથી.

અપવાદ ૨ જો. જે મરહુમ પત્રોનો પ્રોબેટ બ્રીટીશઇંડીઆમાં મળ્યો હોય તે મરહુમ પત્રોનો પરોબેટ વડે સાબીત કરી શકાયછે.

ખુલાસો ૧ લો. જે કામોમાં ઉપર કહેલા કરાર, કીંવા દાન, કીંવા મીલકતની બીજી બ્યવસ્થા એક દસતાવેજમાં લખી હોય તે કામોને, તથા જે કામોમાં તે સરવે એક કરતાં વધારે દશતાવેજમાં લખ્યા હોય તે કામોને, એ બેઉને આ કલમ શરખી રીતે લાગુ પડેછે.

ખુલાસો ૨ જો. જ્યારે અસલ દશતાવેજ એક કરતાં વધારે હોય ત્યારે માત્ર એકજ અશલ દસતાવેજને શાબીત કરવાની જરૂરછે.

ખુલાસો ૩ જો. આ કલમમાં જે હકીકત વીશે લખ્યુંછે તે હકીકત શીવાયની બીજી કોઇ હકીકતનો કોઇ પણ મજકુર કોઇ દસતાવેજમાં લખેલો હોય, તો તે પ્રમાણે લખ્યા ઉપરથી સદરહુ બીજી હકીકતનો મુખ જુબાની પુરાવો લેવાઈ શકાતો નથી એમ સમજવું નહીં.

દ્રષ્ટાંતો.

(**અ.**) કોઇ કરાર કેટલાએક પતરોમાં લખેલો હોય, તો જે જે પતરોમાં લખ્યો હોય તે સરવે પતરો સાબીત થવાં જોઇએ.

(**બ.**) કોઇ કરાર કોઇ હુંડીમાં લખેલો હોય તો તે હુંડી સાબીત થવી જોઇએ.

(**ક.**) જ્યારે કોઇ હુંડીનો તરણ નકલનો શેટ લખ્યો હોય ત્યારે માત્ર એકજ નકલ શાબીત થવાની જરૂર છે.

(**ડ.**) અમુક શરતે ગળી આપવાનો **અ** લખાણ કરીને **બ** નીં સાથે કરાર કરેછે. કરારમાં એવી એક હકીકત લખીછે કે કોઈ બીજે પ્રસંગે બીજી ગળી આપવામાં મુખ જુબાની કરાર કરવામાં આવ્યો હતો તે ગળીની કીમત **બ** એ **અ** ને આપી હતી.

સદરહુ બીજી ગળીના પઇસા આપ્યા નહોતા એવો મુખ જુબાની પુરાવો આપવામાં આવે તો તે પુરાવો લેવા યોગ્યછે.

(**ઈ.**) **બ** એ આપેલા પઇસાની પોંહોચ **અ** એ **બ** ને આપીછે.

સદરહુ પઇસા આપ્યાનો મુખ જુબાની પુરાવો રજુ કરવામાં આવે તો તે પુરાવો લેવા યોગ્ય છે.

ટીકાઃ—જો દસ્તાવેજ રજુ થઇ શકે તેવું હોયતો દસ્તાવેજનો મજકુર દસ્તાવેજથી સાબીત કરવો જોઇએ એ નિયમછે તેમાં ત્રણ બાબતો આવેછે એમ મી. ટેલર કહેછે.

જે દસ્તાવેજ કાયદા પ્રમાણે લખી હોવો જોઇએ તેને બદલે મુખ જુબાની પુરાવો દાખલ કરી શકાય નહી.

જે કરાર પક્ષકારોએ લખાણમાં કરેલો હોય તેના લેખી પુરાવાને બદલે મુખ જુબાની પુરાવો દાખલ કરી શકાય નહી.

જે લખાણની હયાતી અને મજકુર વીશે તકરાર હોય અને પક્ષકારોની વચે જે બાબત

મુદ્દાની હોય તેને લગતું હોય અને જે ફક્ત બીજી બાબતનું ટીપણ નથી, તેવા લખાણને બદલે મુખ જુબાનીનો પુરાવો દાખલ કરી શકાય નહી.

જે બાબતો કાયદા પ્રમાણે લખાણમાં હોવી જોઇએ તે નીચે પ્રમાણે;—દીવાની અને ફોજદારી કામમાં જુબાનીઓ; દીવાની કામમાં ફેસલા અને હુકમનામા, ફોજદારી કામના ફેસલા અને છેવટ હુકમો; તોહોમતદારની જુબાનીઓ; જે કબુલતથી મુદતની હદ વધતી હોય તે; (સન ૧૮૭૭ ના ૧૫ મા આક્ટની ૧૯ મી કલમ) અવેજ વગર કરેલા કરારો (કરાર આક્ટની ૨૫ મી કલમ). લવાદને કામ સોંપવાનો કરાર (કરાર આક્ટની ૨૮ મી કલમ ૨ અપવાદ વીલ અગર મરત્યુ પત્રો.)

બીજી બાબત વીશે મી. ટેલર કહેછે કે લેખી દસ્તાવેજ છે તે વાતની દાન સાબીત કરવાની છે અને જ્યાં જ્યાં લેખી દસ્તાવેજ હોયછે તે તે કામોમાં પોતાના કરારનો યોગ્ય પુરાવો તે લખાણછે એમ પક્ષકારોએ ગર્ભિત રીતે કબુલ કરેલુંછે. લેખી કરત્યોની સત્યતા તે કરત્યોથીજ સાબીત થાયછે એટલે અસલ દસ્તાવેજો જોવાથીજ તેથી જે દીવાની અગર ફોજદારી કામોમાં કરારના શબ્દો ઉપર મુદ્દાનો નિકાલ રહેતો હોય તો જે પક્ષકારનો સાક્ષી એમ કહેતો હોય કે અમુક બાબતનો લેખી દસ્તાવેજ થયોછે તે પક્ષકારે તે દસ્તાવેજ રજુ કરવો જોઇએ.

સાક્ષીને અમુક બાબત છાપામાં છપાઇ હતી તે અગર હીસાબના ચોપડામાં જે મજકુર હોય તે પુછી શકાય નહી. પણ તે છાપુ અગર હીસાબના ચોપડા રજુ કરવા જોઇએ.

પેહેલો અપવાદ ઇંગ્રેજી કાયદાને અનુસરતો છે. બીજા અપવાદની બાબતમાં સન ૧૮૬૫ ના ૧૦ અને ૧૮૭૦ ના ૨૧ મા આક્ટ પ્રમાણે મરત્યુપત્રનું પ્રોબેટ આપવામાં આવ્યું હોય તે મરત્યુપત્રના મજકુરનો પુરાવોછે. તેમજ સન ૧૮૬૫ ના ૧૦ મા આક્ટની ૨૦૮ મી કલમ મરત્યુપત્ર અમુક રીતે ખોવાયું હોય તો નકલ ઉપરથી પ્રોબેટ મળેછે તથા તેજ આક્ટની ૨૦૯ મી કલમથી જુઓ.

દ્રષ્ટાંત: ઇ— પઇશા આપીયાની પાવતીથી તેનો મુખજુબાની પુરાવો બાતલ થતો નથી "સ્થાવર મીલકતના સાન ખતમાં થોડા પઇશા વસુલ આપ્યાની પોહોચ સન ૧૮૭૧ ના આક્ટ ૮ ની કલમ ૪૯ મુજબ પુરાવામાં લેવા યોગ્ય થઇ શકે તે સારૂ સદરહુ આક્ટની કલમ ૧૭ ના ઠરાવો મુજબ રજીષ્ટર કરાવવી જોઇએ. તો પણ સન ૧૮૭૨ ના આક્ટ ૧ ની કલમ ૯૧ ના દ્રષ્ટાંત ઈ મુજબ આવા પ્રકારની આજ મુખજુબાની પુરાવાથી સાબીત કરી શકાય, જે જાતનો પુરાવો દસતાવેજી પુરાવો લેવા યોગ હોવાને લીધે બાતલ કરેલો નથી." દલીપસીંઘ વી. દુરગા પ્રસાદ ઇંડીઅન લા. રીપોરટસ (અલાબાદ) વા. ૧ પા. ૪૪૨.

મુખજુબાની કરારનો પુરાવો આપવો નહી.

૯૨. જ્યારે એવા કોઇ કરારની કીવા દાનની કીવા મીલકતની બીજી અવસ્થાની સરતો અથવા કોઈ બાબતનો દસતાવેજ કરવાનું કાયદામાં ફરમાવ્યું હોય તે બાબત ઉપલી છેલી કલમ પ્રમાણે સાબીત કરવામાં આવી હોય ત્યારે એવા કોઈ દસ્તાવેજની સરતો વિરૂધ કાંઈ વાત સ્થાપન કરવાને કીંવા તે સરતોમાં કાંઈ ફેરફાર કરવાને કીંવા તેમાં કાંઈ ઉમેરવાને કીંવા તેમાંથી કાંઈ કમી કરવાને હરકોઈ મુખજુબાની કરારનો અથવા મજકુરનો પુરાવો દસ્તાવેજ મજકુરના પક્ષકારોની અથવા હક સબંધે

તે પક્ષકારોના પ્રતીનીધીની વચેના કામમાં લેવો નહીં.

સરત ૧ લી.—દગો, કીંવા ધમકી, કીંવા કાંઇ ગેરકાયદે થયું હોય તે કીંવા, દસતાવેજ યોગ રીતે નહી થયો હોય, તે કીંવા કરાર કરનાર તરફેનોમાંથી કોઇ તરફેન કરાર કરવાને અશકત હોય તે, કીંવા અવેજ નહી હોય કીંવા અવેજની પરાપતી નહી થઇ હોય તે, કીંવા કાયદાની અથવા હકીકતની ચુકે, એના જેવી હરકોઇ હકીકતને લીધે કોઇ દસ્તાવેજ ગેરકાયદે થતો હોય, અથવા દસતાવેજ મજકુરને સબંધે કોઈ સખસને હરકોઇ હુકમનામું અથવા હુકમ મળવાનો હક થતો હોય તો, તેવી હકીકત સાબીત કરી શકાય છે.

સરત ૨ જી.—જે બાબત વીશે અમુક દસ્તાવેજમાં લખાણ કરેલું ન હોય તથા જે બાબત તે દસ્તાવેજની સરતોથી વીરૂધ ન હોય તે બાબત વીશે હરકોઈ નીરાળો મુખજુબાની કરાર થએલો છે એ વાત સાબીત કરી શકાય છે આ સરત લાગુ પડે છેકે નહી તેનો વીચાર કરતી વખતે દસ્તાવેજ મજકુર કેટલો યથા પધતી છે તે ઉપર કોરટે ધીયાન રાખવું.

સરત ૩ જી—કોઈ એવો નીરાળો મુખ જુબાની કરાર થયો હોય કે તે ઉપરથી કોઇ સરત પ્રથમથી બજે તોજ કાંઇ એવો કરાર, કીંવા દાન કીંવા મીલકતની બ્યવસ્થાથી ઉતપન થતી ફરજ લાગુ પડે, તો તે નીરાળો મુખજુબાની કરાર થયલાની વાત સાબીત કરી શકાય છે.

સરત ૪ થી—એવા કાંઇ કરાર, કીંવા દાન, કીંવા મીલકતની બ્યવસ્થા રદ કરવાને અથવા તેમાં કાંઇ ફેરફાર કરવાને કોઈ નીરાળો પાછળથી થએલો મુખજુબાની કરાર થએલો છે એ વાત જે કામોમાં એવો કરાર કીંવા દાન કીંવા મીલકતની બ્યવસ્થા લખાણ કરીને કરવાની કાયદાથી ફરજ હોય તે શીવાયના અથવા જે કામોમાં દસ્તાવેજ નોંધવા બાબતના તે વખતના ચાલુ કાયદા પ્રમાણે તે કરાર કીંવા દાન કીંવા બ્યવસ્થા નોંધાયલી હોય તે શીવાયના, બીજા કામોમાં સાબીત કરી શકાય છે.

સરત ૫ મી.—હરકોઈ કરારમાં સ્પષ્ટ લખેલી નહી હોય એવી તેવા કરારને પ્રસંગે હોનારી કીંવા બનનારી વાત તે પરકારના કરાર સાથે બહુ કરીને જોડી રાખવામાં જે વહીવટ કીંવા દસતુર ઉપરથી આવતી હોય તેવો હરકોઇ વહીવટ કીંવા દશતુર સાબીત કરી શકાય છે. પરંતુ એવી વાત જોડી સાથે રાખવી એ સદરહુ કરારની સ્પષ્ટ સરતોથી પ્રતીકુળ કીંવા વીરૂધ હોવું જોઇએ નહી.

સરત ૬ ઠી.—કોઈ દસ્તાવેજનું લખાણ હાલની ચાલતી હકીકત સાથે કેવી રીતે સંબંધ રાખે છે. તે બતાવનારી હરકોઇ હકીકત સાબીત કરી શકાય છે.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ). કાંઇ માલ, કલકતેથી લંડન જનારાં વહાણોમાં છે. તે ઉપર વીમો ઉતારયો છે. માલ કોઇ અમુક વાહાણમાં ચઢાબ્યો છે તે વાહાણ ગુમ થયું સદરહુ અમુક વાહાણ પાલીસીમાંથી મુખ જુબાની બાતલ કરયુ હતું. એ હકીકત સાબીત કરી શકાતી નથી.

(બ.) અ લખાણ કરીને તેમાં કાંઈ સરત શીવાય કબુલ કરે છે કે મારે રૂપીઆ ૧૦૦૦ બ ને તારીખ ૧ લી મારચ સન ૧૮૭૩ ને રોજ આપવા તેજ વખતે એવો મુખજુબાની કરાર કરવામાં આબ્યો હતો, કે સદરહુ રૂપીઆ તારીખ ૩૧ મી મારચ સુધી આપવા નહી. એ હકીકત સાબીત કરી શકાતી નથી.

(ક.) "રામપોરનું ચાહેનું ઇસ્ટેટ" એ નામની મીલકત ખતથી વેચવામાં આવી, તે ખત-માં સદરહુ વેચેલી મીલકતનો નકશો કાડેલો છે. સદરહુ નકશામાં દાખલ નહી થયલી જમીન મીલકત મજકુરનો ભાગ છે. એવું હમેશ ગણાતું હતું. તથા તે જમીન સદરહુ ખતથી વેચાણ કરવાનો ઇરાદો હતો. એ વાત સાબીત કરી શકાતી નથી.

(ડ.) અ એ બ ની સાથે એવો એક લખેલો કરાર કીધો છેકે અ એ કાંઇ અમુક સરતે બ ની માલકીની ખાણ કઢાવી. એ ખાણની કીમત બાબત બ એ કાંઇ ખોટી સમજુતી કરવા ઉપરથી અ ને એ પરમાણે કરવાની મરજી થઇ હતી, એ હકીકત સાબીત કરી શકાય છે.

(ઈ.) કોઇ કરારનામામાં લખેલું મુકરર કામ કરાવવાને સારૂ અ બ ના ઉપર દાવો માંડે છે અને એવી પણ અરજ ગુજારે છે કે સદરહુ કરારનામામાં લખેલી વાતોમાંથી એક વાત બાબત તે કરારનામું દુરસત કરવું જોઇએ કારણ કે તે વાત તેમાં ચુકથી લખાયલી છે અ એવું સાબીત કરવાને મુખત્યાર છે કે એવી ચુક થઇ છે કે તે ઉપરથી કરાર મજકુર દુરસ્ત કરવાનો કાયદાથી પોતાનો હક છે.

(ફ.) અ એ કાગળ લખીને બ ની પાસે કાંઈ માલ મંગાવ્યો છે કાગળમાં પઇશા ક્યારે આપવા તે બાબત કાંઇ લખ્યુ નથી અને માલ આપ્યો તે અ એ કબુલ કરીને રાખ્યો બ એ અ ના ઉપર પઇસા સારૂ દાવો માંડ્યો અ એવું બતાવવાને મુખત્યાર છે કે સદરહુ માલ કેટલી એક મુદત સુધી ઉધાર આપ્યો છે અને તે મુદત હજુ વીતી ગઈ નથી.

(ગ.) અ બ ને એક ઘોડો વેચે છે અને મુખજુબાની તેની ખાતરી સારૂ કહેછે કે એ ઘોડો મજબુત છે બાદ અ બ ને એક કાગળ આપે છે તેમાં એવા શબ્દો લખેલા છે કે અ ની પાસે રૂપીઆ ૫૦૦ સારૂ એક ઘોડો ખરીદ કરયો. અ એ મુખજુબાની ખાતરી કરી આપી તે વાત સાબીત કરવાને બ મુખત્યાર છે.

(હ.) બ ની પાસેથી અ કાંઇ મુકામની જગ્યા ભાડે રાખે છે અને બ ના હાથમાં એક ચીઠી આપે છે. તેમાં એવું લખ્યુ છેકે ઓરડાઓ દર મહીને રૂપીઆ ૨૦૦ સારૂ અ એવું સાબીત કરવાને મુખત્યાર છે કે એ સરતોમાં થોડાએક ખાનાનો પણ સમાવેશ થાય છે એવો મુખ જુબાની કરાર થએલો છે.

અ એ બ ની પાસેથી મુકામની જગ્યા એક વરસ દહાડાને સારૂ કીરાએ રાખી, ને એહુની વચમાં અટરનીએ કરી આપેલો નીયમ પુરવક સ્ટાંપ લગાવેલો એક કરાર થયો એ કરારમાં ખાના વીશે કાંઇ લખાણ નથી ખાંનાનો સમાવેશ મુખ જુબાનીથી સદરહુ સરતોમાં કીધો હતો એ સાબીત કરવા અ મુખત્યાર નથી.

(આઇ) અ નું બ ની પાસે કાંઈ માગણું છે તેની પોહોંચ આગળથી મોકલીને અ બ ની પાસે રૂપીઆ મંગાવે છે બ પોહોંચ રાખી લઈને રૂપીઆ મોકલતો નથી એ રૂપીઆની ફરીયાદી ગઈ તેમાં સદરહુ હકીકત સાબીત કરવાને અ મુખત્યાર છે.

(જ.) અ અને બ ની વચે એક લખેલો કરાર થયો તેનો અમલ કાંઇ અમુક બીના બને ત્યારે થવાનો છે લખાણ મજકુર બ ની પાસે રહ્યું અ ના ઉપર બ એ તેના ઉપરથી દાવો માંડ્યો જે હકીકતને લીધે લખાણ મજકુર આપવામાં આવ્યું હતુ તે હકીકત સાબીત કરવાને અ મુખત્યાર છે.

ટીકા—લખાણનો મજકુર રદ કરવાને તેમાં ફેરફાર કરવાને તેમાં ઉમેરવાને અથવા કમી કરવાને મુખજુબાની પુરાવો તે લખાણના પક્ષકારો અથવા તેમના હીત પ્રતિનીધીઓજ આપી શક્તા નથી દસ્તાવેજનો મજકુર બદલાય એવા સમકાળીક કરારનો પુરાવો બીજા શખસો આપી શકેછે. (૯૯ મી કલમ જુઓ) પણ આવા શખસોને દસ્તાવેજ રદ કરવાનો અગર તેમાં વધારો અગર ઘટારો કરવાનો પુરાવો આપી શકે કે નહી ? જો ૯૯ મી કલમ આકટમાં નહોત તો બેશક આવો પુરાવો આપી શકાત. કેમકે ૯૨ મી કલમથી ફકત પક્ષકાર ઇત્યાદીનેજ બાધ છે પણ ૯૯ મી કલમમાં ફકત ફેરફાર કરવાને એ શબ્દો લખ્યા છે તેથી બીજી બાબત વીશે પુરાવો આપી શકાય નહી. એમ લાગેછે.

કરાર છેકાછેક રદ બાતલ છે અથવા ખોટો દસ્તાવેજ બનાવ્યાથી અગર કપટના કારણથી અગર કરારનો વિષય કાયદા વિરૂદ્ધ છે અગર દસ્તાવેજ બરાબર થયો નથી અને તે આપવામાં આવ્યો નથી તે બતાવવા સારૂ અગરે જબરજસ્તીથી દસ્તાવેજ કરવામાં આવ્યો હતો અગર સગીરપણું અથવા બીજા કાયદા કતબાધથી પક્ષકાર તે કરાર કરવાને લાયક નહોતો તે કારણ બતાવવાને મુખજુબાની પુરાવો દાખલ કરવામાં આવેછે તેથી આ નિયમનો ભંગ થતો નથી.

તેમજ દસ્તાવેજ કરવાનો અવેજ (કારણ) નહોતું અથવા હતું તો તે હવે નીર્થક થયું છે તે પણ મુખજુબાની પુરાવથી બતાવી શકાય. તેમ દસ્તાવેજમાં અવેજ (કનસીકરેશન) ન જણાવ્યો હોય તો તે બતાવવાને મુખજુબાની પુરાવો લઈ શકાય છે.

જે દેખીતો વેચાણનો દસ્તાવેજ છે પણ તેને ખરેખરૂ જોતા પક્ષકારોએ ગીરોનો દસ્તાવેજ તરીકે ગણવાનું ધાર્યું હતું તે બતાવવાને સારૂ મુખજુબાની પુરાવો લઈ શકાય એવી મતલબનો મુખજુબાની પુરાવો લઈ શકાય એવા બંગાળાના ફેસલા છે. આ બાબત આ કલમથી નક્કી થઈ ચુકી છે. પણ ૫ વી. રી. સી. ર. ૯૮ જુઓ.

ગેરકાયદે કૃત્ય હોય તે બાબતમાં કરાર આકટની ૨૩ અને ૨૪ મી કલમો ઈંડીઅન સકસેશન આકટની ૧૧૪ મી કલમ અને પીનલકોડની ૪૩ મી કલમ જુઓ. તેમજ કરાર આકટની ૧૧-૧૨ અને ૨૫ મી કલમો જુઓ.

૨ જી સરતની સાથે ફ. ગ. અને હ દ્રષ્ટાંતો વાંચવાં જોઈએ.

૩ જી સરત સાથે જ. દ્રષ્ટાંત વાંચો અને આ ધોરણનો અગત્યનો દાખલો ૭ મ. હા. રી. ૧૮૯ માં છે.

સંસય ભરેલા દસ્તાવેજનો અરથ બતાવવાને અથવા તેને દુરસ્ત કરવાને પુરાવો ન લેવા બાબત.

૯૩. જ્યારે કોઈ દસ્તાવેજની ઇબારત ઉપરથી એમ માલમ પડે કે ઇબારત મજકુર સંસય ભરેલી અથવા અપુરણ છે, ત્યારે જે હકીકત ઉપરથી તે ઇબારતનો અરથ માલમ પડે અથવા તેની અપુરણતા પુરી પડે તે હકીકતનો પુરાવો આપી શકાય નહી.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) અ એ લખાણ કરીને એવો કરાર કર્યો કે અ એક ઘોડો બ ને રૂપીઆ ૧૦૦૦ અથવા ૧૫૦૦ સારૂ વેચવો.

એમાની કહી કીમત આપવાની હતી તે બતાવવાને પુરાવો આપો શકાતો નથી.

(બ) કોઈ ખતમાં ખાલી જગાઓ રાખીછે તેમાં શું લખવાનો ઇરાદો હતો તે બતાવે એવી હકીકતનો પુરાવો આપી શકાતો નથી.

૯૪. જ્યારે કોઈ દસ્તાવેજમાં લખેલી ઇબારત સ્વતઃ સ્પષ્ટ હોય અને જ્યારે તે તે વખ-

તની ચાલુ હકીકતને બરાબર લાગુ પડતી હોય ત્યારે તે ઇબારત એવી હકીકતને લાગુ પડવાનો ઇરાદો નોહોતો એવું બતાવવાને પુરાવો અપાય નહી.

દ્રષ્ટાંતો.

અ એ બ ને ખત કરી આપ્યું અને તેમાં એવું લખ્યું કે રામપોરમાંની મહારી વિઘા ૧૦૦ ની મીલકત વેચુછુ અ ની પાસે રામપોરમાં, વીઘા ૧૦૦ ની મીલકત મોજુદ છે, બીજી જગીયામાંની ઓછાં વતાં વિઘાની મીલકત વેચવાનો ઇરાદો હતો, એ હકીકતનો પુરાવો આપી શકાય નહી.

ચાલુ હકીકતને સબંધે અરથ રહીત દસ્તાવેજ સબંધી પુરાવો.

૯૫. જ્યારે કોઇ દસ્તાવેજમાં લખેલી ઇબારત સ્વતઃસ્પષ્ટ હોય પરંતુ ચાલુ હકીકતને સબંધે તેનો અરથ થતો ન હોય ત્યારે તે ઇબારત કોઇ અમુક અરથ રાખીને વાપરેલી હતી, એવું બતાવવાનું પુરાવો આપી શકાયછે.

દ્રષ્ટાંતો.

અ એ બ ને પોતાનું કલકતામાંનુ ઘર વેચીને ખત લખી આપ્યું.

અ ને કલકતામાં કાંઇ ઘર નોહોતુ પરંતુ એવું માલમ પડેછે કે હાઉરામાં તેનું એક ઘર હતું તે ઘરનો કબજો ખત થયું ત્યારથી બ ની પાસેછે ખત હાઉરાવાળા ઘરને સારૂ હતું એવું બતાવવાને સદરહુ હકીકત સાબીત કરી શકાયછે.

કેટલાએક સખસોમાંથી માત્રએકજ સખસનેલાગુ પડી શકેએવી ઇબારતના અરથ સબંધી પુરાવા બાબત.

૯૬. જ્યારે હકીકત એવી હોય કે લખેલી ઇબારત કેટલાએક શખશો અથવા પદાર્થોમાંથી ગમે તે હરકોઇ એક સખસ અથવા પદારથને લાગુ પાડવાનો ઇરાદો હોઇ સકે પરંતુ એક કરતાં વધારે સખશોને અથવા પદારથોને લાગુ પડવાનો ઇરાદો હોઇ શકે, એમ નથી ત્યારે સદરહુ સખશો અથવા પદાર્થોમાંથી કયા સખસ કીંવા પદારથને ઇબારત મજકુર લાગુ પાડવાનો ઇરાદો હતો, એવું બતાવનારી હકીકતોનો પુરાવો આપી શકાયછે.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ.) "અ પોતાનો સફેત ઘોડો" રૂપીઆ ૧૦૦૦ સારૂ બ એ વેચવાનો કરાર કરેછે. અ ની પાસે બે સફેત ઘોડા છે એ બે ઘોડામાંથી કયો ઘોડો વેચવાનો ઇરાદો હતો તે બતાવનારી હકીકતોનો પુરવો આપી શકાયછે.

(બ.) અ બ ની સાથે હેદરાબાદ જવાનો કરાર કરેછે. એ હેદરાબાદ સિંધમાંનું દક્ષીણમાંનું, તે બતાવનારી હકીકતોનો પુરાવો આપી શકાયછે.

હકીકતોના બે સમુદાયમાંથી એક સમુદાયને એકંદર ઇબારત લાગુ નપડે ત્યારે તેમાના એક સમુદાયને તે લાગુ પડવા સબંધી પુરાવો.

૯૭. જ્યારે લખેલી ઇબારત પઇકી થોડી એક ચાલુ હકીકતોના એક સમુદાયને લાગુ પડતી હોય, અને થોડી એક ચાલુ હકીકતોના બીજા સમુદાયને લાગુ પતી હોય પણ તે એકંદર બેમાથી એક સમુદાયને બરાબર લાગુ પડે નહી, ત્યારે બેમાંથી કયા સમુદાયને તે લાગુ પાડવાનો ઇરાદો હતો, તે બતાવવાને સારૂ પુરાવો આપી શકાયછે.

દ્રષ્ટાંતો.

અ પોતાની એકસ માહેની વાઈના કબજામાંની જમીન બ ને વેચવાનો કરાર કરેછે અ ની એકસમાં જમીન છે, પણ તે વાઈના કબજામાં નથી, અને તેની જમીન વાઇના કબજામાં છે તે એકસમાં નથી. એમાંથી કઈ જમીન વેચવાનો તેનો ઇરાદો હતો, તે માલમ પડે એવી હકીકતોનો પુરાવો આપી શકાયછે.

નહીં વંચાય એવા અક્ષર વીગરેના અરથ સબંધીનો પુરાવો.

૯૮. નહી વંચાય એવા કીંવા સાધારણ રીતે નહી સમજાય એવા અક્ષરનો અરથ, તથા પરદેશના, તથા વપરાતા બંધ પડેલા તથા કોઇ અમુક હુંનર વીદ્યા કીંવા રોજગારને પ્રસંગેજ માત્ર વપરાતા, તથા કોઇ અમુક જગોએ વપરાતા તથા ગાંમઠી શબ્દો કીંવા વાકીયોનો અરથ, તથા સંક્ષેપે લખેલા લખાણનો અરથ, તથા કોઇ અમુક અરથમાં વાપરેલા શબ્દોનો અરથ એ બતાવવા માટે પુરાવો આપી શકાય છે.

દ્રષ્ટાંત.

અ નામનાં એક મુરતી કરનાર સખ્સે કરાર કર્યો કે માહારે માહારી સરવે "જુ." વેચવી અ ની પાસે મુરતી તથા મુરતી કરવાની સામગ્રી બેઉછે. એમાંથી શું વેચવાનો તેનો ઇરાદો હતો. એ બતાવવાને પુરાવો આપો શકાય છે.

દસ્તાવેજની સરતોમાં ફેરફાર થાય એવા કરારનો પુરાવો કોણ આપી શકેછે.

૯૯. જે શખ્સે કોઈ દસ્તાવેજના પક્ષકાર ન હોય, કીંવા તે પક્ષકારોના હક સબંધે પ્રતિનિધિ ન હોય, તે સખ્સો, દસ્તાવેજ મજકુર થયો તે વખતે એવો બીજો એક કરાર થયોછે કે તેથી દસ્તાવેજ મજકુરની સરતોમાં ફેરફાર થાયછે, એવું બતાવનારી હકીકતોનો પુરાવો આપવાને મુખતીઆર છે.

દ્રષ્ટાંતો.

અ તથા બ એ લખેલો કરાર કર્યો કે અ બ ને કંઈ અમુક રૂ વેચવું, અને તેના પઇશા રૂ સ્વાધીન કર્યેથી આપવા તેજ વખતે તેઓએ એવો મુખજુબાની કરાર કર્યો કે રૂપીઆ મજકુર તરણ મહીના સુધી અ ની પાસે ઉધાર રેહેવા દેવા. અ અને બ ની વચે ચાલતા કામને પ્રસંગે એ વાતનો પુરાવો આપી શકાતો નથી, પરંતુ તેથી ક ને કાંઈ નફો નુકશાન થતું હોય તો, તે સદરેહુ વાતનો પુરાવો આપી શકેછે.

હીંદુસ્તાનના વારસા બાબતના આકટમાં મરતીયુંપત્ર સંબંધી લખેલા નીયમોમાં કાંઈ ફેરફાર થયો નથી.

૧૦૦. મત્યુપત્રનો અરથ કરવા બાબત હીંદુસ્થાનના વારસા બાબતના આકટ (સને ૧૮૬૫ના ૧૦ મા) માં જે નીયમો આપેલા છે તેમાં આ બાબથી કાંઈ કમ જાદે થયું સમજવું નહી.

ટીકા—મૃત્યુપત્રનો અર્થ કરવા બાબતમાં ઇન્ડીઅન સકસેસન આકટની ૬૧થી૭૮મી કલમો જુઓ.

ઇન્ડીઅન લેજીસ્લેચરના કાયદાનું અર્થગ્રહણ કરતી વખતે જનરલકલો જીઝ આકટ એટલે સન ૧૮૬૮ નો ૧ આકટ પણ જોવો જોઇએ.

જાહેર દસ્તાવેજોની સહીવાળી નકલો વીશે પુરાવાના કાયદામાં ઠરાવ છે પણ કેટલીક વખતે એવી હકીકત બને કે અસલ દસ્તાવેજ જોવા એ જરૂરનું અથવા વધારે સારૂં હોય. દીવાની કાયદાની ૧૩૭ મી કલમ પ્રમાણે અસલ દસ્તાવેજ જોવા સારૂ કોરટ મંગાવી શકેછે. અસલ દસ્તાવેજ મંગાવવાની અરજીની પુષ્ટીમાં અરજદારનું અથવા તેના વકીલનું આફીડેવીટ હોવું જોઇએ. ફોજદારી કાયદાની ૪૩૭ મી કલમ પ્રમાણે દસ્તાવેજો રજુ કરાવવાની સત્તા છે. પણ દીવાની કાયદાની ૧૩૭ મી કલમ જેવી ફોજદારી કાયદામાં કલમ નથી કેમકે ૪૩૭ મી કલમ જાહેર દસ્તાવેજને લાગુ પડેછે કે નહી તે શક પડતું છે.

કેટલાક દસ્તાવેજો રજીષ્ટર કરાવવા જોઇએ. તે બાબતમાં સન ૧૮૭૭ નો ૩ જો આકટ જુઓ. જે દસ્તાવેજો રજીષ્ટર કરાવવા જોઇએ પણ કરાવેલા નથી તે પુરાવામાં લઈ શકાય નહીં અને ૯૧ મી કલમથી મુખજુબાની પુરાવો પણ તે દસ્તાવેજોના મજકુરનો લઈ શકાય નહી. જે દસ્તાવેજ રજીષ્ટર થયો નથી પણ જે દસ્તાવેજ રજીષ્ટર કરાવાની જરૂર છે તે દસ્તાવેજો આસપાસની બીના શાબીત કરવા સારૂ વાપરી શકાય છે જે વાત સાબીત કરવાસારૂ દસ્તાવેજ પુરાવામાં વાપરવાની જરૂર છે તે વાત કબુલ કરવામાં આવે તો જે દસ્તાવેજ રજીષ્ટર થવો જોઇએ પણ થયો નથી તેથી તે કામના ફેસલા ઉપર અસર થતી નથી. જ્યારે દસ્તાવેજ પુરાવામાં દાખલ કરવાની કોશીશ હોય ત્યારે રજીસ્ટ્રેશનનો સ્વાલ અગત્યનો થઈ પડેછે. પણ દસ્તાવેજ દાખલ થયો હોય અને તે કરી આપ્યાની વાત કબુલ કરવામાં આવે તો પછી રજીસ્ટ્રેશનની ગરજ સારે કે નહી તે શક પડતું છે.

ભાગ ૩ જો.

પુરાવો ગુજારવા તથા તેના પરીણામ બાબત.

બાબ ૭ મો.—શાબીતીના બોજા વીશે.

સાબીતીનો બોજો. | ૧૦૧. કોઈ હકીકત છે એવું જાહેર કરીને, તે હકીકતના ઉપર આધાર રાખનાર કોઈ કાયદેશર હક કીંવા જવાબદારી બાબત જે સખસ કોરટ પાશે ઠરાવ કરાવવાની ઇછા બતાવતો હોય તે સખશે તે હકીકત છે એવું સાબીત કરવું જોઇએ.

હરકોઈ હકીકત છે એવું સાબીત કરવાની જ્યારે કોઈ સખસની ફરજ હોય ત્યારે તે સખસના ઉપર સાબીતીનો બોજો છે એવું કહેવામાં આવેછે.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ.) બ એ કાંઈ ગુનોહ કીધો છે એવું કહીને અ કોઈ કોરટને ઇછા બતાવે છે કે તે ગુનાહ વાસ્તે બ ને શીક્ષા કરવા વીશેનો ઠરાવ કરો.

અ એ સાબીત કરી આપવું જોઇએ કે બ એ ગુનોહ મજકુર કરેલો છે.

(બ.) કોઈ હકીકત છે એવું જાહેર કરીને અ કોઈ કોરટ પાસે એવી દાદ માગે છે કે તે હકીકતને લીધે બ ના કબજામાંની અમુક જમીન ઉપર પોતાનો હક છે એવો ઠરાવ કરો બ હકીકત મજકુર ખરી નથી એવો ઇનકાર કરેછે.

સદરહુ હકીકત છે એવું અ એ સાબીત કરવું જોઇએ.

શાબીતીનો બોજો કોના ઉપર છે.	૧૦૨. કોઈ દાવામાં અથવા કામમાં બેમાંથી એકુ પક્ષના તરફથી બીલકુલ પુરાવો ગુજારવામાં ન આવે તો જે સખ્સની હાર થાય, તે શખ્સના ઉપર સાબીતીનો બોજો છે એમ સમજવું.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ.) અ કોઈ જમીનને માટે બ ના ઉપર ફરીઆદ માંડેછે એ જમીન બ ના કબજામાં છે; પણ અ ના જાહેર કરયા પ્રમાણે બ નો બાપ ક અત્પુપત્ર કરી ગયો, તેમાં જમાન મુજકુર પોતાને એટલે અ ને આપેલી છે.

બેઉમાંથી એકુ પક્ષકારના તરફથી કાંઈ પુરાવો ગુજારવામાં ન આવે તો, જમીન મજકુર બ ના કબજામાં રાખવાનો બ નો હક છે.

સબબ સાબીતીનો બોજો અ ના ઉપર છે.

(બ) કોઈ ખત ઉપર લેહેણાં થયલા રૂપીઆને સારૂ અ બ ના ઉપર ફરીઆદ માંડેછે.

ખત થયલી વાતનો અંગીકાર કરવામાં આવ્યો છે; પણ બ કહેછે કે તે તે દગાથી મેળવેલું છે અ એ દગાનો ઇનકાર કરેછે.

બેઉમાંથી એકુ પક્ષકારના તરફથી પુરાવો આપવામાં ન આવે તો અ જીતે કારણ કે ખત થયું એ વાતની તકરાર નથી અને દગો સાબીત થયો નથી.

સબબ સાબીતીનો બોજો બ ના ઉપરજ છે,

ટીકા—આ કલમનાં કેટલાંક દ્રષ્ટાંત ચુકયા ફેસલા ઉપરથી આપીએ છીએ.

વાદીએ ખતની રૂઇએ દાવો કર્યો અને તે ખતમાં કન્સીડરેશન આપ્યાનું લખેલું હતું અને પ્રતીવાદી ખત લખી આપ્યાનું કબુલ કરેછે પણ કન્સીડરેશન પોહોચ્યાનું નાકબુલ કરે તો ખતમાં કન્સીડરેશન આપ્યાનું લખ્યું છે તે ખોટું છે તે સાબીત કરવાનો બોજો પ્રતિવાદીને શીર છે. ૪ બ. લો. રી. ૫૯, ૩ મું. ઇ. અપીલ્સ. ૩૪૭. ૧૨ મુ. ઇ. અપીલ્સ. ૨૭૫. ૧૯. વી, રી. ૧૪૯.

જ્યારે હીંદુ કુટુંબ અસલ અવિભકત હતું એમ બતાવવામાં અગર કબુલ કરવામાં આવેતો તે કુટુંબ અવિભકત હતું અને વડીલોપાર્જીત મીલકત હજી સુધી પણ વગર વેચાયલી છે એમ અનુમાન થાયછે.અને આ સાફ સ્થાપીત થયેલું અનુમાન કુટુંબ વિભક્ત છે અને કુટુંબની મીલકત ભાગ પાડી વહેંચી લીધી છે એમ સાબીત કરવાથી રદ કરાય છે. આ સાબીત કરવાનો બોજો જે પક્ષકાર કહેતો હોય તેને માથેછે. ૧૧ મું. ઇ. અ. ૩૮૦; ૧૩ મું. ઈ. અ. ૧૮૧. ૧૦ મું. ઇ. અ. ૪૦૩. ૯ મુ. ઈ. અપી. ૫૩૯. ૨૪ વી. રી. ૩૯૫.

જ્યાં સુધી હીંદુ કુટુંબ અવિભકત હોય ત્યાં સુધી એક ભાંગીઆએ મેળવેલી મીલકતસુધાં બધા કુટુંબની મીલકત અવિભકત કુટુંબની મીલકત છે એમ અનુમાન થાયછે તેથી જે સખ્સ સ્વોપાર્જીત મીલકત તરીકે તેનો કોઇપણ ભાગ ઉપર હક રાખતો હોય તો તે સાબીત કરવાનો બોજો તેને માથેછે. ૧૩ મુ. ઇ. અપીલ્સ. ૩૩૩. ૧૦ વી. રી. સી. ૩૨૮.

જ્યારે હીંદુ વીધવા મીલકત ગીરો મુકેછે અગર વેચે તો જે કાર્ય સારૂ હીંદુ વીધવાને મીલકત વેચવાનો અગર ગીરો મુકવાનો અધીકાર છે તે કાર્ય સારૂ તે વેચી અગર ગીરો મુકી હતી એમ ખરીદદારે સાબીત કરી આપવું જોઇએ ૧૧ મું. ઈ. અ. ૬૧૯. ૮ મુ. ઈ. અ. ૫૨૯.

તેમજ સગીરની મીલકતના વહીવટ કરનારની સત્તાપણ નીયમીત છે.

તેમજ જે સખ્સ એમ કહેતો હોય કે અમુક જમીનદારી ભાગ પાડી શકાય નહી તેવું રાજ્ય છે તો તે સાબીત કરવાનો બોજો તેને માથે છે. ૧૧ મુ. ઈ, અ. ૩૪૪.

સાધારણ જે કાયદો ચાલતો હોય તેથી જુદી કુટુંબના રીવાજ ઉપર અમુક સખસ આધાર રાખતો હોય તો તે સાબીત કરવાનું તેને માથેછે ૨૦ વી. રી. ૩૪૭. ૧૨ મુ. હા. રી. ૨૦૯. ૧૯ વી. રી. ૨૧૧. ૨૩૯.

ફલાણીહકીકતની સાબેતીના બોજા વીશે.

૧૦૩. કોઈ ફલાણી હકીકત છે એમ કોરટ માને એવું જે સખસ ઇછતો હોય તે સખસના ઉપર તે હકીકતની સાબેતીનો બોજો છે, પરંતુ એવી હકીકત

વીશ્રે કોઈ અમુક સખ્સેજ સાબીતી કરવી એવું કોઇ કાયદામાં ફરમાવ્યું હોય તો તે કાયદામાં ફરમાવ્યા પરમાણે કરવું.

દ્રષ્ટાંત.

(અ) અ બ ના ઉપર ચોરીને માટે ફોજદારીમાં ફરીઆદ માંડેછે બ એ ચોરીની વાત ક આગળ કબુલ કીધી હતીએમ કોરટ માને એવું અ ઇછેછે, તો સદરહુ કબુલતની વાત અ એ સાબીત કરવી જોઇએ.

તકરારી વખતે બબીજી જગોએ હતો એમ કોરટ માને એવું બ ઇછેછે તો તે વાત તેણે સાબીત કરવી જોઇએ.

ટીકા—અમુક હકીકત સાબીત કરવાનો બોજો—મીલકત બીનામીદારના નામથી ખરીદ કરવામાં આવી છે, અને માલકીના બધા ચિન્હો તેના હાથમાં મુકવામાં આવ્યાં છે, અને તે મીલકતના ખરેખરા માલીકને એ બીનામીદારથી થએલા વેચાણના પરીણામથી મોકળા થવું છે તો તેના ઉપર નીચે પ્રમાણે બતાવવાનો બોજો રહે છે (૧ સદરહુ વેચાણ પોતાની સંમતી વગર કરવામાં આવ્યુ છે અને ૨) ખરીદદારે એ વાત જાણ્યા છતાં મીલકત રાખી છે. ૧૯ વી. રી. સી. ૨. ૧૮૫

જ્યાં કોઈ સખ્સની જાત ઉપર હુકમનામું બજાવવાની દરખાસ્ત કરવામાં આવી હોય ત્યાં પોતાની પાસે કાંઇ મીલકત નથી એવું બતાવવાનો બોજો દેણદાર ઉપર છે. પણ દેણદારને કેદમાં મોકલવાથી કાંઇક લેહેણું વસુલ થશે એમ બતાવવાનો લેહેણદારને માથે બોજો નથી. ૮ બો. રી. ૨૫૫

ધમકી દેઇને તથા સાચુ જુઠુ બતાવી દગલબાજીથી ઘરમેળે ફડચો કરાવ્યો છે એવું બતાવવાનો બોજો જે લોકો તેમણે કરેલા દસતાવેજ કાયદેસર રીતે થયો નથી એમ કહેતા હોય તેમના ઉપર નંખાય છે. ૨. મુ. ઇ. અ. ૧૮૧

પુરાવો લેવા યોગ થાય તેને સારૂ જે હકીકત સાબેત કરવાની જરૂર હોય તે હકીકત સાબીત કરવાના બોજાબાબત.

૧૦૪. કોઇ હકીકતનો પુરાવો કોઈ સખ્સ આપી શકે તેને સારૂ પરથમ કાંઈ બીજી હકીકત સાબીત કરવાની જરૂર હોય તો તે હકીકત સાબીત કરવાનો બોજો જે સખ્સ એવો પુરાવો આપવાને ઇછતો હોય તે સખ્સના ઉપરછે

દ્રષ્ટાંતો.

(અ.) બ એ મરતી વખતે કાંઇ ઇકરાર કર્યો એ હકીકત સાબીત કરવાને અ ઇછે છે. બ મરી ગયો એ હકીકત અ એ સાબીત કરવી જોઇએ.

(બ) કોઈ ખોવાઈ ગયેલા દસ્તાવેજની મજકુર કાયમ પુરાવાથી સાબીત કરવાને અ ઇછે છે દસ્તાવેજ મજકુર ખોવાઈ ગયો એ હકીકત અ એ સાબીત કરવી જોઇએ.

તોહમતવાળાનાકામનો સમાવેશ અપવાદમાં થાયછે એવું સાબીત કરવાના બોજા બાબત.

૧૦૫. જ્યારે કોઇ સખસના ઉપર કાંઈ ગુનાહનું તોહમત હોય ત્યારે જે કેફીયત ઊપરથી તે કામનો સમાવેશ હીંદુસ્થાનના ફોજદારી કાયદા માહેના સાધારણ અપવાદોમાંના કોઇ એક સાધારણ અપવાદમાં અથવા સદરહુ કાયદાના હરકોઇ બીજા ભાગમાં લખેલા કીવા ગુના મજકુરનું લક્ષણ જે કાયદામાં લખ્યુ હોય તે કાયદામાં લખેલા કોઈ વીશેશ અપવાદ કીંવા સરતમાં થતો હોય તો તે કેફીયત છે એવું સાબીત કરવાનો બોજો સદરહુ તોહમતવાળા સખસના ઉપર છે અને કોરટે એવું અનુમાન કરવું કે સદરહુ કેફીયત નથી.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ.) અ ના ઉપર ખુનનું તોહમત છે તે જાહેર કરેછે કે દીવાનગીના સબબથી સદરહુ કામ કેવી રીતનું હતું તે હું જાણતો નહોતો.

સાબીતીનો બોજો અ ના ઉપર છે.

(બ.) અ ના ઉપર ખુનનું તોહમત છે તે જાહેર કરેછે કે ભારે તથા આકશમીક ક્રોધ ઉતપન થવાથી માહારી માહરો જીવ વશ રાખવાની શકતી ગઇ હતી.

સાબીતીનો બોજો અ ના ઉપર છે.

(ક.) ફોજદારી કાયદાની કલમ ૩૨૫ મી માં ફરમાવ્યું છે કે ૩૩૫ મી કલમમાં લખેલી બાબત શીવાય બીજી કોઇ પણ બાબતમાં જે સખસ ખુશી પુરવક મહા બ્યથા કરે તે સખસ અમુક શીક્ષાને પાત્ર છે.

અ ના ઉપર કલમ ૩૨૫ મુજબ ખુશી પુરવક મહાબ્યથા કરવાનું તોહમત છે.

જે કેફીયત ઉપરથી સદરહુ કામનો સમાવેશ કલમ ૩૩૫ મીમાં થાય તે કેફીયત સાબીત કરવાનો બોજો અ ના ઉપર છે.

વીશેશ કરીને હકીકત જાણવામાં હોય તે હકીકતશાબીતકરવાનોબોજો

૧૦૬. જ્યારે હરકોઈ હકીકત વીશેશે કરીને કોઇ એક સખસના જાણવામાં હોય ત્યારે તે હકીકત સાબીત કરવાનો બોજો તે સખસના ઉપર છે.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ.) કોઈ સખસે કાંઇ કામ કરયું તે કામની કેફીયત તથા સ્વરૂપ ઉપરથી જે ઇરાદાથી કીધાનું અનુમાન થાય તે ઇરાદા શીવાય બીજા ઇરાદેથી કીધું હોય તો તે બીજો ઇરાદો સાબીત કરવાની જવાબદારી તે સખસના ઉપર છે.

(બ) લોહાની સડક મારગે ટીકટ વગર જવાનું અ ના ઉપર તોહોમતછે તેની પાસે ટીકટ

હતી એ સાબીતી કરવાની જવાબદારી તેના ઉપરછે.

ત્રીસ વરસ ઉપર કોઈ માણસ હયાત હોવાનુ જાણ્યામાં હોય તે માણસ મરણ પામ્યાની વાત સાબીત કરવાનો બોજો.

૧૦૭. અમુક માણસ હયાત છે કે મરણ પામ્યો છે એવી તકરાર પડે, અને એવું માલમ પડે કે ત્રીસ વરસના દરમયાનમાં તે માણસ હયાત હતો, ત્યારે તે માણસ મરણ પામ્યો છે, એવું સાબીત કરવાનો બોજો મરણ પામ્યોછે એમ કહેનારે સખસના ઉપર છે.

સાત વરસ થયા ખબર અંતર ન સાંભળી હોય એવા સખસ હયાતછે એ વાત સાબીત કરવાનો બોજો.

૧૦૮. પણ એવું ઠરાવ્યું છે કે અમુક માણસ હયાત છે કે ગુજરી ગયો છે એવી તકરાર પડે, અને એવું સાબીત થાય કે તે માણસ હયાત હોત તો જે સખસોને તેની ખબર અંતર સ્વભાવીકપણે આવી હોત તે સખસોએ સાત વરસ થયાં તે માણસની ખબર અંતર કાંઇ સાંભળી નથી ત્યારે માણસ મજકુર હયાત છે એ વાત સાબીત કરવાની જવાબદારી તે હયાત છે એમ કહેનારે સખસના ઉપર છે.

ટીકા—હીંદુ તથા મેહોમેડનલામાં મોત થયાના અનુમાનો—જે સખસની ૧૨ વરસ સુધી, અથવા બનારસમાં ૧૫ વરસ સુધી કંઈ કંઇ ખબર અંતર સાંભળવામાં ન આવી હોય તે સખસનું મોત થયાનું હીંદુલા અનુમાન કરે છે. મેહોમેડનલામાં ખોવાએલો સખસ મરી ગયો એવું તેના જનમની તારીખથી નેવું વરસ પછી અનુમાન થાય છે, પછી ગમે તો તે પાંચ વરસ ઊપર દીઠામાં આવ્યો હોય તેની ચીંતા નહી.

વખત ગત થવાથી મોતના અનુમાન વીશે—ઈંડીયન લા રીપોર્ટસ (અલાહબાદ) વા. ૧—પા. ૫૩ પરમેશરરાય વિ. બીશેશરસીંઘના કામમાં મહુમ્મત સલીગરામની માલ મીલકતના જાકીરાયની પછીના ઉત્તરાધિકારવાળાઓએ તેમના ઉત્તરાધિકારને નુકશાન પોચાડતા સલીગરાયની માલ મીલકત સલીગરાયની વીધવાએ બીજાને લખી આપેલી તે લખાણ રદ કરવાને ફરીઆદ કરી. જાકારાયના ૮—૯ વરસથી કાંઇ ખબર અંતર આવી નહોતી. અને તે હયાત છે તેની પણ કાંઇ સાબીતી નહોતી. અલાહબાદ હાઇકોરટની ફુલબેંચે ઠરાવ કર્યો કે જો કે સદરહુ માલ મીલકતનો વહીવટ કરવાના કારણસર જ્યારે કોઇ સખસ માલમ ન પડતો હોય અને ગુજરી ન ગયો હોય ત્યારે ફરમાવેલો વારસા બાબતનો હીંદુલા કોરટને લાગુ કરવો પડે તોપણ આ ફરીઆદના કારણસર આ કલમ મુજબ સખસ મજકુરે ગુજરી ગયાનું અનુમાન થઇ શકે છે. જ્યાં કોઈ સખસ જેને વીશે શાત વરસથી તેની ખબર અંતર નહીં મળવાથી તે ગુજરી ગયાનું અનુમાન કરવામાં આવ્યું હોય તે સખસ જતો રહ્યા પછી સાત વરસની અંદર ગુજરી જનાર કોઇ સખસના મૃત્યુ પત્રથી તે કૃત્રિમદાયક હોય તો આ મૃત્યુપત્રની રૂએની બાકી રહેલી મીલકતના વારસના વિરુદ્ધ મૃત્યુંપત્ર કરેનારની પછી સખસ મજકુર જીવતો હતો એવું સાબીત કરવાનો બોજો તે સખસના વારસ વકીલ ઉપર છે. લુઇશ ટરેસ્ટસના કામમાં રીપોર્ટસ ધકવીટી વા. ૧૧—પા૦ ૨૩૬.

કોઇસખસ પંત્યાળો કીવા ગણોતીઓ કીવા મુનીમછે તે બાબત સાબીતી કરવાનો બોજો.

૧૦૯. અમુક સખશે પંત્યાળા ભાગીઆ છે કીંવા માલીક અને ગણોતીયા અથવા ભાડુત છે કીવા મુખ્ય અને આડતીઆ છે એવી તકરાર પડે, અને એવું બતાવવામાં આવ્યું હોય કે સદરહુ જેના તે સંબંધે તે સખસો કામ ચલાવતા આવ્યાછે ત્યારે સંબંધ મજકુર નથી, કીંવા, તુટ્યો છે એ વાત સાબીત કરવાનો બોજો એ પ્રમાણે કહેનાર સખસના ઉપરછે.

ટીકા—સહીઆરિ વીશે કરાર આક્ટની ૨૩૯-૨૬૬ કલમો જુઓ.

એજન્ટ અને પ્રીન્સીપલના સબંધ બાબતમાં ૧૮૨-૨૩૮ કલમો જુઓ.

માલિકી વીશે સાબેતી કરવાનો બોજો.

૧૧૦. કોઇ પદારથ કોઇ સખસના કબજામાં છે એવું બતાવવામાં આવે તો તે સખસ તે પદારથનો માલીક છે કે નહી એવી તકરાર પડે તારે સદરહુ સખસ માલીક નથી એ વાત સાબીત કરવાનો બોજો તે માલીક નથી એમ કેહેનાર સખસના ઉપર છે.

ટીકા—જે મીલકત પોતાના કબજામાં હોય તેના સાધારણ રીતે માણસો માલીક હોયછે અને તેથી કબજો એ માલીક પણાનો અનુમાનીક પુરાવો છે. આ નિયમ સ્થાવર તથા જંગમ મીલકતને લાગુ પડેછે. એક સખસનો સ્થાવર મીલકતનો કબજો છોડાવી પોતે કબજો મેળવવા જે વાદી ઇચ્છતો હોય તેણે પોતાના હકના બળથી તે પ્રાપ્ત કરવો જોઇએ. પ્રતિવાદી શા હકથી કબજો ધારણ કરેછે તે બતાવવાની પ્રથમ તેને જરૂર પાડવી નહી. આ નીયમ બાબત ૧૦ મુ. ઈ. અપીલસ ૫૨૮, ૪ મુ. ઈ. અપીલસ ૨૩૩, ૧૨ મુ. ઈ.અપીલસ ૧૪, ૧૦ મુ. ઈ. અપીલસ ૧૫૧ ઈ. લો. રી. ૧ અલા. ૧૪૪. ૧૯ વી. રી. ૧૪૦, ૨૦ વી. રી. ૨૫ જુઓ.

પણ જ્યારે બળથી અથવા દગાથી કબજો મેળવ્યો હોય ત્યારે આ નિયમ લાગુ પડતો નથી. સામાવાળા ઊપર પુરાવનો બોજો પડે તેટલા માટે કોઈ પણ સખસને તેના અપકૃત્યનો લાભ લેવા દેવામાં આવે નહી. તેથી જો વાદી એમ બતાવી શકે કે તેનો પોતાનો કબજો હતો અને કાયદાના યોગ્ય ક્રમથી નહી પણ બીજી રીતે પ્રતિવાદીએ તેનો કબજો છોડાવ્યોછે તો પુરાવાનો બોજો પ્રતિવાદીને શીર જાયછે. ૭ વી. રી. સી. ૩૧૪૪. ૯ વી. રી. સી. ૨૭૧, ૪૧૨ વી. રી. સી. ૩. ૪૭૨.

આ કલમના સંબંધમાં વિશેષ ન્યાયના કાયદાની ૯મી કલમ જુઓ. ૯ એ આક્ટની નવમી કલમ પ્રમાણે પ્રતિવાદીને કબજો સોંપવામાં આવ્યો હોય તો પાકા દાવામાં બધો પુરાવાનો બોજો વાદીશીરછે. અને જ્યાંસુધી તે પોતાનો હક બતાવે નહી ત્યાં સુધી કોરટે પ્રતિવાદીના હકની તજવીજ પણ કરવી નહી અને તેનો કબજાને હરકત પણ કરવી નહી. ૭ વી. રી. સી. ૩. ૨૩૦ કબજો છોડવતાં પેહેલાં તે પોતાનો બાર વરસનો કબજો સાબીત કરી શકે તો પ્રતિવાદીનો તેના કરતાં વધારે હકછે તે બતાવવાનો બોજો પ્રતિવાદીને શીર જાયછે. ૧૦ વી. રી. સી. ૩. ૮૯

પક્ષકારોમાંથી એકના ઉપર ભરૂસો રાખવામાંઆવતો હોય તેવા કામમાં અમુક કાર્ય સુધબુધીથી થયું કે નહી તેની સાબીતી વીસે.

૧૧૧. જ્યારે કાંઈ કાર્ય થયું હોય અને તે જે પક્ષકારો વચ્ચે થયું હોય તેમાંથી એક પક્ષકારનો સંબંધ બીજા પક્ષકાર સાથે એવો હોય કે તે બીજા પક્ષકારનો ફાયદો કરવાની તેની ફરજ હોય તો તે ફરજના સંબંધથી સદરહુ એક સખસ ઉપર ભરોસો રાખવામાં આવતો હોય ત્યારે એવા પક્ષકારની વચ્ચે અમુક કાર્ય સુધબુધાથી થયુ છે કે નહી એવી તકરાર પડે ત્યારે સદરહુ કાર્યની સુધબુધી સાબીત કરવાનો બોજો જે પક્ષકારના ઉપર સદરહું પરમાણે ભરોસો રાખવામાં આવતો હોય તેના ઉપર છે.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) એક અસીલે માંડેલી ફરીઆદના કામમાં એવી તકરાર પડી છે કે અસીલ મજકુરે

પોતાના એક એટરનીને વેચાણ કરેલું તે વેચાણ સુધબુધીથી થયુંછે કે નહી એ કાર્યના સુધબુધી સાબીત કરવાની જવાબદારી સદરહુ એટરનીના ઉપર છે.

(બ) એક છોકરો હાલ તુરતજ લાયક ઉમરે પોહોચેલો છે. તેણે પોતાના બાપ ઉપર ફરીઆદ માંડી તે કામમાં છોકરાએ બાપને વેચાણ કરેલુ તે સુધ બુધીથી કરેલુ કે નહી તે વાતની તકરાર પડી એ કારીયની સુધ બુધી સાબીત કરવાની જવાબદારી સદરહુ છોકરાના બાપ ઉપરછે.

ટીકા:—આ કલમમાં ઠરાવેલો નીયમ એજ પક્ષકારો વચેના કારયોમાંજ ફકત લાગુ છે. આ પ્રમાણે (અ) એક છોકરે લાયક ઉમરે પોચ્યા પછી પોતાના બાપનાં લેહેણાની બાબતમાં તેના વાલી ઉપરના દાવામાં સદરહુ વાદીએ કરેલો ફડચો દગા ભરેલો હતો એવા સબબથી તે ફડચો રદ કરાવા ફરીઆદ કરી આ કામમાં ઠરાવ કરવામાં આવ્યો કે સંતલસ તથા દગો બતાવવાનો બોજો (અ) ઉપર છે, અને જો તેની સાબીતી ન થાય તો દાવો કાઢી નાખવો જોઇએ. લેકરાજરાય વી. માહતબચંદ મદરાશ ઇન્ડુરીપ્ટ વા. ૭—પા. ૧૮૬

એક બાળકની વડિલોપારજીતના મીલકતના વહીવટ કરનારે સદરહુ મીલકત ઉપર કરજ કરી તથા ગીરોથી બોજો નાંખ્યો છે આવી બાબતમાં એ વહીવટ કરનારની શુદ્ધ બુધિ સાબીત કરવાના બોજા વીશે કાંઇ સામાન્ય નિયમ ઠરાવી સકાતો નથી. તે નિયમમાં મુકદમાની કેફીયત પ્રમાણે ફેરફાર થાયછે અને તે કેફીયત પ્રમાણે બોજા વીશેનો નિયમ ચાલવો જોઇએ. શુદ્ધ બુધિ નાસાબિત કરવાનો બોજો હરેક પ્રસંગે એ દસ્તાવેજ રદ કરાવા માગનાર સખસ ઉપર રહેશે નહીં, જ્યાં કાંઇ ગીરો રાખનાર જે સખસનો અખતિઆર થોડો અને મર્યાદા બાંધેલો તેના જાણવામાં હોય તે શખસે પોતાની તરફેનમાં કરેલો બોજો બતાવે ત્યાં જે હકીકતો તે બાળક વારસ કરતાં તેને પોતાને વધારે માલમ હોય એમ અનુમાન કહી શકાય તે હકીકતો તે પોતે કહી બતાવી સાબીત કરી આપે એમ યોગ્ય રીતે આશા રાખી શકાય; એટલે કે મીલકતની કહેવાતી જરૂરીઆત વીશે તથા તેણે પોતે તતકાળ કરજ કરવાના હેતુ વીશે તેને (ગીરો રાખનારને) જે હકીકતો કહી સંભળાવામાં આવી હોય તે હકીકતો. હનુમાન પરસાદ પાંડે વી. મસામત મનીરાજ કુંવરી ૬ મુ ઇ અપીલસ ૩૯૧, પા. ૪૧૯, ૨ મુ. હા. કો. રી. ૪૦૭ પણ બાળક અને તેની મીલકતના વહીવટ કરનારની વચેની ફરીઆદમાં શુદ્ધ બુધિ સાબીત કરવાનો બોજો હરેક પ્રસંગે આ કલમ મુજબ વહીવટ કરનાર ઉપર રહેશે.

૧૧. મુ.ઈ. અપીલસ ૫૫૧ મે પાને મુનશી બઝલુર રેહીમના કામમાં એક મુસલમાન સ્ત્રીએ કેટલીક સ્થાવર અને જંગમ મીલકતની કીમત લેવાનો દાવો પોતાના ધણી ઉપર બાંધ્યો હતો. તે મીલકતમાં કમ્પની નોટો હતી. તે નોટો તે સ્ત્રીની ખાસ મીલકત હતી અને તેનું વ્યાજ લેવાને માટે તેના ધણીના નામના શેરા કરી તેને સોંપવામાં આવી હેતી. એમ તેનું કહેવું હતું ધણીનું કહેવું એવું હતું કે તે નોટો તેણે પુરેપુરી કીમત આપી વેચાતી લીધી હતી, તેમાં એમ ઠર્યું કે આ શેરો અને નોટો આપીછે તે ઉપરાંત કાંઇક વિશેષ ધણીએ સાબીત કરવું જોઇએ. અને બંને પક્ષકારોનો સંબંધ જોતાં તે સાબીત કરવાનો બોજો ધણીને માથેછે. તેણે (૧) જે કાર્ય વીશે તેણે તકરાર ઉઠાવી હતી તે ખરા પ્રકારનું વેચાણ હતું અને (૨) તે નોટોની પુરેપુરી કીમત આપી હતી એ બે વાતો સાબીત કરવી જોઇએ. તેજ પ્રમાણે ૧૯ વી. રી. સ. ૨. ૧૫૧માં પણ પુરાવાનો

ઓળખે ધણીને માથે નંખ્યવામાં આવ્યો હતો. આ કામમાં પણ મુસલમાન સ્ત્રીએ લગ્નને લીધે જે મીલકત પોતાના ધણીના કબજામાં ગઈ હતી તે પાછી મેળવવાનો દાવો તે ધણી ઉપર કર્યો હતો. પોતાની તરફથી દાવા ચલાવવાને જે મુખત્યાર એક હીંદુ પડદાનશીન સ્ત્રીએ રાખ્યો હતો તેને બક્ષીસ પત્ર લખી આપ્યું હતું તે બાબતમાં પણ આજ નિયમ લાગુ પાડ્યો હતો. ૭ વી. રી. સી. રૂ. ૯૯

લગન સબંધ જારી હોય તે દરેમ્યાન કોઇ શખશનો જનમ થયો તે વાત શખશ મજકુર કાયદેશર પુત્ર છે એ વાત નીરણયકારક સાબેતી છે.

૧૧૨. કોઇ સખસની માનો કોઇ પુરૂશ સાથે કાયદેશર થયલો લગન સંબધ જારી હોય તે દરમ્યાનમાં અથવા તે લગન સંબંધ તુટયા પછી શખશ મજકુરની મા વગર પરણેલી રહી હોય તો લગન સંબંધ તુટયા બાદ ૨૮૦ દીવસ સુધીમાં સદરહુ સખસનો જનમ થયો એ હકીકત તે સખસ પુરૂશ મજકુરનો કાયદેશર પુત્ર છે એ વાતની નીરણય કારક સાબીતી સમજવી; પરંતુ જો એવું બતાવી શકીય કે સદરહુ લગનવાળા સદરહુ સ્ત્રી પુરૂશ એ બેઉને એક બીજાનો સમાગમ કોઇ એવે સમયે થયો નથી કે શખસ મજકુરની ગરભ ઉતપતી થઇ શકે, તો પછી એ પરમાણે સમજવું નહીં.

ટીકા.—આ કલમના સંબંધમાં ૩ મું ઇ. અપીલ્સ ૧૫૦ જુઓ. સ્ત્રી પુરૂષનો સમાગમ થયો નથી એમ બતાવી અપાય નહીં ત્યાં સુધી સ્ત્રી છીનાળુ કરતી હતી તે વાત કાયદેસર છોકરૂં છે તેનું અનુમાન તોડવાને બસ નથી. ઈંગ્રેજી કાયદા પ્રમાણે ધણી નામરદ હતો એમ બતાવી અનુમાન રદ કરી શકાય. ઉપલી કલમમાં એવો નિયમ બાગ્યેજ સમાયછે.

મુલક સ્વાધીન કરવા આવ્યો હોય તેની શાબીતી બાબત.

૧૧૩. બ્રીટીશ સરકારના મુલકનો કાંઇ ભાગ કોઇ દેશી સંસ્થાને કીંવા રાજ કીંવા હાકેમને સ્વાધીન કરવામાં આવ્યોછે એવું જાહેરનામું ગેઝેટ આફ ઇંડીઆમાં છાપવામાં આવે તો એવા જાહેરનામામાં લખેલી તારીખે એવા મુલક કાયદેશર રીતે સ્વાધીન કરવામાં આવ્યો એ વાતનું સદરહુ જાહેરનામુ વરણય કારક સાબીતી છે એમ સમજવું.

ટીકા.—આ કલમ ઉપર ૧૦ મુ. હા. રી. અને ઇ. લો. રી. ૧મુ. ૩૭૨ દામોદર ગોરધનનો ફેસલો જુઓ એ ફેસલામાં આ કલમ બાબત અને હીંદુસ્તાનની કાયદા કરનારી મંડળીની સતા બાબતની ચરચા છે.

તેમાં મુંબાઇની હાઇકોરટે ઠરાવ કરયો કે "રાણી સરકારને જે આકટથી હીંદુસ્તાનનું રાજ શોંપવામાં આવ્યું તે આકટ મુજબ સ્ટેટ સેક્રેટરીને જે જે સતાઓ મળી તે સતાઓમાં મુલક સ્વાધીન કરવાની એકે સતા તેમને મળી નહોતી." પારલામેન્ટ અખતીઆરને હરકત પોંચાડતો કોઇપણ કાયદો કરવાની હીંદુસ્થાનની કાયદા કરનારી સભાને જે કાયદાથી સ્પષ્ટ રીતે મના કરવામાં આવી છે; તે કાયદામાં કોઇ રીતે વીક્ટોરીઆ રાણીના ૨૪ મા તથા ૨૫ મા વરસમાં થએલા હીંદુસ્તાનની કાંઉનશીલના આકટના બાબ ૬૭ થી ફેરફાર કે ઓછું વતુ કરવામાં આવ્યું નથી." એવું બતાવ્યા પછી હાઇકોરટ નીચે પ્રમાણે બોલેછે "એટલા માટે પુરાવાના આકટની કલમ ૧૧૩ નું વજનનો આધાર (રાજ્યના) વીશેષાધીકારના બંધારણના સવાલ ઉપર છે જો મુલક સ્વાધિન કરવાની ગાદીને એકલીને સતા હોય તો કાયદાનો આ ઠરાવ જ્યાં સુધી

તે ના મંજુર થવો નથી ત્યાં સુધી તે કાયદેસર અને બંધનકારક છે પણ જો બીજા હાથપર એ સતા પારલામેન્ટના અખતીઆર સાથે બજાવી શકાય છે, તો તે ઉપરથી અલબત એવું નીકળે છે કે કાયદા કરનારી સભા તેના અખતીઆર બાહાર ગઇ છે અને કલમ ૧૧૩ માં કરેલો ઠરાવ અશાબ ઠરાવ હતો અને તે એવોજ જારી રહેશે" સુલેહના વખતમાં મુલક તોડી નાંખવાની મતલબનો કાયદો હીંદુસ્તાનની કાયદા કરનારી સભા બાંધી સકતી નથી તથા ગાદી તે મંજુર કરી શકતી નથી કારણ કે, આવા પ્રકારના કાયદાથી જરૂર પારલામેન્ટના અખતીઆરને તથા ગ્રેટબીટન અને આયરલાંડના સંયુક્ત રાજ્યના બીન લખેલા કાયદા તથા બંધારણો કે જે ઉપર એ સંયુક્ત રાજ્ય તરફના લોકોના પ્રજા ધર્મનો આધાર છે; તે કાયદા તથા બંધારણોને ખલેલ પોહોચા વગર રહેજ નહીં હાઇકોરટે ઠરાવ્યું કે, "પુરાવાના આકટની કલમ ૧૧૩ જો કે નામંજુર નથી થતી, તો પણ રાણીના રાજના ૨૪ તથા ૨૫ મા વરસમાં થએના આકટના બાબ ૬૭ ની કલમ ૨૪ તેનો બચાવ થતો નથી" અને એટલા માટે તેમાં ફરમાવ્યા મુજબ ચાલી શકાય નહીં.

કેટલીક હકીકત છે એવું કોરટ અનુમાન કરવાને મુખતીઆર છે.

૧૧૪. કોઇ અમુક કામની હકીકતને સંબંધે કુદરતી બનાવની તથા મનુસયની વરતણુકની તથા શરકારી તથા ખાનગી કામકાજની સાધારણ ગતી ઉપર વીચાર રાખતા કોઇ હકીકત બન્યાનો સંભવ છે એવું કોરટની નજરમાં આવે તો તે હકીકત બનેલી છે એવું અનુમાન કરવાને કોરટ મુખતીઆર છે.

દ્રષ્ટાંતો.

નીચે પરમાણેના અનુમાન કરવાને કોરટની મુખતીઆરી છે.

(અ) ચોરી થયા પછી થોડી વારે ચોરીનો માલ કોઇ માણસના કબજામાં હોય અને તે માણસ સદરહુ ચોરીનો માલ પોતાના કબજામાં શી રીતે આવ્યો તે ન બતાવી સકે તો માણસ મજકુર ચોરી કરનાર છે અથવા તેણે ચોરીનો માલ જાણીને તે લીધો છે એવું અનુમાન કરવાને કોરટ મુખતીઆર છે.

(બ) ગુનાહના કામમાં ગુનેહગારની શાગેતીની જુબાનીને મુખ્ય મુદાની વાતે બીજા પુરાવાથી પુષ્ટિ ન મળે તો તે સાગેતોનું કહેવુંભરૂસો રાખવા યોગ્ય નથી એવું અનુમાન કરવાને કોરટ મુખત્યાર છે.

(ક) હુંડી સીકારી અથવા તેના ઉપર શેરો થતો તો પછી સારા અવેજ ઉપરથી સીકારી અથવા સેરો થયો એવું અનુમાન કરવાને કોરટ મુખત્યાર છે.

(ડ) કોઇ પદારથ કીંવા પદારથની સ્થીતી જેટલી મુદતે સાધારણ રીતે નાશ પામે છે તે મુદતની અંદર કોઇ વખતે તે પદારથ કીંવા પદારથની સ્થીતી કાયમ હતી એવું સાબીત કરવામાં આવ્યું હોય તો સદરહુ પદારથ કીંવા પદારથની સ્થીતી અદ્યાપી પરીયંત કાયમ છે એવું અનુમાન કરવાને કોરટ મુખત્યાર છે.

(ઇ) ધનસાફના તથા સરકારી કામ નીયમ પુરવક થયાં છે એવું અનુમાન કરવાને કોરટ મુખત્યાર છે.

(ફ) કામકાજની સાધારણ રીતી પરમાણે અમુક કામોમાં થયું છે. એવું અનુમાન કરવાને કોરટ મુખત્યાર છે.

(ગ). જે પુરાવો રજુ કરી શકાય એવો છે. પરંતુ તે રજુ કરયો નથી તે પુરાવો રજુ થાય તો રજુ નહી કરનાર સખસને પ્રતીકુળ છે એવું અનુમાન કરવાને કોરટ મુખ્તાર છે.

(હ) કોઇ માણસને કોઇ સવાલનો જવાબ આપવાની કાયદાથી ફરજ નથી તે સવાલનો તે સખસ જવાબ ન આપે ત્યારે જવાબ આપ્યો હોય તો તે સખસને પરતીકુળ પડશે એવું અનુમાન કરવાને કોરટ મુખ્તાર છે.

(આઈ) કોઇ દસતાવેજ ઉપરથી ફરજ ઉતપન થતી હોય તેવો દસતાવેજ લખી આપનાર સખસનાં હાથમાં હોય ત્યારે તે ફરજ અદા થઇ છે એવું અનુમાન કરવાને કોરટ મુખ્તીયાર છે.

પરંતુ કોરટની રૂબરૂ ચાલતા અમુક કામોમાં સદરહુ વચનો લાગુ પડે છે કે નહી તેનો વીચાર કરતી વખતે નીચે બતાવી છે, તેના જેવી હકીકતોના ઉપર પણ કોરટે ધ્યાન રાખવું.

દ્રષ્ટાંત (અ) બાબત—એક નીશાની વાળો રૂપીઓ ચોરાઇ ગયો ત્યાર પછી થોડીવારે એક દુકાનદારની પાસે તેના ગલ્લામાં તે રૂપીઓ માલમ પડ્યો હવે તે રૂપીઓ તેની પાસે ફલાણી ફલાણી રીતે આવ્યો એવું તે બતાવી શકતો નથી પરંતુ તેના રોજગારને પ્રસંગે તેની પાસે નીરંતર રૂપીઆ આવ્યા કરે છે.

દ્રષ્ટાંત. (બ) બાબત—કોઇ યંત્ર ગોઠવવાના દરમિયાનમાં કાંઇ ગફલત ભરેલા કામથી એક માણસનું મોત આણાને માટે અ નામના એક ઘણીજ સારી પ્રતીષ્ટા વાળા સખસની ઉપર મુકદમો ચાલે છે બ નામનો તેનાજ જેવી પ્રતીષ્ટાનો સખસ પણ સદરહુ પ્રમાણે ગોઠવવામાં સામીલ હતો તે સી હકીકત બની તેનું બરાબર યથાસ્થીત વરણન કરે છે. અને પોતાની તથા અ ની એ બેઉની એ ફીકરાઇ કબુલ કરી તેનો ખુલાસો બતાવે છે.

દ્રષ્ટાંત (બ) બાબત—કેટલાએક સખસોએ મળીને એક ગુનોહ કીધો. ગુનેહગારમાંના ત્રણ અ, બ અને ક એ ગુનોહ થયો તેજ જગોએથી પકડાયા, અને તેઓને એક એકથી જુદા રાખ્યા હરએક જણ ગુનાહનો હેવાલ આપે છે તેમાં ડ ને ભેળે છે. એ સરવેના હેવાલોને એક બીજાથી હેવી પુષ્ટી મળે છેકે આગળ તેઓને મસવરેત થઇ હોય એ ઘણું અસંભવિત લાગે છે.

દ્રષ્ટાંત (ક) બાબત—હુંડી આપનાર અ એ વેપાર રોજગાર કરનાર વાકેફગાર માણસ હતો બ એ કાચી ઉમરનો અજાણ સખસ હતો અને તે કેવળ અ ને વશ હતો.

દ્રષ્ટાંત (ડ) બાબત—એવું સાબીત થયું છે કે એક નદીનો પરવાહ પાંચ વરસ ઉપર અમુક રસતે થઇને હતો. પરંતુ એવું જાણામાં છે કે તારપછી રેલો આવી હતી, અને તેથી રસતો બદલાય.

દ્રષ્ટાંત (ઇ) બાબત—જે ઇનસાફનું કામ નીયમ પુરવક છે કે નહીં એવી તકરાર છે, તે કામ દસતુર કરતાં જુદી તરેહની કેફીયતથી કરવામાં આવ્યું હોય.

દ્રષ્ટાંત (ફ). બાબત—તકરાર એવી પડીછે કે અમુક કાગળ પોહોચ્યો કે નહીં. એવું તો સાબીત થયુંછે કે તેને ટપાલમાં નાખવામાં આવ્યો હતો; પણ બંડ બખેડાથી હમેશ માફક ટપાલ જવામાં અટકાવ થયો હતો.

દ્રષ્ટાંત (ગ) બાબત—એક જુજ કીંમતના કરારનામાની રૂએ અ ના ઉપર ફરીઆદી થઇ છે તે કરારનામાને સબંધ રાખે એવો એવો એક દસતાવેજ રજુ કરવાને અ નામનો સખસ ના

કહેછે. પણ તે દસ્તાવેજ રજુ કરેથી અ ના કુટુંબની ઇજ્જતને ખલેલ પોંચેછે તથા તેમના મ-નને દુઃખ થાયછે.

દ્રષ્ટાંત (હ) બાબત.—કાયદાથી જેનો જવાબ દેવાની ફરજ નથી તેવા સવાલનો જવાબ આપવાની અ નામનો સખસ ના કહેછે; પરંતુ જે કામને સબંધે તેને સવાલ પુછ્યોછે, તે કા-મને સબંધ નહી રાખનારી બાબતમાં તેને તે સવાલનો જવાબ દેવાથી નુંકસાન થાયછે.

દ્રષ્ટાંત (આઇ) બાબત.—ખત લખી આપનાર સખસના કબજામાં એક ખત છે; પરંતુ તે કામની હકીકત એવી છે કે તેણે તે ખત ચોરયું હોય.

ટીકા.—ઇંગ્રેજી ગ્રંથકારો અનુમાનના બે વિભાગ કરેછે; કાયદાનાં અનુમાન અને હકીક-તનાં અનુમાન કાયદાનાં અનુમાનમાં જે બાબતની વધારે તજવીજ કરવાની મનાછે અગર તેવી તજવીજ કરવાની જરૂર નથી તેનો સમાસ થાયછે. નીયાયનાં ધોરણ અથવા શ્રષ્ટિના નિયમો, અગર સંસારમાં મનુષ્યનાં આચરણ અને સંસાર બ્યહારનાં કર્ત્યો અને અમુક ચીજો વચે જે સંબંધ સામાનીયતઃ માલમ પડેછે તે ઉપર કાયદાનાં અનુમાનોનો આધાર છે. જ્યાં જ્યાં મનુષ્ય વર્ગના એક સરખા અનુભવથી આવો સંબંધ માલમ પડેછે ત્યાં ત્યાં વધારે સાબીતી શીવાય કાયદો તેને કબુલ રાખેછે. કાયદાના અનુમાનોના બે વિભાગછે. એક તો અનિબાર્ય એટલે જેના વિરૂદ્ધ વાંધો ઉઠાવી શકાય અને નિબાર્ય એટલે જેના વિરૂદ્ધ કોઇ પણ વાંધો ઉઠાવી ચાલી શ-કાય નહી તે. નિબાર્ય પુરાવકોને કહેવા તે વિશે ૪ થી કલમ જુઓ. એવા અનુમાન આ કાય-દામાં ૧૧૨ અને ૧૧૩ મી કલમોમાં કરેલાંછે. અનિર્બાધ્ય પુરાવો વિશે ૭૯,૮૦,૮૧,૮૨,૮૩,૮૪, ૮૫, અને ૮૯ કલમો જુઓ.

અવીભકત હીંદુ કુટુંબની બધી મીલકત મજીઆરી છે એવું અનુંમાન થાયછે.—હીંદુસ્તાન-માં કેટલાક ઘણાજ અગત્યના અનુંમાનો તો અવીભકત હીંદુ કુટુંબની બાબતમાં કરાય છે તે છે. આવા પ્રસંગે અનુંમાન એ છે કે કુટુંબની બધી મીલકત મજીઆરીછે અને એ પ્રમાણે નથી એવું સાબીત કરવાનો બોજો જે પક્ષકાર આવી મીલકતના કોઇ પણ ભાગ ઉપર પોતાની આગ-વી મીલકત તરીકે દાવો કરતો હોય તેના શીર ઉપર છે ૬ મુ. ઇ. અપીલસ ૫૩૦

કાયદાનું અનુંમાન એછે કે અવીભકત હીંદુ કુટુંબની બધી મીલકત સમ ભાગેછે. સદરહુ મીલકત આગવી પેદા કરેલી છે એવું સાબીત કરવાનો બોજો એ કુટુંબના આદમી ઉપર છે ૭મુ. ઇ. અપીલસ ૨૨૯

અનુંમાન એછે કે જ્યારે કોઇ કુટુંબ જુદું રેહેતું હોય તથા જુદી રસોઇએ જમતું હોય તો તેની મીલકત પણ જુદી હોય. ૩ બે. લો. રી. આ. સી. જ્યુ. ૭

અવીભકત હીંદુ કુટુંબ એની એજ સ્થીતીમાં છે એવું અનુંમાન.—જ્યાં કોઇ એકઠા અને અવીભકત કુટુંબની મીલકત જે મુળ વડીલોપારજીત હોય તો એક વખત એકઠું રેહેનારૂ કુટુંબ એની એજ સ્થીતીમાં છે એવું કાયદાનું અનુંમાન વેચાણના પુરાવાથીજ અથવા જુદા પડ્યાના કામોથી તોડી સકાય અને એ કુટુંબ વીભકત છે એવું સાબીત કરવાનો બોજો આવી મીલકતમાં જે પક્ષકાર હીસ્સો માગતો હોય તેના સીર ઉપર છે, ૧૧ મુ. ઇ. અ. ૩૬૯

કોઇ એકઠા રેહેનાર હીંદુ કુટુંબના મુખ્ય માણસે કરેલું કરજ કુટુંબી કરજ છે એવું અનું-

માન કરવા વીસે.—કોઇ એકઠા રેહેનાર હીંદુ કુટુંબના મુખ્ય માણસે કરેલું કરજ સામાન્ય કેફીયતમાં તે કુટુંબી કરજ છે એવું અનુંમાન કરાયછે. પણ જો તે કુટુંબનો એક આદમી સગીર હોય તો કુટુંબી મીલકત ઉપર પોતાનો દાવો બજાવવાની ખાયસ રાખનાર લેહેણદારે એવું બતાવવું જોઇએ કે એ દેવું સુદ્ધ બુદ્ધીથી તથા કુટુંબના ફાયદાને સારૂ કરવામાં આવ્યું હતુ ટાંડવરાયા મુદલી વી. વલી અમાલ મ. હા. કો. રી. વા. ૧—પા. ૩૯૮ "તકરાર એવી નથી કે એ વેચાણ કરવાની કાંઇ પણ કાયદેસર જરૂરીઆત હતી કે નહીં પણ એવી તકરાર છે કે જે કરજ જો બાપે કર્યુ હોત અને તેણે તે આપ્યા વગર રેહેવા દીધું હોત તો હીંદુના પ્રમાણે તે કરજ અદા કરવાની તેના દીકરા ઉપર ફરજ રેહેત તે કરજ પુરૂ કરવાને વેચાણ મજકુર કરવામાં આવ્યુ હતું કે નહી, જસટીસ મારકબીનો ફેસલો આદરમની દેઇ વી. ચોધરી સીબ નારાયણ કર. ઇ, લા. રી. ૩ કલકતા ૧ પાને ૫.

વડીલોપારજીત મીલકત વેચવાની જરૂરીઆત બાબતના અનુંમાનો વીશે.—જે મુકદમાઓમાં વડિલોપારજીત મીલકતનું વેચાણ થયુછે તેવાં વેચાણ મજકુર કરવાની જરૂરીઆત સાબીત કરવાના બોજાની તકરાર વાશે ઘણો વાદ વીવાદ થયોછે. હનુમાન પ્રસાદપાંડે વી. મસામત બાબુ ઇમનરાજ કુંવરીના કામમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે આવે પ્રસંગે ખરીદદાર વેચાણ કરવાનો કંઇ જરૂરી પ્રસંગ હતો કે નહી તેનું બધું જોખમ પોતાને માથે રાખતો નથી. ખરીદદારની ફરજતો એટલીજછે કે કરજ કાઢવાની જરૂરીઆતોની ચોકસી કરવી અને પોતે જેની સાથે કામ પાડતો હોય તેનાથી પોતાની ખાતરી કરી લેવી કે એ વહીવટ કરનાર એ અમુક બાબતમાં મીલકતના લાભને અરથે કામ કરેછે આવી ફરીઆદોમાં સાબીતીનો બોજો કોના ઉપરછે તે બાબત વીશે ખુદાવંત સાહેબોની નજરમાં એવું આવેછે કે તેનો એક સામાન્ય અને ન ફરે તેવો જવાબ આપી શકાય તેવું નથી. આવે પ્રસંગે કરવાનું યોગ્ય અનુંમાન કામની કેફીયત પ્રમાણે થવું જોઇએ અને તે કેફીયત ઉપર તેનો આધાર રેહેવો જોઇએ" ૬ મુ. ઇ. અ. ૩૯૩

મધુદયાળસીંઘ વી. ગોલબરસીંઘના કામમાં જડજોએ ઠરાવ્યું કે જ્યાં એક છોકરો મીતાક્ષરા પ્રમાણે પોતાના બાપે કરેલું વેચાણ તે બીન જરૂરી હતું તથા તે કરવા પોર મંજુરી આપી નહોતી એવા સબબથી વેચાણ મજકુર રદ કરવા માગેછે, પણ ખરીદદાર તે ખરીદીના પઇસા મજીઆરી મીલકતમાં જમે થયાછે અથવા તે વારસ ઉપર બંધન કારક બોજો કાઢી નાખવામાં તેનો ઉપયોગ થયોછે એવા સબબથી એ ખરીદીના પઇસા પોતાને પાછા મળવા તે દાવો કરેછે તે કામમાં આવો ઉપયોગ થયાની વાત સાબીત કરવાનો બોજો ખરીદદાર ઉપર રેહેછે. ૯વી.રી.સી.રૂ.૧૧૧૧

હોઝલ પાળનારી સ્ત્રીઓ—બેહોઝલ પાળનારી સ્ત્રીઓ જેમનો મુખત્યાર દાખલ કોઇ એક ત્રીજા સખસે દસ્તાવેજ કરયોછે એવું કહી વાદીએ દસ્તાવેજ મજકુરની જવાબદાર સદરહુ હોઝલ પાળનાર સ્ત્રીઓને કરવા માગ્યુ. આ કામમાં (હાઇકોરટનો ઠરાવ ફેરવીને) પ્રિવી કાંઉસીલે ઠરાવ કરયો કે એ મુખત્યારીનો ચોકસ પુરાવો આપવો જોઇએ. ૧૦ બે. લા. રી. (પ્રી. કા.)પા. ૨૦૫

મુસલમાનોમાં પેહેરામણી માગે ત્યારે આપવાનું એવું અનુમાન કરાયછે—ચોઢખો કરાર ન કરયા હોય તો મુસલમાનોમાં પેહેરામણી ગમે તે વખતે માગે ત્યારે હાજર કરી દેવી એવો અનુમાન કરાયછે. જ્યારે તલાક આપે ત્યારેજ માગી સકાય એમ નથી. ૬ મ. હા. કો. રી, ૯

છોકરાનો ધરમ તેનો બાપ જે ધર્મ પાળતો હોય તે ધરમ હોયછે એવું અનુમાન કરાયછે.—કોઇ છોકરાના ધરમ વીશેનું અનુમાન પ્રીવી કાઉનસીલે નીચે પ્રમાણે કહી બતાવ્યુંછે. " આ બાબતની ઘણીજ અગત્યતાને લીધે હીંદુસ્તાનમાં નાના છોકરાનો ધરમ સાધારણ કેફીયતમાં તેના બાપનો જે ધરમ હોય તે ધરમ હોયછે તથા તેના બાપની જે સુધરેલી તથા મંડળીમાં સ્થીતી હોય તે સ્થીતિ હોયછે એવું અનુમાન કરાવછે" ૧૪ મુ. ઇ. અ. ૩૦૯; લા. રીપોરટસ (પ્રી. કાં.) વા. ૪ પા. ૬૦ મદરાસ જ્યુરીસ્ટ. ૧૫૦

લગ્ન સંબંધ તથા ઔરસપણું.—લગ્ન સંબંધ તથા ઔરસપણા વીશેના અનુમાનની(૧૪ મુ. ઇ. આ. ૩૪૬) રાધામની અમાલ વી. કલાન થાઇ નાત ચોયરના કામમાં જ્યુડીશીઅલ કમીટીએ છીનવટ કરી હતી એ કામમાં એક સુદ્ર જમીનદાર અને ૧ લો વાદી જે પોતે વેલાલા જાતની છે એમ કહેતી હતી પણ જેને પ્રતાવાદીઓ નટડી કહેતા હતા તેમની વચે લગ્ન સબંધીની વીધી થઇ ગઇ હતી; પ્રીવી કાઉનસીલે એવું અનુમાન કરેયુ કે તે નટડી નહોતી કારણ કે જો એમ હોત તો વીધી ગેર કાયદેસર ગણાત એટલુંજ નહી પણ હીંદુના વાચારવાની રીત પ્રમાણે તે ધરમ વારુધ થાય ખુદાવંત સાહેબોએ વળી એ જમીનદારના હાથે પેહેલા વાદીના દીકરા બીજા વાદીના જે ખરદાશ થઇ હતી તે ઉપર ભરસો રાખ્યે જમીનદારે મજકુરે સદરહુ બીજા વાદીને ઔરસ જેવો ગણ્યો હતો એવું બતાવામાં આવ્યા ઉપરથી તે ઔરસ નથી એમ સાબીત કરવાનો બોજો પ્રતિવાદીઓ ઉપર નંખાયો.

મોહોમેડન લા મુજબ લગન સંબંધ જ્યાં સુધી ચાલે ત્યાં સુધી અસતરીનું છોકરું તેણીના ધણીના પોતનુંજ છોકરું ગણાય છે. લગન થયા પેહેલાનું છોકરું અનૌરસછે પણ સપષ્ટ અથવા અરબીત, ચોખી રીતે સાબીત કરેલી અથવા અનુમાનીક કબુલતના બળવડે તે ઔરસ થઇ સકે છે. આવે પ્રસંગે કોરટે એ સવાલ નહી કરવાનો છે કે એ છોકરાની કબુલતનો કાંઇ પુરાવો આપેછે કે નહીં આ ઔરસ પણાની બાબત ઉપર કોરટ ધ્યાન પોચાડતી હોય તો પણ હકીકતના એવા કોઇ પણ અનુમાનો જે પુરાવાના ધોરણોના નીયમોપર વ્યાજબી વીચાર કરતાં બાતલ થાયછે તેવા અનુમાનો કોરટ વ્યાજબી રીતે કરી સકતી નથી. લગન સબંધ તથા ઔરસપણાનું અનુમાન પાકા સબબો હોય તોજ થઇ સકે.

ખોજા હીદાયત ઉલાહ વી. રાયજાન ખાનયના કામમાં ખુદાવંત સાહેબોએ ઠરાવ કરેયો કે "સાતથી તે આઠ વરસ સુધીમાં તથા તેના દીકરા બંનેની સાથે સરેરાશ એવી વરતણુંક ચલાવામાં આવી હતી અને એવી કેફીયતમાં કે ખુદાવંત સાહેબોને ઘણી ઘણીવાણીની માફકના ભેગા રહ્યા તથા એ દીકરો કાયમ અલીખાનના પેટનો હોવાના અનુમાન શીવાય આવી રીતે વરતણુંક ચાલે એ અશકય જેવું માલમ પડે છે." આ હકીકત ખરેખર આજ પરમાણે છે એવી કબુલતરૂપ ખુદાવંત સાહેબોએ માની. મુ. ઇ. અ. વા. ૩–પા. ૨૯૫

દતક લેવાનો અખતીઆર નિઃસંતાનવાળો હીંદુ તેની વિધવાને દતક લેવાનો આપી ગયાનું ઘણું કરીને અનુમાન થાયછે ૬ મુ. ઇ. અ. ૩૦૯

જ્યારે અમુક કુટુંબની ચાલ ઘણી મુદતથુધી કુટુંબમાં ચાલતી હતી એમ સાબીત થાય ત્યારે તે ચાલ હજી પણ ચાલેછે એમ અનુમાન કરવું જોઇએ. (૧ બે. લો. રી. પ્રી. ક. ૨૬)

જે દેશના જે ભાગમાં મીતાક્ષરા પ્રમાણે વ્યવહાર ચાલતો હોય તે ભાગમાંથી કુટુંબ બીજે ઠેકાણે જાય તો મીતાક્ષરાના નિયમ તે પાળેછે એમ તે લોકોએ બીજા નિયમ પાળવા માંડ્યા છે એમ સાબીત ન કરી આપવામાં આવે ત્યાં સુધી અનુમાન કરવું જોઇએ ૮ વી. રી. સી. ક.૨૯૧

બીનામી જમીન ધારણ કરવાનો રીવાજ હીંદુસ્તાનમાં ઘણો.. ચાલેછે પણ તેથી દેખીતા માલકી પણા વિરૂદ્ધ હમેશાં કોરટે અનુમાન કરવું એમ નથી. ૧૧ મુ. ઇ. અપીલ્સ ૬૭ ૧૧ મુ. ઇ. અપીલ્સ. ૨૮

અમુક તાલુકો વંશપરા ભોગવવાનોછે તે વાતનુ ઘણી મુરત સુધી વગર હરકતે બાપ પછી દીકરાએ ભોગવ્યો હોય તે ઉપરથી અનુમાન થઇ શકેછે ૧૦ મુ. ઇ. અપીલ્સ ૧૯૧. ૧૧ મુ. ઇ. અપીલ્સ ૪૯૫.

કાયદેસર કબજા ઉપરથી હકનું અનુમાન થઇ શકેછે. ૧૨ મુ. ઇ. અપીલ્સ. ૨૨૫ અ. પ્રી. કો. અપેન્ડીક્સ. ૪,

શુદ્રની જુદી જુદી જાતોમાં લગ્નની હીંદુશાસ્ત્રથી મનાઇછે અને ખાસ રીવાજ સાબીત ન થાય તો તેવાં લગ્ન કરી શકાય નહી તેથી ઘણી મુદત એકઠા રહે તે કારણથી ખાસ રીવાજની સાબીતી ન હોય તો લગ્નનું અનુમાન થઇ શકે નહી. ઇ. લો. રી ૧ ક. ૧.

દ્વેષભાવથી ફરીઆદ કરી હોય તેની નુકશાનીના દાવામાં યોગ્ય કારણ ન હોય તો દ્વેષબુદ્ધીનું અનુમાન કરી શકાય. ૨૦ વી. રી, ૧૭૭.

પોતાના હક અમલમાં લાવતાં ઢીલ કરી હોય તો તે ઢીલથી વીલંબ કરનાર વિરૂદ્ધ અનુમાન થાયછે. ૧૪ મુ. ઇ. અપીલ્સ. ૬૦૦.

કોરટમાંથી કામ કાઢી લઇ તે કામનો નીવાડો કરવા સારૂ લવાદને સોંપવાની જે સખસ ના પાડેછે તેના વિરૂદ્ધ કાંઇપણ અનુમાન થઇ શકે નહી ૨૦ વી. રી. ૧૭૨.

બાબ ૮ મો.—પ્રતીબંધ વીશે.

પ્રતીબંધ | ૧૧૫. જ્યારે કોઈ એક સખસે પોતે ઇકરાર કરીને, કીંવા કાંઇ કરતીય કરીને, કીંવા કાંઈ કરવાનું તે ન કરીને, કોઇ બીજા સખસ પાસે અમુક વાત ખરી છે એવી ધારણા કરાવી હોય અથવા, કરવા દીધી હોય; તથા તે ધારણા ઉપરથી કાંઇ અમલ કરાવ્યો હોય, અથવા કરવા દીધો હોય, તો તે સખસની તથા સદરહુ બીજા સખસ કીંવા તેના પ્રતીનીધી વચે ચાલતી ફરીઆદીમાં અથવા કામમાં, સદરહુ વાતનો ખરાપણાનો ઇનકાર કરવાની પરવાનગી સખસ મજકુરને કીંવા તેના પ્રતીનીધીને આપવી નહી.

દ્રષ્ટાંત.

અ જાણી જોઇને એવું કાંઇ કરેછે કે તે ઉપરથી અમુક જમીન અ ની છે એવું બ એ માન્યું, અને તેથી જમીન મજકુર ખરીદ કરીને તેના રૂપીઆ આપવાને લલચાયો.

પાછળથી જમીન મજકુર અ ની માલકીમાં આવી તારે અ સદરહુ વેચાણ એવા સબબ ઉપરથી રદ કરાવવા માગે છે. કે વેચાણ થયુ તે વખતે તે જમીન ઉપર માહારો કાંઇ હક નહોતો. પોતાનો હક નહોતો એ વાત અ ને સાબીત કરવા દેવી નહી.

ટીકા.—લોર્ડકોક કહેછે કે જ્યારે અમુક સખસ પોતાના કરત્યથી અગર કબુલાતથી સાચુ

બોલવાને બંધાઈ ગયો ત્યારે પ્રતીબંધ થયો એમ કહેવાય છે. લોર્ડકોકે પ્રતીબંધના ત્રણ વિભાગ પાડેલા છે. દફતર ઉપરથી થતો હોય તે. (૨) દસ્તાવેજથી થતો હોય તે અને (૩) ઇસ્ટોપલઇનપેસ. પેસ એટલે દેશમાં અથવા સરવ લોક ૩૫૨.

દફતરથી થતા પ્રતીબંધ વીશે ૪૦—૪૪ કલમો જુઓ. આ આકટના બનાવનારાઓએ એ કલમોમાં આવેલા વિશય તે પ્રતીબંધના ભાગ તરીકે ગણેલો નથી. દસ્તાવેજથી થતા પ્રતીબંધ વીશે પ્રેસીડન્સી ટાઉન શીવાય બાહારના ભાગોમાં સાદા કરાર અને શીકા સહીત કરારમાં હીંદુસ્તાનના કાયદાએ ફેર રાખેલો નથી. અને પ્રેસીડન્સી ટાઉનમાં પણ પ્રતીવાદી હીંદુ અગર મુસલમાન હોય તો આ ભેદ ધ્યાનમાં રાખવામાં આવતો નથી. (૧. બે. લો. રી. ઓ. જ્યુ ૩૭) શીકાવાળા દસ્તાવેજ (ડીડ) ના મજકુર વિરૂધ કોઇ સખસને બોલવા દેવો નહી એ નિયમ હીંદુસ્તાનમાં લાગુ પડતો નથી અને પ્રસીડન્સી ટાઉનમાં પણ થોડા લોકોની બાબતમાંજ લાગુ કરવામાં આવે છે. (૨. મ. હા. રી. ૧૨૪) મુફસીલમાં એ નિયમ લાગુ નથી. (૨૦ વી. રી. ૩૫૩).

આ કલમમાં જે નિયમ આવેલો છે તે પ્રમાણે ઘણી મુદતથી અમલ થતો આવે છે ઈંગ્રેજી ગ્રંથકારો કેટલીક વખત પ્રતીબંધના આ પ્રમાણે વિભાગ પાડે છે, એટલે (૧) ઇકરારથી થતો પ્રતીબંધ (૨) વરતણુંકથી થતો પ્રતીબંધ અને (૩) ગફલતથી થતો પ્રતીબંધ આ ત્રણે વર્ગના પ્રતીબંધનો સમાવેશ આ કલમમાં વાસ્તવીક રીતે થઇ જાય છે. ઇકરારના પ્રતીબંધ બાબતમાં ૨૪ વી. રી. ૮૩ જુઓ.

વરતણુંકથી થતા પ્રતીબંધના દાખલા હીંદુસ્તાનમાં ઘણા છે. તેમાં મુખ્ય બીનામી ખરીદદારનો છે. જો ખરો માલીક બીનામી ખરીદદારને ખરા માલીક તરીકે વહીવટ કરવા દે અને લોકો તેને ખરો માલીક ગણી જમીનની જામીની ઉપર પઇશા ધીરે તો ખરો માલીક પછીથી તકરાર કરી શકતો નથી. બીનામી ખરીદદારના સંબંધમાં ૯ વી. રી. સી. ૨. ૫૯૩ અને ૨૪ વી. રી. ૭૯ જુઓ.

ગણોતીયાને પ્રતીબંધ નડે છે તે બાબત.

૧૧૬. સ્થાવર મીલકતના ગણોતીયા કીંવા ભાડુતને, અથવા તે ગણોતીયા કીંવા ભાડુતના હક ઉપરથી જે સખસનો હક ઉતપન થયો હોય તે સખસને, સદરહુ ગણોતીયાનો કીંવા ભાડુતનો સબંધ જારી હોય તે દરમિયાનમાં એવો ઇનકાર કરવાની પરવાનગી આપવી નહી. કે સદરહુ સ્થાવર મીલકતના માલીકનો તે મીલકત ઉપર ગણોતીઆ કીંવા ભાડુત મજકુરનો સબંધ શરૂ થયો તે વખતે કાંઇ હક હતો નહી; અને હરેકોઇ સ્થાવર મીલકતના કબજેદારના પરવાનાથી તે મીલકત જે સખસે પોતાના તાબામાં લીધી હોય, તે સખસને એવો ઇનકાર કરવાની પરવાનગી આપવી નહી કે સદરહુ પરવાનો આપતી વખતે એવા કબજેદારનો એવા કબજા ઉપર હક હતો નહી.

હુંડી શીકારનારને અથવા નીક્ષેપીને અથવા પરવાનો લેનારને પરતીબંધ નડેછે તે બાબત.

૧૧૭. કોઈ હુંડી શીકારનારને એવો ઇનકાર કરવાની પરવાનગી આપવી નહી કે હુંડી આપનાર સખસને એવી હુંડી આપવાનો કીંવા તે ઉપર શેરો કરવાનો અધિકાર નહોતો અને કોઇ નીક્ષેપીને અથવા જે સખસને કાંઇ પરવાનો આપ્યો હોય તે સખસને પણ એવો ઇનકાર કરવાની પરવાનગી આપવી નહી કે નીક્ષેપ અથવા પરવાનો સીરૂ થતી વખતે તે નીક્ષેપતાને અથવા

પરેવાનો આપનાર સખસને એ પરમાણે નીક્ષેપ કરવાનો અથવા એવો પરવાનો આપવાનો અધીકાર નહોતો.

ખુલાસો ૧ લો.—હુંડી સીકારનાર એવો ઈનકાર કરવાને મુખત્યારછે કે હુંડી મજકુર ઉપરથી જે સખસે તે હુંડી આપ્યાનું સમજાયછે તે હુંડી ખરેખરી આપી નથી.

ખુલાસો ૨ જો.—નીક્ષેપી નીક્ષેપતા શીવાય બીજા કોઈ સખસને નીક્ષેપવાળો માલ આપે તો નીક્ષેપી એવું સાબીત કરવાને મુખત્યારછે કે જે સખસને તેણે માલ આપ્યોછે તે સખસનો નીક્ષેપતા વીરૂધ માલ મજકુર ઉપર હક હતો.

ટીકાઃ—કરાર આકટની ૧૪૮-૧૮૧ કલમો જુઓ.

બાબ ૯ મો સાહેદ બાબત.

સાહેદી કોણ આપી શકેછે

૧૧૮. સરવે કોઇ સખસ સાહેદી આપવાને શકતછે એમ સમજવું. પરંતુ કોરટની નજરમાં એમ આવે કે કાચી ઉમરને લીધે અથવા અતીશય જઇફીને લીધે અથવા શરીરના કીંવા મનના કાંઇ રોગને લીધે અથવા એવા પ્રકારના બીજા કોઇ કારણને લીધે તેને જે સવાલ પુછવામાં આવે તે તે સમજી શકતા નથી અથવા તે સવાલોના સમજણવાળા જવાબ આપી શકતા નથી તો તે સખસો સાહેદી આપવાને શકતછે એમ સમજવું નહી.

ખુલાસોઃ—દીવાનો માણસ સાહેદી આપવાને અશકત નથી પરંતુ તેને સવાલ પુછવામાં આવે તે જો દીવાના પણાના સબબથી તે સમજી શકતો નહોય અથવા તેના સમજણવાળા જવાબ આપી શકતો ન હોય તો તે અશકતછે.

ટીકા—આ આકટની આ કલમથી કીયો પુરાવો દાખલ કરી શકાય તેની હદ વાસ્તવીક રીતે વધી શકે તેટલી વધારવામાં આવીછે કેમકે જો કોરટના મતમાં એમ આવે નહીકે અમુક સખસ સ્વાલ સમજવાને અગર તે ના સમજી શકાય તેવા ઉતર આપવાને યોગ્ય નથી તો દરેક માણસ સાક્ષી પુરવા યોગ્યછે. તેથી જો છોકરાને સાક્ષીમાં બોલાવવામાં આવે તો એટલું જોવું જોઈએ કે તેનામાં સવાલ પુછવામાં આવે તે સમજવાની અને તે ના સમજણ પડે તેવા ઉતર આપવાની શકતીછે કે નહી. તેથી જ્યારે સવાલ સમજી તેનો ઉતર આપી શકે એવું છોકરૂછે એમ સેસન જડજને લાગ્યું પણ તે સોગન એટલે શું તે સમજવાને બહુ નાનુંછે એમ તેને લાગવાથી તેની જુબાની ફકત ઈકરાર ઉપર લીધી. તે જુબાની પુરાવામાં દાખલ કરવા યોગ્યછે એમ ઠરયુ ૨૨ વી. રી. ક્રી. રૂ. ૧૪ ૨૨ વી. રી. ક્રી રૂ. ૧

આ કલમ બાબતમાં એવો સવાલ ઉઠાવવામાં આવ્યો હોતકે તોહોમતદારની જુબાની તેની પોતાની તરફથી લઈ સકાય કે નહી. એની જુબાની ના લઇ શકાય એમ ઠરયુ કેમકે સાક્ષીદારને સોગન અથવા પ્રતિજ્ઞા આપવી જોઇએ અને ફોજદારીકામ ચલાવવાની રીતના કાયદા પ્રમાણે તોહોમતદારને પ્રતિજ્ઞા કે સોગન આપી શકાતા નથી. જ્યારે એક કરતાં વધારે તોહોમતદાર હોય ત્યારે તેમાંના કોઇને પણ સહ તોહોમતદાર તરફથી અગર વીરૂધ સાક્ષીમાં બોલાવી શકાય. ૬ વી. રી. ક્રી. રૂ. ૯૧

મુંગા સાહેદ બાબત.

૧૧૯. જે સાહેદ બોલી શકતો ન હોય તે સાહેદ લખાણ વડે કીંવા ચીન્હો વડે એવી જે રીતે પોતાની જુબાની સમજાઇ શકે એવી કરી શકતો હોય તેવી

કોઈ રીતે જુબાની આપવાને મુખત્યારછે. પરંતુ એવું લખાણ તથા એવાં ચીજો ખુલી કોરટમાં થવા જોઈએ એ પ્રમાણે આપેલા પુરાવાને મુખ જુબાની પુરાવો સમજવો.

દીવાની તથા ફોજદારી કામોમા પરણેલા સખ્સો સાહેદી આપો શકે કે નહી તે બાબત.

૧૨૦. તમામ દીવાની કામોમાં દાવાના પક્ષકારો તથા દાવાના હરકોઇ પક્ષકારનો ધણી અથવા તેની ધણીઆણી સાહેદી આપવાને શકતછે એમ સમજવું ફોજદારી કામોમાં હરકોઇ સખસની વીરુધ પુરાવો આપવાને એવા સખસોનો ધણી અથવા તેની ધણીઆણી અનુક્રમે શકતછે એમ સમજવું.

જડજ તથા માજીસતરેટ બાબત

૧૨૧. હરકોઇ જડજ અથવા માજીસતરેટને કોરટમાની તેની એવા જડજ અથવા માજીસતરેટ તરીકેના કરતણુક વીશેના અથવા એવા જડજ અથવા માજીસતરેટના રૂએ જે વાત તેના જાણવામાં કોરટમાં આવી હોય તે વીશેના હરકોઇ સવાલો પુછવામાં આવે તેમાં જવાબ દેવાની સદરહુ જડજ અથવા માજીસતરેટને તે જે કોરટને તાબે હોય તેની કોરટના ખાસ હુકમ શીવાય ફરજ પાડવી નહી પરંતુ એ પરમાણે કામ કરતાના દરમીયાનમાં પોતાની રૂબરૂ કોઇ બીજી બીનાઓ બની હોય તે વીશે તેને સવાલ પુછી શકાયછે.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ). સેસન કોરટની રૂબરૂ અ ના ઉપર તજવીજ ચાલેછે તે વખતે અ જાહેર કરેછે કે બ નામના માજીસતરેટે એક જુબાની ગેર રીતે લીધી. કોઇ ઉપલી કોરટના ખાસ હુકમ શીવાય એ વીશેના સવાલોના જવાબ આપવાની બ ને ફરજ પાડી સકાતી નથી.

(બ) બ નામના માજીસતરેટની રૂબરૂ ખોટી સાહેદી આપ્યાનું અ ના ઉપર સેસન કોરટમાં તોહોમતછે ઉપલી કોરટના ખાસ હુકમ સીવાય અ એ શું કહ્યું તે બ ને પુછી શકાતું નથી.

(ક) બ નામના સેસન જડજની રૂબરૂ તજવીજના દરમીયાનમાં એક પોલીસ અમલદારનું ખુન કરવાની કોશીશ કરવાનું અ ના ઉપર સેસન કોરટમાં તોહોમતછે. સી બીના બની તે વીશે બ ને સવાલ પુછી શકાયછે.

ટીકા:—જે જડજ અથવા માજીસ્ત્રેટ પોતે જે કામ ચલાવતો હોય તે કામમાં જુબાની આપી શકે કે નહી? મી. ટેલર કહેછે કે તેને સોગન આપવામાં આવે નહી ત્યાંસુધી જડજે અથવા માજીસ્ત્રેટે તે બીના છુપી રાખવી જોઇએ. અને તેથી એમ જણાયછે કે જો તે એકલોજ કામનો ચુકાદો કરતો હોય તો તેની સાક્ષી લઇ શકાય નહી પણ બાજા જડજ અથવા માજીસ્ત્રેટ સાથે બેઠો હોય તો સાક્ષી તરીકે તેને તપાસાયછે. આવા કામમાં સારો રસ્તો એછે કે આવા જડજે કામમાં ભાગ લેવો નહી ૪ બે. લા. રી. આપેનડીક્ષ ક્રી. રૂ. ૧૫ રાણી વીરૂધ મુક્તાસીંહના કામમાં ઉપરના વાક્યનો ઉતારો કરવામાં આવ્યો હતો અને એમ ઠરેયુ હતું કે આસેસરોનો સાથે સેસન જડજ કામ ચલાવતો હોય તો તે યોગ્ય સાક્ષીછે પણ કામમાં તે તે જાતનું અગર નાણા સબંધી હીત હોવું જોઇએ નહી.

એક ગેરકાયદે મંડળીના માણસોને પકડવામાં ડેપ્યુટી માજીસતરેટે ભાગ લીધો હતો અને પછી તેમની તજવીજ તેણે કરી. જેમાં એમ ઠર્યું કે જડજ અથવા માજીસતરેટ કામની હકીકત જાણતો હોય તેથી તે ન્યાય કરવા સારૂ બેસવાને અયોગ્ય થતો નથી પણ જે હકીકત પોતે જાણતો હોય

તે તેણે કેદીને કહેવી જોઇએ. અને કેદીની આવો જડજ તજવીજ કરતો હોય તેને તે જડજની ઉલટ તપાસ કરવી હોય તો તેવો હકકછે. પણ આવા કારણથી ન્યાયાધીકારી પોતે કામ ચલાવવા ને'ના પાડી શકેછે ૧૦ વી. રી. ક્રી. રૂ. ૭૬ આ બાબતના સબંધમાં ઇ. લૉ. રી. ૨ કલમ ૪૦૫ અને ઈ. લૉ. રી. ૨ કલમ ૨૩ જુઓ. એ કામોમાં એમ ઠર્યું કે એકલોજ જડજ હોય અને તેની સાક્ષી હોય તો તે કામ ચલાવવાને અયોગ્યછે. એકથી વધારે જડજ કામ ચલાવતા હોય તો જેને માહીતી હોય તે જડજે કામમાં ભાગ લેવો નહી.

સાંધારણ રીવાજ મુજબ સાક્ષી આપ્યા શીવાય જે વાત જડજને ખબર હોય તે વાત કામમાં દાખલ કરી શકે નહી તેમજ તેના ઉપર ફેંસલાનો આધાર રાખી શકે નહી. ૯ વો.રી.ક્રી.રૂ.૨૫૨

તેમજ જ્યુરીના મેમ્બરને અગર આસેસરને માહીતી હોય તો તેની પણ સાક્ષી તરીકે જુબાની લેવા જોઇએ (ફોજદારી કામ ચલાવવાની રીતનો કાયદો જુઓ.

લગ્ન સબંધના દરમીયાનમાં કહેલી વાત બાબત. | ૧૨૨. જે સખ્સનું લગ્ન થયેલુંછે કીંવા થએલું હતું તેવા હરકોઇ સખ્સને લગ્ન સબંધના દરમીયાનમાં જેની સાથે લગન થએલુંછે અથવા થયલું હતું તેણે હરકાંઇ વાત કહી હોય તે વાત સદરહુ કહેનાર સખ્સની કીંવા હક સબંધે તેના પરતીનીધીની રજામંદી શીવાય પ્રગટ કરવાની તે સખ્સને ફરજ પાડવી નહી કીંવા એવી કાંઇ વાત પ્રગટ કરવાની તે સખ્સને સદરહુ પરમાણેની રજામંદી શીવાએ પરવાનગી આપવી નહી પરંતુ પરણેલા સખ્સોની વચેની માંહો માંહેની ફરીઆદીઓના કામોમાં અથવા કોઇ પરણેલા સખ્સે પોતાનું જેની સાથે લગન થયુંછે તેના વીરૂધ કાંઈ ગુન્હો કીધો હોય તે બદલ તેના ઉપર ફોજદારીમાં ફરીઆદ થઈ હોય તેવાં કામોમાં ઉપર પ્રમાણેની કાંઈ વાત પ્રગટ કરવાની તે સખ્સને ફરજ પાડવાને કીંવા પરવાનગી આપવાને બંધનછે એમ સમજવું નહી.

રાજ્ય પ્રકરણ સંબંધી પુરાવો. | ૧૨૩. રાજ્ય પ્રકરણ સબંધી પ્રસીદ્ધ નહી થયલા સરકારી દફતર ઉપરથી મળેલો પુરાવો આપવાને કોઇ પણ સખ્સને પરવાનગી આપવી નહી પરંતુ જે ખાતાનુ સદરહુ દફતર હોય તે ખાતાના ઉપરી અધીકારી પરવાનગી આપે તો સદરહુ પ્રમાણે પુરાવો આપવા દેવા. ઉપરી અધીકારી મજકુરને યોગ્ય જણાય તે પ્રમાણે તેણે પરવાનગી આપવી કીંવા ન આપવી.

સરકારી હોદાની રૂએ સરકારીઅધીકારીને કહેલી વાત બાબત. | ૧૨૪. કોઇ પણ સરકારી અધિકારીને સરકારી હોદાની રૂએ ભરૂસાની વાત કહેવામાં આવી હોય તે વાત પ્રગટ કરવાથી સારવજનીક હીતને નુકશાનછે એવું તે સરકારી અધીકારીની નજરમાં આવે ત્યારે વાત મજકુર પ્રગટ કરવાની ફરજ અધીકારી મજકુરને પાડવી નહી.

ગુન્હો બન્યા બાબતની ખબરબાતમી વિશે. | ૧૨૫. હરકોઈ ગુન્હો બન્યા બાબત હરકાંઇ ખબર બાતમી કોઇ પણ માજીસતરેટ કીંવા પોલીસ અમલદારે ક્યાંહાંથી મેળવી તે કહેવાને માજીસતરેટ કીંવા પોલીસ અમલદાર મજકુરને ફરજ પાડવી નહી.

રોજગારને સબંધે કહેલી વાત બાબત. | ૧૨૬. કોઇપણ બારીસટર કીંવા એટરની કીંવા પ્લીડર કીંવા વકીલને જે વાત તેને તેના અશીલ અથવા તેની તરફથી કોઇએ એવા બારીસટરનું કીંવા

એટરનીનું કીંવા પલીડરનું કીંવા વકીલનું કામ કરવાને પ્રસંગે તથા કામ મજકુર કરાવવાને માટે. કહી હોય તે વાત પ્રગટ કરવાની પરવાનગી અથવા કોઇ પણ દસ્તાવેજની સ્થીતો કીંવા મજકુરથી તે પોતાના રોજગારનું કામ કરવાને પ્રસંગે તથા કામ મજકુર કરવાને માટે વકેફ થયો હોય તે સ્થીતી કીંવા મજકુર પરગટ કરવાની પરવાનગી અથવા એવું કામ કરવાને પરસંગે તથા કરવાને માટે તેણે પોતાના અશીલને કાંઇ પણ સલાહ આપી હોય તે પરગટ કરવાની પરવાનગી તેના અશીલની સ્પષ્ટ રજામંદી શિવાય કોઇ પણ સમયે આપવી નહીં.

પરંતુ આ કલમ માહેના કોઇ પણ મજકુરને આધારે નીચે લખેલી વાત પ્રગટ થતી બચેછે એમ સમજવું નહીં.

(૧.) કોઇ પણ એવી વાત હરકોઇ ગુનહાનું કામ સાધવા સારૂ કહી હોય તે.

(૨.) હરકોઇ બારીસ્ટરનું કીંવા પલીડરનું કીંવા અટરનીનું કીંવા વકીલનું કામ કરવાને પરસંગે બારીસ્ટર કીંવા પલીડર. કીંવા એટરની કીંવા વકીલ મજકુરના જોવામાં એવી હકીકત આવી હોય, કે તે ઉપરથી એમ માલમ પડે કે કામ મજકુર કરવું શરૂ કરયા પછી હરકોઇ ગુન્હો અથવા દગો થયોછે.

સદરહુ હકીકત સદરહુ બારીસ્ટર કીંવા પલીડર કીંવા અટરની કીંવા વકીલના ધ્યાન ઉપર તેના અસીલે કીંવા અસીલની તરફથી કોઇએ આણી હતી કે નહીં તે કાંઇ જોવાની જરૂર નથી.

ખુલાસો—આ કલમમાં જે ફરજ કહીછે તે સદરહુ કામ ઉપરથી બારીસ્ટર કીંવા પલીડર, કીંવા, અટરની, કીંવા વકીલ મજકુર દુર થયા પછી જારી રેહેછે.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ.) **અ** નામનો એક અસીલ **બ** નામના એક અટરનીને કેહેછે, કે "મેં ખોટો લેખ બનાવવાનો ગુનોહ કરયોછે. મારી ઇછા એવીછે કે તમે મારી તરફથી એ તોહોમતનો જવાબ કરો."

ગુનેહગાર જાણેલા માણસની તરફથી તોહોમતનો જવાબ આપવો એ કાંઇ ગુનાહનું કામ નથી, તેથી સદરહુ વાત પ્રગટ થતી બચેછે.

(બ.) **અ** નામનો એક અસીલ **બ** નામના એક અટરનીને કેહેછે કે "એક બનાવટના લેખનો ઉપયોગ કરીને મારે કોઇ મીલકતનો કબજો લેવાની ઇછાછે. એ લેખ ઉપર તમે ફરીઆદી માંડો" આ વાત ગુનાહનું કામ સાધવા સારૂ કહી તેથી તે પ્રગટ થતી બચતી નથી.

(ક.) **અ** ના ઉપર ઊચાપતનું તોહોમતછે. તેણે **બ** નામના એક અટરનીને જવાબ આપવા રાખ્યો, મુકદમાનું કામ ચાલતાના દરમીયાનમાં **અ** ની હીસાબની ચોપડીમાં એક રકમ દાખલ થયલી **બ** ના જોવામાં આવી, એ રકમમાં ઊચાપતવાળી રકમ **અ** ના ઉપર લેહેણી બતાવી હતી અને તે રકમ પોતે કામ લીધું તે વખતે તે ચોપડીમાં નોહોતી.

આ હકીકત એવી છે કે તે **બ** એ પોતાનું સદરહુ કામ કરવાને પરસંગે જોઇ, અને તે ઉપરથી એવું માલમ પડેછે કે મુકદમાનું કામ શરૂ થયા પછી કાંઇ દગો થયોછે સબબ એ હકીકત પ્રગટ થતી બચતી નથી.

ક. ૧૨૬ દુભાશી આ વીગરેને લાગુછે.

૧૨૭. કલમ **૧૨૬** મીમાં કહેલા નીયમો બારીસ્ટરોના તથા પલીડરોના તથા અટરનીઓના તથા વકીલોના દુભાષીઆ તથા કારકુનો કીંવા નોકરોને લાગુ પડેછે એમ સમજવું.

પોતાની ખુશીથી કોઇ પક્ષકારે સાહેદી આપેથી હક છુટી જતો નથી.

૧૨૮. કોઇ દાવાનો પક્ષકાર પોતાનીજ દરખાસ્ત ઉપરથી અથવા બીજી રીતે તે ફરીઆદીમાં સાહેદી આપે તો તેણે કલમ ૧૨૬ મીમાં લખ્યા પરમાણેની બાબતો પ્રગટ કરવાની રજામંદી તે ઉપરથી આપી એમ ગણવું નહી અને કોઇ દાવાનો અથવા મુકદમાનો હરકોઇ પક્ષકાર એવા કોઇ બારીસટર પલીડર અટરની કીંવા વકીલને સાહેદ તરીકે બોલાવે તો તેણે સદરહુ પ્રમાણે પરગટ કરવાની રજામંદી આપી એમ માત્ર ત્યારે ગણવું કે જ્યારે સદરહુ બારીસ્ટર અટરની અથવા વકીલને એવી બાબતો વીશે તે સવાલ પુછે કે તે એવા સવાલ ન પુછત તો તે બાબત તે બારીસ્ટર અટરની કીંવા વકીલ પરગટ કરી શકત નહી.

કાયદા સબંધી સલાહકાર સાથે ભરૂંસાની વાત થઈ હોય તે બાબત.

૧૨૯. કોઇ સખસની વચે તથા તેના કાયદા સબંધી રોજગાર કરનાર સલાહકારની વચ્ચે કાંઇ ભરોંસાની વાત થઇ હોય તે પ્રગટ કરવાને તે સખસને ફરજ પાડવી નહીં; પરંતુ તે સખસ સાહેદ તરીકે સાહેદી આપવા પોતાની મેળેજ ઉભો થાય, તો તેણે જે કાંઇ પુરાવો આપ્યો હોય તે પુરાવાનો ખુલાસો કરવાને એવી જેટલી વાત જાણવાની કોરટની નજરમાં જરૂર જણાય તેટલી વાત પ્રગટ કરવાની તેને તે ફરજ પાડી શકાય છે, પણ બીજી વાત પ્રગટ કરવાની ફરજ પાડી સકાતી નથી.

સાહેદના ખતકબાલા ગુજારવા બાબત.

૧૩૦. જે સાહેદ ફરીઆદીમાં પક્ષકાર નથી તેવા શાહેદને હરકોઇ મિલકતના પોતાના ખત કબાલા અથવા જે દસતાવેજ ઉપરથી તે હરકોઈ મીલકત ઉપર ગીરોદાર તરીકે અથવા ઘરેણે રાખનાર તરીકે હક રાખતો હોય તેવો હરકોઇ દસ્તાવેજ અથવા જે દસ્તાવેજ રજુ કરવા ઉપરથી તે ગુનાહમાં આવે એવું હોય તે દસ્તાવેજ ગુજારવાને ફરજ પાડવી નહી, પરંતુ જે સખસ એવા ખત રજુ કરાવવા માગતો હોય તે સખસ સાથે અથવા તે સખસ ઉપરથી જે સખસનો હક ઉતપન થયો હોય એવો કોઈ સખસ સાથે સદરહુ સાહેદ ખત મજકુર ગુજારવાને લખાણ કરીને કબુલ કીધું હોય તો સદરહુ પ્રમાણે ફરજ પાડી શકાય છે.

ટીકા—સાહેદને ઘણું કરીને તેના ખત કબાલા રજુ કરવાની ફરજ પાડી શકાતી નથી.—પણ કોઇ દસ્તાવેજ રજુ કરવાથી સાહેદ ઉપર દીવાની ફરીઆદ તેના ઉપર ચાલવાને પાતર થાય તેવું હોય તેટલાજ ઉપરથી દસ્તાવેજ મજકુર રજુ કરવાની તે ના પાડી શકતો નથી. ડો. ડી. રાઉકલીફ. વી. લોરડ. ઇગરેમોનટ મુડી એનડ રોબીનસનસ રીપોરટસ વા. ૨ પા. ૩૮૯.

જ્યાં સાહેદને તેના ખત કબાલા રજુ કરવાની ફરજ પાડી શકાતી ન હોય ત્યાં તેને ખત કબાલા મજકુરના મજકુર વીશે જવાબ આપવાની ફરજ પાડી શકાતી નથી આ ઇંગ્લાંડના કાયદાનો નિયમ છે. આલડરસન સાહેબે ટીકા કરી કે—"કાયદાએ એમ કહેવું કે કોઇ સખસ દસ્તાવેજ રજુ ન કરે તોં તે વાજબી છે, પણ તે દસ્તાવેજના મજકુરનો મુખ જુબાની પુરાવો આપવાની તેને ફરજ પાડી શકાય છે એ તદન ફરેબ દેવા જેવું કહેવાય, આ પરમાણે થવાથી તેને જો એ દસ્તાવેજનો મજકુર માલમ હોય તો તેને અથવા તેની મારફત તેના અસીલને માત્ર નામનોજ બચાવ આપવા જેવું થાય અને એ એક હરેક માણસ પાસેથી તેની મીલકતના દસ્તાવેજોમાં તથા માલકી હકોમાં જે ખામીઓ હોય તે જાણવાની તક મેળવવાનો એક આડો રસ્તો થાય;"

ડેવીસ એનડ વાટરસ. મીસન એનડ વેલબીસ રીપોરટસ એકસચેકર વા. ૯ પા. ૯૦૬ પાને ૯૧૨.

કોઈ દસતાવેજો બીજા કોઈ સખસ પાસે હોય તો તે સખસનો દસાતવેજ હાજર કરવાની ના કેહેવાનો હક હોત એવા દસતાવેજો હાજર કરવા બાબત.

૧૩૧. કોઇ પણ સખસને તેના કબજામાંના એવા દસ્તાવેજો ગુજારવાની ફરજ પાડવી નહી કે તે દસ્તાવેજ હરકોઈ બીજા સખસના કબજામાં હોત તો તે ગુજારવાની ના પાડવાનો તેનો હક હોત પરંતુ સદરહુ બીજો સખસ દસ્તાવેજો મજકુર ગુજારવાને રજામંદી આપતો હોય તો સદરહુ પ્રમાણે ફરજ પાડી શકાય છે.

જવાબ દીધાથી ગુનામાં આવીશું એ સબબ ઉપરથી સાહેદને જવાબ દેવાની માફી આપવીનહી.

૧૩૨. હરકોઈ ફરીઆદીમાં અથવા દીવાની કીંવા ફોજદારી કામમાં તકરારી બાબતને લગતી હરકોઇ બાબત વીશેના સવાલનો કોઈ સાહેદ જવાબ આપેતો તે જવાબ તે સાહેદને ગુનાહમાં આણવો અથવા તે જવાબ ઉપરથી પરતક્ષ કીંવા પરંપરા સંબંધે સાહેદ મજકુર ગુનામાં આવે એવું થશે અથવા તે જવાપ એવા સાહેદને દ્રવ્ય દંડને કીંવા કાયદો તોડવાની ગુનેગારીને પાતર કરશે અથવા તે જવાબ ઉપરથી સાહેદ મજકુર પ્રતક્ષ કીંવા પરંપરા સબંધે દ્રવ્ય દંડને કીંવા કોઈ કાયદો તોડવાની ગુનેહગારીને પાતર થાય એવું થશે. એવા સબબ ઉપરથી સદરહુ સાહેદને સદરહુ સવાલનો જવાબ આપવાની માફી આપવી નહી.

સરત.

પરંતુ એવો જે જવાબ આપવાની સાહેદને ફરજ પાડવામાં આવી હોય તે જવાબ ઉપરથી ખોટી સાહેદી આપવા બદલ તેના ઉપર જે ફોજદારી મુકદમો ચાલે તે શીવાય બીજો ફોજદારી મુકદમો તેના ઉપર ચલાવવો નહી કીંવા તેને પકડવો નહીં, કીંવા કોઇ પણ ફોજદારી કામમાં જવાબ મજકુર તેની વીરૂધ સાબીત કરવો નહી.

ટીકા—સાહેદી આપવાની ના પાડવાને માટે તથા ખોટી સાહેદી આપવાને માટે સજા—સાહેદી આપવા ના પાડવાની સજાને માટે હીંદુસ્થાનના ફોજદારી કાયદાની કલમ ૧૭૯ જોવી અને ખોટી સાહેદી આપવાની સજાને માટે હીંદુસ્થાનના ફોજદારી કાયદાની કલમ ૧૯૩ જોવી.

સાહેદી આપવાને અથવા દસ્તાવેજ ગુજારવાને ના પાડનાર સાહેદ સન ૧૮૫૩ ના આકટ ૧૯ ની કલમ ૨૬ મુજબ નુકશાનના દાવાને પાતર છે; વળી દીવાની કામ ચલાવવાની રીતનો કાયદો સન ૧૮૭૭ ના આકટ ૧૦ ની કલમો ૧૬૮—૧૭૫ જોવી.

ગુનેહગારના સોબતી બાબત.

૧૩૩. ગુનાહના કામમાં તોહમતવાળા સખસનો સોબતી તોહમતવાળા સખસની વીરૂધ સાહેદી આપવાને લાયક છે, અને કોઈ ગુનોહ સાબીત કરવાનો ઠરાવ એવા સોબતીની વગર પુષ્ટીની સાહેદી ઉપરથી કરેચો છે. એજ કારણને લીધે માત્ર સદરહુ ઠરાવ ગેરકાયદે છે, એમ સમજવું નહી.

ટીકા.—ગુનાહના કામમાં તોહમતવાળા સખસના સોબતીની સાહેદીની પુષ્ટી વિશે—ઘણી વખત ઠરાવ કરવામાં આવ્યો છે કે સોબતીઓની સાહેદીને તોહમત વાળો સખસ એજ છે કે નહી તે વીશે પુષ્ટી મળવી જોઇએ રાણી વી. બુધુ નાન્હુ ઈં. લા. રી. (મુબાઇ) વા. ૧—પાનું. ૪૭૫ સોબતીએ નામ દીધેલા સખસો વીશે પુષ્ટીકારક પુરાવો જોઇએ એટલુંજ નહી પણ આ કરતાં

એ વધારે અગત્યનું છે તે એ કે, ગુનોહ થયો છે કે કેમ તે વીશે સોબતીની સાહેદી ખાત્રી લાયક કરવાને તેવાજ મતલબનો કાંઈક પ્રથમ દરશનીય પુરાવો હોવો જોઇએ. જેમ ઘણા મુકદમાઓમાં કબુલ કરવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે જે આદમી બીજા ઉપર જે ગુનહામાં પોતે સામીલ છે તે ગુનોહ કરવાનો આરોપ રાખે તેને એ અમુક સખસેજ ગુનોહ કરેયો તે વીશેની પુષ્ટીનીતો જરૂર છેજ.પણ કોઇ પણ ગુનોહ અથવા જે અમુક ગુનાહની સજાથી પોતાની સાહેદી ફોજદારી ફરીઆદનું કામ ચલાવવાને સારૂ ઉપયોગી થશે એવી સમજુતથી તેને માફી આપી હોય તે અમુક ગુનેહ બન્યો છે કે નહી તે વીશેની પુષ્ટીની આ કરતાં પણ વધારે જરૂર છે"—રાણી વી. ચતુર પરશોતમ, ઈં. લા. રી. ૧ (મુંબાઇ) ૪૭૬

નોટ—સોબતીની સાહેદોની પુષ્ટીને સારૂ જરૂરીઆત પુરાવો એક અલગ અને ભરૂસા લાયક મારગથી આવવો જોઇએ, અને સોબતી મજકુરે પોતેજ આગળ જે મજકુર કહ્યો હોય તે મજકુર તજવીજ ચાલતાની દરમીયાન તેણે આપેલી સાહેદને મળતો હોય તો પણ તે ઉપર કહેલી પુષ્ટીને માટે બસ નથી. કેટલાક કેદીઓમાંના એક કેદીને કબુલાત બીજાઓની વીરૂધ કોઇ સોબતીએ આપેલી સાહેદીનો પુષ્ટીમાં વાપરી શકાય નહી. કલમ ૩૦ મુજબ આવા પ્રકારની કબુલાત તોહોમતવાળા સખસની વીરૂધ ધ્યાનમાં લેઈ શકાય, પણ તેનેજ પુષ્ટીની જરૂર છે તેથી સોબતી મજકુરની સાહેદીના વજનમાં તે ઉમેરો કરતી નથી. રાણી વી. મલાપા બીન જપાના, ૧૧ મુ. હા. કો. રી. ૧૯૬

સાહેદોની સંખ્યા | ૧૩૪. હરકોઈ કામમાં હરકોઈ હકીકત સાબીત કરવાને સારૂ સાહેદોની અમુક સંખ્યા જોઇએ એમ સમજવું નહીં.

બાબ ૧૦ મો.—શાહેદોની તપાશણી બાબત.

શાહેદ કેવે અનુક્રમે ગુજારવા તથા તેની કેવે અનુક્રમે શાહેદી લેવી તે બાબત. | ૧૩૫. સાહેદો કેવે અનુક્રમે ગુજારવા, તથા તેની સાહેદી કેવે અનુક્રમે લેવી એ બાબત દીવાની તથા ફોજદારી કામ ચલાવવાની રીત સબંધી વખતે વખત જે કાયદો તથા વહીવટ હોય તે મુજબ જેના તે કાયદા તથા વહીવટ પ્રમાણે અમલ કરવો અને એવો કાંઇ કાયદો ન હોય તો કોરટની નજરમાં દુરસ્ત લાગે તેમ કરવું.

ટીકા:—થોડો એક અમલદારે અને થોડો બીજા અમલદારે દફતરમાં દાખલ કરેલા પુરાવા ઉપરથી કમીટ કરવા તથા ગુનોહ સાબીત થયાનો ઠરાવ કરવા બાબત ફોજદારી કામ ચલાવવાની રીતના કાયદાની કલમો ૩૨૮, ૩૨૯ જોવી.

જે અનુક્રમમાં સાક્ષીઓ રજુ કરવા અને તે જાતે તપાસવા તેને વાસ્તે દીવાની કાયદાની ૧૭૯–૧૮૦ કલમો જુઓ અને અપીલમાં કોને વેહેલાં બોલવાનો હકછે તે બાબત ૫૫૫ મી કલમો જુઓ.

ફોજદારી કાયદા પ્રમાણે સાક્ષીઓની જુબાની તોહમતદાર અગર જો તેના એજન્ટને હાજર રેહેવાની પરવાનગી આપી હોય તો તેએજન્ટના રૂબરૂ લેવી જોઇએ. તેમની ગેરહાજરીમાં જુબાનીઓ લીધી હોય તે તોહોમતદારની રૂબરૂ તેમને વાંચી સંભળાવી એટલે કાયદા પ્રમાણે અમલ થયો તેમ ગણાય નહી. એનું એ કામ ગમે તેટલી વખતે કોરટની રૂબરૂ આવે તોપણ જો

તોહોમતદારો જુદા હોય તો બધું કામ નવેસર ચલાવવું જોઇએ. ૨૨ ધી. રી. ૩૮ સેશનકોરટમાં તોહોમતદારને તોહોમત વાંચી સંભળાવી તેનો જુવાબ લઇ આસેસર અગર જ્યુરરો પસંદ કર્યા પછી ફરીઆદી તરફથી કામ શરૂ થાયછે અને ફરીઆદીના સાક્ષી તપાસવામાં આવેછે તેમની ઉલટ તપાસ થાયછે અને ફરી તપાસ કરવામાં આવેછે. પછી તોહોમતદારની જુબાની લેવામાં આવેછે અને તેની મરજી શાહેદ બોલાવવાની છે કે નહી તે પુછવામાં આવેછે. જો તે ના કહે તો ફરીઆદ ચલાવનાર પોતાની તરફનો કેસ સમેટી હકીકત જાહેર કરેછે. પછી જો કોરટને એમ લાગે કે કામ આગળ ચલાવવાને પુરતાં કારણ છે તો તોહોમતદારની પાસેથી તેનાં બચાવનાં કારણ માગેછે અને તેના સાક્ષી રજુ કરવાનું ફરમાવેછે.

પછી તોહોમતવાળો અગર તેનો વકીલ તોહોમતવાળા તરફની કામની હકીકત જાહેર કરેછે ઇત્યાદી.

ઘણી વખતે એમ બનેછે કે કામ ચલાવનાર જુજ અથવા માજીસ્ટરેટની બીજી જગ્યાએ બદલી થવાથી તે કામ પુરૂં કરી શકતો નથી.

આના સંબંધમાં દીવાની કામ ચલાવવાની રીતના કાયદાની ૧૯૧ મી કલમ અને ફોજદારી કામ ચલાવવાની રીતના કાયદાની ૩૨૮ મી અને ૩૨૯ કલમો જુઓ.

આગલા શેશન જડજે જે પુરાવો લીધો હોય તે ઉપરથી પાછળ થનારો શેશન જડજ તોહોમતદારને સજા કરી શકે નહી. ૨૧ વી. રી. ક્રી રૂ. ૪૭; ૨૩ વી. રી. ક્રી રૂ. ૫૯

સોગન આપવા બાબતમાં સન ૧૮૭૩ નો ૧૦ મો આકટ જુઓ,

દીવાની કાયદા પ્રમાણે જે લોકોને કોરટમાં હાજર થતાં મુકત કરેલાછે તે બાબતમાં તે કાયદાની ૬૪૧ મી કલમ જુઓ.

પુરાવો લેવા યોગ્ય છે કે નહી એ વાત જડજે ઠેરવવી.

૧૩૬. જ્યારે હરકોઇ હકીકતનો પુરાવો આપવાનું હરકોઇ પક્ષકાર કહે, ત્યારે જાહેર કરેલી હકીકત સાબીત થાય તો તે લગતી શી રીતેછે એવું સદરહુ પુરાવો આપવાનું કેહેનાર સખશને પુછવાને જડજ મુખત્યાર છે અને સદરહુ હકીકત શાબીત થાય તો તે લગતીછે એવું જડજની નજરમાં આવે તો તેણે પુરાવો મજકુર લેવો અગર એવું નજરમાં ન આવે તો તે લેવો નહીં.

જે હકીકત સાબીત કરી આપવાનું કેહેવામાં આવે તે હકીકત એવી હોય કે કોઇ હકીકત સાબીત થાય તોજ માત્ર તેનો પુરાવો લેવાઇ શકાય ત્યારે સદરહુ પરથમ કહેલી હકીકતનો પુરાવો આપતાં પેહેલાં સદરહુ પાછળથી કહેલી બીજી હકીકત સાબીત થવી જોઇએ; પણ પક્ષકાર મજકુર એવી હકીકતની સાબીતી આપવાનું પોતાને માથે લે એ અને તે વીશે કોરટની ખાત્રી થાયતો તેમ થવાની જરૂર નથી.

એક જાહેર કરેલી હકીકત લગતી છે કે નહીં એ વાત બીજી જાહેર કરેલી હકીકત પરથમ સાબીત થયેલી માલમ પડે એવી હોય ત્યારે જડજની નજરમાં યોગ્ય જણાય તે પ્રમાણે સદરહુ બીજી વાત સાબીત કરતાં પેહેલાં સદરહુ પેહેલી વાતનો પુરાવો આપવાની પરવાનગી આપવાને અગર સદરહુ પેહેલી વાતનો પુરાવો આપતાં પેહેલાં સદરહુ બીજી વાતનો પુરાવો આપવાનો હુકમ કરવાને જડજ મુખત્યારછે.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) એક લગતી હકીકત વિશે એક જાહેર કરેયા પ્રમાણે ગુજરી ગયલા સખશે કહેલી મજકુર સાબીત કરી આપવાનું કહેવામાં આવ્યુ છે એ મજકુર કલમ ૩૨ મુજબ લગતો છે.

એ મજકુરનો પુરાવો આપતાં પેહેલાં એવો પુરાવો આપવાનું કહેનાર સખસે સખસ મજકુર ગુજરી ગયો છે એ હકીકત સાબીત કરવી જોઇએ.

(બ) એક જાહેર કરયા પ્રમાણે ખોવાઈ ગયલા દસ્તાવેજનો મજકુર નકલ વડે સાબીત કરી આપવાનું કહેવામાં આવ્યું છે.

નકલ મજકુર ગુજારતાં પેહેલાં તે નકલ ગુજારવાનું કેહેનાર શખસે સદરહુ અશલ દસ્તાવેજ ખોવાઇ ગયોછે એ શાબીત કરવું જોઇએ.

(ક) અ ના ઉપર ચોરીનો માલ ચોરીએ ગએલો જાણીને લેવાનું તોહોમતછે.

માલ મજકુર તેના કબજામાં હતો એ વાતનો તેણે ઇનકાર કીધો હતો એવું શાબીત કરી આપવાનુ કેહેવામાં આવ્યું છે.

ઇનકારના વાત લગતીછે કે નહીં એ વાત ચોરીએ ગએલો માલ રજુછે તેજછે એ વાત શાબીત થયેથી માલમ પડે એવી છે કોરટની નજરમાં યોગ્ય આવે તે પ્રમાણે કબજાનો ઇનકાર સાબીત કરતાં પેહેલાં માલ મજકુર ચોરીએ ગએલો તેજછે એનો પુરાવો આપવાનો હુકમ કરવાને અથવા માલ મજકુર ચોરીએ ગએલો તેજછે તેનો પુરાવો આપતાં પેહેલાં ઇનકારની વાત શાબીત કરવાની પરવાનગી આપવાને કોરટ મુખ્તારછે.

ડ અ નામની એક હકીકત જાહેર કરેયા પ્રમાણે એક તકરારી બાતનું કારણ અથવા ફળ છે એ અ નામની હકીકત સાબીત કરી આપવાનુ કેહેવામાં આવ્યું છે. હકીકત અ તકરારી હકીકતનું કારણ કીવા ફળછે એવું માની શકાય તે પેહેલાં વચમાં દરમીયાન બ, ક, ડ, એવી તરણ હકીકતછે તે બનેલીછે એમ સાબીત કરવું જોઇએ. બ ક અથવા ડ હકીકત સાબીત કરતાં પેહેલાં હકીકત અ સાબીત કરવાની પરવાનગી આપવાને અગર તો અ સાબીત કરવાની પરવાનગી આપતાં પેહેલાં બ ક તથા ડ સાબીત કરવાનો હુકમ આપવાને કોરટ મુખ્તાર છે.

મુખ્ય તપાશણી | ૧૩૭. જે પક્ષકારે સાહેદને બોલાવ્યો હોય તે પક્ષકાર તે સાહેદને તપાશે તેને મુખ્ય તપાસણી કેહેવી.

ઉલટ તપાશણી | સામાનો પક્ષકાર સાહેદને તપાશે તેને ઉલટ તપાસણી કેહેવી.

ફરી તપાશણી. | ઉલટ તપાસણી થયા પછી જે પક્ષકારે શાહેદને બોલાવ્યો હોય તે પક્ષકાર સાહેદને તપાસે તેને ફરી તપાશણી કેહેવી.

ઉપલી કલમમાં કહેલી તપાશણી કેવે અનુકરમે લેવી તા. ફરી તપાશણીમાં શું પુછવું તે બાબત | ૧૩૮. શાહેદોની પરથમ મુખ્ય તપાશણી કરવી પછી (જો સામા પક્ષકારની ઇછા હોય તો) ઉલટ તપાશણી કરવી અને ત્યાર બાદ (સાહેદને બોલાવનાર પક્ષકારની ઇછા હોય તો) ફરી તપાશણી કરવી.

મુખ્ય તપાસણી તથા ઉલટ તપાસણી લગતી હકીકત બાબત હોવી જોઇએ પણ ઉલટ ત-

પાસણીમાં જે હકીકત શાહેદે મુખ્ય તપાસણીમાં લખાવી હોય તેજ હકીકત વીશે માત્ર સવાલ પુછવા એવી જરૂર નથી.

ઉલટ તપાસણીમાં જે બાબતોનો બોધ થયો હોય તે બાબતનો ખુલાસો થવાના કારણસર સવાલો ફરી તપાસણીમાં પુછવા; અને ફરી તપાસણીમાં કોરટની પરવાનગીથી કાંઈ નવી બાબત નીકળે, તો તે બાબત વીશે ફરી ઉલટ સવાલ પુછવાને સામો પક્ષકાર મુખ્તાર છે.

દસ્તાવેજ રજુ કરવાને કોઈ સખસને સમન થયો હોય તે સખસની ઉલટ તપાસણી બાબત. | ૧૩૯. જે સખસના ઉપર કાંઈ દસ્તાવેજ રજુ કરવાનો સમન થાય તે સખસે તે દસ્તાવેજ રજુ કર્યો એ હકીકત ઉપરથીજ માતર સખસ મજકુર સાહેદ બન્યો એમ સમજવું નહી અને તેને જ્યાં સુધી સાહેદ તરીકે બોલાવવામાં આવ્યો નથી ત્યાં સુધી તેની ઉલટ તપાસણી કરી સકાતી નથી.

ટીકા—દસ્તાવેજ રજુ કરવા સમનથી બોલાવેલા સાહેદે જાતે હાજર થવાની જરૂર નથી.—દીવાની કામ ચલાવવાની રીત બાબતનો સને ૧૮૮૨ ના આકટ ૧૪ ની કલમ ૧૬૪ મુજબ જે શખસને સમનથી માત્ર દસ્તાવેજ રજુ કરવા બોલાવેલો હોય તે સખસ દસ્તાવેજ મજકુર રજુ કરવાને જાતે હાજર થવાને બદલે જો તે દસ્તાવેજ રજુ કરાવે તો સદરહુ સખસ સમનમાં ફરમાવ્યા મુજબ વરત્યો એવું ગણાયછે.

ચાલ ચલણ બાબતના સાહેદો બાબત. | ૧૪૦. ચાલ ચલણ બાબતના સાહેદોની ઉલટ તપાસણી તથા ફરી તપાસણી કરી શકાયછે.

સુચક સવાલ. | ૧૪૧. સવાલ પુછનાર સખસ જે જવાબ મળવાની ઈછા રાખતો હોય અથવા આશા રાખતો હોય તે જવાબ જે સવાલ ઉપરથી નીકળી આવે તેવા સવાલને સુચક સવાલ કહેવામાં આવેછે.

સુચક સવાલો ક્યારે પુછવા નહી | ૧૪૨. મુખ્ય તપાસણીમાં અથવા ફરી તપાસણીમાં સુચક સવાલ સામો પક્ષકાર હરકત લેતો કોરટની પરવાનગી શીવાય પુછવા જોઈએ નહી.

જે બાબતો પ્રસ્તાવના રૂપે હોય અથવા બીજા તકરારી હોય અથવા કોરટના અભીપ્રાયમાં પુરતી રીતે સાબીત થઈ ચુકી હોય તેબાબતો વીશે સુચક સવાલો પુછવાની કોરટે પરવાનગી આપવી.

ક્યારે પુછીશકાય. | ૧૪૩. ઉલટ તપાસણીમાં સુચક સવાલો પુછી શકાય છે.

લખાણ થએલી બાબતો વીશેનો પુરાવો. | ૧૪૪. હરકોઈ સાહેદની સાહેદી લેવાતી હોય તે દરમીયાનમાં તેને એવું પુછી શકાય છે. કે જે કરાર કીંવા દાન કીંવા મીલકતની બીજી રીતની બ્યવસ્થા બાબત તે સાહેદી આપે છે તે કરાર કીંવા દાન કીંવા મીલકતની બીજી રીતની બ્યવસ્થા કોઈ દસ્તાવેજમાં લખેલી નહોતી કે કેમ; અને જો તે એમ કહે કે લખેલી હતી તો અથવા જે દસ્તાવેજ કોરટના અભીપ્રાય પરમાણે રજુ થવો જોઈએ એવા હરકોઈ દસતાવેજના મજકુર વીશે તે સખસ કાંઈ વાત કહેવા જતો હોય તો સામો પક્ષકાર એવી હરકત લેવાને મુખ્ત્યાર છે કે દસતાવેજ મજકુર રજુ થતાં સુધી અથવા જે હકીકત સાબીતો થએ સદરહુ સાહેદને બોલાવનાર પક્ષકારને દસતાવેજ મજકુરનો દોયમ પુરાવો આપવાનો હક થતો હોય તે હકીકતો સાબીત થાય ત્યાં સુધી એવો પુરાવો લેવો જોઈએ નહી.

ખુલાસો.—દસતાવેજોના મજકુર વીશે બીજા સખસોએ કહેલી વાત સવત લગતી હોય તો તે વાતોની મુખ જુબાની સાહેદી શાહેદ આપી શકે છે.

દ્રષ્ટાંતો.

તકરાર એવી છેકે અ એ બ ના ઉપર હુમલો કીધો કે નહી.

•(ક) એવી શાહેદી આપે છે કે અ એ ડ ને એવું કહેતાં ક એ સાંભળ્યું કે "બ એ કાગળ લખ્યો તેમાં મારા ઉપર ચોરીનું તોહમત મુકયું છે અને તેનું વેર હું લઈશ" આ વાત લગતી છે કારણ કે હુમલો કરવાનો અ નો શું હેતુ હતો તે તે ઉપર માલમ પડે છે સબબ કાગળ વીશે કાંઈ પુરાવો આપવામાં ન આવે તો પણ સદરહુ વાતનો પુરાવો આપી શકાય છે.

પેસતરના લખેલા મજકુર બાબત ઉલટ તપાસણી.

૧૪૫. કોઈ સાહેદે પેસતર કાંઈ મજકુર લખેલો હોય અથવા કહેલો હોય તે લખી લેવામાં આવ્યો હોય તથા તે તકરારી બાબતને લગતો હોય તો તે લખાણ તેને બતાવ્યા શિવાય અથવા સાબીત કરેયા શિવાય સદરહુ મજકુર બાબત તેની ઉલટ તપાસણી કરી શકાય છે; પરંતુ લખાણ મજકુરથી તેને ખોટો પાડવાનો ઇરાદો હોય તો તે લખાણ સાબીત કરી શકાય તે પેહેલાં લખાણ મજકુરના જે ભાગો તેને ખોટો પાડવાના કામમાં લેવાનો હોય તે ભાગો તેના લક્ષ ઉપર આણવા જોઇએ.

ઉલટ તપાસણીમાં કયા સવાલો પુછવા લાયક છે.

૧૪૬. જ્યારે કોઈ સાહેદની ઉલટ તપાસણી લેવામાં આવે ત્યારે આ આકટમાં ઉપર બોધ કરી ગયા પરમાણેના સવાલોની સાથે જે સવાલોથી નીચે લખેલી બાબતોનો ખુલાસો થાય તેવા સવાલો પણ તેને પુછી શકાય છે.

૧ સાહેદ મજકુર સાચુ બોલે છે કે નહી તેની પરીક્ષા લેવા બાબત.

૨ તે કોણ છે. તથા તેની સંસારમાં કેવી સ્થીતી છે તે બાબત અથવા.

૩ તેની ચાલ ચલણને હાની લગાડી તેના ઉપરનો ભરોસો નબળો પાડવા બાબત આવા સવાલોના જવાબ ઉપરથી પરતક્ષ કીંવા પરંપરા સબબે સાહેદ મજકુર ગુનાહમાં આવે એવું થતું હોય અથવા જવાબ મજકુર તેને દરવ્યદંડને કીંવા કાયદો તોડવાની ગુનેહગારીને પાત્ર કરતો હોય અથવા તે ઉપરથી પરતક્ષ કીંવા પરંપરા સબંધે તે દ્રવ્ય દંડને કીંવા કાયદો તોડવાની ગુનેહગારીને પાત્ર થાય એવું થતું હોય તો પણ સવાલ મજકુર પુછી શકાય છે.

સાહેદને જવાબ આપવાની ફરજ કયારે પાડવી

૧૪૭. જો હરકોઈ એવો સવાલ દાવાને કીંવા કામને લગતી હોય તેવી બાબત વીશે હોય તો કલમ ૧૩૨ મીમાં લખેલા નીયમો તેને લાગુ પડે છે.

સવાલ કયારે પુછવો અને તેનો જવાબ દેવાની ફરજ કયારે પાડવી તે કોરટે ઠેરવવું.

૧૪૮. એવા હરકોઈ સવાલ એવી બાબત વીશે હોય તે ઉપરથી સાહેદની ચાલ ચલણને હાની પોહોચ્યાથી તેના ઉપરના ભરૂસામાં અંતર પડે, તે શીવાય બીજી રીતે તે બાબત દાવામાં કીંવા કામમાં લગતી નહોય તો તે સવાલનો જવાબ દેવાની સાહેદને ફરજ પાડવી કે નહી તે કોરટે ઠેરવવું અને જો કોરટના નજરમાં યોગ જણાય તો સવાલ મજકુરનો જવાબ દેવાનો સાહેદને ફરજ નથી. એવી તે સાહેદને સુચના આપવાને કોરટ મખતીઆર છે. સદરહુ મુજબ ઠરાવ કરતી વખતે નીચે લખેલી બાબતો ઉપર કોરટે ધીયાન રાખવું.

(૧) સદરહુ સવાલ જે એવા પ્રકારના હોય કે તે ઉપરથી જે આરોપ મુકવામાં આવ- તો હોય તે આરોપ જો સાચો પડે તો જે બાબતની સાહેદ મજકુર સાહેદી આપતો હોય તે બા- બતમાં તેના ઉપર ભરોંસો રાખવા સબંધીના કોરટના અભીપ્રાયમાં બાધ પડે, તો તે સવાલ મુનાસીબ છે એમ સમજવું.

(૨) સદરહુ સવાલ ઉપરથી જે આરોપ મુકવામાં આવતો હોય તે એવા લાંબા કાળ ની બાબતો સબંધીનો કીંવા એવા પ્રકારનો હોય કે તે સાચો પડે તો જે બાબતની સાહેદ મ- જકુર સાહેદી આપતો હોય તે બાબતમાં તેના ઉપર ભરોસો રાખવા સબંધીના કોરટના અ- ભીપ્રાયમાં ફેર પડે એવું ન હોય કીંવા જુજ ફેર એવું હોય, તો તેવા સવાલોને ગેર મુનાસિબ સ- વાલ સમજવા.

(૩) સાહેદની ચાલ ચલણ ઉપર જે આરોપ મુકવામાં આવ્યો હોય તે કેટલો ભારેછે તથા સાહેદ મજકુરના સાહેદી કેટલી અગતનીછે એ બે વાત ઉપર વીચાર કરતાં તે બેઉ વચે મો ટો અંતર માલમ પડે તો એવા સવાલ ગેર મુનાસિબ જાણવા.

(૪) સાહેદ જવાબ આપવાની ના કહે તો તે ઉપરથી કોરટની નજરમાં યોગ્ય જણાય તો એવી ધારણા કરવાને કોરટ મુખત્યારછે કે જવાબ આપ્યો હોય તો તે પ્રતીકુલ પડે.

ટીકા.—ગેર મુનાસબ સવાલોમાં જવાબ આપવાથી સાહેદનો બચાવ.—આ કલમ મુજબ કોરટને સવાલો પુછવાની મના કરવાનો અથવા જવાબ આપવા સાહેદ ના પાડવા ઉપરથી અનુ માન દોરવા અથવા ન દોરવાનો અધીકારછે. બે પરવાઈના તથા ગેર મુનાસબ સવાલોમાંથી સાહે- દોનો બચાવ કરવામાં કોરટે કીયા ધોરણો ઉપર ચાલવું. તે રકમ (૨) તથા (૩) માં ઠરાવેલા બહિ- ષ્કરણો સ્પષ્ટ રીતે બતાવેછે. સાહેદ કાયદાનું માન રાખી કોરટમાં સાક્ષી પુરવા આવે તેટલાજ ઉપરથી તેના બધી આગળના વરતાણુંક ખોટી બનો જાહેરમાં લાવવાની નથી આવી બારે ખાનગી અગ- વડ જો ખરીજ અગત્ય હોય તોજ ઉલંઘન કરાય; પણ જ્યારે આરોપ ખરો હોય તોપણ સાહેદ ઉ પર ભરોસો રાખવામાં અંતર પડતો ન હોય, કીંવા જ્યારે સાહેદની ચાલ ચલણને હાની ઘણીજ હોય, અને સાક્ષીની અગત્યતા ઘણીજ થોડી હોય ત્યારે ઉપર કહેલો અગવડ ઉલંઘન કરી શકાતી નથી. કોઈ બહરીને કોઈ નાના કામમાં પુછવામાં આવે કે "વીસ વરસ ઉપર તને ગેરકાયદેસર છોકરૂં થયું હતું કે નહીં?" તો આ સવાલનો જવાબ આપવાથી બચવાનો તેને નીચેના બે સબ- બોથી હકછે (૧) સ્ત્રી જો તેને જનમ્યું હોય તો તેથી તેની સચાઇમાં અંતર પડતો નથી; અને (૨) જો એકે આવા નજીવા કારણને સારૂ તેની આબરૂ જોખમમાં નાંખવી એ ગેરવાજબીછે.

ઉપર પ્રમાણે લજ્જા રહીત હુમલાના અથવા બળાતકાર સંભોગની કોશીશના કામોમાં ફરી- આદ કરનાર બહરીને એવો સવાલ ન પુછી શકાય કે તેને પેસ્તર કે તર કેદી શીવાય બીજા કોઈ માણસની સાથે સમાગમ થએલો કે નહીં, કેમકે એ સવાલ મુદાની વાતને લગતો નથી. રાણી વી. હોગસન, રસલ એન્ડ રાયન્સ કાઉન કેસીસ પા. ૨૬૩; રાણી. વી. ક્લારક, સ્ટારકીસ રીપોરટસ નીસી પ્રાયસ વા. ૨—પા. ૨૪૧; રાણી વી. કોકરોફ્ટ, કોકસ ક્રીમીનલ કેસીસ વા. ૧૧—પા.૪૧૦; રાણી વી. હોલ્મસ, લા રીપોરટસ, કાઉન કેસીસ રીઝરવ વ. ૧—પા. ૩૩૪

કારીંગટન એન્ડ પેઇન્સ રીપોરટસ નીસી પ્રાયસ વા. ૬—પા. ૫૮૨ રાણી વી. માર્ટીનના

કામમાં ફરીઆદ કરનાર ઓરતને પેસ્તર કેદીની સાથે સમાગમ હતો એવો પુરાવો પડેલો હતો, અને કારીંગટન એન્ડ પેઇન્સ રીપોરટસ વા. ૩—પા. ૫૮૯ રાણી વી. બારકરના કામમાં ફરીઆદ કરનારી ઓરતી સાધારણ કસ્બાતણછે એવું બતાવનાર પુરાવા વીશેની તકરાર હતી; આ કામોમાં પુરાવો લેવા યોગ્યછે એવો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો કારણ તે સંમતીની તકરાર સાથે પ્રત્યક્ષ રીતે લાગતો વળગતોછે.

યોગ્ય કારણ વગર સવાલ પુછવો નહી.

૧૪૯. કલમ ૧૪૮ મીમાં બોધ કર્યોછે તેવા સવાલ ઉપરથી જે આરોપ મુકવામાં આવતો હોય તે આરોપ સરા પાયા ઉપરછે એવું ધારવાને તે પુછનાર સખસને યોગ્ય કારણ ન હોય તો તેવો સવાલ પુછવો મુનાસીબ નથી.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) એક બારીસ્ટરને એક અટરનીએ એવી સમજુત આપી કે એક અગત્યનો સાહેદ ડાકાઇટી કરનારછે. સાહેદ મજકુર ડાકાઇટી કરનારછે કે.શી રીતે તે તે સાહેદને પુછવાનું આ એક યોગ્ય કારણછે.

(બ) એક વકીલને કોરટમાંના એક સખસે ખબર આપી કે એક અગત્યનો સાહેદ ડાકાઇટી કરનારછે. વકીલે તે ખબર આપનારને પુછ પાછ કીધી તો પોતે કહેલી વાતના તેણે ખાતરી લાયક કારણ બતાવ્યાં સાહેદ મજકુર ડાકાઇટી કરનારછે કે શી રીતે એવું તેને પુછવાનું આ એક યોગ્ય કારણછે.

(ક) એક સાહેદને વીશે કશી વાત જાણવામાં નથી તેને વગર સંધાને પુછ્યુ કે, તે ડાકાઇટી કરનારછે કે નહી આ સવાલ પુછવાને યોગ્ય કારણ નથી.

(ડ) એક સાહેદને વિશે કશી વાત જાણવામાં નથી તેને પોતાની ઉપજીવીકાના સાધન શુંછે તથા ગુજારો શી રીતે કરેછે તે બાબત પુછ્યુ તે ખાતરી લાયક જવાપ આપતો નથી એ સખસ ડાકાઇટી કરનારછે કે શી રીતે એવું તેને પુછવાનું આ એક યોગ્ય કારણ ગણી શકાય.

યોગ્ય કારણ વગર સવાલ પુછવામાં આવે ત્યારે કોરટે શું કરવું.

૧૫૦. જ્યારે કોરટનો અભીપ્રાય એવો હોય કે હરકોઇ એવો સવાલ યોગ્ય કારણ વગર પુછ્યો, ત્યારે જો તે સવાલ હરકોઇ બારીસ્ટરે અથવા અટરનીએ અથવા પલીડરે અથવા વકીલે પુછ્યો હોય તો કામ મજકુરની હકીકતનો રીપોરટ હાઇકોરટમાં અથવા સદરહુ બારીસ્ટર કીંવા અટરની કીંવા પલીડર કીંવા વકીલ પોતાનું રોજગારનું કામ કરવાને પ્રસંગે જે અધીકારીને તાબે હોય તેને કરી મોકલવાને કોરટ મુખતારછે.

ટીકા—અસલ ખરડામાં જે કલમો હતી તેને બદલે આ કલમો મુકવામાં આવીછે. બીલ પસાર થતાં સર. જે. એફ. સ્ટીફન સાહેબે જણાવ્યું કે "તે કલમોમાં એવો ઠરાવ હતો કે કોરટની આગળ ચાલતા કામને લાગુ ન પડે તેવા અને સાક્ષીની આબરૂ ઉપર જેની અસર થાય તેવા સવાલો લેખી સમજુતી વગર કોઈ પણ સખસને પુછવા નહી. જો તે સવાલ કોરટને અયોગ્ય લાગે તો કોરટ લેખી સમજુત જોવા માગી શકે; અને આવી લેખી સમજુત આપી હોય તો પીનલકોડ પ્રમાણે અપવાદોને અનુસરીને તે આબરૂ લીધા બરોબર ગણાય. આ સુચના ઉપર ઘણી ટીકા થઈ અને ત્રણે ઇલાકાના વકીલો બારીસ્ટરો તરફથી અરજીઓ આવી. તેમજ સ્થાનીક રાજ્યોનો પણ

મન તે વિરૂધ હતો અરેછમાં બતાવેલાં કારણો કેટલાંક વાજબી લાગવાથી એ કલમો કાઢી નાંખ-વામાં આવીછે.

લજ્જા રેહીત તથા નીંદા યુકત સવાલ.

૧૫૧. કોરટની નજરમાં જે સવાલ અથવા તપાસણી લજ્જા રેહીત કીંવા નીંદા યુકત લાગે તે સવાલ અથવા તપાસણી કોરટની રૂબરૂ ચાલતી તકરારો, સાથે કાંઇ લાગતી વળગતી હોય તો પણ તે કરવાની મના કરવાને કોરટ મુખ્ત્યારછે પરંતુ તે જો તકરારી હકીકતની સાથે સબંધ રાખતી હોય, અથવા તકરારી હકીકત હતી કે નહી તે મુકરર કરવાને જાણવાની જરૂર હોય એવી બાબતો સાથે સબંધ રાખતી હોય તો સદરહુ પ્રમાણે મના કરી શકાય નહી.

ટીકા—જે સવાલ અપમાન કરવાને અગર મન દુખાવવા સારૂ કરવામાં આવ્યો હોય અગર તે જરૂર વીના ખોટું લાગે તેવા રૂપમાં મુકેલો હોય તો સાક્ષીના બચાવ સારૂ કોરટે વચે પડવું એ કોરટની ફરજછે.

અપમાન કરવાના અથવા મનને દુખ કરવાના ઇરાદાથી કીધેલા સવાલ.

૧૫૨. કોરટની નજરમાં એવું આવે કે કોઈ સવાલ અપમાન કરવાના કીંવા મનને દુઃખ ઉત્પન કરવાના ઇરાદાથી કીધોછે, અથવા સવાલ મજકૂર સ્વતઃમુનાસીબ હોય તો પણ કોરટની નજરમાં એમ આવે કે તેનું રૂપ વગર જરૂરે મન દુખવવા જેવું છે તો તે સ્વાલ કોરટે કરવા દેવો નહીં.

સાહેદની સાચવટ જોવાના સ્વાલના જવાબ ખોટા પાડવાને પુરાવો આપવો નહી.

૧૫૩. જ્યારે કોઇ સાહેદને હરકોઈ સવાલ પુછ્યો હોય તથા તેનો તેણે જવાબ આપ્યો હોય, તે ઉપરથી તેની ચાલ ચલણને હાની પોહોંચ્યાથી તેના ઉપરના ભરોસો નબળો થાય એટલોજ માત્ર સ્વાલ મજકુર થતી તજવીજમાં લગતો હોય ત્યારે તે સાહેદને ખોટો પાડવા સારૂ કાંઈ પણ પુરાવો આપવો નહી પણ તેણે જો ખોટો જવાબ દીધો હોય તો તેના ઉપર પાછળથી ખોટી સાહેદી આપવાનુ તોહોમત મુકા સકાયછે.

અપવાદ ૧ લો—કોઈ સાહેદને એવો સવાલ પુછીઓ હોય કે તમારા ઉપર પેસતર કાંઇ ગુનોહ સાબીત થએોછે કે નહી' અને તેના જવાબમાં તે ના કહે તો પેસતર ગુનોહ સાબીત થવાની વાતનો પુરાવો આપી સકાયછે.

અપવાદ ૨ જો—કોઈ સાહેદના નીસ્પક્ષપાતીપણાને દોષ પોહોંચે એવો હરકોઇ સ્વાલ તે સાહેદને પુછવામાં આવે, અને તેના જવાબમાં જે હકીકત સુચવી હોય તેનો તે ઇનકાર કરે તો તેને ખોટો પાડી સકાયછે.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) એક વીમેદારના ઉપર દાવો થયો તેના જવાબમાં તેણે દગાનો સબબ બતાવ્યો.

દાવેદારને એવો સવાલ પુછ્યો કે પેસતરના એક કામમાં તમે દગલબાજીનો દાવો કીધો હતો કે નહીં, દાવેદાર ના કહેછે,

દાવેદાર મજકુરે એવો દાવો કીધો હતો તે બતાવવાને પુરાવો આપવા માંડ્યો, એ પુરાવો સેવાઇ સકાતો નથી,

(બ) એક સાહેદોને એવો સવાલ પુછવામાં આવ્યો કે તમે કોઇ જગોએથી અપ્રમાણીકપણાને સારૂ બરતરફ થયા હતા કે નહી સાહેદ ના કહેછે,

અ પરમાણીકપણાને માટે તે બરતરફ થયો હતો તે બતાવાને પુરાવો આપવા માંડ્યો એ પુરાવો લેવાઇ સકાતો નથી,

(ક) અ એવું કેહેછે કે મે અમુક દીવશે બ ને લાહોરમાં દીઠો હતો.

અ ને એવો સવાલ પુછ્યો કે તમે પોતેજ તે દીવસે કલકતામાં હતા કે નહી, અ ના કહેછે,

દીવસ મજકુરે અ કલકતામાં હતો તે બતાવવાને પુરાવો આપવા માંડ્યો,

એ પુરાવો લેવાઇ સકાયછે તેનું કારણ એકે બ તે દીવસે લાહોરમાં જોવામાં આવ્યો હતો એ વાત વીરૂધ તે ઉપરથી પુરાવો થાયછે, અ ઉપરનો ભરોંસો કમી થાય એવી હકીકત બાબત અ વીરૂધ પુરાવો થાએછે એ કારણ નથી.

અ એ ના કહી તે ખોટો હોય તો સદરહુ દરએક વાતને સારૂ તેના ઉપર ખોટી સાહેદી આપવાનું તોહોમત મુકી સકાય છે.

(ઙ) અ ને એવો સવાલ પુછ્યો કે તમે બ ની વીરૂધ. પુરાવો આપોછો તે બ ના કુટુંબને તથા તમારા કુટુંબને માંહોમાંહે હાડવેર ચાલ્યું આવેછે કે નહી.

અ ના કહેછે. સવાલ મજકુર ઉપરથી તેના નીસ્પક્ષપાતીપણાને દોશ પોંહોંચે એવું છે એવા શબબથી તેને ખોટો પાડી શકાયછે.

ટીકા.—અપવાદ (૨) સાહેદના નીસ્પક્ષપાતીપણાને દોષ દેવો—દાખલો કે સાહેદ મુકદમાના એક પક્ષકારની વીરૂધ ખોટા સાહેદો ખડા કરવાની કોશોશ કરેછે.

ઇનકારમાં અંગિકાર કરવાની ના પાડવાનો સમાવેશ થાય છે.—કોઇ સાહેદને એવું પુછવામાં આવે કે 'ગઇ સાલમાં તમારા ઉપર ખોટા સોગન ખાધાનું તોહોમત સાબીત થયું હતું' અથવા આ કામમાં તમને પ્રતીવાદી પાસેથી રૂપઇયા પચાસ મળ્યા છે? અને તે એવો જવાબ આપે કે હું જાણુંતો નથી અથવા ભુલી ગયો છુ, તો વેહેવાર ઉપયોગમાં તે તેનો ઇનકાર કરેછે.

સાહેદ તેણે કહ્યુ· તે જગાએ નહોતો એવી સાબીતી બાબત.—બચાવ તરફના સાહેદનું કેહેવું કે ફરીયાદી તરફનો સાહેદ અમુક વખતે અમુક ઠેકાણે હતો અને તેથી કરીને ફરીયાદીના કેહેવા પ્રમાણે તે વખતે તે બીજી જગાએ નહોતો અને તોહોમતવાળા શખસોને તેણે જોયા નહોતા. આ કેહેવું ફરીઆદ તરફના સાહેદની એ બાબત ઉલટ તપાસણી ન થઇ હોય તો પણ પુરાવામાં લેવા યોગ્ય છે. રાણી વી. સખારામ મુકુંદજી મુ. હા. કો. રી. વા. ૧૧—પા૦ ૧૬૬

આ કલમની સાથે ૧૪૧ મી કલમના ન અને ઓ દૃષ્ટાંતો અને ૧૫ મી કલમ વાંચો.

પક્ષકારે પોતાના જ સાહેદને પ્રશ્ન પુછવાબાબત

૧૫૪. ઊલટ તપાશણીમાં સામા પક્ષકારથી પુછી સકાય એવા સવાલો કોઇ સાહેદને પુછવાની પરવાનગી તે શાહેદ બોલાવનાર સખસને કોરટને યોગ્ય લાગેતો આપવાને કોરટ મુખત્યાર છે.

સાહેદ ઉપરના ભરોંસા ઉપર દોશ આણવા બાબત.

૧૫૫. કોઇ સાહેદ ઉપરના ભરોંસાને નીચે લખેલી રીતોએ એ સામો પક્ષકાર, અથવા કોરટ પરવાનગી આપે તો તે શાહેદને બોલાવનાર સખસ દોશ આપી શકેછે.

(૧) જે સખસો એવી સાહેદી આપે કે શાહેદ મજકુરને હમે પીછાનીએ છીએ તે ઉપરથી હમે તેને ભરોંસાને પાત્ર માનતા નથી તેવા સખસોના પુરાવાથી.

(૨) પુરાવો આપવાને શાહેદ મજકુરને રૂસવત આપવામાં આવીછે. અથવા તે રૂશ્વત આપવા માંડી તે લેવાનું તેણે કબુલ કીધુંછે અથવા તેને હરકાંઇ બીજી અયોગ્ય લાલચ મળીછે, એવું સાબીત કરયાથી.

(૩) સાહેદ મજકુરની સાહેદીના જે ભાગ વીરૂધ પુરાવો આપી શકતો હોય તે ભાગ પેસતર તેની કહેલી અથવા જમેની વાતથી વીરૂધ છે. એવું સાબીત કરયાથી.

(૪) જ્યારે કોઇ સખસના ઉપર બલાતકાર સંભોગ કરયાને માટે અથવા બલાતકારે ગમન કરવાની કોશીશને માટે ફોજદારી મુકદમો ચાલતો હોય ત્યારે ફરીઆદ કરનાર ઓરત બહુ કરીને બદ ચાલની છે એવો પુરાવો આપી શકાય છે.

ખુલાસો.—અમુક સાહેદ ભરોંશાને પાત્ર નથી એવું કહેનાર શાહેદ એ પરમાણે પોતાને માનવાના કારણો મુખ્ય તપાસણી વખત ન આપે તો તે મુખ્તીયાર છે. પરંતુ ઉલટ તપાસણી વખતે કારણો મજકુર પુછી શકાય છે, અને તે જે જવાબ આપે તેની વીરૂધ પુરાવો આપી શકાતો નથી પરંતુ જો તે ખોટો હોય તો તેના ઉપર પાછળથી ખોટી સાહેદી આપયાનું તોહમત મુકી શકાય છે.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) કાંઇ માલ વેચીને બ ને આપ્યો તેની કીમતને સારૂ તેના ઉપર અ એ દાવો માંડ્યો.

ક કેહેછે કે માલ મજકુર મે બ ને સોંપી આપ્યો હતો.

પેસતર એક પ્રસંગે તેણે એવું કહ્યું હતું કે મે માલ મજકુર બ ને સોંપી આપ્યો નથી એવું બતાવવાને પુરાવો આપવા માંડ્યો.

એ પુરાવો લેવાઇ શકાય છે.

(બ) અ ના ઉપર બ નું ખુન કરયાનું તોહમત છે.

(ક) ક કહેછે કે બ એ મરતી વેળા એવું કહ્યું હતું કે જે જખમથી બ મરી ગયો તે જખમ અ એ મારયો હતો.

ક એ પેસતર એક પ્રસંગે એવું કહ્યું હતું કે જખમ મજકુર અ એ મારયો નથી. અથવા તેની રૂબરૂ મારવામાં આવ્યો નથી; એવું બતાવવા પુરાવો આપવા માંડ્યો.

એ પુરાવો લેવાઇ શકાય છે.

ટીકા—સાહેદ ઉપર ભરૂંસો ન રાખવા વીશે—આ કલમમાં ઠરાવ્યું છેકે સાહેદ ઉપરના ભરૂંસાને કેટલીક મુકરર રીતીઓથી જે દોષ આપી શકાય છે, એટલે કે પ્રત્યક્ષ તેના ભરૂંસાને લગતા સવાલોથી તથા સાહેદીથી દોષ આપી શકાય છે; અને મુકદમામાં અમુક બાબત વીશે તેણે જે સાહેદી આપી હોય તે ખોટી પાડી પરંપરા સંબંધે એવો દોષ આપી શકાતો નથી. રાણી વી. સખારામ મુકંદજી. મુ. હા. કો. રી. વા. ૧૧—પા૦ ૧૬૬

લગતી હકીકતનાં પુરાવાને પુષ્ટીમળે એવા સવાલો પુછી શકાય છે.

૧૫૬. જ્યારે જે સાહેદની સાહેદીને પુસ્ટી આપવાનો ઇરાદો હોય તે સાહેદ કોઇ લગતી હકીકત વીશે શાહેદી આપતો હોય ત્યારે એવી લગતી હકીકત જે જગાએ કીંવા જગોની પાસે અથવા જે વખતે કીંવા વખતના અરસામાં બની તે જગોએ કીવા જગોની પાસે અથવા જે વખતે કીંવા વખતના અરસામાં

બીજી કાંઈ વાત તેના જોવામાં આવી હોય તે સાબીત થએલી જે લગતી હકીકત વીશે સાહેદ મજકુર શાહેદી આપતો હોય લગતી હકીકત સબંધે શાહેદ મજકુરની સાહેદીને પુસ્ટી મળશે એવો કોરટનો અભીપ્રાય હોય તો તેવી વાત બાબત સદરહુ સાહેદને સવાલ પુછી શકાયછે.

દ્રષ્ટાંતો.

અ નામનો ગુનાહના કામમાં ગુનેહગારનો એક સોબતી પોતે જે અપહરણમાં સામિલ હતો તે અપહરણનો હેવાલ આપે છે. જે ઠેકાણે અપહરણ મજકુર બન્યુ તે ઠેકાણે પોતાના ગયા આ આના રસતા ઉપર અપહરણ મજકુર સાથે સબંધ ન રાખતી કેટલી એક બીનાઓ બની તેનું તે બયાન કરે છે.

મુળ અપહરણ મજકુર બાબતના તેના પુરાવાને આપવા સારૂ સદરહુ હકીકતનો ઉલાયદો પુરાવો આપી શકાય છે.

સાહેદ પેસતર કહેલા મજકુર તેની પાછલની તેજ હકીકત વીશેની સાહેદીને પુસ્ટી આપવાને શાબીત કરી શકાય છે.

૧૫૭. કોઈ સાહેદની સાહેદીને પુસ્ટી આપવા સારૂ તે હકીકત જે વખતે બની તે વખતે કીવા તે અરસામાં અથવા હકીકત મજકુરની તપાસ કરવાને કાયદા પ્રમાણે અધીકાર હોય એવા અધીકારની રૂબરૂ હકીકત મજકુર વીશે સદરહુ શાહેદે પેસતર કહેલી હકીકત સાબીત કરી શકાય છે.

ટીકા—ઈંગ્લાંડમાં ચાલતા રીવાજ મુજબ સાક્ષીએ આગળ હકીકત કહી હોય તે પુસ્ટીમાં દાખલ કરી શકાતી નથી. સ્ટાર્ક કહે છેકે "સાક્ષીએ ઉલટી હકીકત જાહેર કરી હોય તેથી કાંતો તેના સત્યપણામે બાધ આવેછે અગર તેની યાદદાસ્ત સારી નથી એમ જણાય છે; પણ તેની તે વાત ફરીથી તેણે કહી હોય તેથી તેના ઉપર વધારે ભરૂસો રાખી શકાય તેમ નથી. આ કલમ પ્રમાણે પુસ્ટીમાં જે હકીકત સાબીત કરવાની છે તે સાધારણ વાતચીતમાં અગર જેને તે સખસને સ્વાલ પુછવાનો અધિકાર છે તેના રૂબરૂ સોગન ઉપર અથવા બીજી રીતે કહેલી હકીકત હોવી જોઇએ. તે લખી અથવા મોઢાની હોય.

ગુનાહના કામમાં ગુનેહગારના સોબતીએ પેશતર કહેલા મજકુર વીશે.—રાણી વી. મલાપા બીન કપાનાના કામમાં સેશન જડજે કેદીના ઉપર ગુનોહ સાબીત થયાનો ઠરાવ ગુનેહગારના સોબતીની સાહેદી ઉપરથી કરયો અને સોબતી મજકુરે તેના માબાપ તથા પોલીસને કહેલો મજકુર તજવીજની વખતે તેના પૂરાવાની પુશટીમાં વાપરયો. જડજ નાનાભાઈ હરીદાસે અપીલમાં મુંબાઇની હાઇ કોરટનો ફેસલો આપતા (પાને ૧૯૭) નીચે મુજબ ટીકા કરી—"પૂરાવાના આકટની કલમ ૧૫૭ બેશક ઠરાવે છે કે સાહેદની સાહેદીને પૂશટી આપવા સારૂ મુદાની હકીકત જે વખતે બની તે વખતે કીંવા તે અરસામાં અથવા કોઇ અધીકાર વાળા અધિકારીની રૂબરૂ શાહેદ મજકુરે પેસતર કહેલી હકીકત સાબીત કરી શકાય છે; અને એ પ્રમાણે ખુન થયા પછી થોડે વખતે મરગીઆસે જુદે જુદે પ્રસંગે તેના મા બાપ તથા પોલીસ અમલદારોને કહેલા મજકુરનો સેશન જડજે ઉપયોગ કરયો છે. પણ મારી નજરમાં આવી તરેહની પૂશટી બસ નથી. જે કામ સારૂ ગુનેહગારના સોબતીની સાહેદીની પૂશટી મેળવવા જડજોથી જ્યુરીને કહેવામાં આવે છે તે કામ

આથી સરેછે એમ ભાગેજ કહી શકાય. જે સ્થીતીમાં તે છે તે ઉપરથી તેના એકલાની સાહેદી ઉપર ચાલવું એ જોખમ ભરેલું જણાય છે. અને એટલાજ માટે કેદાઓના સબંધમાં તેણે આપેલી સાહેદીની પુશટી કોઈ અલાયદો ભરૂસા લાયક પુરાવાથી મેળવવા વીશેનો નિયમ ઠરાવ્યો છે. પણ તેણે કહેલો મજકુર તજવીજના વખતે કહેલો હોય અથવા તે પેહેલાં કહેલો હોય અને ગમે તે રૂપમાં તે કોરટની આગળ રજુ થાય તો પણ તે હજુએ ગુનેહગારના સોબતીએ કહેલો મજકુર છે અને તે ફરીથી કેહેવાયાથી તેની કીમતમાં બીલકુલ વધારો થતો નથી. મુ. હા. કો. રી. વા. ૧૧ પાનું. ૧૯૬

કલમ ૩૨ કીંવા ૩૩ મુજબ લગતા મજકુર સાબેત થાય તે સંબંધી કેવી બાબતો સાબેત કરી શકાયછે.

૧૫૮. જ્યારે કોઈ મજકુર કલમ ૩૨ કીંવા ૩૩ મુજબ લગતો હોય તે સાબીત થાય ત્યારે તે વાતને ખોટી પાડવાને કીંવા તેને પુષ્ટી આપવાને, કીંવા જે સખસે તે મજકુર કહયો અથવા લખ્યો હોય તે સખસના ઉપરની ભરૂસાને દોષ આપવાને કીંવા તે ભરૂસાને કાયમ કરવાને જો સખસ મજકુરને સાહેદ તરીકે બોલાવ્યો હોત અને તેણે ઉલટ તપાસણીમાં સુચવેલી બાબતના ખરાપણાની ના કહી હોત તો જે બાબતો સાબીત કરી શકાત, તે બાબતો સાબીત કરી શકાય છે.

યાદદાસ્ત તાજી કરવા બાબત.

૧૫૯. કોઈ સાહેદને જે કાર્ય સબંધી સવાલ પુછયો હોય તે કારય બન્યું તે વખતે સાહેદ મજકુરે પોતાને હાથે કાંઈ લખાણ કરેલું હોય તે લખાણ વડે અથવા સદરહુ કારય બન્યું ત્યાર પછી એટલાતો નજદીક વખતમાં કાંઈ લખાણ કરેલુ હોય કે તે લખાણ કરતી વખતે કારય મજકુર તેની યાદદાસ્તમાં તાજુ હતું એવો કોરટની નજરમાં સંભવ લાગે તો તે લખાણ વડે સાહેદ મજકુર સાહેદી આપતો હોય તે દરમીયાનમાં પોતાની યાદદાસ્ત તાજી કરી શકે છે.

સાહેદ યાદદાસ્ત તાજી કરવાને નકલ કયારે જોઈ શકે છે.

એવું લખાણ હરકોઈ બીજા શખસે કરેલું હોય તથા તે સાહેદ મજકુર ઉપર કહેલા વખતમાં વાંચ્યું હોય અને તે ખરૂ છે એમ તે વાંચતી વખતે જાણતો હતો એવું હોય તો તેવા લખાણને પણ સાહેદ મજકુર જોઈ શકે છે.

જે જે કામોમાં હરકોઈ દસતાવેજ જોઈને સાહેદ પોતાની યાદદાસત તાજી કરી શકે છે, તે તે કામોમાં કોરટની પરવાનગીથી એવા દસતાવેજની નકલ પણ તે જોઈ શકે છે; પરંતુ કોરટની ખાતરી થવી જોઈએ કે અસલ દસ્તાવેજ રજુ ન થવાનું પુરતુ કારણછે.

કુશળ માણસો પોતાની યાદદાસ્ત પોતાના રોજગાર સબંધીના ગરંથો વડે તાજી કરી શકેછે.

ટીકા—ફકરો (૧) માત્ર યાદદાસ્ત તાજી કરવાને વાપરેલો દસ્તાવેજ પુરાવામાં લેવા યોગ્ય હોવો જોઈએ, એમ જરૂરનું નથી, એ પ્રમાણે જે દસ્તાવેજ સ્ટાંપની ખામી અથવા નોંધાવાની ખામીને લીધે પુરાવામાં લેવા યોગ્ય ન હોય તે યાદદાસ્ત તાજી કરવા સારૂ વાપરી શકાય.

ફકરો (૨) દસ્તાવેજ હરકોઈ બીજા સખસે પણ લખેલો હોય એટલા માટે સાહેદે પોતે જાતે નહી લખેલો પણ બનાવો પોતાની યાદદાસ્તમાં તાજા હોય તેવામાં વખતે વખતે તપાશેલો એવો વાહાણની દર રોજની મજલ વીગેરેની નોંધનાં ચોપડામાં નોંધેલી વાતો અથવા બીજી કોરટમાં તેણે આપેલી જુબાનીઓ જેના ખરાપણા વીશે તેણે તેજ વખતે ખાત્રી કરી હોય તે જુબાનીઓ; અથવા બીજા શખસે કરેલા શેરા જે તેણે ઉતારી લીધા હોય તે શેરા અથવા જે પાવતી તેણે આપતાં જોએલી હોય તે પાવતી સાહેદ જોઈ શકે.—ટેલર પા૦ ૧૨૬૭

ક. ૧૫૯માં કહેલા દસ્તાવેજોમાં લખેલી હકીકત બાબે પુરાવો.

૧૬૦. કલમ ૧૫૯માં કહેલા છે એવા હરકોઈ દસ્તાવેજમાં લખેલી હકીકત ખુદ તપસીલવાર સાહેદને યાદ ન હોય, તો પણ જો તેની ખાત્રી હોય કે દસ્તાવેજ મજકુરમાં તે બરાબર લખી હતી, તો તે હકીકતની સાહેદ મજકુર

સાહેદી પણ આપી સકેછે.

દ્રષ્ટાંત.

કોઇ હીસાબ રાખનાર સખસે પોતાના રોજગારને પ્રસંગે નીયમ પુરવક રાખેલા હીસાબ બરાબર ખરા રાખવામાં આવ્યા હતા એવું જો તે જાણતો હોય. તો તેમાં તેણે લખેલી હકીકતની સાહેદી સખસ મજકુર આપી સકેછે, અગર તેમાં દાખલ કરેલી અમુક લેવડ દેવડની બાબતો પોતે ભુલી ગયો હોય તો પણ.

યાદદાસ્ત તાજી કરવાના કામમાં લીધેલા દસ્તાવેજ બાબત સામા પક્ષકારના હક બાબત.

૧૬૧. છેલી બે કલમો મુજબ હરકોઇ લખાણ જોવામાં આવ્યું હોય તે જો સામો પક્ષકાર માગે તો તે હાજર કરવું જોઇએ અને તે તેને બતાવવું જોઇએ, એવા પક્ષકાર પોતાની નજરમાં આવે તો સાહેદ મજકુરની તે બદલ ઉલટ તપાસણી કરી સકેછે.

ટીકા.—લખેલો કાગળ જોવા પછી તેમાં લખેલી બાબતોની સ્વતંત્ર અથવા ખાસ યાદદાસ્ત શાક્ષીને હોવી જોઇએ. પેહેલાં તે કાગળ તેણે જોયો હતો અને તે કાગળ જોયો ત્યારે તેમાં જે મજકુર લખ્યા છે તે ખરેખરો લખ્યોછે એમ તેને યાદ આવે એટલે બસછે. સાક્ષીને હકીકત સાંભરતી ન હોય અગર કાગળ જોયાનું યાદ ન હોય તોપણ જો તે પોતાની સહી અગર અક્ષર ઓળખી શકે અને તે ઉપરથી તેમાં લખેલા મજકુરના ખરાપણા વીશે ખાત્રીથી બોલી શકે તો તે બસછે. આથી તે પુરાવો દાખલ કરતાં કોઇ બાધ આવતો નથી પણ તે પુરાવા ઉપર કેટલું વજન રાખવું જોઇએ તેનો નિશ્ચય કરવામાં એ બાબતો અગત્યની છે. લખાણ થયા પછી જો સાક્ષી આંધળો થયો હોય તો તે લખાણ તેને વાંચી સંભળાવાય.

યાદદાસ્ત તાજી કરવા સારૂ જે લખાણ વાપરવામાં આવ્યું હોય તેને કારણથી પુરાવો થતું નથી તેથી તે લખાણ પુરાવામાં દાખલ કરવા યોગ્ય હોવું જોઇએ તેમ નથી.

અસલ ટીપણની નકલ જોઇ સાક્ષીને પોતાની યાદદાસ્ત તાજી કરવા દેવી કે નહી એ બહુ કઠણ સવાલછે. કેટલી વખતે સાક્ષીને એમ કરવા દેવામાં આવેછે પણ નકલ જોઇને હકીકત વીશે સાક્ષી ખાત્રીથી સોગન ઉપર પોતાની યાદદાસ્ત ઉપરથી બોલી શકતો હોય તોજ આમ કરવા દેવાયછે.

તે લખાણ રજુ કરી સામા પક્ષકારને બતાવવું જોઇએ ઇંગ્રેજી કાયદાનો નિયમ પણ આના જેવોછે. પણ જો તે લખાણથી સાક્ષીની યાદદાસ્ત તાજી થતી ન હોય તો સામા પક્ષકારને તે જોવાનો હક નથી અને જો તે જુવે તો તે લખાણ પુરાવામાં મુકવું જોઇએ.

દસ્તાવેજ હાજર કરવા બાબત.

૧૬૨. કોઇ સાહેદને કોઇ દસ્તાવેજ રજુ કરવાનો સમન થયો હોય તે દસ્તાવેજ રજુ કરવાને અથવા પુરાવામાં લેવા યોગ્ય ગણવાને હરકોઇ હરકત હોય તોપણ તે જો તેના કબજામાં અથવા સતામાં હોય તો તેણે કોરટમાં હાજર કરવો; એવી કાંઇ હરકત કાયદેસર બરાબર છે કે સી રીતે તે બાબત કોરટે ઠરાવ કરવો.

દસતાવેજનો તરજુમો કરવા બાબત

દસતાવેજ મજકુર રાજ્ય પ્રકરણ સબંધી ન હોય તો કોરટની નજરમાં આવે તો તેને તપાસવાને, અથવા તે પુરાવામાં લેવા યોગ્ય છે કે નહીં તે ઠેરવા સરકાય તેને માટે પુરાવો લેવાને કોરટ મુખત્યાર છે.

જો એવા કામ સારૂ કોઇ દસતાવેજનો તરજુમો કરાવાની જરૂર હોય તો તે દસતાવેજ જ્યારે પુરાવામાં ગુજારવાને ન હોય ત્યારે કોરટની નજરમાં યોગ્ય જણાએથી તેનો મજકુર ગુપ્ત રાખવાનો હુકમ તે તરજુમો કરનારને કોરટ કરી સકેછે. અને જો તે ભાષાંતર કરનાર તે હુકમ તોડે તો તેણે હીંદુસ્થાનના ફોજદારી કાયદાની કલમ ૧૬૬ મુજબનો ગુનોહ કીધો એમ સમજવું.

દસ્તાવેજ નોટીસ કરીને હાજર કરાવ્યો હોય તેને પુરાવામાં ગુજારવા બાબત.

૧૬૩. જ્યારે કોઇ પક્ષકારે સામા પક્ષકારને કાંઇ દસ્તાવેજ હાજર કરવાની નોટીસ આપીને તે દસ્તાવેજ મંગાવ્યો હોય. તથા દસ્તાવેજ મજકુર તે મુજબ રજુ થયો હોય અને મંગાવનાર સખસે તેને તપાસી જોયો હોય, ત્યારે જો દસ્તાવેજ રજુ કરનાર સખસ મંગાવનાર સખસને દસ્તાવેજ મજકુર પુરાવામાં ગુજારવાનું કહે તો તેને પુરાવામાં ગુજારવાની સદરહુ મંગાવનાર સખસની ફરજ છે.

નોટીસ ઉપરથી દસ્તાવેજ ગુજારવાની ના કહી હોય તે દસ્તાવેજ પુરાવામાં ગુજારવા બાબત.

૧૬૪. કોઇ દસ્તાવેજ રજુ કરવાની નોટીસ કોઇ પક્ષકારને મળી હોય તે પક્ષકાર તે દસ્તાવેજ રજુ કરવાની જો ના કહે, તો પાછળથી પક્ષકારે મજકુર દસ્તાવેજ મજકુરનો પુરાવાના કામમાં સામા પક્ષકારની રજા મંદી શીવાય કીંવા કોરટના હુકમ શીવાય ઉપયોગ કરી સકતો નથી.

દ્રષ્ટાંત.

કોઇ કરાર ઉપરથી અ એ બ ના ઉપર ફરીઆદ માંડી, અને તે કરાર રજુ કરવાની બ ને નોટીસ આપી. તજવીજ વખત દસ્તાવેજ મજકુર અ એ માગ્યો, ત્યારે બ એ તે રજુ કરવાની ના કહી, તે ઉપરથી તે દસ્તાવેજ મજકુરનો અ એ દોયમ પુરાવો આપ્યો બાદ તે પુરાવો ખોટો પાડવાને, અથવા તેના ઉપર યોગ્ય સ્ટાંપ નથી એવું બતાવવાને દસ્તાવેજ મજકુર અસલ રજુ કરવાની બ આએસ રાખેછે પરંતુ તે મુજબ તે કરી સકતો નથી.

સવાલ પુછવાનો તા. દસ્તાવેજ રજુ કરવાનો હુકમ કરવાને જડજને કેટલો અખત્યાર છે તે બાબત.

૧૬૫. લગતી હકીકતોની સાબીતી ખોળી કાઢવા સારૂ કીંવા તે મેળવવા સારૂ લગતી હોય કીંવા ન હોય તેવી હરકોઇ હકીકત વીશે જડજની મરજીમાં આવે તેવો હરકોઇ સવાલ હરકોઇ રૂપે હરકોઇ વખતે હરકોઇ સાહેદને કીંવા તે કામના પક્ષકારોને પુછવાને જડજ મુખત્યાર છે; તથા હરકોઇ દસ્તાવેજ અથવા પદારથ રજુ કરવાનો હુકમ કરવાને જડજ મુખત્યાર છે; અને એવા હરકોઇ સવાલ કીંવા હુકમ ઉપર કાંઇ પણ હરકત લેવાનો અથવા એવા હરકોઇ સવાલનો જવાબ આપ્યો હોય તે જવાબ બાબત હરકોઇ સાહેદના કોરટની રજા શીવાય ઉલટ તપાસણી કરવાનો, પક્ષકારોનો કીંવા તેના મુખત્યારોનો હક નથી.

પરંતુ એવું ઠરાવ્યુંછે કે આ આકટમાં લગતી ઠેરવેલીછે તેવી હકીકતો યોગ્ય રીતે સાબીત થઇ હોય તેના ઉપર આધાર રાખીને ફેસલો કરવો જોઇએ.

અને વળી એવું પણ ઠરાવ્યુંછે કે સામા પક્ષકારે સવાલ પુછ્યો હોય, અથવા દસ્તાવેજ મંગાવ્યો હોય, તો એકસો એકત્રીસથી એકસો એકત્રીસ સુધીની સદરહુ એક કલમો સુધાંની કલમો મુજબ, જે સવાલનો જવાબ દેવાની અથવા જે દસ્તાવેજ રજુ કરવાની ના કહેવાનો કોઇ સાહેદનો હક હોય તેવા હરકોઇ સવાલનો જવાબ દેવાની અથવા તેવો હરકોઇ દસ્તાવેજ રજુ કરવાની સાહેદ મજકુરને ફરજ પાડવાનો આ કલમ ઉપરથી જડજને અખત્યાર મળ્યો એમ સમજવું નહી તેમજ જે સવાલ કલમ ૧૪૮ અથવા કલમ ૧૪૯ મુજબ બીજા કોઇ સખસે પુછવો ગેર મુનાસિબ છે તેવો કોઇ પણ સવાલ જડજે પુછવો નહી તથા આ આકટમાં ઉપર અપવાદ આપ્યાછે તે શિવાય બીજા કામોમાં હરકોઇ દસ્તાવેજનો અવલ પુરાવો ગુજારવાનો તેણે માફી આપવી નહીં.

ટીકા—કોરટે તપાસણી કરયા પછી ઉલટ તપાસણી કરવા વિશે.—એમ માલમ પડશે કે બાબ ૯

ઠાંના ઠરાવોથી બાતલ થઓ હોય એવો કોઇ પણ સવાલ જડજે પુછવો ન જોઇએ, અને એવા કોઇ પણ સવાલનો જવાપ તો ખચીત નજ નોંધવો જોઇએ.

જ્યારે કોઈ સાહેદની તપાસણી તોહોમતવાળાના વકીલ કરી હોય અથવા તેની ઉલટ તપાસણી કરવા ના પાડી હોય અને પછી કોરટ પોતાની તરફથી તેને તપાસે ત્યારે સાહેદ મજકુરની કોરટની રજા શીવાય ઉલટ તપાસણી થઇ શકે નહી. જ્યારે સાહેદની ફરીઆદીએ તથા પ્રતીવાદીએ તપાસણી કરયા પછી કોરટ તેને પોતાના હાથમાં લે, ત્યારે તે ખાસ દબાણ તળે મુકાયછે.કારણ કે લગતી હોય કીંવા ન હોય તેવી હરકોઇ હકીકત વીશે જડજની મરજીમાં આવે તેવો હરકોઇ સવાલ હરકોઇ રૂપે પુછવાને જડજ મુખત્યારછે; અને તેટલા માટે તે સાહેદ તેજ વખતે કોરટના ખાસ રક્ષણ તળે મુકાયછે, અને કોરટની મરજીમાં આવે તો કોઇ પક્ષકારને તેની ઉલટ તપાસણી કરવાની રજા આપે પરંતુ આ રજા હક દાખલ માગી શકાય નહી. સાહેદે કહેલા હકીકતના મજકુર વીશે કીંવા તેના ઉપર ભરોંસો રાખવા સબંધીની કેફીયત વીશે એ તપાસણી કરવાનો ઇરાદો હોય તો પણ આ ધોરણ એક સરખીજ રીતે લાગુ પડેછે, કારણ કે તેનો ભરોંસો નબળો પાડવાના હેતુથી પુછેલો કોઇ પણ સવાલ તેણે આપેલા બધા જવાબોનો અને તેમાંના હરેક જવાબની જેટલી અસર વીરૂધ પડતા હોય તેટલી અસરથી મોકળા કરે છે, અથવા મોકળા કરવા સવાલ મજકુરનો ઇરાદો હોવછે: ત્યારે તો એ જવાબો ઉપર કોરટને આપેલા દરએક જવાબ ઉપર ઉલટ તપાસણી છે અને તે કોરટના અખત્યારની વાતછે. રાણી વાં. સખારામ મુકંદજી મું. હા. કો. રી. વા. ૧૧—પા. ૧૬૬, પાને ૧૬૮

આ કલમ દીવાની અને ફોજદારી કામને લાગુ પડેછે સેસન જડજનું શું કામ છે તે બાબતમાં ફોજદારી કાયદાની ૨૫૬ મી કલમ જુઓ.

શેસન જડજ જ્યુરી અથવા આસેસરોની સહાયતાથી કામ કરેછે. તેમાં પ્રત્યેકને શું કામ કરવાનુંછે તે બાબત ફોજદારી કામ ચલાવવાનો કાયદો જુઓ.

દીવાની કાયદાની ૧૨૦ મી કલમ પ્રમાણે કોરટ પક્ષકારને જાતે હાજર થવાનું ફરમાવી શકે છે તેમજ ૧૭૧ મી કલમ પ્રમાણે જે સખસનું નામ સાક્ષીદારમાં આપેલું નથી તેવા સખસને શાહેદી પુરવા અગર દસ્તાવેજ રજુ કરવા સારૂ કોરટ પોતાની મરજીથીસમન કાઢી બોલાવી શકેછે.

દાખલ કરવા લાયક જે પુરાવો ન હોય તે સેસન જડજે બાતલ કરવો જોઇએ એવી તેની ફરજછે (કલમ ૨૫૬) દીવાની કામમાં આવો સ્પષ્ટ અધિકાર નથી તેથી જો પક્ષકાર હરકત ન લેતો ન લેવા લાયક પુરાવો દાખલ કરવાની બાબતમાં કોરટે ક્યાં સુધી વચે પડવું એ શક ભરેલું છે પણ આ બાબતમાં કોરટે પુરતી દેખરેખ રાખવી જોઇએ.

જુરીના અથવા આસેસરનાં સવાલ પુછવાનાઅખત્યાર બાબત.

૧૬૬. જુરી અથવા આસેસરોથી થતી તજવીજના કામોમાં જે સવાલો જડજ પોતે પુછી શકેછે તથા જે સવાલો તેને યોગ્ય લાગે તેવા હરકોઇ સવાલો જુરી અથવા આસેસર મજકુર સાહેદોને જડજની મારફત અથવા જડજની રજાથી પુછી શકેછે.

બાબ ૧૧ મો.

નહી લેવા યોગ્ય પુરાવો લીધો હોય તથા લેવા યોગ્ય પુરાવો નહી લીધો હોય તે બાબત.

લેવા યોગ્ય પુરાવો નહી લીધો હોય અથવા નહીલેવા યોગ્ય પુરાવો લીધો હોય તેટલા સબબ ઉપરથી ફરી તજવીજ કર-

૧૬૭. જ્યારે નહી લેવા યોગ્ય પુરાવો લીધો હોય અથવા લેવા યોગ્ય પુરાવો નહી લીધો હોય ત્યારે જે કોરટની રૂબરૂ એ બાબત હરકત ઉઠવામાં આવી હોય તે કોરટની નજરમાં જો એમ આવે કે હરકત વાળા લીધેલા પુરાવા શીવાય ઠરાવ મજકુર કરવાને જેટલો પુરાવો જોઇએ તેટલો પુરાવો હતો અથવા નહી લીધેલો પુરાવો લીધો હોત તો તે ઉપરથી ઠરાવમાં ફેર પડત નહીતો

વાનો હુકમ કર- | સદરહુ મુજબ પુરાવો લીધો અથવા નહી લીધો એટલાજ માતર સબબ ઉપરથી
વો નહી. | ફરી તજવીજ કરાવવી નહી તેમ હરકોઈ કામનો હરકોઈ ઠરાવ રદ કરવો નહી.

ટીકા—લેવા યોગ્ય પુરાવો નહી લીધો અથવા ન લેવા યોગ્ય પુરાવો લીધો હોય તેટલા સબબ ઉપરથી ફરી તજવીજ ન કરવા બાબત તથા અપીલ ન સાંભળવા બાબત—પ્રીવી કાઉંસીલની જ્યુડીસીઅલ કમીટી આ ધોરણ ઉપર ચાલીછે. નીચલી કોરટો યોગ્ય રીતે નહી લેવા યોગ્ય પુરાવો લાવેલો, તેથી જ્યુડીશીઅલ કમીટીએ બધો પુરાવો તપાસ્યો અને નહી લેવા યોગ્ય પુરાવો લીધા શિવાય નીચલી કોરટોનો ઠરાવ કરવાને જેટલો પુરાવો જોઇએ તેટલો પુરાવો હતો એવી તેમની ખાતરી થવાથી તેમણે અપીલ ના મંજુર કરી. ૧૪ મુ. ઈ. અપીલ્સ ૮૯

નીચલી કોરટે સાહેદો ઉપર ભરોંસો ન રાખ્યો એવા એકલાજ સબબ ઉપર અપીલ નહી સાંભળવા વીશે.—સાહેદો ઉપર ભરોંસો રાખવાના સબંધમાં અવલ કોરટે કરેલું અનુમાન નામંજુર કરવામાં અપીલ કોરટે ઘણી સાવધાની રાખવી જોઇએ. આ બાબત પાકો અભીપ્રાય બાંધવાને અપીલ કોરટ કરતાં અવલ કોરટ ઘણી વધારે સારી સ્થિતીમાંછે, અને મુકદમામાં અમુક કેફીયતને લાગુ પડતી સંભાવ્ય વાતો ઉપરથી ખુલી રીતે સ્પષ્ટ હોય કે અવલ કોરટે ગેર વ્યાજબી કર્યુંછે તે શીવાય તે બાબત ઉપર અવલ કોરટના ફેસલો અપીલ કોરટે મંજુર રાખવો જોઇએ. ૬ મુ. ઈ. અપેલેન્ટ ૨૭

આ નીયમ ફોજદારી મુકદમાઓને સરખીજ રીતે લાગુછે,—આ કલમ દીવાની મુકદમાઓને લાગુ પડેછે તેવીજ રીતે ફોજદારી મુકદમાઓને લાગુ પડેછે. રાણી વી. હરીબોલ ચંદરઘોસ ઈ. લા. રી. ૨૦૭; અને તે હાઈ કોરટમાં જ્યુરીની ફોજદારી તજવીજોમાં લાગુ પડતી જણાયછે. મુ. હા. રી. ૩૫૮

કલકતા હાઈકોરટે સ્પેશીઅલ અપીલમાં નીચેના કારણસર કામો ફરી તજવીજ થવા સારૂ મોકલેલાં છે.

૧ જેમાં અગત્યના પુરાવાનો પાકો વીચાર કરવામાં નહી આવ્યો હતો તે ઈ.જ્યુ.ન.સ.૩૫

૨ જેમાં નીચલી કોરટનો ફેસલો પુરાવાના એક ભાગજ ઉપર થયેલો હતો તેમાં ૨૩, વી. રી. ૧૯૦ ૨૪.વી. રી. ૨૯૩

જેમાં અમુક પુરાવાની અગત્યતા ઘણી ઓછી ગણવામાં આવી હતી. ૨૪ વી. રી. ૧૯૨

જેમાં અમુક શાક્ષી ઉપર કેટલું વજન રાખવું તેને અસર ન કરે તેવા સામાન્ય કારણોથી સાક્ષીઓ ઉપર ભરોંસો રાખવામાં ન આવ્યો તેમાં. ૨૪ વી. રી. ૨૫૧

જેમાં નીચેની કોરટના જડજે કાયદા પ્રમાણે ફેસલો લખ્યો ન હોય તેમાં ૭ બે. લો. રી. અપેન્ડીક્ષ ૧૪ ૨૩ વી. રી. ૨૬૬ જુઓ.

જેમાં નીચેની કોરટે પુરાવાની કલમના અયોગ્ય રીતે કરી હોય તેમાં ૨૪ વી. રી. ૧૧૯ ૨૪ વી. રી. ૨૮૯. ૩૪૩. ૩૩૮, ૪૩૧

જેમાં ફેસલો જોતાંજ એમ માલમ પડે કે પુરાવાનો પુખ્ત વિચાર કરવામાં આવ્યો નથી અને બહારની વાત દાખલ કરવામાં આવીછે તેમાં; ૨૨ વી. રી. ૯

જેમાં નીચેની કોરટના ફેસલામાં અગત્યની બાબતો ખોટી રીતે દરશાવી તો તેમાં ૨૪ વી. રી. ૧૭૧

જેમાં પ્રથમ પુરાવને બદલે અયોગ્ય રીતે દોયમ પુરાવો દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો તેમાં ૯. વી. રી. સી. રૂ. ૫૧૭

જેમાં નીચેની કોરટે કાયદાના અનુમાનોનો ખોટો ઉપયોગ કર્યો હતો તેમાં ૯ વી.રી.સી.રૂ.૩૩૮

જેમાં જડજ અથવા માજીસ્ત્રેટને હીત હોય તે કામ ચલાવવું જોઇએ નહી તે બાબતમાં ૨૧ વી. રી. ૩૧૨ જુઓ.

પરિશીષ્ટ.

નંબર તથા સાલ	નામ.	કેટલો રદ કરેલો.
ત્રીજા જારજના રજ્યના ૨૯મા વર્ષમાં થયલા સ્ટેટ્યુટનો બાબ ૫૭	ઇષ્ટ ઇંડિયામાં બનેલા અમુક ગુનાહના તોહમતવાળા સખ્ખસોની તજવીજમાં જાસતી નિયમ બાબતનો. હાલના માહારાજાના રાજયના ૨૪ મા વરેશમાં થયલા (ઇષ્ટ ઇંડીઆ કંપનીના તથા હીંદુસ્થાન માંહેલા બ્રિટિશ સરકારના તાબાના મુલકના કામનો વધારે સારો બંદોબસ્ત કરી નિયમો કરવા બાબતના તથા ઇષ્ટઇંડીજમાં બનેલા ગુનાના તોહમતવાળા સખ્ખસોની વધારે તાકીદથી કારયસાધક તજવીજ કરવા માટે ઇનસાફની કોરટ સ્થાપવા બાબતનો આકટ એ નામના) આકટનો જેટલા ભાગ ઉપરથી ઇષ્ટઇંડીયા કંપનીના નોકરોને પોતાનો મીલકતની તથા માલમતાની યાદી આપવી પડેછે તેટલો ભાગ રદ કરવા બાબતનો તથા ગ્રેટબ્રિટનમાં અથવા હીંદુસથાનમાં થયલા ખો[illegible] તથા લેખોની સાબીતી કેટલાએક કામોમાં વધારે [illegible] કરવા બાબતનો કાયદો.	કલમ ૩૮ મીનો જેટલો ભાગ ઇષ્ટ ઇંડીજમાંની ઇનસાફની કોરટોને લાગુ પડેછે. તેટલો ભાગ.
વિકટોરીઆના રાજયના ૧૪ મા તથા ૧૫મા વરસમાં થયલા સ્ટેટ્યુટનો બાબ ૯૯	પુરાવાનો કાયદો સુધારવા બાબત...	કલમ ૧૧ મી તથા કલમ ૧૯મીનો જેટલો ભાગ બ્રિટિસ ઇંડીયાને વિશેછે તેટલોભાગ.
સન ૧૮૫૨ નો ૧૫ મો.	પુરાવાનો કાયદો સુધારવા બાબતનો આકટ	જેટલો ભાગ હાલ પેહેલા રદ થયોનથીતેટલોભાગ.
સન ૧૮૫૩ નો ૧૯ મો.	બંગાળા ઇલાકામાં ઇશટ ઇંડીયા કંપનીની કોરટોના પુરાવાનો કાયદો સુધારવા બાબતનો આકટ.	કલમ ૧૯ મી.
સન ૧૮૫૫ નો ૨ જો.	પુરાવા બાબતનો કાયદો વધારે સુધારવા બાબતનો આકટ.	જેટલો ભાગ હાલ પેહેલા રદ થયો નથી તેટલો ભાગ.
સને ૧૮૫૧ નો ૨૫ મો આકટ.	બાદશાહી ફરમાનથી સથાપમાં આવેલી નહી એવી ફોજદારી કોરટોનું કામ ચલાવવાની રીત સેહેલી કરવા બાબતનો આકટ.	કલમ ૨૩૭મી
સને ૧૮૬૮ નો ૧ લો.	સને ૧૮૬૮ નો સામાન્ય કલમોનો આકટ ...	કલમ૭મીતથા ૮ મી.

ઉ. સ. કનિંગહામ.

ગવરનર જનરલની કાયદા અને કાનુન કરવા સારૂ જે કાઊનસિલ તેના આફિશિએટીંગ સેક્રેટરી.

(True Translation)

VIRPRASAD TAPIPRASAD,

(Chitnees to the collector of Surat.)

CARSETJI RASTAMJI THANAWALA,

(Subordinate Judge of Callian, in the Thana District.)